

ULUSLAR ARASI
HUKUK VE SOSYAL BILIM
ARASTIRMALARI DERGISI

ISSN 2687-2412

CİLT4, SAYI 1

ULUSLARARASI HUKUK VE SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

E-ISSN : 2687-2412
Yayın Dili : Türkçe-İngilizce
Yayın aralığı : Yılda 2 kez
Yayın ayları : Haziran-Aralık
Yayıncı : Ergün DİLAVEROĞLU

UHUSBAD

Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi'nin temel amacı hukuk ve diğer sosyal bilim alanlarında özgün ve bilimsel çalışmalara dayanan makalelerin yayımlanması suretiyle ulusal ve uluslararası literatüre katkıda bulunmaktır.

EDİTÖR

Öğr. Gör. Av. Ergün DİLAVEROĞLU

EDİTÖR YARDIMCISI

Doç.Dr. Gencay KARAKAYA İstanbul Ticaret Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Nihat ALAYOĞLU İstanbul Ticaret Odası

Prof.Dr. Berat ÖZİPEK İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof.Dr. Atilla YAYLA İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof.Dr. Hacı DURAN İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr.Üyesi Elif CESUR İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Umut ÜZMEZ Bülent Ecevit Üniversitesi

Öğr.Gör. Av. Ergün DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi

Öğr. Gör. Cihat Furkan ELİAÇIK İstanbul Medipol Üniversitesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Sedat MURAT Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Sami ŞENER KTO Karatay Üniversitesi

Doç. Dr. Gencay KARAKAYA İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Faik TANRIKULU İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir AKIL İstanbul Ticaret Üniversitesi

Öğr.Gör. Av. Ergün DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi

BİLİM ve DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Atilla YAYLA İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Prof. Dr. Sami ŞENER KTO Karatay Üniversitesi*
- Prof. Dr. Hacı DURAN İstanbul Aydın Üniversitesi*
- Prof. Dr. Nihat ALAYOĞLU İstanbul Ticaret Odası*
- Prof. Dr. Sedat MURAT Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi*
- Prof. Dr. Hasan DİNÇER İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Prof. Dr. Elif NUROĞLU Türk Alman Üniversitesi*
- Prof. Dr. Şevket ÖKTEN Harran Üniversitesi*
- Prof. Dr. Faruk TAŞÇI İstanbul Üniversitesi*
- Doç. Dr. Elif BAYKAL İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Serhat YÜKSEL İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Mehmet Saim AŞÇI İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Faik TANRIKULU İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Gencay KARAKAYA İstanbul Ticaret Üniversitesi*
- Doç. Dr. Adem PALABIYIK Bitlis Eren Üniversitesi*
- Dr. Salim ÖZDEMİR Institut für sozialpädagogische-Forschung (ism)
Mainz/Germany*
- Dr. Arzu DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Dr. Halim BAŞ Marmara Üniversitesi*
- Dr. Selman DURAN İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Dr. Melih COŞGUN Nigde Ömer Halisdemir Üniversitesi*
- Dr. Ömer Erdem KOÇAK İstanbul Medipol Üniversitesi*

- Dr. Hakan KALKAVAN İstanbul Medeniyet Üniversitesi*
- Dr. Cengizhan Yıldırım Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
- Dr. Hakan Kaya Marmara Üniversitesi*
- Dr. Osman Akgül İstanbul Üniversitesi*
- Dr. Hüseyin Yılmaz Atatürk Üniversitesi*
- Dr. Abdulkadir AKIL İstanbul Ticaret Üniversitesi*
- Dr. Umut ÜZMEZ Bülent Ecevit Üniversitesi*
- Dr. Lütfiye SÖĞÜTLÜ Sağlık Bilimleri Üniversitesi*
- Dr. Philipp Decker Turkish-German University*
- Mag. Muhammed Ali Uçar Danube University Krems*

İÇİNDEKİLER

1. Araştırma Makalesi / Research Article – Muhammet Derviş METE

New Weapons and Old Law: Can International Humanitarian Law Treaties Deal Adequately with Modern Technologies?

Yeni Silahlar ve Eski Hukuk: Uluslararası İnsancıl Hukuk Metinleri Modern Teknolojiler ile Yeterli Düzeyde Başa Çıkabilir mi?1-11

2. Araştırma Makalesi / Research Article – Deniz SÖNMEZ-Fuat ÇAĞLAYAN

Salgın Hastalıklar Sonrasında Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Çalışanlarında İş Stresinin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi ve İstanbul Özel Rehabilitasyon Merkezlerinde Uygulama

Determination of the Effect of Work Stress on Burnout in Physiotherapy and Rehabilitation Department Employees After Epidemics and Application in Istanbul Private Rehabilitation Centers.....12-32

3. Araştırma Makalesi / Research Article –Taner KIVANÇ-Yunus ÖZCAN

Türkiye Ekonomisi Para Arzı Dinamikleri ve Katılım Bankacılığı

Turkish Economy Money Supply Dynamics and Participation Banking.....33-52

4. Araştırma Makalesi / Research Article – Mesut ÖZTIRAK-Yusuf KARAŞIN

Eğitim Amacıyla Türkiye’yi Tercih Eden Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Memnuniyeti ve Üniversiteyi Tavsiye Etme Durumunun İncelenmesi: Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde Bir Araştırma

Examination Of The Satisfaction Of Foreign Students Who Prefer Turkey For Education And Their Recommendation To The University: A Study At Kütahya Dumlupınar University53-65

5. Araştırma Makalesi / Research Article – Osman ERCAN-Hakan KOLÇAK

Konfederalizm Alternatifi: Gürcü-Oset Çatışmasının Çözümü İçin Yeni Anayasal Düzen

The Alternative of Confederalism: A New Constitutional Order for the Resolution of the Georgian- Ossetian Conflict.....66-88

6. Araştırma Makalesi / Research Article – Hasan GÖK

1970’lerdeki İç Göç Olgusunun Türk Sinemasındaki Bazı İzleri

Phenomenon Of Internal Migration On Movement Of Turkish Cinema Factory in 1970’s.....89-102

7. Araştırma Makalesi / Research Article- M. Fatih ÇINAR

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Düzenlenen Haklar ve “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”

Rights Regulated in the European Convention on Human Rights and “Right to Respect for Private and Family Life”.....103-123

New Weapons and Old Law: Can International Humanitarian Law Treaties Deal Adequately with Modern Technologies?

Muhammet Derviş METE¹

Abstract

Military technology is developing incredibly fast. Drones, Autonomous Weapon Systems (AWS), and Cyberwarfare instruments have been resorted to by states and non-state actors in warfare. Yet, the developments and emerging challenges have not resulted in formal amendments to the existing regulatory framework of International law. Some believe that the current regime is required to be amended in accordance with developing technologies. Others support the idea that the rules and principles of the existing International Humanitarian Law regime need to be re-evaluated and re-interpreted according to changing conditions on the ground that a formal amendment process does not seem to be a feasible option because of the resistance of the powerful international actors. At this point, formidable questions arise: What are the challenges to interpreting the existing rules and standards of the IHL regime amidst the increasing developing technologies? What levels of autonomy will be permissible for AWS to ensure compliance with international law principles, i.e., the principle of distinction in warfare? Which technologies or certain weapons can/should be restricted and outlawed? This article aims to come up with satisfying answers to these and further questions.

Key Words: Autonomous Weapons System, Drones, Amendments, Re-interpretation of the Existing Regime

Yeni Silahlar ve Eski Hukuk: Uluslararası İnsancıl Hukuk Metinleri Modern Teknolojiler ile Yeterli Düzeyde Başa Çıkabilir mi?

Öz

Askeri teknoloji son derece hızlı bir şekilde gelişmekte. Dronlar, Otonom Silah Sistemleri (AWS) ve Siber savaş araçlarına devletler ve devlet dışı aktörler tarafından başvurulmaktadır. Ancak bu gelişmeler ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, henüz uluslararası hukuk metinlerinde herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermedi. Bazı yazarlar, Uluslararası hukuk rejiminin gelişen teknolojiye ayak uydurularak değiştirilmesi gerektiğini iddia etmekte. Diğerleri ise güçlü aktörlerin uluslararası hukuk normlarının değiştirilmesine direnç göstereceği gerekçesine dayanarak uluslararası hukuk normlarının değiştirilmek yerine daha makul bir çözüm olan yeniden yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu aşamada, cevap bulması güç olan bazı sorular ortaya çıkmaktadır. Örneğin; gelişen teknoloji ışığında uluslararası hukukun kural ve standartlarının yorumlanmasında ne gibi güçlüklerle karşılaşılabilir? Yahut uluslararası hukukun prensipleri ile uyumlu olabilmesi için otonom silah sistemlerine hangi dereceye kadar otonomluk verilmelidir? Son olarak hangi teknolojiler veya spesifik silahlar yasaklanmalıdır? Yazar, makalede bu ve buna benzer sorulara yanıt bulmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Otonom Silah Sistemleri, Dronlar, Norm Değişikliği, Normların Yeniden Yorumlanması.

¹ Doktora- Edinburgh Üniversitesi Hukuk Fakültesi – Uluslararası Hukuk Ana Bilim Dalı, s1958343@ed.ac.uk / muhammed.dervis.mete@gmail.com ORCID: 0000-0003-2065-7117

Makale Geliş Tarihi: 22.05.2021, Makale Kabul Tarihi: 29.01.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: 10.51524/uhusbad.940298

Introduction

This is the age of technology. Today, “there are much more microprocessors in a regular family car than there were in the Apollo 11 spacecraft that first landed on the Moon in 1969” (Petman, 2017). The fact that new technology has been used for military purposes and used for arms superiority over potential enemies by the developer; has encouraged further and constant technological developments throughout history (Heinegg ve Beruto, 2012: 51). Currently, virtually all armed conflicts are total wars that are merciless and involve soldiers and civilian populations. Additionally, the vast majority of modern wars have asymmetric nature, meaning that a legitimate state/ government with advanced technological weaponry and the regular army is on the one side, non-state groups without a regular army are on the other side (Cassese vd.,2014:8).

These asymmetric conflicts have led technologically inferior parties to operate from areas “marked by either weakened public authority or governmental complacency,” making traditional law enforcement difficult for the authorities (Melzer, 2013: 8). In order to overcome such flaws, several states resort to drone technology in their confrontations with non-state armed groups outside their territories. Along with drone technology, states have also invested in other lethal warfare tools, including all kinds of robotics, Cyberwarfare, and Autonomous Weapons Systems (AWS).

AWS has raised technical and military questions together with ethical, socio-political, and legal ones. (Petman, 2017) Additionally, the questions about the impact of IHL on future battlefields have also been raised in response to the rise of new weapon technologies. (Mohan ve Lawand, 2016) Military and economic perspectives show that the development and deployment of Cyber Warfare and lethal AWS are inevitable if it is not limited by the International Humanitarian Law (IHL). (Petman, 2017) The development of new technologies has always accompanied limitations of the use of certain weapons. For example, in the 12th century, some popes and churches issued a prohibition on the crossbow because it was inhumane² (Heinegg ve Beruto, 2012: 51).

Mohan asks the question as to whether current attempts to “hedge the use of new technologies in warfare” are similar to the fight against the crossbow (Heinegg ve Beruto, 2012: 51). There are further formidable questions that should be answered, such as; what levels of autonomy will be permissible for AWS to ensure compliance with the principle of distinction in warfare? Accordingly, which technologies or certain weapons can/should be restricted and outlawed? (Melzer, 2013: 44) When it comes to cyberwarfare, is there a gap in international humanitarian law? What are the challenges to interpreting existing rules and standards of the IHL regime amidst the increasing developing technologies? (Heinegg ve Beruto, 2012: 144) Such legal challenges have given rise to a sense of uncertainty as to the applicable legal standards in the context of cyber warfare, robotics, drones, and so on.

These developments and, accordingly, challenges have not led to the formal amendments of the existing regulatory framework comprising laws of war and relevant enforcement mechanisms. IHL is mainly the product of the 19th and 20th centuries (Lubell ve Cohen, 2011). The core principles of IHL- the principle of distinction, military necessity, humanity- were first introduced 150 years ago in legal texts such as the 1863 Lieber Code and 1868 St Petersburg Declaration (Lubell ve Cohen, 2011). What is more, most of the key IHL concepts, i.e., the definition of belligerents and combatants, the battlefield, and so on, were established by the Hague and Geneva Conventions. In short, the radical transformation of the hostilities and the warfare technology has not been met so far with the official amendment of existing treaties.

For this reason, some argue that the legal norms governing armed conflict and its enforcement mechanism should be amended according to changing technological developments and the conditions of asymmetric warfare because current wars and technology do have very little common ground with that of the 19th and 20th century. Others have come up with the idea that the rules, standards, principles, and

² The Second Lateran Council of 1139.

doctrines of the existing IHL regime needs to be re-evaluated and re-interpreted in accordance with changing conditions, given the fact that the formal amendment of the rules and principles of IHL does not seem to be a viable and plausible option because of the resistance of the international actors.

This article aims to examine (i) whether and to what extent the current regime can give response to the changing conditions; (ii) whether reinterpretation of the existing rules and standards would suffice (iii) or it needs formal amendments and accordingly new rules. To that end, first, the main characteristic, nature, and types of the new weapons will be touched upon. Then, legal challenges will be examined. Particularly the impact of technological developments of the main principles of IHL -principles of distinction, proportionality, and precaution- will be analyzed. Finally, it will be examined whether a legal gap should be filled by amendment on the existing treaty regime or whether reinterpretation of the legal framework would suffice.

1. The Main Features of the New Weapons

There is not an internationally agreed definition of 'an autonomous weapon.' However, all actors accept at least one characteristic of this new weapons system; humans are no longer required in the targeting decision-making process (Petman, 2017: 7). The concept of AWS refers to robotic weaponry. Once it is activated, it is able to select and target its objectives without necessitating human intervention (Petman, 2017: 16).

Currently, the existing weapon technology reaches a high level of autonomy. These semi-autonomous systems are already resorted on the battlefield to “provide intelligence gathering, surveillance, and reconnaissance, as well as target acquisition, designation, and engagement capabilities” (Petman, 2017: 19). For instance, technologically developed powers like the US and Israel have tools to detect, track and fire at incoming missiles (Petman, 2017: 6). Autonomous guns at the border between North and South Korea can automatically fire at objects within a certain distance. It is not unrealistic to expect that in the near future, existing weapon technology will reach a much higher level of autonomy with the ability to “control their own movement, detect their own targets, and make their own decision to fire at a target and kill, without any human intervention” (Mohan and Lawand, 2016). Indeed, the US Air Force Unmanned Aircraft Systems Flight Plan 2009–2047 suggests that fully autonomous flight systems will be operated as of 2025 (US Air Force, 2009: 50). The US Air force officials already pointed out that the employment of such systems ‘is not a matter of ‘if’ but it is a matter of ‘when’ (Michael ve Guetlin, 2005: 18). Thus, if it is not a matter of 'if' but “when”, then it is important to be prepared to check the compliance of these weapons with the existing IHL rules and standards (Petman, 2017: 20).

The driving force behind these efforts is obviously the need to protect soldiers from harm by keeping them far from the conflict zone. The new technology is very effective in doing so (Mohan and Lawand, 2016). Academia is divided into two groups. On the one side, there are those drawing attention to the benefits of AWS. They basically argue that these systems can detect and process complex information at an enormous speed; their decision-making capabilities and implementation are more flexible, faster, and precise; they do not risk the lives of military personals as they replace soldiers (Petman, 2017: 7). Additionally, the proponents of these systems argue that robots would not be driven by a need to protect themselves, which means that they tend to act more carefully and in a 'self-sacrificial manner' in certain conditions where there is any uncertainty about the identity of the target (Petman, 2017: 7). They also believe that AWS might be more capable of complying with the principles of IHL compared to a human being because their sensors “will be better equipped to make battlefield observations” (Petman, 2017: 22).

At the opposite end of the spectrum, the opponents of these systems believe that they should be seen as a significant threat to human life. When a machine decides to kill, then human life has no value (Petman, 2017: 8). As these systems are remarkably open to misuse and abuse, more disproportionate and unfair warfare will be waiting for us (Petman, 2017: 8). The opponents of these autonomous weapon systems add that although the argument that the AWS acts more carefully and in a self-sacrificial manner seems logical, it is not realistic to expect such a course of action considering the high cost of such systems (Petman, 2017:

22). In addition, the practice shows that highly sophisticated weapon systems have been used in, i.e., Iraq and Palestine, giving rise to high levels of death and injury within the civilian population. This proves that technological developments serve the best interest of the military users, not that of civilians (Heinegg ve Beruto, 2012: 77). In short, “all predictions agree that if a man does not master technology, but allows it to master him, he will be destroyed by technology” (ICRC, 1949: para 1476). For this reason, people should not be completely excluded from the loop.

Regarding cyber warfare, It refers to the means and method of warfare that relies on “information technology and are used in the context of an armed conflict within the meaning of IHL – as opposed to the traditional kinetic military operations” (Droege, 2011). Similar to AWS, there is no consensus yet on the definition of cyber warfare (Mohan and Lawand, 2016). The most significant difference between cyber and traditional warfare is that, unlike conventional warfare, virtually all and every ‘cyber asset’, computer power is likely to turn into military use and always have military potential (Heinegg ve Beruto, 2012: 155). Thus, there might be no difference between actual physical damage and the damage caused by a cyber-attack.

Cyber-attacks have numerous elements ranging from “malicious hacking and defacement of websites to large-scale destruction of military or civilian infrastructure that relies on those networks” (Heinegg ve Beruto, 2012: 144). Cyber-attacks against public transportation systems, dams, nuclear power plants, or chemical and biological factories seem possible. Or one can manipulate the air traffic control system of its enemy. Thus, the potential impact of a cyber operation is enormous in terms of the humanitarian aspect (Droege, 2011). It is clear that there would be no difference whether such consequences are stemmed from conventional weapons or cyber-attacks (Droege, 2011).

2. Legal Challenges

Article 35 of Protocol 1 stipulates the fundamental maxim of the IHL, which is that “(i)n any armed conflict, the right of the Parties to the conflict to choose methods or means of warfare is not unlimited.” As a direct corollary of that provision, any weapon must be designed to guarantee compliance with the rules and standards of IHL (Nichelson, 2019). At his stage, one can wonder whether the law follows the technological developments and adapts itself to these developments, or technology is used to develop new weapons by taking into account the rules of existing law. The mainstream view is that weapon technology “should only advance within pre-existing guidelines” (Haines, 2014: 291). In other words, the argument that the law should be more influential in framing the technological developments by ensuring that these developments would be in line with the existing rules and standards of the IHL; is gaining more support.

Article 36 of Additional Protocol 1, for example, presents a good example in the sense that it effectively prescribes the relationship between law and technology. It stipulates that the new weapons are supposed to be checked for legality at every stage, “not merely at the point of deployment or use but also in their study, development, acquisition or adoption.”³ This requirement proves the assumption that the existing law should determine the domain of the weapon technology by constraining its development rather than weapon technology shapes the new regulatory framework (Haines, 2014: 275). Along with specific obligations, the provision also indicates that general IHL rules are applicable to emerging technology (Droege, 2011).

Against the backdrop of these overall legal issues, core principles of IHL deserve more attention to ascertain whether the old law is able to deal with increasingly developing new weapon technology because

³ Article 36 of the AP 1 the exact wording of the provision is “In the study, development, acquisition or adoption of a new weapon, means or method of warfare, a High Contracting Party is under an obligation to determine whether its employment would, in some or all circumstances, be prohibited by this Protocol or by any other rule of international law applicable to the High Contracting Party.”

it is profoundly important to examine the normative impact of new military technologies on core doctrines and principles of international humanitarian law.

2.1. Principles of Distinction, Proportionality, and Precaution

The legal framework governing the distinction principle stipulates that “the Parties to the conflict shall at all times distinguish between the civilian population and combatants and between civilian objects and military objectives and accordingly shall direct their operations only against military objectives”, whereas “the civilian population as such, as well as individual civilians, shall not be the object of attack.”⁴ This means that armed drones must qualify to distinguish between combatants and the civilian population (Melzer, 2013: 23).

Whether the IHL regime -both treaties and customary legal rules- which aimed at protecting the civilian population provides adequate legal guidance and permission for the resort to these technologies is the essential question that should be responded to (Heinegg ve Beruto, 2012: 53). Existing treaties have no general prohibition or restriction on the use of drone technology without making a distinction between semi or fully autonomous versions. Yet, the law makes it clear that the treaty law also outlaws already restricted weapons that may be combined with drone technology such as poison, chemical, and biological weapons, or cluster munitions (Melzer, 2013: 27). Additionally, it must be pointed out that drone technology falls under the customary and treaty prohibition on indiscriminate attacks.⁵ Inherently indiscriminate weapons are prohibited in armed conflicts (Petman, 2017: 28). Solis held that although adherence to the core distinction principle has increasingly become problematic because the military conflict shifted from state-to-state origin towards counterinsurgency operation, these challenges could not change the distinction principle's essence (Solis, 2012: 254). Yet, it is controversial if AWS is capable -and will be capable- of distinguishing the civilian population from military targets, given the increasingly prevalent nature of asymmetric conflicts across the world. Under such a complicated conflict atmosphere, it can be difficult to distinguish between a farmer digging a trench and a terrorist planting explosive devices (Petman, 2017: 29).

Krishnan identified three main challenges regarding the ability of AWS to distinguish legal targets from civilian ones (Krishnan, 2009: 35). The first challenge is that AWS might tend to have ‘weak machine perception.’ The efforts to eliminate the obstacles before distinguishing between a human and a non-human target are not even close to reaching the required precise distinction level (Petman, 2017: 29). Secondly, they might have a 'frame problem' because AWS is in trouble interacting with their environment. This means that a targeting decision by an autonomous weapon is supposed to have “situational awareness and an understanding of human intention.” Yet, the authorities do not guarantee whether artificial intelligence will adhere to the core distinction principle under circumstances of profound confusion (Petman, 2017: 30). Some armies like that of the US have adopted and resorted to the criterion of 'gut feelings', meaning that the officer in charge is supposed to decide whether a particular action is morally 'right' before deciding to shoot (Ekelhof, 2016). Even the proponents of AWS admit that such criteria might not be put into machine algorithmic programs.

Programming rules of behavior to ambivalent combat conditions would seem to be problematic. It is suggested that AWS might be allowed to fire for the purpose of defense (Petman, 2017: 30). Another proposal is that AWS can be allowed to fire to target the weapons, not the human. Yet, counterargument would be that although these options seem to provide theoretically possible and plausible solutions, they do not address the problem of indiscriminate attacks because making a distinction between a weapon and the human holding that weapon “may be just as difficult as distinguishing between a civilian and an enemy

⁴ Arts 48 and 51(2) Protocol I; ICRC, Customary Humanitarian Law, Rule 1.

⁵ Art. 51(4) Protocol I

combatant” (Petman, 2017: 31). For example, assuming a scenario in which combatants force hostages into transporting weapons for them. In that scenario, all these civilians would be collateral damage.⁶

Finally, ‘weak software’ might add an additional layer to the existing flaws (Petman, 2017: 29). Krishnan draws our attention to the negative correlation between the level of sophistication and predictability. Unsurprisingly, when the complication and complexity of software increases, it would be less predictable (Krishnan, 2009: 100). Silver resorts to an example of a chess-playing computer -Deep Blue- which succeeded in beating world-class chess player Garry Kasparov. According to the author, it is almost impossible to know whether a particular move by this chess machine was a bug or a good tactic. Similarly, the same difficulty will be faced when programming AWS: at a certain point, it will become difficult to “tell whether an autonomous weapons system is making an error, or whether it is seeing and reacting to something that is beyond immediate human grasp” (Silver, 2012: 286). If the later option is chosen, when things go wrong, the machine will not be held responsible because even if people don’t understand, the machine will be thought to have done what it was supposed to do.

Along with these problems, there are additional practical challenges: no survival policies, followed-up, and signature strikes.⁷ However, it is crucial to bear in mind that the existence of such practical challenges does not mean that these challenges stem from a lack of -or insufficient- legal framework. The primary purpose of warfare is to defeat the enemy, not to destroy it. Therefore, it is not allowed to adopt a ‘no survivor policy’ or refuse to accept the enemy’s surrender or attack those protected by international law.⁸ Unfortunately, in practice, drone attacks do not provide the enemy with a genuine opportunity to surrender (Melzer, 2013: 26). Additionally, the reported violations by conducting ‘follow-up strikes’ on wounded survivors of the first attack are prevalent.⁹ These operations not only target intended military personnel but also hit first responders and humanitarian personnel trying to rescue the survivors of the first attack.¹⁰

It is important to emphasize that the legal framework is crystal clear that persons de combat can no longer be deemed legitimate targets.¹¹ As long as drones are used within the domain of legal framework, the law does not prohibit their use under humanitarian law. Therefore, the legal problems do not result from the resort to drones but stem from the violation of existing law. However, this assessment might indeed be reversed when it comes to fully autonomous drone technology.

Melzer argues that there is a need for distinction between semi-autonomous drones (human in the loop) and fully autonomous weapons (human out of the loop) on the ground that fully autonomous drones do not -and probably will not- be capable of making the “distinctions, assessments and judgments required by the law of targeting” (Melzer, 2013: 34). They lack the ability to identify the protected person within the enemy front, such as medical and religious personnel and hors de combat. (Melzer, 2013: 27) Consequently, these machines should be considered as ‘inherently indiscriminate weapons’ prohibited under IHL (Melzer, 2013: 27).

⁶ This is the case in a famous Spanish tv series called *la casa de papel*. The perpetrators wear Salvador Dali masks and give the same mask to the hostage and enforce them into wearing the masks and carrying the guns with no bullet. In this scenario, all these hostages would be collateral damage as well. *See, La casa de papel*, written by Álex Pina, 2017.

⁷ Signature Strikes refer to the operation of the US military against individuals merely suspected of being subjective classifications such as “terrorists,” “militants,” or “jihadists”. No doubt, this approach disregards the measures and precautions that are supposed to be taken in the conduct of hostilities and undermines the principle of distinction. There is controversy about whether such a loose and arbitrary approach does not comply with the rules and standards of international humanitarian law.

⁸ Art. 40 Protocol I

⁹ Yet, i.e., US Government Officials repeatedly assert that the US’ targeting procedures and criteria are entirely in line with international law.

¹⁰ Art. 24 Geneva Convention I, Art. 36 Geneva Convention II; Arts 12(1) and 20 Protocol I

¹¹ Art. 23(1)(c) Hague Regulations

AWS also poses a direct threat and challenge to the proportionality principle as they replace the human role in warfare without having the human being's capabilities (Petman, 2017: 12). Ensuring whether an operation complies with the law is a matter of subjective assessment. Balancing competing interests- striking a balance between military advantage and protecting civilians- is the indispensable element of that assessment. A catch-all evaluation does not work. Balancing interest is only possible on a case-by-case basis, meaning that the one-size-fits-all approach does not help to strike that balance. Therefore, different responses are required under different conditions. This 'contextual and discretionary nature of proportionality' gives rise to rightful concerns that AWS would fail to comply with the proportionality principle (Petman, 2017: 36). Melzer argues that the proportionality assessment of an autonomous system might be more fraught than its ability to adhere to the distinction principle (Melzer, 2013: 25). However, the author also believes that it would be more realistic to assume that these autonomous systems are "neither inherently disproportionate nor inherently proportionate" (Melzer, 2013: 25). If a separate assessment has to be made for each operation, then a blanket ban on these systems cannot be endorsed by this logic.

These systems unsurprisingly pose to challenge to the principle of precaution. Article 57 of the AP stipulates that "[i]n the conduct of military operations, constant care shall be taken to spare the civilian population, civilians and civilian objects."¹² It is required to take all feasible precautions in selecting means and methods of warfare to ensure minimization of collateral damage to the civilians.¹³ When there is a doubt about the status of the targeted persons, the law clearly stipulates that these persons must be presumed to be protected against the attack.¹⁴

If used, drone attacks must be organized with "pin-point accuracy and based on excellent intelligence. Compared to many types of more traditional military operations, targeted drone attacks have very little tolerance for improvisation, and even minor unexpected events may lead to failure, erroneous targeting or excessive incidental harm" (Melzer, 2013: 24). Because there is significantly less time pressure and personal stress of operations while deciding to carry out drone operation, and because targeted persons are often tracked for days and weeks before the operation, a high level of precaution is required during drone operation.¹⁵

The contextual characteristic of the requirement of precaution, together with that of continued reassessment, necessitates that these autonomous weapons systems will not, at least a decade, be capable of performing the required assessment independently without human help (Petman, 2017: 42). As a consequence, although current drone technology, as long as these machines perform their duties in line with IHL, is not inherently disproportionate, the same cannot be the case for the fully autonomous weapons because it seems that they are not capable of adhering to the core principles of IHL without human intervention.

2.2. Accountability Gap

AWS put forward one additional challenge- accountability (Mohan and Lawand, 2016). The following formidable question should be asked: If fully autonomous weapons will be used and take the role of the human in warfare, who will be responsible if something goes wrong in a conflict zone and accordingly violates law during operations? (Petman, 2017: 43) Murphy points out that it is not an easy task to hold responsibility, meaning that either front-line operators or engineers, computer programmers, and designers will be responsible for wrongdoings for creating these machines in the very first place (Murphy, 2011: 28). Yet the accountability issue is not confined only to fully autonomous weapons.

'Automation bias' might negatively shape human operators' decisions (Cummings, 2006: 26). This was illustrated well by the incident taking place between the US and Iran, which resulted in the shooting

¹² Additional Protocol I to the Geneva Conventions, *supra* note 28, Art. 57(1).

¹³ Arts 57(2)(a)(i)-(iii) and 57(2)(b) Protocol I; ICRC, Customary Humanitarian Law, Rules 16 -19.

¹⁴ Art. 50(1) Protocol I

¹⁵ *Ibid.*

down of an Iranian Airplane by the US Navy Ship in 1988 (ICJ, 1996). The US had a computer system designed to protect the ship from attacks. The system could be operated in different modes with different levels of automation (ICJ, 1996). Yet all these modes had a certain level of human intervention option to override the computer. When the incident occurred, the radars of the system were set to semi-automatic mode (ICJ, 1996). Despite the fact that radars identified that it was definitely a civilian plane considering that the course, speed, size, radar broadcast, and radio signal of the targeted plane belongs to a commercial civilian flight, the ship's computer system registered the aircraft as an F-14 Fighter (Petman, 2017: 79).

Although all the pieces of evidence show them otherwise, no one dared to challenge the computer's judgment (Petman, 2017: 43). Ultimately, "Regardless of the wealth of evidence that outside of the automated system clearly indicated the actual nature of the target, the operators came thus to shoot down a civilian plane, killing all 290 passengers in one of the worst aviation incidents in history" (Petman, 2017: 43-44). Even if these kinds of technical flaws would be eliminated with the help of technological developments, 'a complete understanding of the risks associated with AWS may be impossible' simply because weighing of competing interests -those of collateral damage and military advantage- necessitates the evaluation of multiple factors. For the same reason, a court unlikely would attribute responsibility to, i.e., a computer programmer who is only a tiny part of a culmination of the complex software written by hundreds (Petman, 2017: 47).

2.3. Legal Vacuum

As long as drone operations fulfill the abovementioned conditions, drone technology does not raise particular concern, provided that -an additional and indispensable condition- these machines are used by a human operator and do not carry unlawful weapons with them (Melzer, 2013: 34). This means that as long as drones are used within the legal framework's limit, the law does not prohibit their use under humanitarian law. Accordingly, there is no legal gap to be filled by a treaty amendment. This is the case for drones with 'human in the loop.' When the human is taken from the loop, it is pointed out that for -the time being these- fully autonomous machines should be considered as 'inherently disproportionate weapons.'

Under the scenario of 'human out of the loop,' some targeting decisions not only bring the compliance issue to the fore but also result in the responsibility vacuum (Petman, 2017: 59). This means that the problem is twofold. On the one hand, AWS might probably fail to comply with the requirements of IHL. On the other hand, allocation of responsibility and accountability issues arises. Yet, whether the requirements of 'meaningful human control' might eliminate or at least mitigate problematic scenarios remains as an enigma. In other words, it is a paradoxical mission because if it is fully autonomous, how can we add the human control element to the system. Or, if human control would be added to the fully autonomous weapons, then would these systems qualify to become fully autonomous weapons.

Putting aside this paradoxical issue, there might be a need for legal regulation, which involves many options, including a blanket ban on these death tools. Yet, this does not mean that applicable law does not adequately cover these issues. Article 36 of Additional Protocol 1 stipulates that all parties are "under an obligation to determine whether [...] deployments and adoption of new weapons would be prohibited by the Protocol...." (Petman, 2017: 24). There is widespread support among several states and experts that a certain degree of human control is needed to accept these autonomous systems (Petman, 2017: 58). ICRC and some other international actors and NGOs endorsed the proposal of 'meaningful human control' when it comes to highly critical decisions such as deploying lethal force (ICRC, 2014). According to these organizations, there is no difference between the prohibition of AWS and that of anti-personnel landmines. The proposal is simple. Any use of lethal weapons without human intervention and supervision should face a blanket ban to ensure adherence to the IHL rules and lower the threshold for states to initiate armed conflicts. In addition, they argue that the challenges stemming from the responsibility gaps can only be handled by means of a total ban.

However, only a small number of states have supported the option of a comprehensive ban (Petman, 2017: 65). At this point, it can be argued that there are two main remedies; First, new and more precise

rules are needed because the existing legal regime does not respond to the regime's maladies and flaws. Cassese argues that it is unthinkable to modernize the current system as Great Powers do not have an interest in “tying their own hands with more precise legal standards” (Cassese vd.,2014: 14). It seems that there is no potential for the successful negotiation of a multilateral treaty comprehensively addressing and regulating these issues (Heinegg ve Beruto, 2012: 172). Even relatively small amendments to the current regime do not seem viable because states are unwilling to agree on new treaty rules. Consequently, we must exclude the option that changing international rules to adjust them to the reality of modern conflicts (Cassese vd.,2014: 14).

The second and more plausible and realistic remedy is a 'sound interpretation of existing law.' The principle of distinction, for example, is not old-fashioned. It is successful in giving the main message, which is to protect civilians against armed attacks. Therefore, the existing legal regime -precisely the core principles- must be re-interpreted in the light of emerging technologies. Although some argue that old law does not cover the new situations, the interpretation of law determines whether and to what extent the existing law is not responding to the emerging technologies. Article 55, for example, prohibits certain means and methods which might endanger health and survival of the population. It does not explicitly mention the recent technologies nor its potential threats, but it sets the threshold and standard that the use of methods and means of warfare which may endanger the health or survival of the population is prohibited. Therefore, as long as the underlying rationale is clear, which is protecting the civilian population, it does not matter the action destroying living conditions results from a physical factor or cyber-attacks (Heinegg ve Beruto, 2012: 54). As a legal advisor of ICRC, Anton Camen argues that the traditional principles of IHL are 'flexible enough to meet the new challenge' (Lubell ve Cohen, 2011).

Concluding Remarks

The remarkable difference between the conflicting parties in terms of technological developments has turned the asymmetric conflicts into default warfare. While technological innovation has occasionally led to new rules, most recent developments like cyber and drone technology have not been met with formal amendments of the treaties because of the resistance of major powers. Therefore, the exclusion of the solution of the official revision of the existing regulatory framework forces us to bring the option of re-evaluation and reinterpretation of the existing rules in accordance with the changing conditions to the table.

The general opinion is that the main reason behind the failure that civilians are no longer protected is that the part of the IHL that manages the conduct of hostilities, such as the use of means of warfare and method of warfare is loose and flawed due to loopholes. Although this argument might have some valid points, it disregards the fact that states -particularly the powerful ones- are not hesitating to violate even the most core and clear rules and principles of the existing law. Therefore, the main problem does not stem from the law itself but from the resistance to the law and unwillingness to abide by it. This means that even highly specific and precise laws will be violated by international actors on the ground that they are not providing sufficient guidance and protection.

BEYANLAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Katkı Payı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

BIBLIOGRAPHY

Book

Krishnan, A. (2009) *Killer Robots: Legality and Ethicality of Autonomous Weapons* (Ashgate Publishing: Surrey)

Heinegg, H. ve G. Beruto (2011) *34th Round table on Current issues of international humanitarian law: Sanremo, 8th-10th September* Politica/studi, Angeli 2012.

Solis, G. (2012) *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War* Cambridge University Press

Melzer N, (2013) *Human rights implications of the usage of drones and unmanned robots in warfare*

Silver, N. (2012) *The Signal and the Noise: Why Most Predictions Fail but Some Don't* Penguin Press: New York

Petman J, (2018) *Autonomous weapons systems and international humanitarian law: "out of the loop"?* Research reports/ Erik Castrén Institute of International Law and Human Rights, Ministry for Foreign Affairs

Book, Edited.

Clapham, A. ve T. Haeck (2014) (eds), *The Oxford handbook of international law in armed conflict* Oxford handbooks in law, 1. ed. Oxford Univ. Press

Book Contribution

Cassese vd., (2014) 'Current Challenges to International Humanitarian Law' in Andrew Clapham and Tom Haeck (eds), *The Oxford handbook of international law in armed conflict* Oxford handbooks in law, 1. ed. Oxford Univ. Press.

Haines, S. (2014) 'The Developing Law of Weapons: Humanity, Distinction, and Precautions in Attacks' in Andrew Clapham and Tom Haeck (eds), *The Oxford handbook of international law in armed conflict* Oxford handbooks in law, 1. ed. Oxford Univ. Press

Journal Article

Cummings, M. (2006) "Automation and Accountability in Decision Support System Interface Design", *32 Journal of Technology Studies*

Murphy, J. (2011) "Mission Impossible? International law and the changing character of war", *41 Israel Yearbook on Human Rights*

Treaty

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977

Case

Aerial Incident of 3 July 1988 (Islamic Republic of Iran v. United States) (Order of 22 February 1996) ICJ Reports

Statement

Statement by the International Committee of the Red Cross (13 May 2014)

Conference Proceedings

Lubell, N. ve C. Amichai (2011) (eds), 'Applying International Humanitarian Law in a New Technological Age: New Technologies, Old Law.'

Internet Document

Droege C, 'No Legal Vacuum in Cyberspace' (August 2011) <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/interview/2011/cyber-warfare-interview-2011-08-16.htm>

United States Air Force, (2009) Unmanned Aircraft Systems Flight Plan 2009–2047, 18 May 2009, Washington DC, available at <www.fas.org/irp/program/collect/uas_2009.pdf>

Major Michael A. Guetlin, (2005) Lethal Autonomous Weapons – Ethical and Doctrinal Implications, JMO Department, Naval War College, available at <www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA464896>.

Newspaper Article

Ekelhof M, “‘Are you smarter than Professor Hawking?’” Higher Forces and Gut-Feelings in the Debate on Lethal Autonomous Weapons Systems’ (27 April 2016) <https://www.ejiltalk.org/are-you-smarter-than-professor-hawking-higher-forces-and-gut-feelings-in-the-debate-on-lethal-autonomous-weapons-systems/>

Mohan R and Lawand K, ‘New Technologies, Warfare, and International Humanitarian Law’ (20 March 2016) <<https://carnegieindia.org/2016/03/30/new-technologies-warfare-and-international-humanitarian-law-event-5221>>.

Nichelson B, ‘New Wars, New Weapons: New Challenges for the Red Cross’ (23 May 2019) <<https://www.aspistrategist.org.au/new-wars-new-weapons-new-challenges-for-the-red-cross/>>.

Weiner, T. ‘New Model Army Soldier Rolls Closer to Battle’, 16 February 2005, available at www.nytimes.com/2005/02/16/technology/new-model-army-soldierrolls-closer-to-battle.html

Salgın Hastalıklar Sonrasında Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Çalışanlarında İş Stresinin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi ve İstanbul Özel Rehabilitasyon Merkezlerinde Uygulama

Deniz SÖNMEZ¹
Fuat ÇAĞLAYAN²

Öz

COVID-19 ve Delta varyantı beraberinde çalışanlarda iş stresi ve tükenmişlik meslek hayatlarında yaşamış olduğu durumlardır. Bu çalışmada toplumları derinden etkileyen, salgın hastalıkların iş stresi ile tükenmişlik sendromunun fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü çalışanları üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmanın amacı son dönemlerde yaşanan dünyada ve ülkemizde insan sağlığını önemli ölçüde tehdit etmekte olan yeni koronavirüs hastalığı (COVID-19) her geçen gün yayılmaya ve ciddi bir tehdit unsuru oluşturmaya devam etmektedir. Bu süreçte görevini yerine getiren sağlık çalışanları büyük bir risk altında sağlık hizmeti sunmaya çalışmaktadır. Çalışmamızda pandemi boyutunda olan COVID-19 sırasında görevlerini yapmakta olan sağlık çalışanlarından fizyoterapistlerin çalışma koşullarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır. Fizyoterapistlerin çalışma koşullarında sahada karşılaştıkları sorunlar ve riskler tanımlanarak, üstesinden gelmek durumunda oldukları iş stresi ve tükenmişlik sendromunun çalışanlarda oluşan psikolojinin proformalarına etkisi üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Çalışmanın evrenini İstanbul ili Avrupa yakasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri oluşturmaktadır. Özel eğitim kurumları derneği ve İstanbul rehabilitasyon merkezleri derneğinden veriler toplanmıştır. İstanbul ilinde 292 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde toplam 876 fizyoterapist çalışmaktadır. İnceleme sonuçlarına göre, fizyoterapistlerin iş stresi seviyeleri yüksek bulunmuştur. İş stresi algısında demografik değişkenler bakımından farklılık vardır. İş stresi ile tükenmişlik arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Tükenmişlik hissi, durgunlaşma ve zayıf performans duygusu, iş stresinden etkilenmektedir. İş stresi ile tükenmişlik seviyelerinde pozitif anlamlı ilişki görülmektedir. Sonuçlar analiz edilerek birtakım tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İş stresi, Tükenmişlik Sendromu, COVID-19.

Determination of the Effect of Work Stress on Burnout in Physiotherapy and Rehabilitation Department Employees After Epidemics and Application in Istanbul Private Rehabilitation Centers

Abstract

Work stress and burnout in co-workers with COVID-19 and Delta variant are situations that they have experienced in their professional lives. In this study, the effects of epidemic diseases, work stress and burnout syndrome, which affect societies deeply, on physiotherapy and rehabilitation department employees are examined. The aim of the study is the new coronavirus disease (COVID-19), which has been threatening human health in the world and in our country recently, continues to spread

¹ İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Bölümü, deniz.sonmez@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2044-670X

² İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Doktora öğrencisi, bylaser@hotmail.com, ORCID:0000-0001-8522-4502

Makale Geliş Tarihi: 09.10.2021, Makale Kabul Tarihi: 29.01.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Bu çalışma kapsamında yer alan bilimsel araştırmalar İstanbul Gelişim Üniversitesi, Etik Kurul Başkanlığı tarafından 08.10.2021 tarih ve 2021-30-14 sayılı karar ile etik kurallara uygun bulunmuş olup belge metin sonunda sunulmuştur.

Doi: 10.51524/uhusbad.1007534

and pose a serious threat. In this process, health workers who fulfill their duties are trying to provide health services under a great risk. In our study, it is to evaluate the working conditions of physiotherapists, who are among the health workers who are doing their duties during COVID-19, which is at the size of a pandemic. The aim of this study is to define the problems and risks faced by physiotherapists in their working conditions and to investigate the effect of work stress and burnout syndrome, which they have to overcome, on the effect of psychology on employees' proforma. The universe of the study consists of special education and rehabilitation centers in the European side of Istanbul. Data were collected from the private education institutions association and the Istanbul rehabilitation centers association. A total of 876 physiotherapists work in 292 special education and rehabilitation centers in Istanbul. According to the results of the review, the work stress levels of the physiotherapists were found to be high. There is a difference in the perception of job stress in terms of demographic variables. It has been observed that there is a significant relationship between job stress and burnout. Feelings of burnout, stagnation, and poor performance are all affected by job stress. There is a positive significant relationship between job stress and burnout levels. The results were analyzed and some recommendations were made.

Key Words: Job Stress, Burnout, COVID-19.

Giriş

İnsanoğlu var olduğundan bu yana hayatta kalma mücadelesi içindedir. Tarih öncesi çağlarda avlanma, barınak bulma ve iklim değişikliklerine uyum sağlama insanoğlunun temel stresörleri olabilir. Ancak zaman ilerledikçe bireylerde etki yaratan stresörlerde değişmiştir. Günümüzde insanlar yiyecek ve barınak elde etmek için iş alanında emek sarf etmek zorundadır. Böylece iş hayatı insanoğlunun temel modern stres kaynağı haline gelmiştir. Çalışma ortamı, rakipler, organizasyon yapısı, rol talepleri ve görev talepleri stresin nedeni haline gelmiştir. Bu bölümde stres, nedenleri ve sonuçları ile iş stresi kavramı derinlemesine incelenmektedir.

Globalleşme ile birlikte iş hayatında rekabet şartlarının hızlı bir ivme kazanması ile beraber, kurumların performansı yüksek ve daha etkin işgörenleri örgütlerinde istihdam etmesi kurumların sürekliliğini devam ettirmesi açısından zorunlu bir durum haline gelmiştir. Hızlı yaşanan rekabet ortamında kurumlar devamlılıklarının sürdürebilmeleri açısından daha fazla emek harcamayı gerekli kılmıştır. Kurumların rekabet edebilmelerinde insan kaynağı önemli unsurların başında sayılmaktadır.

Modern insanların giderek daha fazla deneyimlediği en yaygın psikolojik semptomlardan biri, yani kronik, işle ilgili stresin sonucu olan tükenmişliktir (Melamed ve ark., 2006). Tükenmişlik tanımları tarihsel kayıtlarda bulunabilir ve farklı zamanlar ve kültürler arasında belirgindir (Kaschka ve diğerleri, 2011). Ancak, araştırmacıların tükenmişlik duygularını incelemeye başlaması 1970'lerin ortalarına dayanmaktadır. Özellikle iki bağımsız araştırmacı, bir psikiyatrist olan Herbert Freudenberger ve diğeri sosyal psikolog olan Christina Maslach, tükenmişliği incelemeye başlayan ilk araştırmacılarıdır. Spesifik olarak, Freudenberger (1974) personel tükenmişliği kavramını ilk tanımlayan kişidir. Tükenmişlik tanımının temel unsurları, bu deneyimleri, enerji, güç veya emek üzerinde aşırı taleplerde bulunarak başarısız olmak, yıpranmak veya tükenmek olarak tanımlamıştır. Bugün hala modern dünyada işe bağlı tükenmişlik sık görülen bir kavramdır. Tükenmişlik, bundan mustarip bireylerin mesleklerinin değerine karşı alaycı hale geldikleri ve performans yeteneklerinden şüphe duydukları tükenme deneyimi olarak tanımlanmıştır. Tükenme, stres duygularını, özellikle aşırı iş taleplerinden kaynaklanan kronik yorgunluğu ifade eder. İkinci boyut, duyarsızlaşma veya sinizm, genel olarak işe ve kişinin birlikte çalıştığı insanlara karşı kayıtsız veya mesafeli bir tutuma atıfta bulunur; işe olan ilginin kaybolmasına ve işin anlamını yitirdiği hissine yol açar. Son olarak, mesleki yeterlik eksikliği, kişinin hem işinde hem de organizasyonunda etkinlik, başarılı kazanım ve başarı duygularının azalması anlamına gelir (Maslach, ve ark.1996).

İşgörenlerin meslek yaşamlarında ve iş dışındaki hayatlarında iş stresi ve tükenmişlik kavramlarının çok önemli etkisi bulunmaktadır. Sağlık alanında çalışan Fizyoterapistlerde en sık görülen meslek dalıdır. Hastalarla sürekli bir görüşmelerin yapılması, yüksek performans zorunluluğu ve zaman baskısı gibi stres faktörleri nedeniyle sağlık çalışanları iş stresi ve tükenmişlikle dolu bir ortamda görev yapmaktadırlar. Özellikle sağlık sektöründe fizyoterapistler yaşadıkları iş stresi ve tükenmişlik nedeniyle hem fiziksel hem de psikolojik açıdan rahatsızlıklar yaşadıkları görülmektedir. Bu yaşananlar fizyoterapistlerde performans düşüklüğü, hasta memnuniyetinin

düşmesine ve çalışanlarda devir hızının artması gibi olumsuz istenmeyen durumlara neden olabilmektedir.

Kurumların sosyal sorumluluk amaçlarından biri olan sürekliliklerinin devam etmesi açısından anlamlı bir öneme sahip olan rekabette uyum sürecinde etkili olan kaynaklar ve yetkinlikler, kurum açısından önemli karar alınmasında stratejik güç sağlamaktadır. Böylece kurumların rekabete yenilmemeleri açısından son derece fayda sağlamaktadır (Sağır ve Göktaş, 2018: 27). Sağlık sektöründe de topluma hizmet etmek de güç kazandıracak unsur yetişmiş çalışanlardır.

Tüm Dünya Covid-19'a karşı koymak için ortak bir gündem taşıyor. Dünyanın kaynakları Covid-19'a karşı savaşı kazanmak için seferber ediliyor. Covid-19 salgınıyla mücadelenin sonucu olarak işgörenler evinden çalışmayı devam ettirmektedirler (Tiftik C.,2021:42).

COVID-19 virüsüne yakalanan vakalar ilk kez olarak Aralık 2019'un sonlarında orta Çin'in Hubei eyaletinde bulunan Wuhan'da bulunan deniz ürünleri ve kümes hayvanı pazarında görülen koronavirüs, daha sonra hızla Hubei'nin ötesine yayılarak yaşamı alt üst etti ve küresel ekonomide büyük krizler yaratmıştır. Çin Hükümeti, diğer bazı ihtiyati tedbirlerle birlikte Wuhan şehrine giriş çıkışları yasaklayarak pandemiye kontrol altına almak için hızlı bir şekilde müdahale etmiştir. Ancak kitlesel göç nedeniyle dünyanın diğer bölgelerine yayılmasını durduramadı (Qiu, Chen ve Shi, 2020). Pandemi, işyerlerinin kapanması, işsizliğin artması, ihracatın azalması, petrol fiyatlarının düşmesi, yoksulluğun artması, dünya nüfusunun ölüm oranının artması gibi birçok yönden Dünya ekonomilerini ciddi şekilde etkiledi. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Ülkeleri gelecekte ihmalkarlık göstermeleri durumunda ciddi sonuçlara karşı uyardı. Pandemi, Dünyayı belirsiz bir süre boyunca varlığını sürdürebilecek görünmeyen bir tehlikeye maruz bıraktı. Dünya Sağlık Örgütü'nün koronavirüs salgınına tüm insanların sağlığı için büyük bir tehdit olarak ilan etmesinden bu yana, uluslararası düzeyde sıkıntıya neden olmuştur (Sohrabi ve ark., 2020 ;71-72).

Covid-19 nedeniyle artan endişeler ve korkular, zihinsel stres, kaygı ve psikolojik bozukluk şeklinde çeşitli psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Covid-19, kitleler arasında zihinsel strese neden olsa da sağlık çalışanları arasında daha önemli algılanan strese neden oluyor (Chen ve ark.,2020:15-16). Algılanan stres, bireylerin belirli bir zaman noktasında ne kadar stresli olduklarına dair sahip oldukları duygu ve düşünceleri ifade eder (Cohen, Kamarck ve Mermelstein, 1994:1-2). Algılanan stres, sağlık personeli üzerinde iş performansı ve iş tatmini açısından olumsuz bir etkiye sahiptir (Kumar ve Bhalla, 2019:5). Doktorlar, hemşireler, Fizyoterapistler ve diğer sağlık görevlileri ile birlikte tüm sağlık çalışanları, salgına karşı mücadelede ön saflarda yer alıyor. Kişisel koruyucu ekipman (KKD) ve diğer fiziksel olanaklar sağlayarak sağlık çalışanlarını fiziksel olarak korumak için pek çok çaba gösterilmesine rağmen, sağlık çalışanlarının yaşadığı algılanan stresi incelemek için yürütülen araştırma çabaları yetersizdir (Shanafelt ve ark., 2020:2133).

COVID-19 ile mücadelenin ön saflarında yer alan sağlık çalışanları (HCW'ler), stres, anksiyete, depresyon ve uykusuzluk dahil olmak üzere zihinsel sağlık sorunları için daha yüksek risk altında bulunmaktadır. Mesleki stres koronavirüs hastalığı (COVID-19) ile birlikte daha hızlı yayılan bir salgın olarak kabul edilir. Stresli bir duruma verilen yetersiz yanıt tükenmişlik sendromunu tetikleyebilir. Bu şekilde, yardımcı hizmetler (sağlık ve öğretim) genellikle daha yüksek tükenmişlik seviyelerine ulaşmaktadır. Bu çalışmanın amacı, toplumun temel yapı taşlarında biri olan Fizik Tedavi Rehabilitasyon birimlerinde, fizyoterapi çalışanlarının görülen iş stresine bağlı olarak gelişen tükenmişlik sendromu seviyeleri saptanıp, çalışanların iş stresleri ile tükenmişlik durumları arasında bulunan ilişkinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda ilk olarak iş stresi ile tükenmişlik kavramsal literatür araştırma sonuçları belirtilmiş olup sonrasında İstanbul ilinde faaliyet gösteren Fizik Tedavi Rehabilitasyon kurumlarında görev alan Fizyoterapistler için anket formu hazırlanmış, anketler sonucu alınan bilgiler istatistiksel program ile incelenmiş ortaya çıkan sonuçlar ışığında yorumlar yapılmıştır. Araştırmamıza göre ortaya edilen bilgiler ışığında Fizik Tedavi Rehabilitasyon merkezlerine, fizyoterapistlere ve ileride yapılacak olan analizlerde araştırmalara tavsiyelerde bulunulmuştur.

Bu makale stresi tanımlayarak, yöneticilere mesleki streslerini yönetme ve astlarının stres düzeyleriyle başa çıkma teknikleri sağlamadan önce performans üzerinde olumlu veya zayıflatıcı bir etkisi olup olmadığını incelemektedir.

1. İş Stresi

“Stres” kelimesi günlük yaşamda ve iş hayatında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kelimenin anlamını açıklamak bakımından kelimenin kökenini ve geçmişini incelenmesi yararlı olmaktadır. Etimolojik olarak “stresin” kökeni, İngilizcenin Norman Fransızcası ve Anglo-Sakson karışımından geliştiği ve 14. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Terim olarak, bir varlığın (malzeme, beden, zihinsel) iş yükü ya da yorgunluk anlamında strese veya zorlanmaya maruz bırakılmasını tanımlamak için kullanılıyordu. Stres, Latince ‘estricia’ kelimesinden türetilmiştir. Estria kelime anlamı, sözle güç vermek, önem vermek, baskı yapmak anlamına gelmektedir. (Köknel, 1987: 45). Stresi bir terim olarak tanımlamak birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Bu nedenle literatürde farklı tanımlar görülmektedir. En yaygın stres tanımları üçe ayrılabilir. İlk kategori, stresi bir uyarıcı olarak gören uyarıcı temelli olarak adlandırılır. İkinci kategori, tepkiye dayalıdır ve stresi bireyin çevresel durumsal güçlere karşı psikolojik veya fizyolojik tepkisi olarak tanımlar. Son olarak, üçüncü tip stres etkeni zorlanma olarak bilinir ve stresi hem uyarıcı hem de tepki olarak tanımlamaktadır. (Rinaldi ve ark. 2009, s.25). Stres “beden üzerinde psikolojik veya fiziksel uyum gerektiren herhangi bir talep” olarak ifade eder. Stres, insanların kısıtlamalarla, Fırsatlarla başa çıkmak zorunda olduğu bir durum olarak da tanımlanır. Stres, insanlara verilen aşırı zorluklara verilen bir tepkidir.

Amerikan Ulusal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Enstitüsü, örgütsel stres faktörlerini şu şekilde sunmuştur (NIOSH Publication, 1996: 96-100):

Teknolojik Değişiklikler: Yöneticiler genellikle, çalışanın geri bildirim ve katılımını önemsemeyen yeni bir bilgisayarlı sistemin tanıtılması gibi teknolojiye gelişmeleri planlanması.

Rekabet: Kariyer gelişimi için, genellikle çok fazla çalışana açık sınırlı pozisyonlar vardır ve bu çalışan strese neden olan bu pozisyon için rekabet etmek zorundadır.

Yeniden yapılanma: Organizasyon yapısında değişiklikler olabilir ve çalışanların oryantasyon eğitiminin yeterince verilmediği durumlarda çalışanlarda motivasyon düşüklüğüne sebep olabilir. Yeni çalışma grupları ve yeni yapılar rahatsız edici olabilir bu durum da işyeri çalışanları arasındaki ilişkilerin bozulmasını tetikleyebilmektedir.

Küçülme: Şirket birleşmeleri, işten çıkarmalar ve küçülme, çalışanlarda strese neden olur. Doğal olarak, bir işi kaybetme korkusu, işin ekstra sorumlulukları veya daha ağır iş yükleri etkili olmaktadır.

Etkin kararlar açısından katılım eksikliği: İleri tecrübeye sahip yöneticiler genellikle genç çalışanların karar verme sürecine dahil olmasına izin vermezler. Bu nedenle çalışan, işle ilgili kararlar üzerinde yeterince etkin olmaması iş stresine neden olabiliyor.

İşyerinde Şiddet: Çalışanların kendi aralarında, çalışanlar ile hastalar arasında yaşanan şiddet stresin hem nedeni hem de sonucudur.

Beklenen Görevleri Yapılması İçin Yetersiz Zaman: Bazı işler çalışanın hızlı olmasını gerektirir ancak çalışanın kişisel özellikleri bu gerekliliğe uymayabilir.

İş stresi, meslekler arasında yaygın bir sorundur ve iş performansını da etkilemektedir. Günümüzde yapılan birçok araştırmada, stresin iş performansı üzerindeki olumsuz etkisini vurgulasa da hafif stresin bir çalışanın performansını arttırdığı bilinmektedir. İş stresi algısına kişilik, örgütsel faktörler ve iş-aile etkileşiminin etkileri dahil edilerek iş stresinin öncüllerinin bütüncül bir perspektiften bakılması daha doğru olabilir.

Mesleki stres, endüstriyel dünyada yaygın bir sorun haline gelmiştir. Yıllar geçtikçe yaygınlığı artmış, böylece bireyin ruh sağlığını ve refahını etkilemiştir. Sağlık üzerindeki etkisini anlamak için 'Sağlık'ın kendisini tanımlamak önem kazanmaktadır. 1948'de Dünya Sağlık Örgütü sağlık tanımını şu şekilde tanımlamaktadır: “Sağlık, yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil, bedenen, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir.” (WHO, 2014) Çoğu yetişkin, günlük yaşamının yaklaşık yarısını işte geçirdiğinden, işyeri sağlığı ve güvenliğini teşvik etmek için önemli bir etkidir. İşyerindeki fiziksel, kimyasal ve biyolojik tehlikeleri belirlemeye odaklanarak, çalışanların sağlık ve güvenliğini sağlamaktan çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar bu konuda çalışmalar yapmaktadır. Giderek artan bir şekilde, iş stresine büyük bir odaklanma ile psikososyal çalışma ortamına da dikkat edilmektedir. Bu kurumlardan biri olan; Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Enstitüsü'ne (NIOSH) göre mesleki stres, “işin

gereksinimleri, çalışanın yetenekleri, kaynakları ve ihtiyaçları ile uyumadığında ortaya çıkan zararlı fiziksel ve duygusal tepkiler” olarak tanımlanmaktadır (NIOSH ,2008:2136).

Stres ve kardiyovasküler hastalık üzerine uzun dönemler boyunca çalışmalar yapılmaktadır. Modern tıbbın babası olan Sir William Osler, yirminci yüzyılın başında kaleme alan çalışmasında, miyokard enfarktüsünün başlıca nedeninin “yaşamın yıpranması” olduğunu öne sürmektedir (Resnik, 1963;792). İş stresi üzerine daha sistematik araştırmalar 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başında Robert Karasek'in iş yükü modelini başlatmasıyla çalışılmaya başlanmıştır (Karasek,1981:694). Bu çalışmada, çalışana yüksek gelen psikolojik baskılar, bu talepler üzerinde düşük bireysel kontrol ile birleştiğinde fizyolojik zorlanmaya ve dolayısıyla kardiyovasküler hastalık riskinin artmasına yol açtığını öne sürmektedir. Daha sonraki araştırmalar, iş stresi kavramını, örgütsel faktörleri (çalışma programları gibi) ve hatta daha geniş işgücü piyasası düzenlemelerini (iş güvenliği ve iş-yaşam dengesi dahil) içine alacak şekilde çalışanların görev özelliklerinin ötesini kapsamaktadır (Karasek ,1979: 285–307).

Pandeminin adeta yaşamı altüst eden etkisi, 23 Haziran 2021'ye itibariyle; 180.138.152 toplam vakası sayısında can kaybı sayısı 3.902.206 olarak sonuçlandı. Ülkemizde ise; 5.375.593 toplam vaka sayısının 49.236 can kaybı olarak sonuçlanmıştır. Maalesef bu sayının 380'i sağlık çalışanıdır. Türkiye'de Covid-19 virüsüne yakalanan sağlık çalışanı sayısının 120 bini geçmiştir, Aralık 2019 verilerine göre; her 10 Covid-19 hastasından 1'i sağlık çalışanıdır (Türk Toraks Deneği,2021). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaptığı açıklamada, en az 115.000 sağlık ve bakım çalışanının COVID-19'a hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Dünya, farklı zaman dilimlerinde, yeni semptomlarda ve çeşitli ülkelerdeki ölüm oranlarında COVID-19 pandemisinin diğer dalgalarıyla da mücadele edilmektedir (World Health Organization,2021).

Dünya Covid-19 ile mücadeleye devam ederken, delta varyantının küresel olarak daha önceki virüslerden daha çok kitleleri etkileyerek ilerlediği görülmektedir. İlk olarak Hindistan'da ve daha sonra en az 100 ülkede görülen virüsün yayılması, dünya çapında yeni karantinalara ve diğer kısıtlamalara yol açmaktadır. Türkiye'de delta varyantı giderek artmaktadır. Ülkemizde 2021 yılının temmuz ayının ilk haftasının verilerine göre toplan 36 ilimizde vaka sayısı 750 kişiye görülmüştür. Giderek artan sayıda salgın hastalığın hızla yayılması ile beraber fizyoterapistlerin ruh sağlığı üzerindeki etkisi açısından, yüksek enfeksiyon riski, artan iş stresi daha da etsini göstermektedir.

Ebola salgını sırasında, çok sayıda sağlık çalışanı enfekte olmuştur. Dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri ya kendi istekleri ile ya da çalıştıkları kurum tarafından zorunlu karantina altında çalışmaktadırlar. Evlerinden dışarı çıkmamaları iş kaybı, evden çalışma politikası, eğitim ve eğlence merkezlerinin kapatılması nedeniyle insanların günlük yaşam aktivitelerini tamamen değiştirmiştir. Öte yandan, hastalığın bulaşıcı doğası, enfekte vakaların hızlı yükselişi, sınırlı teşhis olanakları ve ciddi şekilde enfekte olmuş hastaların durumundan ibaret sıkıntılar, sağlık sistemi üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Ülkemizde bilim kurulu üyeleri ve sağlık çalışanları, COVID-19 salgını kontrol altına almak için çalışma potansiyellerinin üstünde performans göstermektedirler. Ülkemizde ve dünyada halk sağlığı açısından taşınan endişe, hastalık bulaşmasını önlemek veya en aza indirmek, mevcut ilaçlarla yönetimin yanı sıra aşı araştırmaları hem genel hem de enfekte olmuş popülasyonların ruh sağlığını olumlu etkilemektedir. Bu gibi durumlarda, ön saflarda çalışan ve COVID-19 hastalarının teşhis, tedavi ve yönetiminde doğrudan çalışan görevlilerde çeşitli duygusal, psikolojik ve işyeri ile ilişkili stres faktörleri etkili olmaktadır. Bu faktörler ruh sağlığı üzerinde olumsuz bir etki yaratıyor ve ruh sağlığındaki daha fazla bozulmayı durdurmak için bunların acilen ele alınması yararlı olacaktır. Sağlık çalışanları arasındaki motivasyon ve iyi ruh sağlığı bu ölümcül pandemi ile mücadelede son derece önemli olduğundan, olası tüm stres faktörlerini çözmek için birtakım uygulamalara ihtiyaç vardır. Sağlık çalışanlarının karşılaştığı önemli stres faktörlerinin altını çizmekte ve devam eden pandemi sırasında görevlerini verimli bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olabilecek temel hususları sunmaktadır.

Sağlık çalışanlarından fizyoterapistlerde, farklı nedenlerle ek stres kaynaklarına maruz kalabilirler:

- Artan COVID-19 vakalarının tespit ve tedavileri için uzun vardiyalarda çalışıyor olmaları ve giderek artan hasta sayıları.

- Korunmasız hastalar için bakım standartlarını korumaya çalışırken, ekonomik kriz veya diğer sorunlar nedeniyle kişisel yaşamlarında stres yaşıyor olmaları.
- Koruyucu ekipmanları kullanımından kaynaklı yorgun ve kısıtlanmış hissedebilirler. Fizyoterapistler bundan dolayı fiziksel olarak zarar görebilmeleri sonucu bu sıkıntılı durum hastalara genellikle sunulan hizmete bağlı hasta memnuniyetini olumsuz etkileyebilir.
- Çocuklu Fizyoterapistler tam vardiya çalışmalarında, çocuklarına bakacak güvenilir, virüs taşımayacak birini bulmakta zorluk yaşamaları.
- Fizyoterapistler COVID-19 Virüsüne ya da Delta varyantına maruz hastaların artmasıyla birlikte bağışıklık sistemlerinde düşüşler yaşanmaması için sürekli dikkatli beslenmelerine dikkat etmek zorunda kalmaları.
- COVID-19 Virüsüne ya da Delta varyantına yakalanmış hastaların bakımı nedeniyle toplumda potansiyel taşıyıcı olmaları korkusuyla dışlanabilmeleri, bu da kendilerini izole ve yalnız hissetmelerine neden olabilir.
- Çevrelerine karşı kendi sağlıkları ve aile üyeleri için sağlık riski konusunda endişeler yaşanabilir.
- Uyum sağlamak için yeterli zamanı olmadan göreve yeni başlayan meslektaşlarına ve yönergelere hızla uyum sağlamasının zorunluluğu karşısında stres altına girmeleri.
- Sosyal mesafeyi uygulaması veya ailelerinden ve çocuklarından tamamen izole etmek gibi zorunlu durumlar.

Sağlık alanında diğer işle ilgili stresin beş temel kaynağı sunmaktadır: (Abraham ve Shanley,1997)

1. İş yükü (çok fazla hastaya bakmak, yüksek standartları sürdürmede zorluk, sınırlı özerklik);
2. Personel ilişkileri (örgüt içi çatışmalar, yöneticiler ve çalışma arkadaşları tarafından takdir edilmediğini hissetme, diğer personelle çalışma ortamında ekip ruhunun oluşturulmaması).
3. Kritik hastalara bakmak (eğitimi verilmeyen ekipman kullanmak, karmaşık prosedürleri yönetmek ve tüm bunların sorumluluğunu üstlenmek).
4. Hastaların tedavisi ve bakımı ile ilgilenmek (çalışma programı hakkında fikir ayrılığı, hastayı veya ailesini bilgilendirme konusundaki belirsizlik, zor veya iş birliği yapmayan hastaları tedavi etmedeki zorluklar).
5. Durumu düzelmeyen hastaları tedavi etmek.

Sağlık kurumlarında fizyoterapistlerin pek çok stres nedenleri bulunmaktadır;

- **Çalışma ortamı**

Bu alanda, iş sağlığı ve güvenliği kapsamında da geçerliliğini sürdüren üç stres kaynağı vardır; fiziksel, psikolojik ve sosyal çevre.

- **Fiziksel koşullara bağlı stres faktörleri**; yanlış havalandırma, aydınlatma ve yetersiz sıcaklık seviyeleri gibi fiziki çalışma koşulları, işle ilgili potansiyel stres faktörleri arasındadır (European Organization for Safety and Health at Work, 2002).

- **Psikolojik koşullara bağlı stres faktörleri**; psikolojik veya duygusal dengesizlik ile birleşen stresle başa çıkmadaki zorlukların şiddete yol açabileceğini desteklemektedir ve sağlık çalışanlarının, özellikle fizyoterapistler ve klinik personelinin hastalar tarafından fiziksel şiddetle ilgili riskler sayılabilir.

- **Sosyal çevre koşullara bağlı stres faktörleri**; iş ilişkilerinin potansiyel stres kaynakları arasında olduğunu vurgulanmaktadır. Bu alandaki iki stres kaynağı, iş arkadaşlarıyla yaşanan çatışmalar ve personel desteğinin olmamasıdır. Başka bir değerlendirme ise, meslektaşların ve üstlerin sosyal desteğinin olmamasının ve fizyoterapistlerin yönetimden kaynaklı daha az iş tatminin stresin ortaya çıkmasına önemli ölçüde etkisinin bulunduğunu göstermiştir. (Sveinsdottir ve ark.,2006:875-876). Kısaca fizyoterapistler, yöneticilerinden gelen anlayış ve destek eksikliğinin olumsuz etkisini hissetmeleri iş stresine neden olabilmektedir. (Health and safety executive,2000)

Fizyoterapi mesleğinin doğası gereği; birçok durumda insanlara yardım etmek istediği için bu mesleğini seçmektedirler ancak işin gerçeğiyle yüz yüze geldiklerinde, fizyoterapistliğin görevlerinin ağır güç odaklı olması ve hastalarının ölümüyle olan ilişkisi düşünüldüğünde, bunun düşündükleri gibi olmadığını gerçeği ile yüz yüze gelmektedirler.

Sağlık kurumları büyüklük ve nitelik olarak farklıdır ve fizyoterapistler farklı iş görevleri ve çalışma saatleri, gece vardiyaları, çalışma koşulları-personel yetersizliği ve stresle ilgili durumlar-

hastaların fiziksel yetersizlik nedeniyle kısıtlı hareket edebilmeleri ya da ölümlü vakalar ile karşı karşıya kalmaktadır. (Cooper ,1998:5).

Bir diğer ciddi stres etkeni de fizyoterapistlerin bulaşıcı hastalıklar konusunda her zaman ağır bedeller ödemiş olmalarıdır, çünkü yaptıkları işin doğası gereği insanların hastaların hareket kısıtlılığını tedavi amaçlı cihazlar kullandıklarından ve cilt yoluyla maruz kaldıkları biyolojik tehlikelerle de karşı karşıya kalmalarıdır. Hastaların kan ve vücut sıvılarının teması ile hastalarla aynı aktif enfeksiyon tehlikeleri riskleri bulunmaktadır (Bouvet ,2007, s.36). Bunların dışında hastanedeki kimyasal maddeler ve kemoterapide kullanılanlar gibi tehlikeli ilaçların kullanımı çalışanları bu yönde sağlık açısından tehlikelere maruz bırakmaktadır (Ruegger ve ark.,2007).

1.1. Organizasyon Kaynaklı Koşullara Bağlı Stres Faktörleri

Örgütsel stres, işyerinde üretim ve motivasyon üzerinde derin bir etkiye sahip olmaktadır. İş güvenliği veya ağır bir iş yükünün talepleri ile ilgili endişeler, stres seviyelerini artırır ve çeşitli duygusal ve fiziksel rahatsızlıklara neden olabilir. Stres faktörleri veya stresörler, yönetim ve organizasyon eksiklikleri birleştiğinde, stres tüm departmanlar veya şirkete hızla yayılan bir sorun haline gelebilmektedir.

Fizyoterapistlerin yaptıkları işle ilgili risklere ek olarak, organizasyonel ve yönetsel özelliklerin görev yaptıkları iş yerinden kaynaklı stresten etkilendikleri görülmektedir. Daha önceki açıklamalarda belirttiğimiz üzere fizyoterapistler için potansiyel stres kaynaklarının büyük bir kısmı, fiziksel, psikolojik veya sosyal nitelikte olabilen stres yaratan fizyoterapistlerde iş durumları bağlı olarak, mesleklerinin doğası gereği örgütsel kaynaklı etkiler de görülmektedir (Santos ve ark.,2003:243-250).

Hastaların fiziksel ve psikolojik durumlarına verilen tepkilerin yanı sıra, gelişmiş teknolojilerin kullanımı için yetersiz eğitim, sağlık kurumları arasındaki rekabet, yeterli sayıda fizyoterapistin bulunmaması, aşırı iş yükü ve görev özerkliği ve geri bildirim eksikliği nedeniyle artan iş talepleri ve ayrıca azalan ilerleme fırsatları gibi görülmektedir. Bu durumda duygusal tükenmenin başlıca tetikleyicisi olmaktadır (Bierman.1983:547-552).

Fizyoterapistler arasındaki mesleki stres, çeşitli kişisel ve kurumsal faktörlerle ilişkilidir. Örneğin, yüksek düzeyde mesleki stresin iş yükü ve sorumlulukla ilişkili olduğunu, bir başkası için iş yükünün sağlık ve esenlik durumunun en iyi bağımsız öngörücüsü olabilmektedir (Kahn ve ark.,1964).

1.2. Görevleri Gereği Rol Özellikleri Kaynaklı Koşullara Bağlı Stres Faktörleri

Görev belirsizliği ve rol çatışmasını çalışanlarda stresi tetiklemektedir. Belirsizlik, çalışanın hedef ve görevleriyle ilgili netlik eksikliği olarak, rol çatışması ise profesyonel roller arasındaki çatışma olarak tanımlanabilir. Rol çatışması ve rol belirsizliğinin her ikisi de tükenmişlikle ilişkilidir. Rol çatışmasının en bariz örneği iş/aile çatışması veya kişinin ailevi ve mesleki yükümlülükler arasında sıkıştığında hissettiği çatışmadır. Örneğin, aynı zamanda fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü çalışanları olan bir anne ya da baba; muhtemelen hastanede uzun saatler çalışmak zorunda ve hatta haftanın birkaç gecesi çocuklarından ayrı kalarak nöbette olabilir. Annelik ya da babalık rolü ile fizyoterapistlik rolü arasında yaşayabilmektedirler. Kendilerini bu pozisyonda bulan birçok kişi, durumları hakkında çelişkili ve sıkıntılı hissettiklerini ifade eder. Başka bir deyişle, rol çatışması yaşarlar.

Rol belirsizliği, önerilen bireysel hedeflere ulaşmak için yapılacak eylemleri anlamada netlik eksikliği olarak tanımlanır (Kahn ve diğerleri,1964). Hedeflerle ilgili belirsizliğin varlığı, çalışanların kendilerinden ne yapmaları beklendiğini anlamalarını etkiler, kendi performans hedeflerine nasıl ulaşacakları konusunda şüpheler yaratır ve performanslarının nasıl değerlendirileceği ve sonuçlarının ne olacağı konusunda belirsizlik yaratır (Rogalsky ve diğerleri, 2016).

Rol belirsizliğinin çalışanlar üzerindeki etkisi, kaygı, depresyon, özgüven eksikliği veya sosyal durumlarla başa çıkmada işlev bozukluğunu içeren duygusal bir durum olarak tanımlanmıştır (Lee ve Ashforth, 1996 :133). Hem bireysel hem de ekip düzeyinde rol belirsizliğinin sonuçları, çabanın azaltılmasının altını çizen çok sayıda çalışmada analiz edilmiştir (Brown,1993). Rol çatışması ve rol belirsizliğinin yüksek olduğu yerlerde, yüksek düzeyde tükenmişlik de görülmektedir.

1.3. Bireysel Özellikleri Kaynaklı Koşullara Bağlı Stres Faktörleri

Mesleki stresin, kısmen işin organizasyonu tarafından belirlenen sosyal düzenlemelerden ve bu örgütsel faktörler ile bireysel çalışanların özellikleri arasındaki etkileşimden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, fizyoterapistlikteki mesleki stres, büyük ölçüde her bir fizyoterapistin kendi işyerindeki işle ilgili stres faktörleriyle ne kadar başarılı bir şekilde başa çıktığıyla belirlenir (Sveinsdottir ve ark. 2006:875-89]. Fizyoterapistlerin stresinin en büyük nedenlerinden biri, hastaların duygusal ihtiyaçlarını karşılamadaki hazırlık eksikliğidir. Yüksek düzeyde mesleki stresin çalışma deneyimi ve eğitim ile ilişkili olduğunu görülmektedir.

1.4. Stres Aşamaları

Stres üç aşamaya ayrılabilir: Alarm Dönemi, Direnme-Uyum (Direnc) Dönemi, Tükenme Dönemi.

1.4.1. Alarm Aşaması:

Bireyin stres kaynağı olduğu ve bu nedenle (içsel olarak) dengesinin bozulduğu ve aşırı terleme, taşikardi, vücudun nefes darlığı ve hipertansiyon yükselmesi (Malagris , Fiorito,2015:391-398) gibi semptomlar görülmesi ile «alarm aşaması» olarak adlandırılır. Kişi stresli bir durumda karşı karşıya geldiğinde, vücut mekanizmasının «savaş» veya «kaç tepkisi» gösterir. (Matos ,1998: 691-698) Stresör aşırı derecede güçlüyse bireyin ölümüne de neden olabilir (Jerrold SG,2002). Alarm reaksiyonu aşaması, stres altındayken vücudun deneyimlediği ilk semptomları ifade eder. Strese karşı fizyolojik bir tepki olan “dövüş ya da kaç” tepkisine hazırlıktır. Bu doğal tepki, işgörenin tehlikeli durumlarda ya kaçmaya ya da kendisini korumaya hazırlar. Bu savaş ya da kaç tepkisi, alarm tepkisi aşamasında gerçekleşir.

1.4.2. Direnc Aşaması:

Stresli bir olayın ilk etkisinden ve savaş ya da kaç tepkisi verdikten sonra vücut kendini onarmaya başlar. Daha az miktarda kortizon salgılar ve kalp atış hızı ve kan basıncı normalleşmeye başlar. Vücut bu iyileşme aşamasında olsa dahi bir süre tetikte kalır. Stresin üstesinden gelenebilirse ve durum artık bir sorun olmaktan çıkarsa, hormon seviyeleri, kalp atış hızı ve kan basıncı stres öncesi duruma ulaşana kadar vücut kendini onarmaya devam edebilir. Bazı stresli durumlar uzun süre devam edebilmektedir. İşgören stresi çözmez ve vücut tetikte kalırsa, sonunda bu duruma adapte olmakta ve daha yüksek bir stres seviyesiyle nasıl yaşayacağını öğrenmektedir.

Bireyin vücudu stres hormonunu salgılamaya devam eder ve kan basıncı yüksek kalır. Direnc aşaması, stresin etkilerini dengelemek için ara vermeden çok uzun bir süre devam ederse, bu tükenme aşamasına yol açabilir (Işıkhan, 2004: 48)

Direnc aşamasının belirtileri şunları içerir:

- Sinirlilik
- Hayal kırıklığı
- Zayıf Konsantrasyon

1.4.3. Tükenmişlik Sendromu

Toplumları ve insan yaşamını derinden etkileyen 'tükenmişlik' terimi ilk kez 1969 yılında H. Bradley tarafından kullanılmış ve ardından Amerikalı psikolog Herbert Freudenberger, tükenmişliği, beklenen performansı yerine getiremeyen mesleki ilişkilerden kaynaklanan bir yorgunluk veya hayal kırıklığı durumu olarak tanımlamıştır (Freudenberger HJ] Ancak, Maslach 1982'de tükenmişliği açıkça tanımlamıştır. Maslach'a göre tükenmişlik, diğer insanlarla zorlu şartlarda çalışan meslek grupları içinde meydana gelen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve bireysel başarı hissini azalmasını içeren psikolojik bir sendromdur. (Maslach, s.198). Görüldüğü gibi tükenmişlik kavramı yalnızca fiziksel bozulma durumlarıyla ilgili değildir. Aynı zamanda bozulmanın bilişsel belirtilerini de kapsamaktadır.

Dr. Maslach , Tükenmişliğin Geleceği adlı makalesinde üç ayrı tükenmişlik türü tanımlamıştır:

1. Bireysel tükenmişlik, mükemmeliyetçilikten kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, bireyin kendisine son derece yüksek standartlar koyduğunda veya bireyin yaptığı hiçbir şeyin yeterince iyi olmadığını düşünmesidir.

2. Kişilerarası tükenmişlik, işte veya evde başkalarıyla olan zor ilişkilerden kaynaklanır. Örneğin, saldırgan veya motivasyona önem vermeyen bir yönetici veya iş arkadaşı, işgörenin işte hissettiği stresi tükenmişlik noktasına kadar artırabilir.

3. Örgütsel tükenmişlik, kötü organizasyon, aşırı talepler ve istenilen hedefi kaçırdığını ve işinin tehlikede olduğunu hissetmesine sebep olan performansın üzerinde belirlenen performanslar nedeniyle ortaya çıkar.

Sağlık çalışanları ve özellikle fizyoterapistler tükenmişlik açısından risk altında görünmektedir. Bunun önemli ölçüde olumsuz kişisel tükenmişlik (madde kullanımı, kopmuş ilişkiler ve hatta intihar) (DiMatteo, Sherbourne, Hays,1993: s.93–102), düşük hasta memnuniyeti (Shanafelt ve ark.2011: s.62). Hastaların ilgi kalitesinde düşme (Grol, Mokkink, Smits,1985:128), hatta tıbbi hatalar gibi önemli sonuçları olabilir. Potansiyel olarak, tüm bunlar hastaneler için önemli maliyetlerle sonuçlanan yanlış uygulama davalarıyla sonuçlanmaktadır. Kalite; hastaların teşhis ve tedavi ihtiyaçlarının karşılanmasında sağlanması gereken bireylerde tatmin unsurunu ifade etmektedir (Sönmez D.,2020, s.7)

DSÖ'nün tanımına göre, "Tükenmişlik sendromu, iş yerinde üretkenliğin bozulması ve yorgunluk, uykusuzluk, bedensel hastalıklara karşı artan hassasiyetin yanı sıra alkol veya diğer psikoaktif ilaçların (PAS) kullanımı ile karakterize edilen fiziksel, duygusal veya motivasyonel tükenmedir. Bu sendrom, genellikle, bir kişinin işine aşırı bağlılığından ve buna eşlik eden aile yaşamını ve boş zamanları ihmal etmesinden kaynaklanan acımasız çalışma ve duygusal taleplere yanıt olarak bir stres tepkisi olarak kabul edilir. Sağlık çalışanlarının faaliyet alanı bütün iş günü sürekli olarak insanlarla, dahası, hastalar ve yakınları, bakım, dikkat gerektiren iletişim olduğundan, "tükenmişlik" için en büyük eğilimi olan meslektir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre tükenmişliğin üç unsuru vardır: tükenme hissi, kişinin işinden zihinsel olarak kopması ve işteki düşük performans sayılmaktadır. (Ulyanova, ve ark.2016: S. 119 – 123)

1.4.3.1. Tükenmişlik Sendromunun Belirtileri

Tükenmişlik tam olarak psikolojik bozukluk olarak kabul görmese de bu durumun ciddiye alınması son derece önemlidir.

Tükenmişliğin yaygın olarak görülen belirtileri;

- **İşle ilgili faaliyetlerden yabancılaşma:** Tükenmişlik sendromu yaşayan çalışanlarda yaptıkları işleri zaman geçtikçe daha stresli ve psikolojilerini kötü yönde etkilediğini görmekteyler. Çalışma koşulları ve birlikte görev aldıkları çalışma arkadaşları hakkında boş vermişlik söz konusu olabilmektedir. Bunun yanında duygusal olarak kendilerini çalışma ortamından uzaklaştırabilir ve çalışmalarını hakkında hissizleşme duygusunu yaşayabilirler.

- **Fiziksel belirtiler:** Kronik stres, baş ağrısı ve karın ağrısı veya bağırsak sorunları gibi fiziksel belirtilere yol açabilir.

- **Duygusal tükenme:** Tükenmişlik sendromu, insanların bitkin hissetmelerine, işle ilgili görevlerinde baş edememelerine ve devamlı yorgun hissetmeleri görülebilmektedir. Genellikle işlerini yerine getirmelerinde düşük performans görülmektedir.

- **Düşük performans:** Tükenmişlik sendromu ile çalışanlar günlük işlerini etkilemektedir. Tükenmişlik yaşayan çalışanlar görevleri hakkında olumsuz hissederler, konsantre olmakta güçlük çekerler ve genellikle yaratıcılıktan yoksundurlar (Maslach 2016:103–111).

Depresyon gibi zihinsel sağlık koşullarının bazı benzer semptomlarını içermektedir. Depresyonu yaşayan bireylerde, sadece iş yerinde değil, bütün yaşantılarının her yönü ile ilgili olumsuz duygu ve düşünceler yaşamaktadırlar. Depresyon belirtileri bununla beraber çevrelerine karşı ilgi kaybı, umutsuzluk duyguları, bilişsel ve fiziksel belirtilerin yanı sıra intihar düşüncelerini de içerebilir (Bianchi, Schonfeld, Laurent,2015:28-41).

Tükenmişlik üç belirti içerir: fiziksel, psikolojik ve davranışsal. Hemen hemen her fiziksel semptom şunları gösterebilir: ilk işaretler vücudun en zayıf noktasında kendini gösterdiği için tükenmişlik kendi kendini düzenleme yeteneğini kaybettiği noktadadır. Bu büyük ölçüde kişiden kişiye değişmektedir. Bazı bireylerde tükenmişlik, egzama veya saman nezlesi olarak ortaya çıkabilir. Bununla birlikte, en sık olarak, ilk semptomlar uyku bozuklukları, hazımsızlık, baş ve sırt ağrısı, baş dönmesi,

yorgunluk ve bitkinlik, rahatsızlık uykusuzluk, iştahsızlık, çarpıntı, kulak çınlaması, zayıflamış bağışıklık sistemi, egzama, saman nezlesi ve astım olarak kendini gösterebilir. Tükenmişliğin psikolojik belirtileri arasında; artan sinirlilik, can sıkıntısı, motivasyon eksikliği, durgunluk hissi, düşük benlik saygısı, huzursuzluk, içsel bir boşluk hissetme, kaygı, umutsuzluk, yararsızlık duygusu, körelme gibi belirtiler gösterebilmektedir. Davranışsal belirtiler; tükenmişlik, konsantrasyon eksikliğini, yetenek eksikliğini, karar verme, kendinden şüphe etme, performans kaybı, eğilimler sosyal geri çekilme, artan kahve ve alkole tüketimi, eğlenceli aktivitelere daha az zaman harcamak veya rahatlatıcı aktiviteler, sinirlilik ve öfke, , tükenmişliğe yaklaşmanın bir başka klasik işareti de sinizmdir: işinizin çok az değeri olduğunu hissetmek, sosyal taahhütlerden kaçınmak ve hayal kırıklığına daha duyarlı hale gelmek, memnuniyetsizlik, dikkatsizlik sonucu hataların artması , devamsızlık ve gecikme olarak kendini göstermektedir (Bilban ve Pseničny, 2007).

1.4.3.2. Tükenmişlik Sendromunun Risk Faktörleri

Yüksek stresli iş yapan bireylerde her zaman tükenmişlik sendromu görülmeyebilir. Stres iyi yönetilirse, herhangi bir yan etkisi olmayabilir. Ancak bazı çalışanlar (ve belirli mesleklerde çalışanlar) diğer meslek gruplarına göre daha yüksek risk faktörleri ile karşı karşıya kaldıklarından daha fazla tükenmişlik sendromu görülmektedir.

Bazı kişilik özelliklerine sahip çalışanlarda ağır iş yükleri, daha yüksek tükenmişlik riskine sokar. Her sektördeki her seviyedeki çalışanlar potansiyel risk altındadır. Gallup'un 2018 raporuna göre, çalışan tükenmişliğinin beş ana nedeni vardır:

- **Zaman baskısı.** Sağlık görevlileri ve özellikle fizyoterapistler gibi meslek gruplarında daha fazla zaman baskısı hissetmeleri kişilerde tükenmişlik riski daha yüksek kılmaktadır
- **Yöneticilerin iletişim ve destek eksikliği.** Yönetici desteği, strese karşı psikolojik bir kalkan görevi sunar. Yöneticileri tarafından desteklendiğini hisseden çalışanların düzenli olarak tükenmişlik yaşama olasılığı daha az olduğu görülmektedir.
- **Rol belirsizliği.** Literatür araştırmalarında yaklaşık olarak çalışanların sadece yüzde 60'ı kendilerinden ne beklendiğini biliyor. Çalışanlardan beklenen performans hedeflerine incelendiğinde, çalışanlar sadece ne yapmaları gerektiğini anlamaya çalışarak performanslarını harcamaktadırlar.
- **Aşırı iş yükü.** Çalışanlar tarafında yaptıkları göreve ilişkin iş yükünü çok ağır olarak hissettiğinde, bu durum çalışanlarda umutsuzluğu hissettirmektedir. Bunalmış hissetmeleri hızlı bir şekilde tükenmişliğe yol açabilir.
- **Haksız muamele.** İşyerinde haksız muamele gördüğünü hisseden çalışanların yüksek düzeyde tükenmişlik yaşama olasılığı diğer çalışanlara göre iki veya üç kat daha fazladır. Haksız muamele, adam kayırma, kıdem veya ihbar tazminatlarında etik dışı uygulamalar ve iş arkadaşları tarafından kötü muamelesi uygulamalarını içerebilir (Gallup,2018).

2. Tükenmişlik ve İş Stresi

Dünya Sağlık Örgütü, işle ilgili stres sorununa dikkat çekiyor. Ocak 2022'de yürürlüğe girecek olan Uluslararası Hastalık Sınıflandırması (ICD-11) adlı hastalık el kitabının yeni versiyonunda tükenmişlik tanımını güncellediğini duyurdu. Yeni tanım, bir "sendrom" ve tükenmişlik terimlerini özellikle belirterek "başarıyla yönetilemeyen kronik işyeri stresi "olarak tanımlamaktadır.

WHO'ya göre tükenmişlik, "enerji tükenmesi veya tükenme duyguları; kişinin işine zihinsel olarak uzaklığının artması veya kişinin işiyle ilgili olumsuzluk veya sinizm duyguları ve azaltılmış mesleki etkinlik" ile ifade etmektedir.

İşyeri tükenmişliği, yoğun ve uzun süreli stresin sebep olduğu duygusal, zihinsel ve fiziksel tükenme durumu olan, son zamanlarda çok ciddi bir iş sağlığı sorunu haline gelmiştir. Tıbbi bir durum olmak yerine, şu anda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından meslek hastalığı olarak yeniden sınıflandırılmaktadır. Tükenmişlik, başarıyla yönetilemeyen kronik işyeri stresinin sonucu olarak kavramsallaştırılan bir sendromdur. Tükenmişlik, özellikle mesleki bağlamdaki hastalıklara atıfta bulunur. İşyerindeki kronik stres, yaşam kalitesini büyük ölçüde bozduğundan, uygun şekilde tıbbi yardım sağlanmalıdır. Belirtilerin bir uyarı işareti olarak farkında olmak çok önemlidir ve çözümün zaman kaybedilmeden yapılması önemlidir.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Mesleki stres devam eden bir salgın olarak kabul edilir. Covit 19 ve delta varyantı geniş kitlelerde görülmesi ile beraber fizyoterapistlerde stresli bir duruma verilen yetersiz yanıt tükenmişlik sendromunu tetikleyebilir. Bu şekilde, yardımcı hizmetler (sağlık ve öğretim) genellikle daha yüksek tükenmişlik seviyelerine ulaşır. Fizyoterapistlik, toplumun sağlık ve sosyal sorumluluklarının insani yönleriyle ilgilenen ve sonuçta iş tatminsizliğine ve tükenmişliğe yol açabilen stresli bir meslektir. Meslek, insan sağlığı ile uğraşırken sadece fiziksel olarak zorlayıcı olmayıp aynı zamanda zihinsel enerjinin kullanılmasını zorunlu kılmakta ve sürekli stresli olay ve durumlara maruz kalındığında zihinsel yorgunluğa yol açmaktadır. Bu zihinsel tükenme, tükenmişliği kısmen tanımlayabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı ise; fizyoterapistlerin iş stresi ile mesleki tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasıdır. Bununla beraber yaş, ortalama haftalık çalışma saatleri, meslekte aktif görev yapma süreleri (yıl) ve çalışılan sağlık sektörü bakımından tükenmişlik sendromu ve iş stresi etkilerinin araştırılmasıdır.

3.2. Evren Ve Örneklem

Çalışmanın evrenini İstanbul ili Avrupa yakasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri oluşturmaktadır. Özel eğitim kurumları derneği ve İstanbul rehabilitasyon merkezleri derneğinden veriler toplanmış. 292 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde toplam 876 fizyoterapist çalışmaktadır.

Duyarlılık, güven düzeyi ve seçilecek örnekteki birim sayısı birbiri ile ilişkili değerlerdir. İstenilen düzeyde duyarlılık ve güvenilirliği sağlayan örnek çapı yığındaki birim sayısına bağlı olarak

$$n = \frac{Nz^2 pq}{Nd^2 + z^2 pq}$$

şeklinde ifade edilir (T.,2001,s.94-95). Burada N yığındaki birim sayısını, z istenilen güvenilirlik düzeyi için standart normal dağılımdaki kritik değeri, *d* duyarlılığı ve *pq* varyansı göstermektedir.

Araştırmanın kısıtları ve çerçevesi dikkate alındığında örneklem çapının %95 güvenilirlik ve %7,5 duyarlılıkla belirlenmesi uygun görülmüştür. Bu bilgiler doğrultusunda örneklem çapı 154 çalışan olarak belirlenmiştir.

3.3.Verilerin Analizi

3.3.1.Çalışmaya Dâhil Edilme ve Dışlanma Kriterleri

Araştırmamıza katılanların kabul görme şartları arasında; fizyoterapistlerin mesleklerinde fiili çalışma süresi en az 1 yıl olması, araştırmamıza katılmayı kabul etmeleri, İstanbul Avrupa yakasındaki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden herhangi birinde görev yapıyor olmaları belirlenmiştir.

Çalışmaya fizyoterapistlerden, anketi eksik veya yanlış dolduran, meslekte aktif çalışma süresi bir senenin altında olan veya araştırmamızın anket sorularını cevaplamayı kabul etmeyen kişiler dâhil edilmemiştir.

Bunun yanında çalışmamıza başlamadan önce araştırma grubuna, araştırmamızın gayesi, önemi ve ortaya çıkabilecek sonuçların Bilimsel çalışmalarımıza ışık tutacakları konusunda bilgilendirilmeleri sağlanmıştır.

3.3.2 Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Bu bölüm, araştırma sorusunun keşfedilme aşaması, örneklem seçilen özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan fizyoterapistlerin tükenmişlik duygusu ve iş stresi hakkında bilgi

verme ve araştırma dizaynından oluşur. Araştırmanın Etik Kurul Onayı İstanbul Gelişim Üniversitesi tarafından 08.10.2021 tarihli 2021-30 sayılı yazıyla verilmiştir.

İstanbul ili Avrupa yakasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan fizyoterapistlerin tükenmişlik duygusu ve iş stresi arasındaki ilişkisinin araştırılmasının yapılması amacıyla bu çalışmamızda yöntem olarak anket uygulanmıştır. Araştırmanın anket uygulamasında kullanılmak üzere daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiş ve literatürde kabul görmüş ölçekler uygulanmıştır.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 8 soru sorulmuştur. İkinci Bölümde; çalışanların 17 soru içeren iş stresi anketi için rol belirsizliği Likert ölçeğine göre tasarlanmıştır ve üçüncü bölümde 22 soruluk İş tükenmişliği anketi için sorularında oluşmaktadır. Anketlerin güvenilirliği Cronbach's tarafından test edilmiştir. Alfa katsayısı olarak Cronbach'ın alfa katsayısı, iş stresi için 0.92 ve iş için 0.89 hesaplanmıştır. Tükenmişlik anketleri güvenilirliği kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. T-testi, Pearson korelasyon ve Regresyon analizi için kullanılmıştır. Kolmogorov kullanılarak yapılan normallik testinden sonraki veriler –Smirnova testi. Hesaplanan puana göre belirlenmiş stres düzeylerinden hangi grupta yer aldığı bulunabilmektedir.

3.3.3.Araştırmanın Modeli

Literatür kısmında açıklanmış olan değişkenlerin ilişkisini belirlemeye yönelik araştırılma modeliyle hipotezler geliştirilmiştir. Araştırmamızda İş stresi bağımsız değişken, tükenmişlik bağımlı değişkendir. Araştırmada şu sorulara cevapları araştırılmıştır;

H1: İş stresi algısında demografik değişkenler bakımından farklılık vardır.

H1a: İş stresi algısında cinsiyet değişkeni bakımından farklılık vardır.

H1b: İş stresi algısında medeni durum değişkeni bakımından farklılık vardır.

H1c: İş stresi algısında yaş grubu değişkeni bakımından farklılık vardır.

H1d: İş stresi algısında eğitim durumu değişkeni bakımından farklılık vardır.

H1e: İş stresi algısında gelir değişkeni bakımından farklılık vardır.

H2: Tükenmişlik algısında demografik değişkenler bakımından farklılık vardır.

H2a: Tükenmişlik algısında cinsiyet değişkeni bakımından farklılık vardır.

H2b: Tükenmişlik algısında medeni durum değişkeni bakımından farklılık vardır.

H2c: Tükenmişlik algısında yaş grubu değişkeni bakımından farklılık vardır.

H2d: Tükenmişlik algısında eğitim durumu değişkeni bakımından farklılık vardır.

H2e: Tükenmişlik algısında gelir değişkeni bakımından farklılık vardır.

H3: İş stresi algısı boyutlarının tükenmişlik algısı üzerinde etkisi vardır.

H3a: İş rolü belirsizliği boyutunun tükenmişlik algısı üzerinde etkisi vardır.

H3b: İş rolü uyumsuzluğu boyutunun tükenmişlik algısı üzerinde etkisi vardır.

H3c: İş yükü boyutunun tükenmişlik algısı üzerinde etkisi vardır.

4. Analiz ve Bulgular

Tablo 1. Ankete katılan bireylerin demografik bilgilerine göre frekans dağılımı

		Sayı	Yüzde
Yaş grupları	20-30 Yaş	82	50,6
	31-40 Yaş	70	43,2
	41-50 Yaş	10	6,2
Cinsiyet	Kadın	81	50,0
	Erkek	81	50,0
Medeni durum	Evli	85	52,5
	Bekar	77	47,5
Eğitim durumu	Ön Lisans	2	1,2
	Lisans	122	75,3
	Lisansüstü	37	22,8
	Doktora	1	,6
Aylık Gelir	2.851-4.500 TL	126	77,8
	4.501-5.800 TL	31	19,1
	5.800 TL'den Fazla	5	3,1
Meslekte Çalışma Yılı	1-5 Yıl	84	51,9
	6-10 Yıl	63	38,9
	11-15 Yıl	13	8,0
	16-20 Yıl	2	1,2
Kurumda Çalışma Yılı	1-5 Yıl	3	1,9
	6-10 Yıl	35	21,6
	11-15 Yıl	10	6,2
	16-20 Yıl	58	35,8
	21-25 Yıl	56	34,6
	Toplam	162	100,0

Ankete katılan bireylerin demografik bilgilerine göre frekans dağılımı Tablo 1'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların %50,6'sının 20-30 Yaş, %43,2'sinin 31-40 Yaş ve %6,2'sinin ise 41- 50 Yaş aralığında olduğu ve cinsiyetlerine göre frekans dağılımının %50'ser olarak eşit dağılımda olduğu gözlemlenmiştir. Evli katılımcıların oranı %52,5 ve bekar katılımcıların oranı %47,5 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %1,2'sinin Ön Lisans, %75,3'ünün Lisans, %22,8'inin Lisansüstü ve %0,6'sının Doktora eğitime sahip olduğu, %77,8'inin 2,851-4,500 TL, %19,1'inin 4,501-5,800 TL ve %3,1'inin 5,800 TL'den fazla aylık gelire sahip olduğu, %51,9'unun 1-5 Yıl, %38,9'unun 6-10 Yıl, %8,0'mın 11-15 Yıl ve %1,2'sinin 16-20 Yıl meslekte çalışma süresine sahip olduğu ve %1,9'unun 1-5 Yıl, %21,6'sının 6-10 Yıl, %6,2'sinin 11-15 Yıl, %35,8'inin 16-20 Yıl ve %34,6'sının 21-25 Yıl kurumda çalışma süresine sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları İçin Cronbach's Alpha Katsayısı Bulguları

Ölçek	Madde sayısı	Cronbach's Alpha
-------	--------------	------------------

İSS Ölçeği	17	0,777
İş rolü belirsizliği	6	0,710
İş rolü uyumsuzluğu	8	0,847
İş yükü	3	0,644
Tükenmişlik ölçeği	22	0,885

Ankette kullanılan ölçekler ve alt boyutları için Cronbach's Alpha katsayısı bulguları Tablo 2’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre İSS Ölçeği ve onun alt boyutlarından İSS_İRB ve İSS_İRY’nin güvenilirlikleri “oldukça güvenilir” olarak bulunurken, İSS Ölçeğinin İSS_İRÜ alt boyutu ve TUK Ölçeğinin güvenilirliği “yüksek güvenilirliğe sahip” olarak bulunmuştur.

Tablo 3: İş Stresi Ölçeği ve Onun Alt Boyutları Olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeği Maddeleri İçin Açıklayıcı İstatistik Değerler

	N	Ortalama	Std. Sapma
İSS Ölçeği	162	3,0624	0,31995
İş rolü belirsizliği	162	2,5247	0,64927
İş rolü uyumsuzluğu	162	3,7028	0,74631
İş yükü	162	2,4300	0,71914
Tükenmişlik ölçeği	162	3,7963	0,61289

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeği maddeleri için açıklayıcı istatistik değerler Tablo 8’de verilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutu olan İş rolü Uyumsuzluğu ile Tükenmişlik Ölçeği ortalamalarının yüksek olduğu, İş Stresi Ölçeğinin alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği ile İş Rolü Yükü ortalamalarının ise genel ortalamaya göre düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Testler

Tablo 4: İş Stresi Ölçeği ve Onun Alt Boyutları Olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeğinin Cinsiyet Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Cinsiyet	N	Ortalama	t	p
İSS Ölçeği	Erkek	81	3,1619	4,155	0,000
	Kadın	81	2,9629		
İş rolü belirsizliği	Erkek	81	2,5608	0,708	0,480
	Kadın	81	2,4885		
İş rolü uyumsuzluğu	Erkek	81	3,9065	3,601	0,000
	Kadın	81	3,4991		
İş yükü	Erkek	81	2,3786	-0,910	0,364
	Kadın	81	2,4815		
Tükenmişlik ölçeği	Erkek	81	4,0960	7,119	0,000
	Kadın	81	3,4966		

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeklerinde cinsiyet değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre İş Stresi ölçeğinde, onun alt boyutu olan İş Rolü uyumsuzluğu ve Tükenmişlik Ölçeğinde cinsiyet değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. İş

stresi ölçeğinde ortalamalar incelendiğinde Erkeklerin İş stresi algılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İş stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Uyumsuzluğunun ortalamalarına bakıldığında yine erkelerin İş Rolü Uyumsuzluk algılarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Tükenmişlik ölçeğinde ortalamalar incelendiğinde Erkeklerin Tükenmişlik algılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre H1a hipotezi iş stresi ölçeği, iş rolü uyumsuzluğu ve iş yükü boyutları için kabul edilmiş, iş rolü belirsizliği için reddedilmiştir. H2a hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: İş Stresi Ölçeği ve Onun Alt Boyutları Olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeğinin Medeni Durum Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Medeni Durum	N	Ortalama	t	p
İSS Ölçeği	Bekar	85	2,9741	-3,846	0,000
	Evli	77	3,1599		
İş rolü belirsizliği	Bekar	85	2,5395	0,304	0,761
	Evli	77	2,5083		
İş rolü uyumsuzluğu	Bekar	85	3,4874	-4,040	0,000
	Evli	77	3,9406		
İş yükü	Bekar	85	2,4745	0,826	0,410
	Evli	77	2,3810		
Tükenmişlik ölçeği	Bekar	85	3,4824	-8,113	0,000
	Evli	77	4,1429		

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeklerinde medeni durum değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre İş Stresi ölçeğinde, onun alt boyutu olan İş Rolü uyumsuzluğu ve Tükenmişlik Ölçeğinde medeni durum değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. İş stresi ölçeğinde ortalamalar incelendiğinde evli olanların İş stresi algılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İş stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Uyumsuzluğunun ortalamalarına bakıldığında yine evli olanların İş Rolü Uyumsuzluk algılarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Tükenmişlik ölçeğinde ortalamalar incelendiğinde evli olanların Tükenmişlik algılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre H1c hipotezi iş stresi ölçeği ve iş rolü uyumsuzluğu boyutu için kabul edilmiş, iş rolü belirsizliği ve iş yükü boyutları için reddedilmiştir. H2c hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeğinin Yaş Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Yaş Grubu	N	Ortalama	t	p
--	-----------	---	----------	---	---

İSS Ölçeği	20-30 Yaş	82	2,9675	-3,995	0,000
	31 Yaş ve Üzeri	80	3,1597		
İş rolü belirsizliği	20-30 Yaş	82	2,5714	0,927	0,355
	31 Yaş ve Üzeri	80	2,4768		
İş rolü uyumsuzluğu	20-30 Yaş	82	3,4460	-4,718	0,000
	31 Yaş ve Üzeri	80	3,9661		
İş yükü	20-30 Yaş	82	2,4837	0,962	0,338
	31 Yaş ve Üzeri	80	2,3750		
Tükenmişlik ölçeği	20-30 Yaş	82	3,4157	-10,277	0,000
	31 Yaş ve Üzeri	80	4,1864		

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeklerinde Yaş değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre İş Stresi ölçeğinde, onun alt boyutu olan İş Rolü uyumsuzluğu ve Tükenmişlik Ölçeğinde Yaş değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. İş stresi ölçeğinde ortalamalar incelendiğinde 31 Yaş ve Üzeri olanların İş stresi algılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İş stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Uyumsuzluğunun ortalamalarına bakıldığında yine 31 Yaş ve Üzeri olanların İş Rolü Uyumsuzluk algılarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Tükenmişlik ölçeğinde ortalamalar incelendiğinde 31 Yaş ve Üzeri olanların Tükenmişlik algılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre H1c hipotezi iş stresi ölçeği ve iş rolü uyumsuzluğu boyutu için kabul edilmiş, iş rolü belirsizliği ve iş yükü boyutları için reddedilmiştir. H2c hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7: İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeğinin Eğitim durumu değişkeni bakımından incelenmesi

	Eğitim Durumu	N	Ortalama	t	p
İSS Ölçeği	Ön Lisans-Lisans	124	3,0553	-0,509	0,611
	Lisansüstü-Doktora	38	3,0856		
İş rolü belirsizliği	Ön Lisans-Lisans	124	2,5334	0,308	0,759
	Lisansüstü-Doktora	38	2,4962		
İş rolü uyumsuzluğu	Ön Lisans-Lisans	124	3,6509	-1,607	0,110
	Lisansüstü-Doktora	38	3,8722		
İş yükü	Ön Lisans-Lisans	124	2,5108	2,627	0,009
	Lisansüstü-Doktora	38	2,1667		
Tükenmişlik ölçeği	Ön Lisans-Lisans	124	3,8369	1,529	0,128
	Lisansüstü-Doktora	38	3,6639		

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeklerinde Eğitim durumu değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre İş Stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Yükünde Eğitim durumu değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. İş Stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Yükünün ortalamalarına bakıldığında Ön Lisans-Lisans eğitimine sahip olanların İş Rolü Yükü algılarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre H1d hipotezi iş yükü boyutu için kabul edilmiş, iş stresi ölçeği, iş rolü belirsizliği ve iş rolü uyumsuzluğu boyutları için reddedilmiştir. H2d hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8: İş Stresi Ölçeği ve Onun Alt Boyutları Olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü İle Tükenmişlik Ölçeğinin Aylık Gelir Durumu Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Aylık Gelir	N	Ortalama	t	p
İSS Ölçeği	2.851-4.500 TL	126	3,0657	0,244	0,807
	4.501 TL ve üzeri	36	3,0509		
İş rolü belirsizliği	2.851-4.500 TL	126	2,6497	4,900	0,000
	4.501 TL ve üzeri	36	2,0873		
İş rolü uyumsuzluğu	2.851-4.500 TL	126	3,6315	-2,305	0,022
	4.501 TL ve üzeri	36	3,9524		
İş yükü	2.851-4.500 TL	126	2,3889	-1,366	0,174
	4.501 TL ve üzeri	36	2,5741		
Tükenmişlik ölçeği	2.851-4.500 TL	126	3,7623	-1,325	0,187
	4.501 TL ve üzeri	36	3,9154		

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeklerinde Aylık Gelir durumu değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre İş Stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Belirsizliğinde Aylık Gelir durumu değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. İş Stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Belirsizliğinin ortalamalarına bakıldığında 2.851-4.500 TL aylık gelire sahip olanların İş Rolü Belirsizliği algılarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre H1e hipotezi iş rolü belirsizliği ve iş rolü uyumsuzluğu boyutları için kabul edilmiş, iş stresi ölçeği ve iş yükü boyutu için reddedilmiştir. H2e hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9: İş Stresi Boyutlarının Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi İçin Doğrusal Regresyon Modeli Bulguları

	Regresyon katsayıları	Standard regresyon katsayıları	t	p
Sabit	1,103		2,643	0,009
İş rolü belirsizliği	0,152	0,161	2,487	0,014
İş rolü uyumsuzluğu	0,602	0,733	10,467	0,000
İş yükü	0,033	0,039	0,545	0,586
R	R kare	Düzeltilmiş R kare	F	p
0,700	0,490	0,480	50,508	0,000

Tükenmişlik algısı ile iş stresi boyutları arasındaki doğrusal regresyon modelinin anlamlılığı ANOVA testi ile incelenmiştir. ANOVA testine göre model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre tükenmişlikle iş stresi boyutları arasındaki ilişki doğrusal regresyon modeliyle incelenebilir. Ayrıca model için düzeltilmiş R-kare katsayısı 0,480 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, tükenmişlik değişkenindeki değişkenliğin %48 inin doğrusal regresyon modeli aracılığıyla iş stresi boyutları tarafından açıklandığını göstermektedir (Tablo 1). Elde edilen bulgulara göre, rol belirsizliği ve rol uyumsuzluğu değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı, iş yükü boyutunun katsayısı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Katsayısı anlamsız bulunan toplumsallık duygusu boyutu modelden çıkarılarak yeni bir model oluşturulmuştur.

Tablo 10: Modelde Katsayısı Anlamsız Bulunan Değişken Çıkarıldıktan Sonra Oluşturulan Doğrusal Regresyon Modelinin Bulguları

	Regresyon katsayıları	Standard regresyon katsayıları	t	p
Sabit	1,287		5,252	0,000
İş rolü belirsizliği	0,137	0,145	2,511	0,013
İş rolü uyumsuzluğu	0,584	0,712	12,323	0,000
R	R kare	Düzeltilmiş R kare	F	p
0,699	0,489	0,482	75,949	0,000

Modelde anlamsız bulunan iş yükü boyutu modelden çıkarılarak regresyon yeni bir regresyon modeli oluşturulmuştur. İki bağımsız değişken içeren model yine anlamlı bulunmuştur. Ayrıca model için düzeltilmiş R-kare katsayısı 0,482 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, tükenmişlik değişkenindeki değişkenliğin %48,2 sinin doğrusal regresyon modeli aracılığıyla iş stresinin iki boyutu tarafından açıklandığını göstermektedir (Tablo 2). Bağımsız değişken olarak alınan iki boyutun da katsayıları t testine göre anlamlı bulunmuştur. Elde edilen modele göre boyutların ikisinin de tükenmişlik algısı üzerinde, tükenmişlik algısını artırıcı yönde etkisi vardır. Buna göre doğrusal regresyon modeli;

$$\text{Tükenmişlik} = 1,287 + 0,137 \times \text{stres_rb} + 0,584 \times \text{stres_ru}$$

Olarak elde edilir. Standart regresyon katsayılarına göre, rol belirsizliği algısında 1 birim artış olduğunda tükenmişlik algısı 0,137 birim, rol uyumsuzluğu algısındaki 1 birim artış tükenmişlik algısında 0,712 birim artışa neden olması beklenmektedir. Katsayıların student-t istatistiği değerlerine bakıldığında, rol uyumsuzluğu boyutunun tükenmişlik algısı üzerinde daha yüksek öneme (etkiye) sahip olduğu yorumu yapılabilir. Elde edilen bulgulara göre H3a ve H3b hipotezleri kabul edilmiş, H3c hipotezi reddedilmiştir.

Tartışma ve Sonuçlar

Günümüzde insan kaynakları yönetimi uygulamalarında personelin beden ve ruh sağlığına önem verilmekte ve iş tükenmişliği, personelin ruh sağlığı üzerinde sarsıcı unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Tükenmişlik, kişiye, işe ve başkalarına karşı olumsuz davranış ve tutumlara yol açan, verimsiz çalışma ve devamsızlık, etik dışı davranışlar ve iş doyumunu eksikliğine neden olan, yorgunlukla birlikte fiziksel-ruhsal bir sendromdur. Bu çalışmada özel rehabilitasyon merkezleri ve hastanelerde çalışan tüm fizyoterapistler arasında iş stresinin iş tükenmişliği üzerindeki etkisi araştırılmaya, böylece iş stresini azaltacak ve dolayısıyla iş tükenmişliğini azaltacak stratejiler sunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, 2021 yılında COVİT 19 ve Delta varyantının iş stresinin iş tükenmişliği üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla, İstanbul da faaliyet gösteren özel sağlık kurumları çalışanları oluşturmaktadır. Sağlık Bakanlığı resmi istatistik kaynaklarından alınan bilgilere İstanbul ilinde toplam 249 özel sağlık kuruluşunda toplam 1500 fizik tedavi uzmanı çalışmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, bir fizyoterapist örneğinde mesleki stres ve tükenmişlik düzeylerini ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisini belirlemektir. Örneklem profiline bakıldığında; 81 kadın çalışan ve 81 erkek çalışandan oluşmaktadır. Katılanlardan 82 kişi 20-30 yaş aralığında, 70 kişi 31-40 yaş aralığında, 10 kişi 41-50 yaş aralığında yer almaktadır. İstatistiksel örneklemin meslekte çalışma yılı; 84 kişi 5 yıldan az, 63 kişi 6-10 yıl arası, 13 kişi 11-15 yıl arası, 2 kişi 16-20 yıl arası deneyime sahiptir. Araştırmamızda, katılımcıların kurumda çalışma yılı olarak; 3 kişinin 5 yıldan az, 6-10 yıl 35 kişi, 11-15 yıl 10 kişi, 16-20 yıl 58 kişi, 21-25 yıl 56 kişi olarak belirlenmiştir. Araştırmamıza katılanların 2 kişinin ön lisans diploması, 122 kişinin Lisans, 37 kişinin yüksek lisans ve 1 kişi doktora derecesine sahiptir.

Sonuçlara göre; İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeğinin cinsiyet değişkeni bakımından incelendiğinde, elde edilen bulgulara göre H1a hipotezi iş stresi ölçeği, iş rolü uyumsuzluğu ve iş yükü boyutları için kabul edilmiş, iş rolü belirsizliği için reddedilmiştir. H2a hipotezi kabul edilmiştir.

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan İş Rolü Belirsizliği, İş Rolü Uyumsuzluğu ve İş Rolü Yükü ile Tükenmişlik Ölçeğinin medeni durum değişkeni bakımından incelendiğinde, iş stresi ölçeğine bakıldığında evli kişilerin iş stresi algılarının yüksek olduğu bulunmaktadır. İş stresi ölçeğinin alt boyutu

olan iş rolü uyumsuzluğuna bakıldığında evli olanların iş rolü uyumsuzluk algılarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Tükenmişlik ölçeğinde ortalamalar incelendiğinde evli olanların Tükenmişlik algılarının bekarlara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre H1c hipotezi iş stresi ölçeği ve iş rolü uyumsuzluğu boyutu için kabul edilmiş, iş rolü belirsizliği ve iş yükü boyutları için reddedilmiştir. H2c hipotezi kabul edilmiştir.

İş Stresi Ölçeği ve onun alt boyutları olan iş rolü belirsizliği, iş rolü uyumsuzluğu ve iş rolü yükü ile tükenmişlik ölçeğinin yaş değişkeni bakımından incelendiğinde; İş Stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Yükünde Eğitim durumu değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir. İş Stresi ölçeğinin alt boyutu olan İş Rolü Yükünün ortalamalarına incelemelerinde; Ön Lisans-Lisans diplomalarına sahip bireylerin iş rolü yükü algılarının yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Elde edilen bulgulara göre H1d hipotezi iş yükü boyutu için kabul edilmiş, iş stresi ölçeği, iş rolü belirsizliği ve iş rolü uyumsuzluğu boyutları için reddedilmiştir. H2d hipotezi reddedilmiştir. İş stresi boyutlarının tükenmişlik üzerindeki etkisi için doğrusal regresyon modeli bulgularına bakıldığında; rol belirsizliği ve rol uyumsuzluğu değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı, iş yükü boyutunun katsayısı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Elde edilen yüksek mesleki stres seviyeleri, belirli düzeyde tükenmişlik riski taşıyan bir fizyoterapist mesleğinin belli bir düzeyde karşılaşılabileceğini gösterebilir. Bunu önlemek için stresle başa çıkma stratejileri hakkında bilgi önemlidir. Bu stratejiler, bireysel düzeyde, örgütsel düzeyde ve birey-örgüt ilişkisinde uygulanmalıdır. Bu şekilde, aynı stres etkeninin her insanda farklı öznel deneyimler yarattığını hesaba katarak, yönetim fonksiyonlarını bu meslek grubu için, stres etkeni unsurlarına ve çalışanın kullanabileceği kaynaklara odaklamalıyız.

İş stresinin artması, personelde duygusal tükenmeyi artırmakta ve bireysel performansını olumsuz etkilemektedir. Stres kaynaklarını ve bununla başa çıkma stratejilerini bilmek, personelin performansında iş tükenmişliğini azaltmaya yardımcı olabilir. Örneklemin küçük olması, tüm personelin anketleri yanıtlamaması ve bu araştırma için İstanbul ilinde bulunan özel rehabilitasyon merkezlerinin kullanılması, sonuçların genellemesini azaltan bu çalışmanın kısıtlamalarıdır; bu nedenle daha büyük örneklem ve daha geniş coğrafi aralıkta bir araştırma yapılması önerilmektedir.

Beyanlar

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bulunmamaktadır

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almamaktadır.

Katkı Payı Oranı: Yarı yarıya (%50/%50)'dir.

Kaynakça

Abraham, C., ve Shanley, E. (1997). Psikoloji Sosyal untuk Perawat. Alih Bahasa : Leoni Sally Maitimu. Jakarta: EGC

Bianchi R, Schonfeld IS, Laurent E. Burnout(2015),depression overlap: a review. Clin Psychol Rev.); 36:s.28-41. doi: 10.1016/j.cpr.2020.01.004

Bilban, M., Pseničny, A. (2007). İzgorelost (Burnout Syndrome),Varnost'ta Delo, (1).

Bouvet E. (2007), Infectious risks-occupational infectious risks in health care workers. International Symposium by Elinyae & ISSA Health Services Section, Athens.

Brown, S. P.,ve Peterson, R. A. (1993). Antecedents and consequences of salesperson job satisfaction: meta-analysis and assessment of causal effects. J. Mark. Res. 30,s. 63-77.

Chen,Q., Liang, M., Li, Y., Guo, J., Fei, D., Wang, L.,et al.,(2020).Mental health care for medical staff in China during the COVID-19 outbreak. The Lancet Psychiatry, 7(4),.

- Cohen, S., Kamarck, T. ve Mermelstein, R. (1994). Perceived stress scale. *Measuring stress: A guide for health and social scientists*, 10(2).
- Cooper CL. Introduction In: C.L. Cooper, Editor, (1998), *Theories of Organizational Stress*, Oxford University Press, Oxford.
- DeVito, L. M., Konigsberg, R., Lykken, C., Sauvage, M., Young, W. S. III., ve Eichenbaum, H. (2009), Vasopressin 1b receptor knock-out impairs memory for temporal order. *J. Neurosci.* 29, s.2676–2683.
- Freudenberger HJ. (1975); The staff burn-out syndrome in alternative institutions. *Psychotherapy.* 12.
- Gallup.(2018), *Employee Burnout, Part 1: The 5 Main Causes.*
- Grol R, Mokkink H, Smits A, (1985), Work satisfaction of general practitioners and the quality of patient care. *Fam Pract.*; 2.
- Health and safety executive. *Work related stress information park.* Sudbury: HSE Books, 2000.
- Işıkhan, Vedat (2004). *Çalışma Hayatında Stres ve Başa Çıkma Yolları.* Ankara: Sandal Yayınları.
- Kahn R.L, Wolfe D.M, Quinn R.P, Shoek J.D, Rosenthal R.A. (1964), *Organizational Stress.* Wiley, New York.
- Kaschka W. P Korczak D. Broich K. (2011), Burnout: a Fashionable Diagnosis. *Deutsches Ärzteblatt Int.* 108:s.781.
- Karasek, R.A. (1979) Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 24, s.285-308.
- Karasek, Robert A., Dean Baker, Frank Marxer, Anders Ahlbom ve Tores Theorell (1981), “Job Decision Latitude, Job Demands, and Cardiovascular Disease: A Prospective Study of Swedish Men,” *AJPH*, 71 (7): s.694.
- Köknel, Özcan (1987) *İnsanı Anlamak*, 3. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- Kumar, M. Y., ve Bhalla, P. (2019). Stress among nursing staff in hospitals and its relation with job satisfaction, job performance and quality of nursing care: A literature review. *Journal of Nurse Care*, 8.
- Lee, R. T., ve Ashforth, B. E. (1996). A meta-analytic examination of the correlates of the three dimensions of job burnout. *J. Appl. Psychol.*s. 81.
- NIOSH C, (2008), *Exposure to Stress: Occupational Hazards in Hospitals.* Department of Health and Human Services centers for Disease Control and Prevention National Institute DHHS (NIOSH) Publication .
- MalagrisLEN,Fiorito ACC (2015)Stress level evaluation of technicians from the health area.*Studies Psych* 23.
- Maslach C, Leiter MP. (2016) *World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)* 2016, 15 (2): 103-11Erişim tarihi:15,02,2021.
- NIOSH, (1996), “Violence in the Workplace: Risk Factors and Preventions Strategies”,National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH).
- Resnik WH. The etiology of myocardial infarction. *Arch Intern Med.* (1963).
- Rinaldi A., Vincenti S., De Vito F., Bozzoni İ., Oliverio A., Presutti C., Fragapane P., Mele A., Stress induces region specific alterations in microRNAs expression in mice,PMID,(2009), 19913057.
- Ruegger M, Abrens R, Eickmann U, Falcy M., (2007), Safe handling of antineoplastic drugs – ISSa Guidelines and their implementation in Switzerland International Symposium by Elinyae and ISSA Health Services Section, Athens,.
- Rogalsky, K., Doherty, A., and Paradis, K. F.,(2016). Understanding the sport event volunteer experience: an investigation of role ambiguity and its correlates. *J. Sport Manag.* 30, s.453–469.

- Santos S.R, Carroll C.A, Cox KS, Teasley S.L, Simon S.D, Bainbridge L, (2003), Baby boomer nurses bearing the burden of care: a four-site study of stress, strain, and coping for inpatient registered nurses. *Journal of Nursing Administration*. April;33(4).
- Salazar P.G., Vaquerizo J.S., A., Catalan C. Arango, Moreno C., Ferre F., (2020), et al. Impact of coronavirus syndromes on physical and mental health of health care workers: Systematic review and meta-analysis. *J Affect Disord*, s.275.
- Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., & Maslach, C. (2009). Burnout: 35 years of research and practice. *The Career Development International*, 14(3), s. 204–220. <https://doi.org/10.1108/13620430910966406erişim>
tarihi:01.04.2021
- Shanafelt, T., Ripp, J., ve Trockel, M. (2020). Understanding and addressing sources of anxiety among health care professionals during the COVID-19 pandemic. *Jama*, s.323.
- Sohrabi, C., Alsafi, Z., O'Neil, N., Khan, M., Kerwan, A., Al-Jabir, A., & Agha, R. (2020). World Health Organization declares global emergency: A review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *International Journal of Surgery*, 76(4).
- Sönmez D., (2020), Özel Sağlık Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri, 06.2020, www.sadab.org, Cilt:6, Sayı:10, 2020.ISSN:2149-1787, s.1-9.
- Sveinsdottir H, Biering P, Ramel A.,(2006) Occupational stress, job satisfaction, and working environment among Icelandic nurses: A cross-sectional questionnaire survey *International Journal of Nursing Studies*. Sept;43(7).
- Qiu, Y., Chen, X., ve Shi, W. (2020). Impacts of social and economic factors on the transmission of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in China. *Journal of Population Economics*, s.33.
- Ulyanova O.V., Kutashov V.A., Skorokhodov A. P., Dudina A.A. (2016) tükenmişlik sendromu / O.V. Ulyanov, V.A. Kutashov , A.P. Skorokhodov, A.A. dudin //Tıbbın uygulamalı bilgi yönleri.
- The American Institute of Stress, “What is Stress?”, <https://www.stress.org/what-is-stress.Erişim>
tarihi:01.04.2021.
- Tiftik C., (2021), ‘COVID-19 Başta Olmak Üzere Salgınlar Sürecinde Evden Çalışmanın İşletmelerin Gelecek Stratejilerine Etkileri’, *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2021.
- Türk Toraks Derneği, <https://www.toraks.org.tr/site/news/10240>
- YAMANE T., (2001), Temel Örneklem Yöntemleri, Çev: Alptekin Esin, M. Akif Bakır, Celal Aydın, Esen Gürbüzsel, Literatür Yayınları İstanbul.
- WHO, Director-General's opening remarks at the World Health Assembly - 24 May 2019 .
- WHO(2014)Mental health:a state of wellbeing.Available at: http://www.who.int/features/factfiles/mental_health/en/ (Erişim tarihi: 30/09/2020).
- World Health Organization WHO coronavirus (COVID-19) dashboard (2021) <https://covid19.who.int/region/searo/country/bd>,erişim tarihi:08.05.2021
- Jerrold SG (2002) Administration of stress. 6Th edtn. Manole, Romania

Türkiye Ekonomisi Para Arzı Dinamikleri ve Katılım Bankacılığı¹

Taner KIVANÇ²
Yunus ÖZCAN³

Öz

Türkiye’de 2000’li yılların başı ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar yaşandığı bir dönem olmuştur. 2005 senesi ise katılım bankaları için bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu tarihten itibaren Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde katılım bankalarının Bankacılık Kanunu kapsamına alınmasıyla mevduat güvencesine geçilmiştir. Bu kararlar katılım bankaları da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından raporlanan para arzı verilerine katılmış, raporlamaların içerisinde yer almıştır. Bu sebeple katılım bankacılığı sektörü için yeni bir dönem başlamıştır. Bu çalışmada katılım bankalarının para arzına olan etkileri ve bu etkilerin 2015-2021 yılları arasındaki rakamsal değişimi analiz edilmiştir. Bu analizde para arzı tanımlarından olan M1, M2 ve M3 verileri kullanılarak, katılım bankalarının rakamları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Para Arzı, Katılım Bankacılığı

Turkish Economy Money Supply Dynamics and Participation Banking

Abstract

The beginning of the 2000s has been a period of serious economic difficulties for Turkey. The year 2005 is seen as a turning point for participation banks. The participation banks were included in the scope of the Banking Law within the framework of the European Union harmonization laws, and they passed into deposit guarantee system. With this, participation banks also participated in the money supply data, reported by the Central Bank of the Republic of Turkey, and started to be included in the reports. A new era has begun for the participation banks. In this study, the effects and numerical changes of participation banks on money supply between 2015-2021 were analysed. Participation banks’ data were evaluated by using M1, M2 and M3 data, which are among the money supply definitions.

Keywords: Turkish Economy, Money Supply, Participarion Banking

¹ Bu makale çalışması “Para Arzı ve Katılım Bankacılığı” adlı tez çalışmasından türetilmiştir.

² Taner Kıvanç, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Finans Enstitüsü, Uluslararası Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Programı, tanerkivanc@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-9503-1162

³ Dr.Yunus Özcan, İstanbul Ticaret Üniversitesi, yozcan@ticaret.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7895-0194

Makale Geliş Tarihi: 13.01.2022 Makale Kabul Tarihi: 10.03.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: 10.51524/uhusbad.1057241

Giriş

Finansal piyasalar ülke ekonomilerinin ve insan kaynaklarının gelişmesinde yüksek öneme sahiptir. Türkiye’de ise finansal piyasaların en önemli yapıcı unsurlarının başında bankacılık piyasası gelmektedir. Bu sebeple bankacılık sistemi ülkemiz ekonomisinin ve finansal piyasaların derinleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Ülkemiz bankacılık piyasası;

- 1- Mevduat Bankaları
- 2-Kalkınma ve Yatırım Bankaları
- 3- Katılım Bankaları

Şeklinde bir sacayağından oluşmaktadır. Günümüzde bu 3 yapının rakamsal büyüklükleri kabaca ele alındığında mevduat bankalarının etkinliğinin ve sektörü kontrol gücünün çok yüksek olduğu söylenebilir. 2000’li yılların başından itibaren küreselleşmenin ülkemizde etkilerinin hızlandırılmasının da etkisiyle katılım bankacılığının etkinliği hissedilmeye başlanmıştır. 2005 senesinde Avrupa Birliği uyum yasaların çerçevesinde katılım bankalarının sektöre entegre edilmesi noktasında Bankacılık Kanunu kapsamına dahil edilerek mevduat garantisi altına alınması bu alanda faaliyet gösteren kurumlar için önemli adımlar olarak belirmektedir.

Bilindiği üzere katılım bankaları “faizsiz” finansal enstrümanları kullanarak faaliyet gösteren kuruluşlardır. Katılım bankaları mevduat sahiplerinin ellerinde bulunan atıl fonları kendi prensipleri doğrultusunda ‘kâr’ ve ‘zarar’a katılım ilkesine göre talep etmektedir. Kendi uhdelerinde topladıkları bu fonları ise kurumsal finansman, bireysel finansman, kâr-zarar ortaklığı gibi yöntemlerle ülke genelinde talep eden müşterilerine yine Bankacılık Kanunu çerçevesinde kullanılmaktadırlar.

Bankacılık sektörü topladığı mevduatlarla ‘para arzı’na önemli katkı sağlamaktadır. Çalışmanın amacı katılım bankalarının ülkemizdeki para arzı içerisindeki rakamsal etkisini ortaya koymaktır. Bu çerçevede önce ‘para’ tanımlanacaktır. Daha sonra ise dünya ve ülkemizdeki katılım bankacılığı yapısı ortaya koyulacaktır. Bu bölümde özellikle katılım bankacılığı prensipleri, faaliyet gösteren bankaların ortaklık yapıları, kurucu ve kontrol gücü anlamında ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Akabinde Türkiye’de faizsiz fon toplama yöntemleri ve faizsiz fon toplama yöntemleri izah edilerek Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tanıtılarak akabinde para arzı tanımları izah edilecek ve nihayetinde sonuç bölümünde Türkiye’de para arzı tanımlarına göre TCMB tarafından raporlanan para arzı verileri ve katılım bankacılığının bu verilerdeki etkisi bağlamında değerlendirmelere yer verilecektir.

1. Para Hakkında Genel Bilgiler

Uzun yıllar önce ticaret hayatı ve sosyal hayatta ekonomik ilişkilerin en temeli, değişim aracı olarak mal takasına dayanmaktadır. Mal takası kısaca malın – başka bir mal ile takası, değişimi üzerine kurulmuştur. Tarihte buğday, pirinç, hayvan, pamuk, tütün gibi bazı ana tüketim malzemeleri ilk değişim aracı olarak kullanılmışsa da modern anlamda maddi bir nesne olarak gümüş, bakır ve tabii ki altından yapılan madeni paralar bunların yerini almış ve süreç içerisinde de önemini korumuştur.

Madeni para kullanımını tarihte M.Ö. 7. yüzyılda Lidyalıların gerçekleştirdiği bilinmektedir. Daha sonra ise Yunan kentlerinde ve Roma’da madeni para kullanılmıştır. Bu devamlılık ile madeni para basımı ve kullanımı yeryüzünün birçok toprağında süregelmiştir.

Kâğıt paranın ortaya çıkışı tarihte paranın çevrimindeki yeni safha olarak görülmektedir. Ortaçağın tamamlanmasına yakın bazı İtalyalı şehir devletlerinde sarraflar insanların altın ve gümüş paralarını kasalarında saklıyor ve bu saklamanın karşılığında insanlara bugünkü anlamda sertifika ve garantiler veriyorlardı.

Yapılan bazı araştırmalarda paranın ilk kullanımının mübadeleden ziyade gömüleme amaçlı olduğu ifade etmektedir. Ancak bu ekonomik nedenlere dayanmaktan ziyade insanların tanrı edindiklerine para olarak kullanılan kıymetli malları hediye etmek üzerine üretip sakladıkları ve bu malları prestij simgesi olarak gömdükleri kaydedilmiştir (Paya, 1998).

Keleş ise batı dünyasında para sistemlerini Gümüş Tek Metal Sistemi, Altın Tek Metal Sistemi, Çift Metal Sistemi (Bimetalizm), Kâğıt Para Sistemi olmak üzere 4 ayrı dönemde incelemiştir. Gümüş Tek Metal Sistemi'nde; ilk tedavül edilen paralar metal sikkelerden oluşmakta ve ilk gümüş sikkeler özellikle 20. yy öncesinde kullanılmaktaydı. Ancak ticaretin gelişmesiyle gümüş sikkelerin pahada hafif, yükte ağır bir hal almaya başlamasıyla altın tedavülünün artması piyasada dengesizlikleri ortaya çıkartmıştır. Altın Tek Metal Sistemi ile altın önemini korumuş ancak sadece altın i değil gümüş sikkeler ve banknotlar da kullanıla gelmiştir. İlk dönemlerde altın önemli atfedilebilecek ödemelerde gümüş ise normal hayat akışında daha sık kullanılmıştır. Bu anlamda Batıda altın sistemini kullanan ilk ülke olarak da İngiltere karşımıza çıkmaktadır, Çift Metal Sistemi 18. yy ilk yarısından 19. yy ilk çeyreğine kadar geçen sürede Avrupa'da, 1762-1861 yıllarına kadar da ABD'de kullanılmıştır. Bu sistemde sınırsız darphane yetkisi ile birlikte, diğer tüm paralar altın ve gümüşe dönüştürülebilir. Altın-gümüş arasındaki değeri devletler doğrudan kendileri belirlemişlerdir. Kâğıt Para Sistemi'nde ise Çinli ve İngiliz tüccarların uygulamaları ile uzun vadeli bir işleyişle yapı oluşmaya başlamıştır. Bu anlamda ilk kağıt paranın Çin'de MS 7. yy'da kullanıldığı bilinmektedir (Keleş, 1998).

1.1. Para Tanımı

'Para' kelimesinin dilimize, Farsçadaki –parça manasında- 'pare' kelimesinden türetilerek geçtiği belirtilmektedir (Seyidoğlu, 2002). Para gerek sosyal hayatta, gerek iktisadi hayatta gerekse de akademik literatürde geniş anlamda değişim aracı olarak kullanılmaktadır. Para Frederic S. Mishkin tarafından, "Mal ve hizmet karşılığı yapılan ödemelerde ya da borçların geri ödenmesinde kullanılan genel kabul görmüş herhangi bir şey" (Mishkin, 2004) olarak tanımlanmıştır.

Paya ise parayı "Yaygın bir tanıma göre günlük yaşamda insanların genellikle kabul ettikleri mübadele aracı" olarak ifade etmiştir (Paya, 1998).

Seyidoğlu paranın tarifini verirken; "Bir toplumda değişim ve ödeme aracı olarak kullanılan, genel kabul gören, kendi dışındaki tüm ekonomik varlıkların değerini ölçmeye yarayan şey" olarak ifadelerini kullanmıştır (Seyidoğlu, 1992).

Para, işletmelerde de geçerli olmak üzere, temel olsun lüks olsun tüm ihtiyaçların karşılanmasında ve ticaretin dönüşmesinde insanların kullandıkları en önemli 'araç' konumunda yer almaktadır. Fiziksel formunun değişkenlikler arz etmesi; ülkeden ülkeye farklılıklar barındırması, bir anlamda konvansiyonel bakımdan dinamik bir yapısının olması, onun tek bir anlam etrafında bütünleşmesine mani olmaktadır.

1.2. Para Çeşitleri

İktisatçılar parayı çeşitli niteliklerine göre farklı şekillerde sınıflandırmıştır. Şahin para çeşitlerini; resmi ve doğal para, mal, kağıt ve kaydî para, itibarî para (bankalar), borca dayalı olarak üretilen banka parası şeklinde tasnif etmiştir (Şahin, 2019).

Öztürk ve Koç günümüzde hızlı değişim gösteren iletişim teknolojisinin para hakkında da etkili olmaya başladığını ifade ederek, geçmişten bugüne çok farklı süreçlerden geçtiğini ifade etmektedir. Mal takasıyla başlayan ödeme yöntemi, çeşitli madenlerin para olarak kullanılması ile temsili para, günümüze kadar kâğıt para ve neticede artan bilgisayarlaşma ile birlikte kayıt olarak tutulan banka parasına doğru sürekli bir dönüşüm içinde olmuştur. Günümüzde teknolojik atılımlarla beraber paranın dünya tarihindeki bu dönüşümüne 'elektronik para' da dâhil olmuştur (Öztürk ve Koç, 2006).

Stalder ise paranın dönüşümünde tarihsel süreci izlendiğinde birçok değişikliklere tabi olduğunu belirtir ve özel para, kredi, mal para, sanal para ve mevduat parası şeklinde tarif ederek olağan değişim sürecine tabi olduğunu belirtir (Stalder, 2001).

1.2.1. Mal Para

Hoppe (1994) piyasada tüketim amacıyla alınıp satılan ticari malların aynı zamanda mübadele aracı olarak kullanılmasyla ortaya çıkan parayı mal para olarak adlandırır.

Mal paranın bir başına belirli kıymete haiz ve değişim aracı olarak kullanılan maddi malları tanımladığını belirterek, o malların üretilmesinden ve tüketilmesinden ziyade değişime dair kullanılan değerli madenlerden oluşan bir sistem olduğunu ifade etmektedir (Kızılkaya, 2021).

1.2.2. Temsili Para

Tarihsel süreçte altın ve gümüş paraların fiziksel olarak taşınmasının güçleşmesi güvenlik sorunlarını getirmiş ve temsili paraların toplumlar tarafından belirlenmesine/oluşturulmasına vesile olmuştur.

Kızılkaya (2021) para tarihindeki en önemli buluşlardan birisinin mal paranın kendisinden ziyade; bizatihi o mal paraya istinaden yazılan senetlerin-evrakların bir ödeme aracı olarak kullanılmaya başlanması olduğunu belirtir. Şahin, temsili parayı, üzerinde yazan miktarda temel paraya çevrilebilen ikame para olarak tanımlamaktadır.

1.2.3. Kaydi Para

Şahin (2019) kaydı parayı bankaların hesabında mevduat kastı ile tutulan ve para olarak kullanılan hesapları tarif etmiştir. Kaydı parayı üzerinde yazılı tutarda satın alma gücüne sahip başka bir para birimine çevrilebilen para olarak ifade etmektedir (Hoppe, 1994). Öztürk ve Koç (2006) kaydı parayı açıklarken; 2000'li yılların başından itibaren gelişen bankacılık sektörü göz önüne alındığında diğer adı ile banka parası olarak ifade ettikleri kaydı paranın yaygınlaştığını ve geline nokta da kağıt paradan sonra gelişmeye başladığını ifade etmişlerdir.

Paya (1994) kaydı parayı tarif ederken hem merkez bankasının hem de bankaların kaydı parayı ürettiklerini belirtmiş, banka sisteminin kaydı para yaratma sürecinde mutlaka merkez bankası parasına ihtiyaç duyduğunu ifade etmiş, ancak bu şekilde kaydı paranın elde edileceğini belirtmiştir.

1.2.4. Elektronik Para

Basel Komitesi (1998) elektronik parayı “bir değerın satış noktası terminalleri vasıtasıyla, iki cihaz arasında doğrudan transferi veya internet gibi açık bilgisayar ağları üzerinden ödemelerde bulunmak için değeri önceden ödenmiş ödeme mekanizmaları” olarak tanımlamaktadır. Avrupa Birliği elektronik parayı; elektronik iletişim araçlarında saklanan, çıkartan kuruluş haricinde farklı birimler ile de ödeme aracı olarak görülen, bozuk para veya banknotun gayesine elektronik anlamda yardım eden ve ödeme işlemlerinin elektronik işlemleri için geliştirilmiş değer olarak izah etmiştir (ECB, 2000).

BIS (1996) raporunda elektronik para; evvelden ödenmiş kartlar ve internet gibi yazılım ürünlerinin elektronik parayı belirlediğini tespit etmiş ve “tüketicinin kullanabildiği ya da ön ödemeli ürünlerin değerini depoladığı fonların kaydı” şeklinde tarif etmiştir. Bunlar tüketiciye ait cihazlarda ön ödemeli şekilde (dijital nakit) saklanmaktadır. Bununla insanların kredi kartını çevrimiçi kullanmak yanında geleneksel ödeme araçlarına ulaşmak için elektronik parayı kullanmaları sağlanmış olur.

2. Katılım Bankacılığı

Bugün dünyada ekonomilerin gelişiminde ülkeler arası farklılıkların belirlenmesinde finansal piyasaların payı çok yüksektir. Bu anlamda başta ABD olmak üzere güçlü ve büyük ekonomik yapılara sahip ülkelerin buna bağlı olarak olgunlaşmış ve derinliğe sahip finansal piyasalara ve kurumlara sahip oldukları görülmektedir. Bu noktada bankacılık piyasalarının derinlik ve gelişmişlik seviyeleri bu anlamda en etkili unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye bankacılık sektöründe 32 adet mevduat, 15 adet kalkınma ve yatırım ve 6 adet de katılım olmak üzere 3 ana başlıkta toplam 53 banka faaliyetlerini sürdürmektedir.

Katılım bankacılığı adında geçen ‘katılım’ kelimesi, gerçekleştirilen bankacılık işlemlerinin kâr ile zarara katılma prensibine bağlı olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu anlamda bu bankalar kar-zarara katılma esasıyla katılım fonu toplamakta, karşılığında ise kurumsal finansman, bireysel finansman ve leasing gibi yöntemlerle Türkiye’de faaliyet göstermektedir. Katılım bankaları bankacılık kanununda; “özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere

faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri” şeklinde tanımlanmıştır.

2.1. Türkiye’ de ve Dünyada Katılım Bankacılığı

Faizsiz bankacılıkla alakalı ülkemizdeki ilk uygulamaların Osmanlı döneminde başlatıldığı bilinmektedir. Nitekim kaynaklarda katılım bankacılığının tarihi, Osmanlı dönemindeki para vakıflarına dayandırılmaktadır (Keskin, 2013).

1923’de Cumhuriyetin ilanından sonra katılım bankacılığının temeli 1975 senesinde kurulan 1978 senesine uzanan süreçte çalışmalarını devam ettiren ‘Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası’nın getirdiği tecrübelerle dayanmaktadır. Türkiye’de 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile 16.12.1983 tarih 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca katılım bankacılığının temeli atılmış ve bugünkü sistemin temeli atılmıştır (Resmi Gazete, 1999) .

Özel finans kurumlarının Bankalar Kanunu’na tabi olması 19.12.1999 tarih ve 23911 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 4491 sayılı kanunun 11. Maddesi gereğince gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği uyum sürecine bağlı olarak söz konusu kanun gereği 1.11.2005 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Özel Finans Kurumları (ÖFK) adı altında faaliyet gösteren bu bankaların adı artık ‘Katılım Bankaları’ şeklinde değiştirilmiştir. Çalışma prensipleri bankacılık kanununa alınan ve çalışma prensipleri dışında iş kollarının mevduat bankaları ile birlikte eşdeğer olduğu kanun kapsamına alınarak kabul edilmiştir.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun ve 04.10.2001 tarihli statüsünün yürürlüğe alınması ile ‘Özel Finans Kurumları Birliği’ adı altında kurulmuştur. Ancak devam eden tarihsel akış içerisinde, Türkiye Katılım Bankaları Birliği unvanını, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu sonrası 28.02.2006 tarihli ve 2006/10018 Sayılı Birlik Statüsü ile almıştır.

10.07.2018 tarihinde çıkarılan 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kapsamında Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi tesis edilmiştir. Katılım Finans Dairesi Başkanlığı ise 2021 senesinde 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 527/Ç maddesinin birinci fıkrasının ‘b’ bendi ile tesis edilmiş, görev ile sorumluluklarını belirlenmiştir. Tesis edilen başkanlık ile; katılım finans sektöründe stratejilerin geliştirilmesi bu kapsamında alınacak kararlar kapsamında kamu kurumları dâhilinde bu uygulamaların izlenmesi ve bunların raporlanması, sektörün geliştirilmesine yönelik tüm kamu özel kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak bu başkanlığın vazifesi olarak kabul edilmiştir.

Dünyada İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık olarak tarif edilen sistem, Türkiye’ de ‘katılım bankacılığı’ olarak isimlendirilmiştir. Katılım bankacılığı kavramı ilk olarak Mısırlı ekonomist El Naggar tarafından 1940’lardan itibaren ifade edilmiştir. Mısır’ da 1963 yılında kurulan ‘Mit-Ghamr Tasarruf Bankası’ ise kurulan ilk faizsiz banka olarak tarihte yer almıştır. Banka Mısır’da faaliyet gösteren köylülerin tarımsal alandaki ihtiyaçlarına çözüm bulma amacıyla kurulmuş olup dar bir sahada faaliyet gösterse de; ilk kez ticari ortaklık, takas ve finansal kiralama gibi alternatif katılım finans metodlarını da kullanmıştır. Söz konusu banka çok uzun soluklu olamamış 1971’de Mısır Ulusal Bankası’nın devralmasıyla faaliyetleri bitmiştir (Kammer ve diğ., 2015).

Dünyada faizsiz bankacılığın seyri açısından ikinci önemli gelişme Malezyalı Müslümanların hac farzlarını ifa etmeleri noktasında çalışan ve bu anlamda tasarrufların faizsiz finans ilkeleri doğrultusunda değerlendirilebilmesini sağlayan ‘Tabung Haji’ adlı işletmenin kurulması olmuştur. Kuruluşu 1963 senesinde gerçekleşen işletme hâlâ faaliyetine devam etmektedir (Belouafi ve Chachi, 2014).

İslam Kalkınma Bankası (İKB), faizsiz finansman prensipleri doğrultusunda üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarını desteklemek noktasında faaliyet göstermekte olup 1974 yılında Suudi Arabistan - Cidde’de 7 ülkenin öncülüğünde kurulmuştur. Bugün toplam 56 üyesi ile faaliyetlerini sürdürmekte olan kuruluşta Türkiye kurucu üye olarak yer almaktadır.

2.2. Türkiye’ de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

19.10.2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na entegre edilerek Türkiye’de işlemlerine devam eden katılım bankaları mevduat bankaları ile aynı statüye dahil edilmişlerdir. Bu sınıflandırma ile ‘mevduat

bankası' 'katılım bankası'' 'kalkınma ve yatırım bankası' sınıflandırması getirilmiştir. 2021 Aralık ayı itibariyle Türkiye'de katılım bankası prensipleri doğrultusunda ilgili kanun hükümleri doğrultusunda faaliyet gösteren 6 adet katılım bankası bulunmaktadır (TKBB). Söz konusu bankalar bugün itibariyle TKBB'ye göre toplam 1302 adet şube sayısına sahiptir.

2.2.1. Albarakatürk Katılım Bankası A.Ş.

Banka; 16 Aralık 1983 tarih, 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na istinaden 'Albaraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş.' adı altında 5 Kasım 1984 tarihinde kurulmuştur. 5411 sayılı Bankacılık Kanununa istinaden Banka'nın unvanı, 21 Aralık 2005 günü yapılan Olağanüstü Genel Kurul'da 'Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.' şeklinde değiştirilmiştir. Bankanın % 20,57'lik hissesi, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'nda işlem görmeye 2007 senesinde halka arz edilerek başlamıştır. Güncel olarak halka açıklık oranı % 36,92'dir. Genel Müdürlüğü İstanbul/Ümraniye'de Kurulu olan banka, 30 Eylül 2021 tarihinde 230 şube (yurt içi: 228, yurt dışı: 2) ve 3.232 personeli ile hizmet vermektedir (Albaraka, 2021). Bankanın ortaklık yapısı 30.09.2021 tarihli Bağımsız Denetim Raporuna göre aşağıdaki şekilde çıkartılmıştır.

Tablo 1. Ortaklık Yapısı

	Ortaklık Yapısı	Pay Tutarı (TL)	Oranı (%)
1	Albaraka Bankacılık Grubu	489.961.269,23	36.29%
2	Dallah Al Baraka Holding	207.585.000,00	15.38%
3	İslam Kalkınma Bankası	105.860.668,28	7.84%
4	Diğer-Yabancı	35.196.850,81	2.61%
5	Yerli Ortaklar	13.020.492,00	0.96%
6	Halka Açık	498.375.720,00	36.92%
	Toplam	1.350.000,000,00	100.00%

Kaynak: Albaraka, 30 Eylül 2021 Tarihli Konsolide Finansal Tablolar, 2021

2.2.2. Kuveyttürk Katılım Bankası A.Ş.

28 Şubat 1989 tarihli izinle Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. adıyla 16 Aralık 1983 tarih, 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na istinaden kurulmuştur. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu hükümleri çerçevesinde Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın unvanı, 26 Nisan 2006 tarihli olağan genel kurulda yapılan ana sözleşme değişikliği ile Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Bankanın ağırlıklı hissedarı Kuveyt merkezli yabancı ortaklar olup, halka açık İMKB'de işlem gören hissesi bulunmamaktadır. Genel Müdürlüğü İstanbul/Şişli'de kurulu olan olup, 30 Eylül 2021 tarihinde 442 şubesi ve 6.087 personeli ile hizmet vermektedir (Kuveyttürk, 2021).

Tablo 2. Ortaklık Yapısı

	Ortaklık Yapısı	Pay Tutarı (TL)	Oranı (%)
1	Kuveyt Finans Kurumu	2,860,009,534.40	62.24%
2	TC Vakıflar Genel Müdürlüğü	860,208,523.20	18.72%
3	İslam Kalkınma Bankası	413,561,790.00	9.00%
4	Wafra International Investment	413,561,790.00	9.00%
5	Diğer Ortaklar	47,789,362.40	1.04%
	Toplam:	4,595,131,000.00	100.00%

Kaynak: Kuveyttürk, 30 Eylül 2021 Tarihli Konsolide Finansal Tablolar, 2021

2.2.3. Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.

Bankanın kuruluş ve faaliyet süresi oldukça uzun yıllara dayanan bir sürece aittir. M. Kemal Atatürk'ün talimatı ile Ankara'da 3 Haziran 1926'da 'Emlak ve Eytam Bankası' adı altında tesis edilmiştir. Banka, 7 Temmuz 2001 tarihinde tüm aktif pasifi ile düzenlenen protokol kapsamında Ziraat ve Halk Bankası'na devredilmiş ve tasfiyeye alınmıştır. 16 yıllık süreçten sonunda bankanın, Hazine'ye ve diğer kuruluşlara olan borçlarını ödemiştir. 7020 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun sayesinde 27 Mayıs 2017 tarihinde ile tasfiyeden çıkartılmıştır.

Ana sözleşmesi 3 Eylül 2018 tarihli Genel Kurul'da onaylanmış, Banka'nın statüsü 'katılım bankası' şeklinde değiştirilmiş unvanı ise 10 Eylül 2018 tarihinde 'Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.' olarak tescil edilmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)'nun 27 Şubat 2019 tarihinde 30699 sayılı Resmi Gazete ile 26 Şubat 2019 tarih ve 8262 sayılı kararı sonrası faaliyet izni almış ve 21 Mart 2019 itibarıyla da faaliyetlere başlamıştır. Genel Müdürlüğü İstanbul/Ataşehir'de bulunan Banka, 30 Eylül 2021 tarihi itibarıyla 70 şube, 1073 personeli ile birlikte çalışmaktadır (Emlak Katılım, 2021). Bankanın ortaklık yapısı 30.09.2021 tarihli Bağımsız Denetim Raporuna göre aşağıdaki şekilde çıkartılmıştır.

Tablo 3. Ortaklık Yapısı

	Ortaklık Yapısı	Pay Tutarı (TL)	Oranı (%)
1	Hazine ve Maliye Bakanlığı	1,026,915,000.00	100.00%
2	Diğer	0.00	0.00%
	Toplam:	1,026,915,000.00	100.00%

Kaynak: Emlak Katılım, 30 Eylül 2021 Tarihli Konsolide Finansal Tablolar 2021

2.2.4. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.

Banka, 16 Aralık 1983 tarih, 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve 83/7506 Sayılı Kararnameye istinaden 4 Kasım 1991 tarihinde Anadolu Finans Kurumu A.Ş. unvanı ile çalışmaya başlamıştır. Yönetim Kurulu'nun 31 Mayıs 2005 tarihli toplantısında alınan karara göre, bankanın yine aynı sektörde faaliyet gösteren 'Family Finans Kurumu A.Ş.'nin tüm aktif ve aktif pasifi ile birleşmesine, konu birleşmenin ise Family Finans Kurumu A.Ş.'nin Anadolu Finans Kurumu A.Ş.'ye devredilmesiyle gerçekleşmesine yönelik BDDK'ya başvurulmuştur. Söz konusu karar BDDK tarafından 20 Ekim 2005 tarihinde onaylanmış, her iki bankanın 23 Aralık 2005 tarihli genel kurullarında bu kararlarının tescil edilmiş, BDDK ise 28 Aralık 2005 tarihinde onaylamıştır. BDDK Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. olarak unvanını; 30 Kasım 2005 tarihli kararı ile Family Finans Kurumu A.Ş.'nin Anadolu Finans Kurumu A.Ş.'ye devri ile Bakanlar Kurulu'ndan gerekli iznin alınması kaydıyla onay vermiştir. Bu değişiklik ile 30 Aralık 2005 tarihinde tescil edilmiştir. Bankanın genel müdürlüğü İstanbul/Ümraniye'de bulunmaktadır. 30 Eylül 2021 tarihi itibarıyla 316 şubesi, 3576 personeli ile çalışmasını sürdürmektedir (Türkiye Finans Katılım Bankası, 2021).

Bankanın ortaklık yapısı 30.09.2021 tarihli Bağımsız Denetim Raporuna göre aşağıdaki şekilde çıkartılmıştır.

Tablo 4. Ortaklık Yapısı

	Ortaklık Yapısı	Pay Tutarı (TL)	Oranı (%)
1	Saudi National Bank	1,742,676,447.00	67.03%
2	Gözde Girişim Sermayesi Yatırım Ort. A.Ş.	274,838,187.00	10.57%
3	Diğer	582,485,366.00	22.40%
	Toplam:	2,600,000,000.00	100.00%

Kaynak: Türkiye Finans, 30 Eylül 2021 Tarihli Konsolide Finansal Tablolar, 2021

2.2.5. Vakıf Katılım Bankası A.Ş.

Banka, BDDK'nın 27 Şubat 2015 tarih 6205 sayılı izni ve 3 Mart 2015 tarih ve 29284 sayılı Resmi Gazete ilanı ile kurulmuştur. 24 Şubat 2016 tarihinde katılım bankası olarak çalışmaya başlamıştır. Bankanın genel müdürlüğü İstanbul/Ümraniye'de olup, 30 Eylül 2021 tarihi itibarıyla 125 şubesi, 1803 personeli ile çalışmaktadır (Vakıfkatılım, 2021).

Tablo 5. Ortaklık Yapısı

	Ortaklık Yapısı	Pay Tutarı (TL)	Oranı (%)
1	T.C Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün İdare Ve Temsil Ettiği Mazbut Vakıflar(*)	5,662,800,000.00	99.00%
2	Beyazid Han-i Sani (ii. Beyazit) Vakfi	14,300,000.00	0.25%
3	Mahmud Han-i Evvel Bin Mustafa Han (I. Mahmut) Vakfi	14,300,000.00	0.25%
4	Mahmud Han-i Sani Bin Abdülhamid Han-i Evvel (II. Mahmut) Vakfi	14,300,000.00	0.25%
5	Murad Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfi	14,300,000.00	0.25%
	Toplam:	5,720,000,000.00	100.00%

(*) T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 30.06.2021 tarih ve E-42494978-180.01.03-82778 sayılı Ortaklık Pay Düzeltme İşlemi konulu yazısı ile BDDK'nın 11/08/2021 tarih ve E-43890421-101.01.01-22053 sayılı Banka Pay Defterinde Yer Alan Pay Sahibi Kaydının Düzeltildiği konulu yazısı çerçevesinde pay sahibi kaydı düzeltilmiştir

Kaynak: Vakıf Katılım, 30 Eylül 2021 Tarihli Konsolide Finansal Tablolar 2021

2.2.6. Ziraat Katılım Bankası A.Ş.

Banka, BDDK'nın 10 Ekim 2014 tarih ve 6046 sayılı izni, 15 Ekim 2014 tarih ve 29146 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan karar ile kurulmuştur. Karar 14 Mayıs 2015 tarih ve 29355 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış, 29 Mayıs 2015 tarihinde çalışmaya başlamıştır.

Bankanın genel müdürlüğü İstanbul/Fatih'te olup 30 Eylül 2021 tarihi itibarıyla 112 adet Türkiye, bir adet Sudan şubesi olan üzere toplam 113 şube ve 1453 personeli ile hizmet vermektedir (Ziraatkatılım, 2021).

Tablo 6. Ortaklık Yapısı

	Ortaklık Yapısı	Pay Tutarı (TL)	Oranı (%)
1	TC Ziraat Bankası A.Ş.	1,750,000,000.00	99.9999996%
2	Türkiye Sigorta A.Ş.	-	0.0000001%
3	Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.	-	0.0000001%
4	Ziraat Teknoloji A.Ş.	-	0.0000001%
5	Ziraat Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	-	0.0000001%
	Toplam	1,750,000,000.00	100.00%

Kaynak: Ziraat Katılım, 30 Eylül 2021 Tarihli Konsolide Finansal Tablolar, 2021

2.3. Katılım Bankacılığında Faizsiz Fon Toplama Yöntemleri

Türkiye’de 5411 sayılı 19.10.2005 kabul tarihli 25983 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Bankacılık kanununa göre “Türkiye’de kurulu mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları, yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleri, finansal holding şirketleri, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu ve bunların faaliyetleri bu Kanun hükümlerine tâbidir.” hükmü getirilmiştir (Bankacılık Kanunu). Bu kapsamda ilgili Bankacılık Kanununun revize edilmesi ile katılım bankaları ile çalışan mudilerin de yasal anlamda mevduatları ve bu bankalarla çalışanların tüm hakları yasal noktada koruma altına alınmıştır. Katılım bankalarının fon toplama yöntemlerini bu anlamda değerlendirmek anlamı olmaktadır. İlgili kanun kapsamında “Kanunun katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarınınca faizsiz yöntemlerle gerçekleştirilebilecek faaliyetlere ilişkin usul ve esasları belirlemeye kurul yetkilidir.” Buna göre konvansiyonel bankaların ülkemizde faizsiz yöntemlerle fon toplama yetkileri bulunmadığı söylenebilir.

Türkiye’de mevduat ve katılma hesaplarının mevduat garanti yetkileri Tasarruf Mevduatı Fonu’na verilmiştir. Buna göre katılım bankalarında katılım hesabı açtıran her bir bireyin fonları 150.000 TL’ye (yüz elli bin TL) kadar olan kısmı mevduat garantisi kapsamındadır. Söz konusu kapsam tüzel kişiliklere haiz firmaların katılım fonlarını kapsamamaktadır. Aynı şekilde yurt dışında yerleşik yerli veya yabancı gerçek kişilere ait Türkiye’deki hesaplarda bulunan mevduat hesaplarının anaparaları ile bu hesaplara dair faiz reeskontların toplamı da bu kapsam dâhilinde garanti altına alınmış durumdadır (TMSF, 2021).

Buna göre katılım bankalarının fon toplama yöntemlerinin Türkiye’de 3 başlık altında toplamak mümkündür.

2.3.1. Özel Cari Hesaplar

‘Özel cari hesaplar’ katılım bankalarının fon toplama yöntemlerinden ilki ve en aygın olanı olup, Bankacılık Kanunu Md.3’de; “katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar” şeklinde tarif edilmiştir. Konvansiyonel bankacılık olarak bilinen yapılarda vadesiz mevduat hesabı ile aynı olan özel cari hesaplar, ağırlıklı olarak kısa vadeli tasarrufların güvenli olarak katılım bankalarında değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Özel cari hesap BDDK tarafından; “Faizsiz bankalar tarafından müşterilerine Türk lirası ya da döviz cinsinden müşteri isimlerine göre açılan hesaplar” şeklinde tarif edilmektedir. Açılan bu hesaplar karşılığında banka müşterisine ‘Özel Cari Hesap Cüzdanı’ vermektedir. Bu hesaplardan fonlarını kısmen ya da tamamını müşteri istediği zaman alabilmektedir. Bu hesaplarda parası olan müşterilerine banka; faiz, kâr payı ya da başka isim altında ilave bir tutar ödememektedir (BDDK, 2001).

Altaner (2002) çalışmasında özel cari hesapları; katılım sahiplerinin faizsiz bankacılık sisteminde özel cari hesap ile parasının güvenilir biçimde korunmasını sağlamak, faizsiz bankaların müşterilerine

sundukları bankacılık faaliyetlerinden istifade etmek, ayrıca katılım bankaları tarafından ise; özel cari hesaplar ile maliyetsiz kendilerine kaynak oluşturmak şeklinde ifade etmektedir. Faizsiz bankaların söz konusu fonları fon olarak müşterilerine sunduklarını, bu nedenle bireylerin katılım fonu olarak değerlendirmedikleri atıl fonlar ekonomiye dâhil olmaz iken, özel cari hesaplara yatırılan fonların ekonomi ve yatırıma yönlendirildiğini belirtmektedir.

Aktepe'ye (2013) göre özel cari hesaplar, konvansiyonel bankalardaki gibi kısmen borç sayılmakta, fakat katılım bankası yatırılan fon miktarını tazmin etmekle mükellef olduğundan bu fon borç hükmünü almakta, özel cari hesap sahiplerinin hesaplarında ödemelere aracılık edebilmekte, bunun karşılığında ücret alabilmekte, hesapta belirli miktar fon yoksa dahi katılım bankası bu ödemeleri yapabilir ancak fon hesabı sahibine bu ödemeden kaynaklı verilen borçtan faiz alamamaktadır. Sadece bu işlemden kaynaklı vekalet ücreti alabilecektir. Bu noktada kazancının dinen onay vermediği işlemlerden olan kâş ve kuruluşların fonları cari hesaplara alınmamakta, kaynağı haram olarak addedilmektedir. Bankanın parayı geri çevirme hakkı yok ise, kullanamaz, ancak sosyal projelere aktarmak durumunda olmaktadır.

2.3.2. Katılma Hesapları

Fon toplama yöntemlerinden ikincisi olan 'katılma hesapları' ilgili kanun Md.3'de; "Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar" olarak tarif edilmiştir. Buna göre yukarıda da değinildiği üzere katılım bankalarında katılım hesabı açtıran her bir bireyin özel cari hesapların 150.000 TL'lik (yüz elli bin TL) kısmı sigorta kapsamında olmasına karşın katılma hesaplarında fon sahiplerine böyle bir garanti verilmemektedir (TMSF, 2021).

Katılma hesapları vadelerine göre benzeyen hesaplardan gelecek toplanan fonlar neticesinde oluşturulan ortak havuzlar katılım bankası tarafından işletilmek katiya oluşturulmaktadır. Bu fonların işletilmesi neticesinde elde edilecek kâr oranları bu bankalar tarafından tespit edilmektedir. (TKBB, 2012). Aktepe (2013) katılma hesaplarının; katılım bankasının mülkiyetine geçmediğini ve emanet olarak verildiğini, vade sonunda fazlalık (kâr) oluşmasının kesin olmadığı zarar ihtimalinin de olduğu, hesabın mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) şeklinde açıldığını, bu fonları yatıranların banka ile kâr-zarar işbirliği çerçevesinde yatırdıklarını, katılım bankasına emanet edilen bu fonu faizsiz işlemler prensibi ile meşru alanlarda işleterek elde edeceği karı işlemin ilk adımında tarafların anlaşmaya vardıkları 'kar oranına' göre pay edeceklerini belirtir. Gökalp ve Güngör (1993) ise katılım hesaplarını; atıl fonlara sahip kişi ve işletmelerin tasarrufunda olan fonları konvansiyonel bankalara yatırmayıp, aynı zamanda kendileri de bu fonları işletme durumunda olmayanlar için kâr sağlamak amacıyla faizsiz hizmet veren katılım bankalarında açılan hesaplar olduğunu, yatırdıkları mevduatın vade ve büyüklüğüne göre bankanın kâr veya zararına katıldıkları hesaplar olduğunu ifade eder.

2.3.3. Özel Fon Hesapları

Katılım bankalarının diğer önemli yöntemlerinden üçüncüsü olan 'özel fon hesapları' Bankacılık Kanunu Md.3'de; gerçek ve tüzel kişilere ait katılım bankaları bünyesinde açtırılan özel cari ve katılma hesaplarına yatırılan para" olarak tarif edilmiştir.

Özel fon hesap havuzları katılım hesaplarının bir alt bileşeni niteliğinde görülmüş, katılım bankaları daha önceden finansmanı gerçekleştirilmesi planlanan projelerin veya yatırımlarda kullanılmaya yönelik katılma hesaplarının dışında izlenebilmesi için ayrı hesaplarda izlenen ve vadesi bir aydan fazla olan özel fon havuzları oluşturulmaktadır (Mevduat ve kredi faiz oranları ve katılma hesapları kâr ve zarara katılma oranları hakkında tebliğ, sayı: 2020).

2.4. Katılım Bankacılığı Faizsiz Fon Kullandırma Yöntemleri

Bu bankacılık türünün ana gayesi ticaret esasına dayandığından konvansiyonel bankalardan ayrılmaktadırlar. Katılım bankalarında fon kullandırma, ticarete esas olduğundan sermaye bu sebeple

üretim faktörlerinden biridir, reel ticari işlemlere/ alım satım faaliyetlerine dayandığından konvansiyonel bankaların yaşadığı krizlerden farklı olarak ekonomik anlamda gelişimi desteklemektedir (Canbaz, 2016).

Katılım bankaları fon toplama yöntemleri ile beraber mevduatları değerlendirirken, konvansiyonel banka kuruluşları gibi faaliyetlerini faizli işlemlere dayandırmadıklarından, İslami bankaların fon kullandırma prensiplerine uyarlar. Katılım bankaları ticaretin finansmanı ve mal tedariki yöntemiyle sektörlerin desteklenmesi ve nakit sermaye ile ticari faaliyetlere ortak olabilmektedir (Battal, 1999).

Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerini 9 ayrı fon kullandırma yöntemi ile incelemekteyiz. Bu yöntemler sırasıyla şunlardan oluşmaktadır.

2.4.1. Murabaha

Orman (2001) çalışmasında murabahayı; “Eğer finansal işlemler faizliden faizsize doğru bir yelpaze şeklinde düşünülürse, murabaha ikisi arasındaki geçiş bölgesini oluşturur ve bundan dolayı, sonunu oluşturduğu dünya ile başını oluşturduğu dünyanın ortak özelliklerini taşır” şeklinde tarif etmiştir.

Aktepe’ye (2013) göre murabaha; klasik fıkıhta malın maliyetinin müşteriye bildirilmesi ve üzerine kâr eklenerek satılması ve müşterinin satıcıya ne kadar kâr verdiğini bilmesi anlamına gelmektedir. Bugünkü manada katılım bankacılığı prensipleri ile bankacılık faaliyetlerini sürdüren bankaların esas gelir elde etme yöntemi murabahadır.

2.4.2. Muşaraka

Muşaraka Arapça kökenli bir kelime olup paylaşma veya bölüşme anlamına gelmektedir. Katılım bankacılığındaki karşılığı ise ‘ortaklık yöntemi’ olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda en az iki kişi olmak üzere bunların kâr ve olası zarara ortak olarak belli miktarda sermaye ile yapılan ortaklık yöntemi olarak tarif edilebilir (Karahana, 2015). Bu yöntemde ortaklığa dâhil olan kişiler kâr veya zarara hisse oranları ile katılmaktadırlar (Okumuş, 2013).

Yüzbaşıoğlu muşarakanın operasyonel işleyişini şu şekilde tarif etmektedir;

Muşaraka yöntemi sistemsel anlamda; işletmenin katılım bankasına başvurusuyla ortaklığa dair taahhüt ettiği sermayesini talep eder ve katılım bankasının bu sermayeyi tamamlamasıyla muşaraka ortaklığı tesis edilmiş olur. Prensipite kurulan ortaklığı katılım bankasının müşterisi işletmektedir. Konu yatırımlar yapılır ve kârın paylaşımında fazladan pay alınır ve oluşacak kâr ortaklıktaki hisseleri oranında kendi aralarında paylaşılır. Eğer olası zarar gerçekleşti ise bu sefer de zarar yine hisseleri oranında karşılanmaktadır (Yüzbaşıoğlu, 2014).

2.4.3. Mudaraba

Bulut ve Er (2012) mudarabayı ticari faaliyeti gerçekleştirmek amacıyla üretici ile sermayedar birlikteliğine yönelik yapılan bir ortaklık sözleşmesi olarak tanımlar. Bu işlemde taraflardan biri emeğini diğer ise sermayesini ya da ürününü ortaya koyarak her iki tarafın payına düşecek kâr oranını sözleşme yapılırken daha önceden belirlenme şeklinde tarif etmektedirler (Bulut & Er, 2012). Bu sebeple sermaye sahibi olarak katılım bankası, diğer tarafta ise emek sahibi olarak üretici görülmektedir (Aktepe, 2010).

Katılım bankacılığının finansman metotlarından bir tanesi olan bu yöntem; iki taraflı sözleşme ile ortaklık esasına dayandırılır. Burada ilk ortak projenin fon ihtiyacını sağlayan diğer ortak ise projeyi yöneten ortak olarak gösterilmektedir. Söz konusu ortaklıktan gelen kazanç tarafların arasında belirlenmiş orana göre dağıtılmaktadır. Söz konusu ortaklıkta zararın olması halinde sermayedar sermayesini emektar emeğini yitirmektedir (Coşan, 2016).

2.4.4. İcara

İcara Arapçada kiralamak manasına gelmektedir. Kiralama bu anlamda; bir malın taraflarca belirlenen sürede kullanılabilmesi için kiracı tarafından ödenen bedel ile malın/teçhizatın mülkiyetine sahip olan kişi arasında imzalanmak suretiyle kullanım hakkının kiracıda kalmasını sağlayan sözleşme olarak tarif edilmektedir. İcara ise sektörde; katılım bankası müşterilerinin ihtiyacı olunan malları satın alıp yine aynı müşteriye kiralamasından kaynaklanmaktadır (Kalaycı, 2013).

Günümüzde bankacılık sektöründe ‘leasing’ olarak adlandırılan finansman yöntemi, icara ile büyük bir benzerlikler göstermektedir. Ancak leasingde faizin olması icarada ise faizin olmaması iki yöntem arasındaki en önemli farktır (Alkış, 2018).

2.4.5. Selem

Selem, önceden vadeli olarak satın alınması planlanan malın peşin bedelle satımına ‘selem’ denilmekte, diğer bir ifade ile; katılım fonuna ihtiyaç duyan bir kişinin veya işletmenin henüz üretimini gerçekleştirmediği bu ürünü daha sonraki bir tarihte almak üzere peşin bedelle satması işlemine ‘selem’ adı verilmektedir. Yapılan bir selem sözleşmesi ile ileride üretilmesi planlanan mallar bugünden satılmış ve ödemesi nakden katılım bankası tarafından ödenmiş olmaktadır (Babuşçu & Hazar, 2017).

2.4.6. İstisna

İstisna esas itibariyle selem sözleşmesine benzemektedir. Bu fon kullandırma yöntemi; alıcı ve satıcı birlikteliğinde, bir ürünü imal etme konusunda tanzim edilen sözleşme olarak tarif edilmektedir. (Karahan, 2015) Katılım bankacılığı yönünden istisna, tıpkı selemdeki gibi henüz üretilmeyen bir ürün için katılım bankasının peşin finansman gerçekleştirilmesi ve üretim yapanın da belirlenen tarihte konu ürünü üretip konu fon sahibi katılım bankasına satması, katılım bankası ise üzerine kar payı ekleyerek üçüncü kişiye satması işlemidir (Tunç, 2010).

2.4.7. Teverruk

Günal (2010) teverruku, “borç vermek istemeyen bir kişinin, bir malı borç almak isteyen kişiye vadeli olarak piyasa değerinin üstünde satın, onu başkalarına satmasını istemesi ve borç isteyen kişinin onu aldığı fiyattan daha ucuza başkalarına satarak nakit para elde etmesi” olarak tanımlanmaktadır. Örneklendirmek adına şu şekilde özetleyebiliriz; katılım fonuna ihtiyacı olan X, Y’den finansman talep eder ancak Y’de kendisine ait ürünü vadeli olarak piyasa fiyatının üzerinde bir bedelle ve üçüncü bir kişiye satın nakit sağlamasına yönelik X’e satar. X bu malı, daha düşük bedelle Z’ye satarak nakit fon elde etmiş olur, Y de vadeli satıştan kâr alır. Bu akışta da görüldüğü üzere ‘teverruk’ iki ayrı satım sözleşmesinden oluşmaktadır.

Teverruk isimli fonlama metodu tartışmalı bir işlem olsa da, katılım bankalarının tercih edilmesinde iki ana neden yatmaktadır. 1. neden; katılım bankalarının kısa vadeli ellerindeki fonları farklı alanlarda değerlendirmesini, 2. neden ise; katılım bankalarının fon kullandırma metotlarına uyum sağlayamayan müşterilerin ihtiyaçlarının karşılanması amaç edinmektedir (Tunç, 2010).

2.4.8. Sukuk

İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Teşkilatı Sukuk’u şu şekilde tanımlamaktadır:

Sukuk, ihraç edildikten sonra eşit değerleri temsil eden, ihraçtan elde edilen tutarların önceden planlanan şekilde yatırım yapıldığı, yapılan yatırım türüne göre duran varlıklar ve benzerleri üzerindeki hak ve payların temsil edildiği, bir proje veya özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı veren sertifikalardır. (TKBB, 2014).

Katılım bankacılığı alanında fon kullandırma metotları içerisinde dünyada da en yoğun kullanılan ürün olarak sukuk bilinmektedir. Türkiye’de uygulama noktasında katılım bankacılığı işleminden ziyade bir sermaye piyasası aracı olarak görülmektedir (Uysal, 2019).

Kudun (2016) katılım bankacılığına dönüştürülmesi sonucu oluşan sukuku bir senet olmasına rağmen tahvilden farklı görmektedir. Tahvil esasen evrakı elinde bulunduran kişiye alacak hakkını verirken, sukuk ise mülkiyet hakkını kazandırmaktadır. Sukuk, sahip olduğu varlıktan doğacak gelire ortaklık ve bundan kaynaklanacak kar payı hakkı sağlamaktadır.

2.4.9. Karz-ı Hasen

Faizsiz fon kullandırma metotlarından olan karz-ı hasenin anlamı; en güzel borç verme, fon ihtiyacı olan kişi veya işletmelerden maddi hiçbir karşılık/ek maliyet beklemeden, belirli bir süre sonra sadece anaparanın geri tahsil edilmesi şartı ile fonlanması şeklinde tarif edilmektedir. Bu yöntem ile birlik olma,

yardımlaşma esas alınmaktadır. Faizle gerçekleştirilen fonlama yöntemleri ise hırs duygularını tetiklemektedir. Maddi açıdan sıkıntıda olanlara ve fon piyasalarına ulaşamayan kuruluşlara karz-ı hasen işlemleriyle ulaşılması ile ortak projeler yaratılması; büyümeyi de destekleyici bir unsur olarak görülmektedir (Gedikli, 2020).

Karz-ı hasen, herhangi bir çıkar ilişkisine girmeden sadece hayır için borç vermek olarak adlandırılmaktadır. Konvansiyonel bankacılıkta faiz, borç verilen kişiye borç devam ettiği süre içinde borç tutarı üzerinden hesaplanarak borca eklenmektedir. Karz-ı hasende, fon kullandırılması akabinde fon alacaklısının fedakârlığı ile herhangi bir ek gelir beklentisi bulunmamaktadır. Karzın da esas itibarıyla katılım bankalarında daha çok kısa vadeli, hatta uygulamada iki-üç günlük süre ile kullandırıldığı belirtilmelidir. Karz talep eden müşteriler; özellikle vadeli olan sigorta, vergi benzeri ödemelerde cezaya düşmemek için bu talepte bulunmakta, katılım bankaları da kendi iç değerlendirmeleri doğrultusunda uygun buldukları fon müşterilerine karz fonunu kullandırmaktadırlar (Ödeş, 2020).

2.5. Türkiye’ de Katılım Bankacılığı Verileri

Katılım bankalarının konsolide seçilmiş finansal rakamları TKBB raporundan elde edildiği gibi aşağıdaki gibidir. Buna göre 2020 yılsonu verileri 2021-06 dönemi verilerine göre karşılaştırmalı olarak elde edilmiştir. Söz konusu verilerin ise kaynak olarak BDDK raporlarından derlendiği belirtilmiştir.

Tablo 7. Konsolide Katılım Bankaları Seçilmiş Veriler (Milyon TL)

Finansal Başlıklar		Katılım Bankaları		
		2021 / Haziran	2020 / Aralık	Değişim(%)
Toplanan Fonlar	TP	118.137	102.620	15,1
	YP	182.802	149.513	22,3
	YP-Maden	72.493	69.884	3,7
	Toplam	373.433	322.017	16,0
Kullandırılan Fonlar		280.003	240.133	16,6
Takipteki Alacaklar (Brüt)		9.628	8.713	10,5
Toplam Aktif		504.309	437.092	15,4
Öz varlık		32.000	27.603	15,9
Net Kar		1.990	1.651	20,5
Personel Sayısı		17.181	16.849	2,0
Şube Sayısı	Yurtiçi	1.276	1.251	2,0
	Yurtdışı	4	4	0,0
	Toplam	1.280	1.255	2,0

Kaynak: TKKB, 2021.

Konu verilere göre sektör toplanan fonlarda 2020 yılsonu verilerine göre Haziran 2021 döneminde % 15’lik bir büyüme rakamı söz konusudur. Kullandırılan fonlar tarafında da dengeli bir büyüme ile % 16,6’lık bir büyüme, sektör bilanço büyüklüğünde de dengeli bir büyüme olan % 15,4’lük büyüme, Öz kaynaklarda da aynı şekilde % 15,9’luk dengeli büyüme gözlenmektedir. Net kar rakamında ise söz konusu büyüme rakamlarının biraz daha ötesinde % 20,5’lik bir büyüme rakamı izlenmiştir. Bu finansal büyüme rakamları elde edilirken şube ve personel sayısındaki % 2’lik bir büyüme rakamı ile efektif bir büyümenin elde edildiği görülmektedir.

3. Türkiye’de Para Arzını Belirleyen Kurum: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Türkiye’de Merkez Bankacılığının temelleri Osmanlı dönemine dayanmaktadır. 1856 senesinde Londra’da kurulmuş olup yönetim yeri İstanbul olan Bank-ı Osmani (Ottoman Bank) istediği her yerde şube açabilmiş ilk merkez bankasıdır. Kuruluşunda Fransa sermayeli olarak faaliyet gösteren Bank-ı Osmani-i Şahane (Osmanlı Bankası) 1863 yılında faaliyete başlamıştır (Akgüç, 2007: 6-17).

Cumhuriyet döneminde bir merkez bankası kurulması düşüncesi ilk kez 1923 senesinde Türkiye İktisat Kongresi’nde görüşülmüştür. 1924’de Osmanlı Bankası’nın Türk Hükümetince devlet bankasına çevirebilmesine yönelik girişim yapılmıştır. 11 Haziran 1930 tarihinde Merkez Bankası Yasası Türkiye Büyük Millet Meclisinde 1715 sayılı TCMB Kanunu adı ile kabul edilmiş, 3 Ekim 1931 tarihinde ise banka faaliyetlerine başlamıştır. TCMB, bağımsız statüsü üzerine anonim şirket olarak hukuken tesis edilmiştir (www.tcmb.gov.tr-15.12.2021).

1211 sayılı kanuna göre banka sermayesi 25.000 TL olup ve 250.000 adet hisseye ayrılmıştır. Merkez Bankası hisse senetleri (A), (B), (C) ve (D) olmak üzere 4 sınıfa ayrılmıştır;

(A) sınıfı; münhasıran Hazine’ye,

(B) sınıfı; Türkiye’de faaliyet gösteren milli bankalara,

(C) sınıfı; 15.000 hisseyi geçmemek üzere milli bankalar dışında kalan diğer bankalarla imtiyazlı şirketlere,

(D) sınıfı; Türk ticaret şirketlerine ve Türk vatandaşlığını sahip tüzel ve gerçek kişilere aittir.

2020 sonuna göre, bankanın sermayesinin % 55,12’si (A) sınıfı, % 23,25’i (B) sınıfı, % 2,51’i (C) sınıfı, % 19,12’si ise (D) sınıfı hisselerden oluşmaktadır (TCMB).

3.1. TCMB Tanım ve Görevleri

TCMB’nin tanımlı 5 adet görevi bulunmaktadır (TCMB-www.tcmb.gov.tr, 15.12.2021). Bunlar; temel amacı, finansal istikrar; finansal piyasalara yönelik para politikası araçları belirlemek olan fiyat istikrarı; döviz kuru rejiminin hükümet ile belirlenmesi, banknot basma ve ihraç imtiyazı (TBMM tarafından para basma yetkisi TCMB’ ye verilmiştir) ve son olarak fonların ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı bir şekilde aktarılması ve mutabakatının gerçekleştirilmesine yönelik sistemler kurulması ve kurulacak sistemlerin işleminin sağlanmasıdır.

3.2. Para Arzı Tanımları

Paranın tanımlaması sınıflandırılması yapılırken dar anlamda ‘M0’ ve ‘M1’, geniş tanımında ‘M2’ ve ‘M3’, parasal taban olarak da ‘B’ harfinin kullanımı tercih edilmektedir. Bu tanımlarla birlikte farklı ülkelerin değişik türde parasal büyüklükleri ve ölçümleri kullandıkları izlenmektedir (Esengül, 2018).

Türkiye’de TCMB, 2007 yılında Avrupa Merkez Bankası istatistik tanım ve standartlarına ve mali gelişmelerine uyum ağırlanmasına yönelik olarak para arzı tanımlarını değiştirmiştir. Bu yeni yapılanma ile birlikte Merkez Bankası ve mevduat bankaları rakamlarına ilaveten ‘kalkınma ve yatırım bankaları’, ‘katılım bankaları’ ve ‘B Tipi Likit Fonları’nı da dâhil edecek şekilde para arzı tanımları kapsamı genişletilmiştir.

Türkiye’ de para arzı tanımları şu şekilde formül altına alınmıştır;

M1 = Dolaşımdaki para + TL ve Yabancı Para Vadesiz Mevduat (Özel Cari Hesaplar)

M2 = M1 + TL ve YP Vadeli Mevduat (Katılma Hesapları)

M3 =M2+Repo + B Tipi Likit Fon

3.3. Türkiye' nin Güncel Para Arzı Verileri

Türkiye'nin para arzına ait veriler TCMB tarafından raporlanmakta ve internet sitesinde yayınlanmaktadır. Buna göre Ekim 2021 itibariyle M1, M2, ve M3 verilerine göre alt kırılım bazında büyüme katkı veren rakamlar ve büyüme etkileri aşağıdaki gibidir;

Tablo 8. Bileşenlerin M3 Para Arzındaki Yıllık Büyüme Katkısı (Ekim 2021)

	Ekim 2021	Ağustos 2021	Eylül 2021	Ekim 2021
	(Milyon TL)	%	%	%
M3	4,365,236	18.74	21.70	23.96
REPO İşlemlerinden Sağlanan Fonlar	16,725	0.06	0.07	0.09
Para Piyasası Fonları	55,913	0.23	0.28	0.31
İhraç Edilen Menkul Değerler	53,910	0.24	0.27	0.30
M2-M1	2,665,702	11.54	13.35	14.63
Vadeli Mevduat - TL	1,390,777	6.17	7.11	7.63
Vadeli Mevduat - YP	1,274,925	5.37	6.24	7.00
M1	1,572,986	6.67	7.23	8.63
Banklar Dışındaki Para	216,086	0.96	1.08	1.19
Vadesiz Mevduat - TL	426,235	1.77	2.09	2.34
Vadesiz Mevduat - YP	930,665	3.94	4.56	5.11

Kaynak: TCMB, 2021.

Para arzı bileşenlerinin yıllık büyüme katkısına bakıldığında; vadeli mevduatların para arzına en büyük katkıyı sağladığı (%7,63), akabinde ise vadesiz mevduatların (%8,63) seyrettiği izlenmektedir. Ekim 2021'de geniş para arzı M3'te gözlenen yıllık %23,96'lık büyümede %14,63 ile vadeli mevduatlardaki artış etkisini göstermiştir.

4. Katılım Bankalarının Para Arzına Katkısı

M1 ve M2 para arzındaki katılım bankalarının nominal değerleri aşağıdaki gibidir. Bu verilere göre 2005 sonu 1.916.741 bin TL olan M büyüklüğü 2011/11. ay sonu verilerinde 184.150.202 bin TL, 6.357.734 bin TL olan M2 rakamı 239.303.329 bin TL rakamına ulaşmıştır. Bu durum 16 dönem sonrasında katılım bankalarının geldiği noktada çok ciddi ivme gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Katılım bankalarının M-M2 ve M3 para arzı verilerindeki oransal payı ve yıllar itibariyle değişim oranı aşağıdaki gibi çıkartılmaktadır. Buna göre 2005 senesinde %3,09 olan M1 payı 2021/11 döneminde %10,66 seviyesine yükselmiştir. Yıllar itibariyle artış oranında ise çok dalgalı bir seyir izlenmekle birlikte dengeli bir artış oranı izlenmemektedir. 2010 senesindeki düşüş küresel finans krizi sonrası kısa vadede düşüş eğilimi, 2014 ve 2016 senelerinde ise Türkiye'deki siyasi değişimlerin etkisiyle negatif değişim oranı dikkat çekmektedir. 2005 senesinde %3,48 olan M2 para arzı payı 2021-11 dönemi sonunda %9,34'e yükselmiştir. Yıllar itibariyle M3 artış oranında ise çok dalgalı bir seyir izlenmekle birlikte M1'de olduğu gibi dengeli bir artış oranı izlenmemektedir. 2011-2014-2015-2016 senelerindeki Türkiye'de siyasal değişimlerin etkisi ile artış oranlarının negatif seyrettiği izlenmektedir. M3 para arzı biriminde ise Katılım Bankalarının Likit fonlarda hiç var olmadığından Katılım Bankalarını payı M2'ye göre düşmüş olup, yıllar itibariyle artış oranı ise sürekli düşüş eğiliminde izlenmektedir.

Tablo 9. M1-M2 İçerisindeki Katılım Bankalarının Toplam Hacmi (Bin TL)

Yıllar	Katılım Bankaları M1	Katılım Bankaları M2
2005-12	1,916,741	6,357,734
2006-12	2,337,179	8,496,825
2007-12	2,626,141	11,850,278
2008-12	3,029,369	15,142,815
2009-12	4,838,885	21,236,619
2010-12	6,042,166	26,084,628
2011-12	7,166,766	27,619,733
2012-12	10,467,210	36,261,371
2013-12	14,195,158	44,546,164
2014-12	14,380,166	47,071,870
2015-12	18,209,886	51,159,253
2016-12	21,277,169	53,912,825
2017-12	29,250,567	67,791,193
2018-12	40,182,676	82,913,667
2019-12	64,440,351	131,081,884
2020-12	134,550,811	160,975,654
2021-11	184,150,202	239,303,329

Kaynak: TCMB, 2021.

Katılım bankalarının M-M2 ve M3 para arzı verilerindeki oransal payı ve yıllar itibariyle değişim oranı aşağıdaki gibi çıkartılmaktadır. Buna göre 2005 senesinde % 3.09 olan M1 payı 2021/11 döneminde % 10.66 seviyesine yükselmiştir. Yıllar itibariyle artış oranında ise çok dalgalı bir seyir izlenmekle birlikte dengeli bir artış oranı izlenmemektedir. 2010 senesindeki düşüş küresel finans krizi sonrası kısa vadede düşüş eğilimi, 2014 ve 2016 senelerinde ise Türkiye'deki siyasi değişimlerin etkisiyle negatif değişim oranı dikkat çekmektedir. 2005 senesinde % 3,48 olan M2 para arzı payı 2021-11 dönemi sonunda % 9.34'e yükselmiştir. Yıllar itibariyle M3 artış oranında ise çok dalgalı bir seyir izlenmekle birlikte M1'de olduğu gibi dengeli bir artış oranı izlenmemektedir. 2011-2014-2015-2016 senelerindeki Türkiye'de siyasi değişimlerin etkisi ile artış oranlarının negatif seyrettiği izlenmektedir. M3 para arzı biriminde ise Katılım Bankalarının Likit fonlarda hiç var olmadığından Katılım Bankalarını payı M2'ye göre düşmüş olup, yıllar itibariyle artış oranı ise sürekli düşüş eğiliminde izlenmektedir.

Tablo 10. Katılım Bankalarının M1-M2-M3 İçindeki Payı ve Yıllar İtibariyle Değişim Oranı (%)

Yıllar	Katılım Bankacılığı/ M1	Artış Oranı	Katılım Bankacılığı / M2	Artış Oranı	Katılım Bankacılığı / M3	M2-M3 Fark
2005-12	3.09%	100.00%	3.48%	100.00%	3.17%	-0.30%
2006-12	3.24%	4.66%	3.64%	4.73%	3.39%	-0.25%
2007-12	3.38%	4.39%	4.20%	15.21%	3.91%	-0.28%
2008-12	3.63%	7.46%	4.19%	-0.25%	3.96%	-0.22%
2009-12	4.52%	24.41%	5.28%	26.12%	5.01%	-0.27%
2010-12	4.51%	-0.16%	5.47%	3.55%	5.21%	-0.25%
2011-12	4.83%	6.97%	5.23%	-4.38%	4.97%	-0.26%
2012-12	5.75%	19.18%	6.24%	19.36%	5.90%	-0.34%
2013-12	6.30%	9.49%	6.45%	3.48%	6.18%	-0.28%
2014-12	5.71%	-9.41%	6.03%	-6.53%	5.78%	-0.25%
2015-12	5.84%	2.27%	5.80%	-3.85%	5.60%	-0.20%
2016-12	5.56%	-4.65%	5.35%	-7.86%	5.18%	-0.16%
2017-12	6.51%	16.90%	5.97%	11.75%	5.79%	-0.18%
2018-12	7.84%	20.52%	6.34%	6.20%	6.19%	-0.15%
2019-12	9.04%	15.30%	7.96%	25.42%	7.59%	-0.36%
2020-12	11.03%	22.01%	8.89%	11.71%	8.64%	-0.24%
2021-11	10.66%	-3.37%	9.34%	5.14%	9.08%	-0.27%

Kaynak: TCMB, 2021.

Sonuç

Rakamsal verilerin vermiş olduğu izlenim göz önüne alındığında katılım bankalarının gelmiş olduğu noktada bankacılık piyasasında etkileri artık hissedilir seviyelere gelmiş durumdadır. Özellikle sermaye yapılarından da izleneceği üzere yabancı ortaklıkların etkisi yüksek olmakla birlikte kamunun da kurmuş olduğu katılım bankaları vesilesiyle sermaye dağılımında yerlilik miktarı ve oranı artmaktadır. Bu bilgilere göre katılım bankalarının daha fazla tabana yaygın, çok fazla müşteri kitlesi ile yaygın hizmet ağına ulaşması kaçınılmaz görülmektedir. Nitekim ulaşılması gereken konvansiyonel bankaların hizmet verdiği çok önemli bir müşteri potansiyeli söz konusudur. Bu etki artırıldıkça katılım bankalarının müşteri sayısı artacak, çok daha fazla mevduat rakamına ulaşacak ve para arzı üzerindeki etkilerinin artacağı öngörülmektedir. Bu da sektörün TCMB para arzı üzerindeki etkilerini ve baskınlığını artıracaktır. Bu bilgiler ışığında sektörde faaliyet gösteren katılım bankalarının hedeflerini mikro bazda uygulamaya koyarken, makro anlamda para arzı verileri üzerindeki etkilerini de öngörerek kamunun çok daha fazla dikkatini çekmesinin kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir.

Bu manada çalışmamda faizsiz bankacılık ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösteren tüm katılım bankası bileşenleri için büyümenin kaçınılmaz olduğunu ve makro rakamlara etkileri noktasında önemli hedeflerin olacağını belirtmek isteriz.

Beyanlar

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Katkı Payı Oranı: Yarı yarıya (%50/%50)'dir.

Kaynakça

Akgüç, Ö. (2007). Türkiye’de yabancı bankalar. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (36), 6-17.

Aktepe, İ.E.(2013), Sorularla Katılım Bankacılığı, İstanbul, Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., www.albaraka.com.tr (Erişim Tarihi: 15/11/2021)

Alkış, A. (2018). İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama Ve Kullanırma Yöntemleri. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 120-133.

Bankacılık Kanunu. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu. Ankara: Resmi Gazete, 25983.

Battal, A. (1999). Bankalarla karşılaştırmalı olarak hukuki yönden: Özel finans kurumları. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Belouafi, A.& Chachi A. (2014). “Islamic Finance in the United Kingdom: Factors Behind its Development and Growth”, Islamic Economic Studies, Vol. 22, No. 1.

BIST (Bank for International Settlements), (2021). Monetary, & Economic Department (Basle). Implications for Central Banks of the Development of Electronic Money.

Canbaz, M. (2016). Katılım Bankacılığı. İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.

Coşan, Ş. (2016) Kurumsal Ve Ticari Bankacılık Açısından Katılım Bankalarının Etkinliğinin Ölçülmesi: Türkiye Örneği, Celal Bayar Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Programı, Yüksek Lisans Tezi.

European Central Bank (2000). Monthly Bulletin, November.

Gedikli, E. Y. (2020). Katılım Bankacılığında Sürdürülebilirlik Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalı, İstanbul

Gökalp, M.F. ve Güngör, T. (1993). İslam Toplumunun Ekonomik Yapısı. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları

Günel, M. (2010). Para Banka ve Finansal Sistem (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hazar, A., & Babuşçu, Ş. (2017). Bankacılığa giriş. Ankara: Bankacılık Akademisi Yayınları, 6.

Hoppe, H. H. (1994). How is fiat money possible?—or, the devolution of money and credit. The Review of Austrian Economics, 7(2), 49-74.

İstanbul Üniversitesi, Para Teorisi ve Politikası Dersi, Ders Notları, https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/ders/para_teorisi_ve_politikasi/1/index.html (Erişim Tarihi: 02.11.2021)

Kalaycı, İrfan. (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek? Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,

Keleş A. (1998). İslam'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları) (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Keskin, S. (2013). Para Vakıfları ve Davutpaşa Mahkemesi'ndeki Para Vakfiyeleri. http://www.isav.org.tr/img/20131030_4127313495.pdf, (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

Kızılkaya, E. (2021). Kamu Yönetimi Lisans Programı, Para Teorisi ve Para Politikası Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Kudun, C. (2016) Sermaye Piyasası Araçlarında Sukuk ve Türkiye Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Kuveyttürk Katılım Bankası A.Ş., www.kuveytturk.com.tr (Erişim Tarihi: 05/11/2021)

Mevduat ve kredi faiz oranları ve katılma hesapları, kâr ve zarara katılma oranları hakkında tebliğ, (sayı: 2020/3)

Mishkin, F. S. (2004). The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Mishkin Frederic–Addison Wesley Longman.

Okumuş, Aydoğan (2013). Risk Sermayesi Oluşumunda Katılım Bankacılığının Rolü ve Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Orman, S. (2001). İktisat, tarih ve toplum. Küre Yayınları.

Ödeş, M. (2020). Katılım Bankacılığının Türkiye Örneği Üzerinden Dünya Ekonomisine Katkıları, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul

Öztürk, N., & Asuman, K. (2006). Elektronik para, diğer para türleriyle karşılaştırılması ve olası etkileri. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6(11), 207-243.

Paya, M. (1998). Para Teorisi ve Para Politikası, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

Resmi Gazete: 19.22.1999, S. 23911 (Erişim Tarihi: 21/10/2021)

Resmi Gazete: 25.02.1984, S. 18256. (Erişim Tarihi: 22/10/2021)

Salihoğlu, E. (2018). Merkez Bankası Para Politikaları ve Elektronik Para İlişkisi: Türkiye Uygulamaları (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü. İstanbul.

Seyidoğlu, H. (1992). Ekonomik terimler sözlüğü. Güzem Yayınları, Ankara.

Stalder, F. (2001). Making money, notes on technology as environment (Doctoral dissertation).

Şahin, H. (2009). Bankacılıkta Para Üretimini İktisadi ve Fıkhi Açından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, <https://www.tmsf.org.tr> (Erişim Tarihi: 13/11/2021)

TCMB - Merkez Bankası Tarihçesi- www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 10/09/2021)

TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği www.tkbb.org.tr (Erişim Tarihi: 13/11/2021)

Tunç, Hüseyin. (2010). Katılım Bankacılığı. İstanbul: Nesil Yayınları.

Türkiye Emlak Katılımbankası A.Ş., www.emlakkatilim.com.tr (Erişim Tarihi: 15/09/2021)

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., www.turkiyefinans.com.tr (Erişim Tarihi: 25/10/2021)

Uysal, G. (2019). Katılım Bankacılığı, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Programı

Vakıf Katılım Bankası A.Ş., www.vakifkatilim.com.tr (Erişim Tarihi: 15/11/2021)

Yılmaz, H. D. (2015). Para arzının makroekonomik faktörler üzerine etkisinin analizi, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüzbaşıoğlu, N. (2014). Proje Finansmanında Faizsiz Finansman Yöntemleri ve Araçları, Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Ziraat Katılım Bankası A.Ş., www.ziraatkatilim.com.tr (Erişim Tarihi: 27/11/2021)

Eğitim Amacıyla Türkiye'yi Tercih Eden Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Memnuniyeti ve Üniversiteyi Tavsiye Etme Durumunun İncelenmesi: Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde Bir Araştırma

Mesut ÖZTIRAK¹
Yusuf KARAŞİN²

Öz

Eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin üniversite memnuniyeti ile üniversiteyi tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkiyi tespit etmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde eğitim gören 305 yabancı uyruklu araştırma kapsamında dahil edilmiştir. Araştırma kapsamına dahil edilen öğrencilere demografik ve eğitim bilgilerini öğrenmek için Kişisel Bilgi Formu, öğrencilerin üniversite memnuniyetlerini ölçmek için Memnuniyet Ölçeği ve üniversiteyi tavsiye etme niyetini Tavsiye Etme Niyeti Ölçeğinden oluşan bir anket formu uygulanmıştır. Araştırmanın verileri SPSS Paket programında analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda yabancı uyruklu öğrencilerin yükseköğretim kurumları tarafından verilen hizmetten memnuniyet ile üniversitelerini başkalarına tavsiye etme niyeti arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Bu genel ilişkiye ilave olarak yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördükleri bölüm, uyruk, yaş ve cinsiyet açısından da memnuniyet ile tavsiye etme arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Yabancı Uyruklu Öğrenciler, Memnuniyet, Tavsiye Etme Niyeti

Examination Of The Satisfaction Of Foreign Students Who Prefer Turkey For Education And Their Recommendation To The University: A Study At Kütahya Dumlupınar University **Abstract**

The aim of the research is to determine the relationship between university satisfaction and the intention to recommend the university of foreign students who prefer Turkey for education. For this purpose, 305 foreign nationals studying at Kütahya Dumlupınar University were included in the research. A questionnaire form consisting of Personal Information Form to learn demographic and educational information, Satisfaction Scale to measure students' satisfaction with the university, and Intention to Recommend Scale was applied to the students included in the research. The data of the research were analyzed in the SPSS Package program. As a result of the analysis of the data, a relationship was determined between the satisfaction of foreign students from the service provided by higher education institutions and their intention to recommend their universities to others. In addition to this general relationship, the relationship between satisfaction and recommendation in terms of the department, nationality, age and gender of foreign students is explained.

Key Words: Education, Foreign Students, Satisfaction, Intention to Recommend

¹ Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Programı, mesutoztirak@esenyurt.edu.tr, ORCID:0000-0003-4828-7293

² Öğr. Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, yusufkarasin@esenyurt.edu.tr, ORCID:0000-0002-4594-9290

Makale Geliş Tarihi: 26.12.2021 Makale Kabul Tarihi: 30.04.2022

Bu çalışma kapsamında yer alan bilimsel araştırmalar İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Etik Kurul Başkanlığı tarafından 15.04.2021 tarih ve 2021-05-15 sayılı karar ile etik kurallara uygun bulunmuş olup belge metin sonunda sunulmuştur.

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: 10.51524/uhusbad.1047605

Giriş

Son on yılda, Avrupa yükseköğretim sistemi, giderek uluslararasılaşmaya odaklanan dönüştürücü süreçlere tanık olmuştur. Spesifik olarak, küresel akademik pazardaki rekabette kaynaklanan baskılar, yükseköğretim kurumlarının sadece daha yetenekli öğrencileri çekmek için değil aynı zamanda itibarlarını artırmak için uluslararasılaşma uygulamalarını benimsemelerine neden olmuştur. Uluslararasılaşma olgusu dünyadaki tüm sektörleri ve kurumları etkilemiş ve yükseköğretim kurumları da bu dinamik içinde yer almıştır. Yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşmasına katkı sağlayan araçlardan biri de yabancı uyruklu öğrencilerdir.

Uluslararası öğrenciler küreselleşmenin bir sonucudur ve ülkeler arasındaki etkileşim ve paylaşımların artmasında kritik bir role sahiptir (Öztürk, 2017). Daha önceki dönemlerde “Yabancı öğrenciler” olarak tanımlanan uluslararası öğrenciler kavramına çeşitli ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından farklı tanımlamalar getirilmektedir (Uluslararası Öğrenci Raporu, 2015). UNESCO (2009)’ya göre Uluslararası Öğrenci, amacı eğitim almak olan ve bu amaç için kendi ülkesi sınırları dışına çıkan ve uyruğu olan ülkenin dışında eğitim gören kişi olarak tanımlanmaktadır (Unesco, 2009). Amerika Birleşik Devletlerinde uluslararası öğrenci, bir yükseköğretim kurumuna kaydını yaptırmış, geçici veya kalıcı oturma izni bulunan Amerikan vatandaşı olmayan öğrenciler olarak tanımlanmaktadır. Fransa da ise “Uluslararası Öğrenci” kavramı, en az bir yıllığına eğitim almak amacıyla Fransa’ya gelen ve ülke makamlarınca onaylanmış orta dereceli okul mezunları ya da “Diplôme de l’Université” sahibi olan yabancı ülke vatandaşları olarak tanımlanmaktadır. Kanada ise Uluslararası Öğrenci kavramına farklı bir boyut kazandırmıştır. Kanada’da Uluslararası Öğrenciler, eğitim almak için vize alan ya da göçmenlik bürosuna başvurarak geçici vatandaşlık hakkı kazanan öğrenciler olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Öğrenci Raporu, 2015). Bir öğrencinin eğitim deneyiminden genel memnuniyeti, geleneksel olarak basit bir 'evet veya hayır' sorusuyla veya genel memnuniyet derecesini değerlendiren genel bir soruyla ölçülür. Bu tür bir sorunun yanıtlanması ve analiz edilmesi basit olsa da, öğrenciler tek bir soru temelinde bir üniversiteden genel memnuniyetlerini değerlendirmeleri istendiğinde, bireysel eğitim özelliklerinden memnuniyetlerine ilişkin görüşlerini tam olarak yansıtmayabilir. Bu çalışma yükseköğretim görmek amaçlı Türkiye’yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenim gördükleri yükseköğretim kurumundan memnun kalıp kalmadıkları ve bu kurumu çevrelerine tavsiye edip etmeme durumlarının belirlenmesine yöneliktir. İlk olarak, öğrencilerin memnuniyetini etkileyen eğitimin hizmet kalitesinden elde edilen sonuç, somut olanlar en yüksek kısımdır ve bunu güvence, içerik, yanıt verebilirlik ve güvenilirlik izlemektedir. İkincisi, memnuniyetin kurumu çevrelerine tavsiye etme durumları üzerinde etkisi olduğunu gösteren durumdur. Öğrenim gördükleri kurumda ders veren akademisyenden, dersliklerden, kampüs ortamından, eğitim içeriği ve kalitesinden memnun kalan öğrenciler tercih yapacak diğer arkadaşlarına, arkadaşlarının ailelerine ve çevrelerine de ilgili kurumu tavsiye edebileceklerdir. Sonuçlar, bu yaklaşımın hem akademisyenler hem de uygulayıcılar için daha fazla tanınabilir değeri olabileceğini düşündürmektedir. YÖK’ün (2017) Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesinde yer alan ifadelerle göre; Türkiye’nin tarihi geçmişi, Türkçe ve Türk kültürünün yakın geçmişte beraber yaşadığımız insanları ülkemize çekmesi, ulaşım kolaylığı ve küresel anlamda markalaşmış olması, jeopolitik konumu, üniversite sayısı ve bölüm sayısının fazla olması şehirlerimizi kültürel çeşitliliği, üniversitelerimizin eğitim düzeyinin gelişmesi, ülkemizdeki yükseköğretim maliyetinin uygun oluşu, Türkiye burslarının artması, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler yükseköğretimde uluslararası öğrencilerin Türkiye’yi tercih etmelerinde önemli unsurlar olarak yer almaktadır. Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda gelecek dönemlerde de uluslararası öğrencilerin Türkiye’yi tercih etme durumu katlanarak devam edeceği düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Öğrenci Memnuniyeti

Oliver (1999)’a göre memnuniyet kavramı, bir hizmetin tatmin edici bir şekilde yerine getirildiğinde ortaya çıkan algı olarak tanımlanmaktadır (Oliver, 1999). Kotler ve Clarke (1987)’ye göre

ise memnuniyet kavramı, bir durumun bir kişinin beklentilerini karşılama sonucunda ortaya çıkan his olarak tanımlanmaktadır (Kotler ve Clarke, 1987). Shanahan ve Gerber (2004)'e göre ise memnuniyet kavramını, belirli bir hizmetin ihtiyaç ve beklentileri karşılama ve o hizmetin kalitesinin algılanması olarak tanımlamışlardır (Shanahan ve Gerber, 2004). Erdoğan (2020)'a göre ise memnuniyet, göreceli beklenti düzeyinin bir işlevidir ve durumu algılayan bir durum olarak tanımlanmaktadır. (Erdoğan, 2020). Shee ve Wang (2008) ve Oliver (1997)'den de anlaşılmaktadır ki memnuniyet durumu sadece bir sonuç değil daha çok bir süreç olarak ele alınmalıdır (Oliver, 1997; Shee ve Wang, 2008). Memnuniyet kavramını açıkladıktan sonra öğrenci memnuniyeti kavramına değinilecektir. Tıpkı memnuniyet kavramı gibi öğrenci memnuniyeti kavramı da pek çok yazar tarafından ele alınmış olup, kavram hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmıştır.

Elliott ve Healy (2001)'a göre öğrenci memnuniyeti kavramını, öğrenim görmekte olan öğrencilerin eğitim deneyimlerinin değerlendirilmesinden kaynaklanan kısa vadeli bir tutum olarak tanımlanmaktadır (Elliott ve Healy, 2001). Mukhtar vd. (2015)'na göre öğrenci memnuniyeti, öğrencilerin öğrenme düzeyleri, öğrenciler tarafından algılanan deneyim kalitesi seviyeleri ve yüksek eğitim kurumlarında eğitim hizmetleri sağlamadaki performanslarının bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır (Mukhtar vd., 2015).

Memnuniyet, bir hizmetin tatmin edici bir şekilde yerine getirildiğine dair algı olarak tanımlanmaktadır (Oliver, 1999). Eğitim sürecinde temel unsur öğrencidir. Öğrenci memnuniyeti aynı zamanda öğrenme isteklerini de etkilemektedir. Memnun öğrenciler, yaptıkları işlerin değerini gördükleri için öğrenmeye devam etmek için motive olurlar (Keller, 2007). Üniversitenin girdisi olarak görülen öğrencilerin aldıkları eğitim boyunca üniversite ilgili beklentilerinin karşılanması ve öğrencilerin memnuniyetinin sağlanması üniversitenin kaliteli çıktılar vermesini sağlayacaktır (Kayıkcı ve Sayın, 2010).

OECD tarafından yayımlanan Education at Glance (2013) raporunda uluslararası öğrenci ile yabancı öğrenci kavramlarının arasında farklılıklar olduğu ve birbirinden farklılaşan kavramlar olduğuna dikkat çekilmiştir. Uluslararası öğrenci, eğitim almak amacıyla kendi ülkesinden başka bir ülkeye giden kişi olarak tanımlanırken; yabancı öğrenci ise kendi ülkesi dışında eğitim gören fakat eğitim gördüğü ülkede uzun süreli ikamet iznine sahip olan kişi olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2013).

Üniversitenin sunmuş olduğu hizmetlerden en çok yararlanan grup olarak öğrencilerin beklenti ve memnuniyet düzeylerinin nesnel araç ve çalışmalarla saptanması ve izlenmesi, bu konuda 3 elde edilen verilere göre üniversitenin hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığının ve hizmet kalite değerlendirilmesi son derece önemlidir. Öğrencinin memnuniyet seviyesini belirleme konusunda kalitenin önemli bir rol oynadığı görüldüğünden kalitenin birkaç boyutunu tartışmak uygun olacaktır. Güvenilirlik, anlayışlılık, erişim, yeterlilik, nezaket, iletişim, kredibilitè, güvenlik, müşteriye anlama ve gerçeklilik en çok kullanılan kriterlerden bazıları olmakla birlikte, yapılan araştırmalar kalitenin bir dizi farklı yolla ölçülebileceğini göstermiştir (Lagrosen, Seyyed-Hashemi ve Leitner, 2004).

Üniversitenin sunduğu hizmetlerden en fazla yararlanan grup olarak öğrencilerin beklenti ve memnuniyet düzeylerinin objektif araç ve çalışmalarla belirlenmesi, izlenmesi, üniversitenin hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığının ve hizmetin değerlendirilmesi son derece önemlidir. Bu konudaki araştırma sonuçlarının akademik program, bölüm, fakülte ve üniversite yöneticilerine yol göstermesi beklenmektedir. Kalitenin öğrenci tatmin düzeyini belirlemede önemli bir rol oynadığı gösterildiğinden, kalitenin çeşitli yönlerini tartışmak uygundur. Güvenilirlik, anlayış, erişim, yetkinlik, nezaket, iletişim, güvenilirlik, güvenlik, müşteriye anlama ve özgünlük en çok kullanılan kriterlerden bazıları iken, araştırmalar kalitenin bir dizi farklı yolla ölçülebileceğini göstermiştir (Lagrosen, Seyyed-Hashemi ve Leitner, 2004).

Üniversitenin sunduğu hizmetlerden en çok faydalanan öğrencilerin beklenti ve memnuniyet düzeylerinin objektif araç ve çalışmalarla belirlenerek izlenmesi, üniversitenin hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığının ve verilen hizmetin değerlendirilmesi son derece önemlidir. Hizmet kalitesinin öğrenci memnuniyetini belirlemede önemli bir rol oynadığı düşünüldüğünden, kalitenin çeşitli yönlerinin tartışılması gerekmektedir. Güvenilirlik, anlayış, erişim, yeterlilik, nezaket, iletişim, güvenilirlik, güvenlik, öğrenciyi anlama ve özgünlük en çok kullanılan kriterlerden bazıları iken, araştırmalar

kalitenin bir dizi farklı yolla ölçülebileceğini göstermiştir (Lagrosen, Seyyed-Hashemi ve Leitner, 2004). Kalitenin bu unsurları yerine getirildiğinde öğrencilerin hizmetten memnun olması kaçınılmaz olmaktadır.

Gittikçe daha rekabetçi hale gelen küresel pazarda, kurumların, özellikle memnuniyet derecelendirmelerini ve kurumsal tavsiyeleri iyileştirme açısından uluslararası öğrencilerin tercihlerini algılamalarına ve deneyimlerine özen göstermeleri hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, bu öğrencilerin daha yüksek derecelere kayıt yaptırmak için değerli mezunlar haline gelme ve mevcut öğrencilere işe yerleştirme fırsatları sunma olasılıkları daha yüksektir. Uluslararası öğrencilerin seçme ve kuruma karar vermeleri, kurumun ünü, güvenliği, çevresi ve yaşam kalitesi vb. faktörlere bağlıdır (Ammigan, 2019).

1.2. Tavsiye Etme

Tavsiye etme niyeti kavramının yapılan alanyazın taraması sonucunda ilişkisel pazarlama araştırmalarında sıklıkla kullanılan bir kavram olduğu, bu ilişkisel pazarlama süreçlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmeyi başaran hizmet işletmelerinin müşterileri tarafından tavsiye edilme durumlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Takala ve Uusitola, 1996; Leverin ve Liljander, 2006).

Rekabetçi bir küresel pazarda, kurumların, özellikle memnuniyet düzeylerini ve kurumsal yönlendirmeleri iyileştirme açısından, yabancı uyruklu öğrencilerin tercihlerine, algılarına ve tecrübelerine ilişkin algılarını dikkate almaları önemlidir. Kurumsal tavsiye kavramı, memnun öğrencilerin kurumlarını gelecekteki öğrencilere tavsiye etme olasılıklarının daha yüksek olması anlamında memnuniyetle yakından ilişkilidir. Bunun yanında, bu öğrencilerin daha yüksek puanlı bölümlere kaydolmak ve mevcut öğrencilere işe yerleştirme fırsatları sunmak için değerli mezunlar olmaları daha olasıdır. Yabancı uyruklu öğrencilerin kurum tercihi ve kararı, kurumun itibarı, güvenliği, çevresi ve yaşam kalitesi vb. etkenlere bağlıdır (Ammigan, 2019).

Harrison (2001)'a göre tavsiye etme, bir kişinin bir ürün veya hizmet hakkında bir başka kişiye olumlu ya da olumsuz geri bildirimleri olarak tanımlanmaktadır (Harrison, 2001). Prayag ve Ryan (2012)'a göre tavsiye etme niyeti, müşteri tecrübeleri neticesinde oluşan olumlu davranışsal sonuçların göstergesidir (Prayag ve Ryan, 2012). Özetle tavsiye etme niyeti kavramını alanyazına Westbrook (1987), bir ürünü veya hizmeti satın alan birisinin benzer özellikte bir ürünü satın alacak başkasına ürünün faydaları veya özellikleri hakkında bilgi aktarma süreci olarak kazandırmıştır (Westbrook, 1987).

Yabancı uyruklu öğrencilerin kaliteli eğitim hizmeti aldıkları üniversitelerinden memnuniyet düzeyleri üniversitelerini başkalarına tavsiye etme niyetini olumlu yönde değiştirebileceği düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Modern eğitim sistemlerini takip eden ve deneyen, başka ülkelerin eğitim sistemleri ile etkileşimde bulunan Türk eğitim sistemi, yabancı uyruklu öğrencilere cazip gelmektedir. Bu durumu fırsata çeviren üniversitelerde kaliteyi arttırmak ve memnuniyeti sağlamak için kalite standartlarına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda eğitmen ve akademisyen niteliği artırılmaktadır. Bu konudaki araştırma sonuçlarının akademik program, bölüm, fakülte ve üniversite yöneticilerine rehberlik etmesi beklenmektedir. Üniversite eğitimi için Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilere bu hizmetleri sunmak için bu tür öğrencilerle sıkı bir bağ kurmaktadır. Bu bağın düzeyini belirlemek için Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde eğitim almayı tercih eden yabancı uyruklu öğrencilere üniversitelerinden aldığı hizmetten memnuniyet ve üniversitelerini tavsiye etme niyetlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2.2. Araştırma Sorusu ve Hipotezi

Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel bir araştırmadır. Araştırmada yükseköğretim kurumlarından öğrenci memnun mu? Öğrencilerin kurumu tavsiye etme niyeti var mı? sorularına cevap aranmaktadır. Araştırmanın ana hipotezi: Türkiye' de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitenden

memnuniyeti ile tavsiye etme niyeti arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır şeklinde oluşturulmuştur. Bu ana hipotezi destekleyecek şekilde oluşturulan alt hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

Hipotezler

H0: Türkiye’ de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin üniversiteden memnuniyeti ile tavsiye etme niyeti arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H1: Türkiye’de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin uyruk, yaş, Tömer seviyesi, öğrenim görülen program ile memnuniyet ve tavsiye etme arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

2.3. Evren – Örneklem

Araştırmaya ilişkin veriler 01.05.2021 – 30.06.2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışma ile ilgili olarak İstanbul Esenyurt Üniversitesi’nden 15.04.2021 tarihli ve 2021/05-15 No’lu gerekli etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın evreni eğitim amacıyla Türkiye’yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerden oluşmaktadır (N=995). Örneklem kolayda örnekleme yöntemi ile hesaplanmıştır (n=384). Kolayda örnekleme yöntemi ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarına belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler, ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanır (Malhotra, 2004, Aaker vd., 2007, Zikmund, 1997). Bu araştırma kapsamında 305 öğrenciye ulaşılmış olup, analizler bu örneklem üzerinden yapılmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Veriler eğitim almak için Türkiye’yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, uyruğu, Tömer İngilizce seviyesi ile eğitim aldıkları bölüm bilgilerini içeren beş soruluk “Öğrenci Tanıtım Formu”, öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına olan memnuniyetlerini belirlemek için dört soruluk “Memnuniyet Ölçeği” ve kurumlarını başka öğrencilere tavsiye etme durumlarını belirlemek içinse üç soruluk “Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği” ile toplanmıştır. Her iki ölçek için beşli Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçek 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır. Araştırmanın ölçekleri Saklı (2019)’nın Yüksek Lisans Tezinde kullandığı toplam 47 maddelik hizmet kalitesi ve hizmet (SERVQUAL) ile hizmet performansı (SERVPERF) ölçeklerinin memnuniyet ve tavsiye boyutlarından alınmıştır. Memnuniyet ve tavsiye etme niyeti ölçekleri faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1: Memnuniyet Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

		Faktör Yüğü	Toplam Varyans Yüzdesi	Cronbach Alfa Katsayısı
Memnuniyet Ölçeği	2. Üniversiteden aldığım hizmet beklentilerimi tamamen yerine getirmiştir	0,886	69,984	0,855
	3. Her şeyi dikkate aldığımda verilen hizmet tatmin edicidir	0,874		
	4. Bu üniversitedeki zihinsel gelişimimden tatmin oldum	0,827		
	1. Genel olarak verilen hizmetin kalitesinden memnunum	0,753		

Kaiser-Maker-Olkin (KMO)=0,808, Bartlett Küresellik Değeri=559,773, p=0,000

Memnuniyet ölçeğinin geçerliliğini ölçümlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi kullanılmıştır. Bunun için ölçeğin faktör analizini ölçümlemek için KMO, maddeler arasındaki tutarlılığı ölçümlemek

için Bartlett Küresellik testi, faktörleri belirlemek için faktör çıkartma yöntemlerinden Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır ve varyansı en yüksek yapmak için de döndürme işlemi için Varimaks yöntemi seçilmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012; Büyüköztürk, 2010; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008).

Bu ölçeğin KMO testi değeri 0,808'dir ($KMO=0,81 < 80,8 \leq 1,00$). Bu oran ölçeğin faktör analizi için yüksek düzeyde uygun olduğunu göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Daha sonra yapılan Bartlett Küresellik testi anlamlı bulunmuştur ($X^2=559,773$, $p=0,000 \leq 0,01$). Böylece ölçeğin maddeleri arasında ilişki olmadığı belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Yani ölçeğin 4 maddesinin tutarlılığı sağlanmıştır.

Tüm bu işlemden sonra ölçeğin tek faktörden oluştuğu tespit edilmiştir. Ölçekteki ifadelerin faktör yükleri 0,886-0,753 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam varyans %70,0'dır. Memnuniyet ölçeğinin güvenilirliğini ölçümlemek içinse Cronbach alfa katsayısına bakılmaktadır. Memnuniyet ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı 0,855'tir. Bu değer ölçeğin çok iyi düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2015).

Tablo 2: Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

		Faktör Yüğü	Toplam Varyans Yüüdesi	Cronbach Alfa Katsayısı
Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği	3. Gelecekteki öğrenciler için bu üniversite tarafından sunulan hizmetleri tavsiye etme hakkında endişem yok	0,893	77,226	0,852
	2. Eş, dost ve akrabalarıma bu üniversite hakkında olumlu şeyler söylerim	0,872		
	1. Bu üniversiteyi başkalarına tavsiye ederim	0,871		
KMO=0,729, Bartlett Küresellik Değeri=398,180, $p=0,000$				

Tavsiye Etme Niyeti ölçeğinin KMO testi değeri 0,729'dir ($KMO=0,60 < 72,9 \leq 0,80$). Bu oran ölçeğin faktör analizi için orta düzeyde uygun olduğunu göstermektedir. Daha sonra yapılan Bartlett Küresellik Testi anlamlı bulunmuştur ($X^2=398,180$, $p=0,000 \leq 0,01$). Böylece ölçeğin maddeleri arasında ilişki olmadığı belirlenmiştir. Yani ölçeğin 3 maddesinin tutarlılığı sağlanmıştır.

Tüm bu işlemden sonra ölçeğin tek faktörden oluştuğu tespit edilmiştir. Ölçekteki ifadelerin faktör yükleri 0,893-0,871 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam varyans yüüdesi %77,2'dir. Tavsiye etme niyeti ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı 0,852'dir. Bu değer ölçeğin çok iyi düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2015).

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, uyruğu, Tömer seviyesi ve eğitim aldıkları bölümler frekans ve yüzde dağılımları ile değerlendirilmiş olup, bu durum Tablo 3'de frekans ve yüzde dağılımı olarak gösterilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet, yaş, uyruk, İngilizce seviyesi ve eğitim aldıkları bölüme göre genel memnuniyet ve madde puanları, genel tavsiye etme niyeti ve madde puanları arasındaki farklılık Bağımsız Grup T Testi, Tek Yönlü Varyans analizi (ANOVA) ve Kruskal Wallis H testi kullanılırken, $n \leq 30$ olan gözlemlerde gruplararası karşılaştırma için Mann Whitney U testi ve $n \geq 30$ ve homojen gözlemlerde ise Scheffe testi, araştırma hipotezini test etmek için ise Pearson korelasyon testi kullanılmıştır. Tüm analizler SPSS 21 istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamına dahil edilen öğrencilerin Türkiye'deki öğrenim görmüş oldukları üniversiteden memnuniyetleri ve tavsiye etme durumları arasındaki ilişkiler istatistiki açıdan incelenmiştir.

Tablo 3: Demografik ve Eğitim Bilgileri Frekans ve Yüzde Dağılımları

		Frekans (n)	Yüzde (%)			Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	242	79,3	TÖMER Görülen Düzye	A2	110	36,1
	Kadın	63	20,7		B1	73	23,9
	Toplam	305	100,0		B2	48	15,7
Yaş	17-20 Yaş	182	59,7	Eğitim Görülen Bölüm	C1	74	24,3
	21-24 Yaş	91	29,8		Toplam	305	100,0
	25 Yaş ve Üzeri	32	10,5		Bilgisayar Müh.	76	24,9
	Toplam	305	100,0		Elektrik-Elektronik Müh.	37	12,1
Uyruk	Somali	106	34,8	Bankacılık ve Finans	21	6,9	
	Suriye	26	8,5	Makine Müh.	21	6,9	
	Filistin	21	6,9	Tıp	14	4,6	
	Afganistan	18	5,9	Grafik Tasarım	13	4,3	
	Cibuti	18	5,9	İnşaat Müh.	12	3,9	
	Endonezya	17	5,6	İşletme	11	3,6	
	Fildişi Sahili	17	5,6	Turizm İşletm.	10	3,3	
	Irak	14	4,6	Uluslararası İlişk.	10	3,3	
	Ürdün	12	3,9	Diğer	80	26,2	
	Yemen	11	3,6	Toplam	305	100,0	
	Diğer	45	14,7				
	Toplam	305	100,0				

Eğitim almaya Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu öğrencilerin %79,3'ü (n=242) erkek, %20,7'si (n=63) kadındır. Öğrencilerin %59,7'si (n=182) 17-20 yaş arasında ve %29,8'i (n=91) 21-24 yaş arasında yer alırken, %10,5'i de (n=32) 25 yaş ve üzerindeki gruptadır ve bu öğrencilerin çoğunluğunu oluşturan %34,8'i (n=106) Somali ülkesinden gelirken %8,5'i (n=26) Suriye ve %6,9'u (n=21) Filistin'den gelmektedir. TÖMER düzeyleri incelendiğinde, öğrencilerin %36,1'inin (n=110) A2 düzeyinde, %24,3'ünün (n=74) C1, %23,9'unun (n=73) B1 ve %15,7'sinin de (n=48) B2 düzeylerinde İngilizce bilgisi vardır. Yabancı uyruklu öğrencilerin okudukları bölümlere bakıldığında, %24,9'u (n=76) Bilgisayar Mühendisliği bölümünde, %12,1'i (n=37) Elektrik-Elektronik Mühendisliği bölümünde, %6,9'u (n=21) Bankacılık ve Finans ve diğer %6,9'u da (n=21) Makine Mühendisliği bölümlerinde okumaktadır.

Tablo 4: Memnuniyet ve Tavsiye Ölçek İfadelerinin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Memnuniyet Ölçeği		Frekans (n)	Yüzde (%)	Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği		Frekans (n)	Yüzde (%)
1. Genel olarak verilen hizmetin kalitesinden memnun olunması	1	21	6,9	1. Bu üniversitenin başkalarına tavsiye edilmesi	1	26	8,5
	2	27	8,9		2	22	7,2
	3	49	16,1		3	42	13,8
	4	100	32,8		4	66	21,6
	5	108	35,4		5	149	48,9
2. Üniversiteden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi	1	24	7,9	2. Eş, dost ve akrabalara bu üniversite hakkında olumlu konuşulması	1	17	5,6
	2	28	9,2		2	19	6,2
	3	64	21,0		3	66	21,6
	4	80	26,2		4	76	24,9
	5	109	35,7		5	127	41,6
3. Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olunması	1	17	5,6	3. Gelecekteki öğrenciler için bu üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi	1	20	6,6
	2	24	7,9		2	26	8,5
	3	56	18,4		3	38	12,5
	4	99	32,5		4	75	24,6
	5	109	35,7		5	146	47,9
4. Bu üniversitedeki zihinsel gelişiminden tatmin olmak	1	15	4,9				
	2	18	5,9				
	3	56	18,4				
	4	87	28,5				
	5	129	42,3				

Eğitim almaya Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu öğrencilerin %35,4'ünün genel olarak üniversitelerinde verilen hizmetin kalitesinden kesinlikle memnun oldukları, %32,8'inin de memnun oldukları, %35,7'sinin üniversitelerinden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesinden kesinlikle memnun oldukları, %26,2'sinin üniversitelerinden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesinden memnun oldukları, %21,1'inin de üniversitelerinden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi konusunda kararsız kaldıkları, %35,7'sinin dikkate alındığında üniversitelerinde verilen hizmetten kesinlikle tatmin oldukları, %32,5'inin dikkate alındığında üniversitelerinde verilen hizmetten tatmin oldukları, %42,3'ünün üniversitelerinin zihinsel gelişimi ile ilgilenmesinden kesinlikle tatmin oldukları, %28,5'i de üniversitelerinin zihinsel gelişimi ile ilgilenmesinden tatmin oldukları belirlenmiştir. Kısacası yabancı uyruklu öğrencilerin genel memnuniyet düzeyleri olumlu ve yüksektir. Genel tavsiye etme niyetlerine bakıldığında ise yabancı uyruklu öğrencilerin %48,9'unun üniversitelerini başkalarına kesinlikle tavsiye edecekleri, %41,6'sının eş, dost ve akrabalara üniversiteleri hakkında kesinlikle olumlu konuşacakları, %47,9'unun da gelecekteki öğrencilere üniversiteleri tarafından sunulan hizmetleri kesinlikle tavsiye edecekleri belirlenmiştir.

Öğrencilerin demografik ve eğitim bilgilerine göre memnuniyet ve tavsiye etme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ve farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek için fark analizleri yapılmıştır sonuçları da aşağıda yorumlanmıştır.

Cinsiyet, yaş, TÖMER düzeyi ve okudukları bölüm değişkenlerine göre genel memnuniyet ve genel tavsiye etme niyeti puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p \geq 0,05$). Yaş değişkenine göre gelecekteki öğrenciler için okudukları üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi katılım puanları arasında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($F=4,111$; $p=0,017 \leq 0,05$). Homojenlik Levene testi sonucunda iki değişken arasındaki homojenliğin anlamlı olması sonucunda farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığı sonucunu gösteren Scheffe modeli ile 17-20 yaş grubundaki yabancı uyruklu öğrenciler gelecekteki öğrenciler için okudukları üniversite tarafından sunulan hizmetleri 21-24 yaş grubundaki öğrencilere göre daha fazla tavsiye etmektedir. Uyruk değişkenine göre okudukları üniversitedeki zihinsel gelişimlerinden tatmin olma puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmaktadır ($F=21,975$, $p=0,015 \leq 0,05$). Uyruk

değişkenine göre eş dost ve akrabalara okudukları üniversite hakkında olumlu konuşulması arasında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($F=24,519$, $p=0,006\leq 0,01$). Yine uyruk değişkenine göre genel memnuniyet ($F=18,395$, $p=0,049\leq 0,05$) ve genel tavsiye etme niyeti ($F=19,855$, $p=0,031\leq 0,05$) puanları arasında da istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamına dahil edilen yabancı uyruklu öğrencilerden Afganistan uyruklu öğrencilerin Irak ve Suriye uyruklu öğrencilere göre genel memnuniyet ve tatmin durumunun yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cibuti uyruğunda bulunan öğrencilerin ise memnuniyet düzeylerinin Fildişi Sahili, Filistin, Endonezya uyruklu öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Endonezya, Fildişi Sahili ve Filistin uyruklu öğrencilerin memnuniyet ve tavsiye etme durumlarının Irak ve Suriye uyruklu öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Filistin uyruklu öğrencilerin memnuniyet ve tavsiye etme durumlarının Somali ve Yemen uyruklu öğrencilerden yüksek olduğu görülmektedir.

Irak uyruklu öğrencilerin Somali, Suriye ve Ürdün uyruklu öğrencilere göre memnuniyet ve tavsiye etme durumlarının yüksek olduğu istatistiki açıdan tespit edilmiştir.

Eğitim görülen bölüme göre üniversiteden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır ($F=23,468$, $p=0,009\leq 0,01$). Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördükleri bölüm ile verilen hizmetten tatmin olunması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($F=24,340$, $p=0,007\leq 0,01$). Eğitim görülen bölüme göre gelecekteki öğrenciler için okudukları üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($F=18,633$, $p=0,045\leq 0,09$).

Bilgisayar Mühendisliği programında eğitim gören öğrencilerin memnuniyet ve tavsiye etme puanlarının, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, İnşaat Mühendisliği, Makine Mühendisliği, Tıp ve Turizm İşletmeciliği bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Bankacılık ve Finans ve İşletme bölümlerinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin memnuniyet ve tavsiye etme düzeyleri Makine Mühendisliğinde öğrenim gören öğrencilerden yüksek olduğu istatistiki olarak belirlenmiştir.

Makine Mühendisliği bölümünde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin memnuniyet ve tavsiye etme durumlarının Tıp, Uluslararası İlişkiler bölümlerinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerden yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik Tasarım, Tıp, Makine Mühendisliği ve İnşaat Mühendisliği bölümlerinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin memnuniyet ve tavsiye etme durumları Turizm İşletmeciliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerden yüksek olduğu belirlenmiştir.

Turizm İşletmeciliği bölümünde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin ise memnuniyet ve tavsiye etme durumlarının Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitim alan yabancı uyruklu öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim almaya Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelerinde sunulan hizmetten memnuniyetleri ile üniversitelerini tavsiye etme düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda değişkenler arasında ilişkinin yönü ve derecesi belirlenmiştir.

Tablo 5: Memnuniyet Düzeyi ile Tavsiye Etme Niyeti Arasındaki Pearson Korelasyon Testi

		1. Bu üniversitenin başkalarına tavsiye edilmesi	2. Eş, dost ve akrabalara bu üniversite hakkında olumlu konuşulması	3. Gelecekteki öğrenciler için bu üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi	Genel Tavsiye Etme Niyeti
1. Genel olarak verilen hizmetin kalitesinden memnun olunması	r	,471**	,433**	,446**	,513**
	p	,000	,000	,000	,000
2. Üniversiteden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi	r	,578**	,590**	,615**	,676**
	p	,000	,000	,000	,000
3. Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olunması	r	,595**	,600**	,640**	,696**
	p	,000	,000	,000	,000
4. Bu üniversitedeki zihinsel gelişiminden tatmin olmak	r	,539**	,620**	,593**	,663**
	p	,000	,000	,000	,000
Genel Memnuniyet Düzeyi	r	,653**	,670**	,686**	,762**
	p	,000	,000	,000	,000

Üniversitede verilen genel hizmetin kalitesinden memnuniyet ile mevcut okudukları üniversiteyi başkalarına tavsiye etme arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Okudukları üniversitenin hizmetinin kalitesinden memnun olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler bu üniversiteyi başkalarına tercih ederler. Üniversiteden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi ile mevcut okudukları üniversiteyi başkalarına tavsiye etme arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif orta düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Üniversitelerinden aldıkları hizmet beklentilerinin yerine getirildiğini düşünen eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler bu üniversiteyi başkalarına tercih ederler. Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olunması ile mevcut okudukları üniversiteyi başkalarına tavsiye etme arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler bu üniversiteyi başkalarına tercih ederler. Bu üniversitedeki zihinsel gelişiminden tatmin olma ile mevcut okudukları üniversiteyi başkalarına tavsiye etme niyeti arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Bu sonuç okudukları üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelerini başkalarına tavsiye etme niyetinin olacağını göstermektedir. Genel memnuniyet düzeyi ile okudukları üniversiteyi başkalarına tavsiye etme arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Bunun anlamı eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelerine yönelik genel memnuniyet düzeyleri yükseldikçe üniversitelerini başkalarına tavsiye etme niyetlerinin de artacağı sonucuna bizi ulaştırmaktadır.

Üniversitede verilen genel hizmetin kalitesinden memnuniyet ile eş, dost ve akrabalara bu üniversite hakkında olumlu konuşulması arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Okudukları üniversitenin genel hizmetinin kalitesinden memnun olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler üniversiteleri hakkında eş, dost ve akrabalara olumlu konuşmayı tercih ederler. Üniversiteden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi ile eş, dost ve akrabalara bu üniversite hakkında olumlu konuşulması arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif orta düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Üniversitelerinden aldıkları

hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirildiğini düşünen eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler eş, dost ve akrabalara okudukları üniversiteleri hakkında olumlu konuşmayı tercih ederler. Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olunması ile eş, dost ve akrabalara bu üniversite hakkında olumlu konuşulması arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler eş, dost ve akrabalara okudukları üniversite ile ilgili görüşlerini paylaşmayı tercih ederler. Bu üniversitedeki zihinsel gelişiminden tatmin olma ile eş, dost ve akrabalara bu üniversite hakkında olumlu konuşulması arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Bu sonuç okudukları üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin eş, dost ve akrabalara üniversiteleri hakkında olumlu konuşulmayı tercih ettiğini göstermektedir. Genel memnuniyet düzeyi ile eş, dost ve akrabalara bu üniversite hakkında olumlu konuşulması arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Bunun anlamı eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelere yönelik genel memnuniyet düzeyleri yükseldikçe üniversitelerini başkalarına tavsiye etme niyetinin de artacağı sonucuna bizi ulaştırmaktadır.

Üniversitede verilen genel hizmetin kalitesinden memnuniyet ile gelecekteki öğrenciler için okudukları üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Okudukları üniversitenin genel hizmetinin kalitesinden memnun olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler tercih edecek öğrencilere üniversiteleri tarafından sunulan hizmetleri tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Üniversiteden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi ile gelecekteki öğrenciler için bu üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Üniversitelerinden aldıkları hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirildiğini düşünen eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler gelecekteki öğrenciler için üniversitelerinin sunduğu hizmetleri tavsiye ederler. Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olunması ile gelecekteki öğrenciler için bu üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler gelecekteki öğrenciler için üniversitelerinin sunduğu hizmetleri tavsiye ederler. Bu üniversitedeki zihinsel gelişiminden tatmin olma ile gelecekteki öğrenciler için bu üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Bu sonuç okudukları üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan Türkiye'de eğitim alan yabancı uyruklu öğrencilerin gelecekteki öğrenciler için üniversitelerinin sunduğu hizmetleri tavsiye edeceğini göstermektedir. Genel memnuniyet düzeyi ile gelecekteki öğrenciler için bu üniversite tarafından sunulan hizmetlerin tavsiye edilmesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Bunun anlamı Türkiye'de eğitim almayı tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelere yönelik genel memnuniyet düzeyleri yükseldikçe üniversitelerini başkalarına tavsiye etme niyetinin de artacağı sonucuna bizi ulaştırmaktadır.

Üniversitede verilen genel hizmetin kalitesinden memnuniyet ile genel tavsiye etme niyeti arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Okudukları üniversitenin genel hizmetinin kalitesinden memnun olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler üniversitelerini tavsiye etme niyetine sahiptir. Üniversiteden alınan hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirilmesi ile genel tavsiye etme niyeti arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Üniversitelerinden aldıkları hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirildiğini düşünen eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler üniversitelerini tavsiye etme niyetine sahiptir. Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olunması ile genel tavsiye etme niyeti arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olan eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu öğrenciler üniversitelerini genel tavsiye etme niyetine sahiptir. Bu üniversitedeki zihinsel gelişiminden tatmin olma ile genel tavsiye etme niyeti arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Bu sonuç

okudukları üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan Türkiye’de eğitim alan yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelerini genel olarak tavsiye etme niyetinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Genel memnuniyet düzeyi ile genel tavsiye etme niyeti arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($p \leq 0,01$). Sonuç olarak *hipotez 1* kabul edilmiştir. Bunun anlamı Türkiye’de eğitim almayı tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelerine yönelik genel memnuniyet düzeyleri yükseldikçe üniversitelerine yönelik genel olarak tavsiye etme niyetinin de artacağı sonucuna bizi ulaştırmaktadır.

İlişki analizi sonuçlarına göre eğitim almaya Türkiye’ye gelen öğrencilerin üniversitelerine olan memnuniyetleri arttıkça okudukları üniversiteyi tavsiye etme niyetleri de artmaktadır

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Üniversiteler tarafından sunulan hizmetlerin kalitesi, diğer hizmet sektörlerinden farklı olarak, öğrencilere sağladığı katma değer ile ölçülmektedir (Harvey ve Green, 1993). Bu katma değer, yükseköğretim kurumunun verdiği hizmetin kalitesinin bir ölçüsüdür. Öğrencilere sunulan hizmet kalitesi onların üniversitelerinden memnun olmasını sağlamaktadır. Memnuniyet ise öğrencilerin başkalarına üniversiteyi tavsiye etmesi niyetini açığa çıkarmaktadır.

Bu araştırmanın amacı yabancı uyruklu öğrencilerin memnuniyet düzeyleri ile tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu bağlamda genel memnuniyet düzeyi ve ifadeleri ile genel tavsiye etme niyeti ve ifadeleri araştırmanın değişkenlerini oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre okudukları üniversitenin hizmetinin kalitesinden memnun olan, üniversitelerinden aldıkları hizmet beklentilerinin yerine getirildiğini düşünen, her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olan, üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan yabancı uyruklu öğrencilerin okudukları üniversiteyi başkalarına tercih edecekleri belirlenmiştir. Ayrıca okudukları üniversitenin genel hizmetinin kalitesinden memnun olan, üniversitelerinden aldıkları hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirildiğini düşünen, her şey dikkate alındığında verilen hizmetten tatmin olan ve üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan yabancı uyruklu öğrencilerin üniversiteler hakkında olumlu düşünceleri etrafına ulaştıracağı sonucuna

Araştırma sonuçları arasında okudukları üniversitenin genel hizmetinin kalitesinden memnun olan, üniversitelerinden aldıkları hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirildiğini düşünen, verilen hizmetten tatmin olan ve üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan yabancı uyruklu öğrencilerin tercih edecek öğrencilere üniversiteleri tarafından sunulan hizmetleri tavsiye edecekleri de yer almaktadır.

Son olarak okudukları üniversitenin genel hizmetinin kalitesinden memnun olan yabancı uyruklu, üniversitelerinden aldıkları hizmet beklentilerinin tamamen yerine getirildiğini düşünen, verilen hizmetten tatmin olan, üniversitenin kendilerini zihinsel olarak geliştirmesinden memnun olan yabancı uyruklu öğrenciler üniversitelerini tavsiye etme niyetine sahiptir sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırmanın genel amacına bağlı olarak analiz sonucunu değerlendirecek olursa; Türkiye’de eğitim almayı tercih eden yabancı uyruklu öğrencilerin üniversitelerine yönelik genel memnuniyet düzeyleri yükseldikçe üniversitelerine yönelik genel olarak tavsiye etme niyetinin de artacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Beyanlar

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almamıştır

Katkı Payı Oranı: Yarı yarıya (%50/%50)’dir.

Kaynakça

- Aaker, D.A., Kumar, V. ve Day, G.S., (2007). *Marketing Research*. 9. Edition, John Wiley & Sons, Danvers.
- Ammigan, R. (2019). *Institutional satisfaction and recommendation: What really matters to international students*. *Journal of International Students*, 9(1), 262-281.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Elliott, K. and Healy, M. (2001) Key factors influencing student satisfaction related to recruitment and retention. *Journal of Marketing for Higher Education*, 10 (4), 1–11.
- Erdoğan, A. (2020). Üniversitelerde hizmet kalitesi ile öğrenci memnuniyetinin sadakat ve tavsiye etme niyetine etkisi: Spor bilimleri fakülteleri örneği. *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Harrison-Walker, L.J., (2001). The measurement of word-of mouth communication and investigation of service quality and customer commitment as potential antecedents. *Journal of Service Research*, 4, 60–75.
- Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining Quality. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 18, 9-34.
- Kalaycı, Ş. (2015). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın, Ankara
- Karagöz, Y. ve Kösterelioğlu, İ. (2008). İletişim becerileri değerlendirme ölçeğinin faktör analizi metodu ile geliştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 81-98.
- Kayıkçı, K., Sayın, Ö. (2010). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin okuldan memnuniyet düzeyleri. *Milli Eğitim*, 187, 207-224.
- Keller, K. L. (2007). *Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity*. 3rd Edition, Pearson.
- Kotler, P. ve Clarke, R. (1987). *Marketing for Health Care Organization*. New Jersey.
- Lagrosen, S., Seyyed-Hashemi, R. and Leitner, M. (2004). Examination of the dimensions of quality in higher education. *Quality Assurance in Education*, 12 (2), 61–69.
- Leverin, A. and Liljander, V. (2006). Does relationship marketing improve customer relationship satisfaction and loyalty?. *International Journal of Bank Marketing*, 24 (4), 232-251.
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing Research an Applied Orientation*. 4. Edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Mukhtar, U., Ahmed, U., Anwar, S., and Baloch, MA., (2015). Factors affecting the service quality of public and private sector universities comparatively: An empirical investigation. *Researchers World*, 6(3), 132.
- OECD. (2013). *Education at a Glance 2013: OECD Indicators*. Paris.
- Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A Behavioral Perspective On The Consumer*. Irwin, McGraw- Hill 13, Boston, MA.
- Oliver, R. L. (1999). Whence Consumer Loyalty? *Journal of Marketing*, 63, 33-44.
- Öztürk, M. (2017). Uluslararası öğretmenlerin akademik gereksinimleri ve uzaktan eğitim. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi(AUAd)*. 3 (2). 140-163.
- Prayag, G. and Ryan, C. (2012). Antecedents of tourists loyalty to mauritius: the role and influence of destination image, place attachment, personal involvement, and satisfaction. *Journal of Travel Research*, 51 (3), 342–356.
- Saklı, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin eğitim gördükleri fakültelerin kalite düzeylerine ilişkin algıları (Sakarya Üniversitesi örneği). *Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Shanahan, P. and Gelber, R. (2004). Quality in university student administration: stakeholder conceptions. *Quality Assurance in Education*, 12 (4), 166-74.
- Shee, D.Y., and Wang, Y.S. (2008). Multi-Criteria Evaluation of The Web-Based E-Learning Systems: A Methodology Based On Learner Satisfaction and Its Applications. *Computers & Education*, 50, 894-905.
- Tabachnick, G. B. and Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics (6th ed.)*. Pearson, London.
- Takala, T. and Uusitalo, O. (1996). An alternative view of relationship marketing: A framework for ethical analysis. *European Journal of Marketing*, 30 (2), 45-60.
- Uluslararası Öğrenci Raporu (2015). *Yükseköğretim Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çeki Merkezi Haline Getirilmesi*. Kalkınma Araştırmaları Merkezi, Ankara
- UNESCO Institute for Statistics (UIS). (2009). *Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World*. Kanada.
- Westbrook, R. A. (1987). Product/consumption-based affective responses and postpurchase processes. *Journal of Marketing Research*, 24 (3), 258–270.
- Zikmund, W. G. (1997). *Business Research Methods*. 5. Edition, The Dryden Press, Orlando.

Konfederalizm Alternatifi: Gürcü-Oset Çatışmasının Çözümü İçin Yeni Anayasal Düzen

Osman ERCAN¹
Hakan KOLÇAK²

Öz

Bu makale, Gürcü-Oset ihtilafını güncel gelişmeleri hesaba katarak incelemekte ve ihtilafın çözümüne ilişkin bir öneri sunmaktadır. Çalışmamıza göre, Gürcistan ve Güney Osetya tarafından anayasal düzlemde ete kemiğe büründürülecek konfederal düzen, iki toplum arasındaki husumetleri ve güvensizliği bertaraf etme sürecine katkı sunabilir. Konfederalleşme, kısa vadede Güney Osetya'nın menfaatine bir durumdur; ancak konfederalleşme adımları vasıtasıyla uzun vadede tezahür edecek pek çok potansiyel gelişme, iki toplum için birlikte yaşamı devam ettirecekleri kamusal alanın inşasına yardımcı olabilir. Gürcü ve Oset otoriteleri tarafından konfederal uygulamalar aracılığıyla pratiğe dökülecek birçok iş birliği ve bütünleşme operasyon, kökleşen husumetler ile kurumsallaşan güvensizliği kademeli olarak ortadan kaldırabilir. Bu durum, bölgesel veyahut ulusal bağlılıkların süreç içerisinde konfederal bağlılıklara dönüşmesini beraberinde getirebilir. İki topluluk, somutlaşan konfederal bağlılıkların neticesi olarak ortaya çıkan karşılıklı güven atmosferi içerisinde siyasi devlet teşkilatlanmalarını federal ya da üniter bir yapıya evirebilir. Söz konusu evrilme, gerek tarihi konfederasyonlarca tamamlanmış gerekse güncel konfederal yapılanmalarca takip edilen bir süreçtir. Gürcü ve Oset pozisyonlarını dikkate alarak konfederalleşme önerisini geliştiren çalışmamız, bu önerinin ciddi bir alternatif çözüm yolu teşkil edebileceğini Gürcü devletinin mevcut askerî, ekonomik ve siyasi kabiliyetleri gibi çeşitli dinamikleri göz önünde bulundurarak izah etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Güney Osetya, Donmuş İhtilaf, Egemenlik, Konfederalleşme

The Alternative of Confederation: A New Constitutional Order for the Resolution of the Georgian- Ossetian Conflict

Abstract

This article examines the Georgian-Ossetian conflict by considering recent developments and comes up with a formula for the resolution of the conflict. According to the article, a new confederal order that takes its shape at the constitutional level would contribute to the cessation of the rooted hostilities and the elimination of the institutionalised doubts between the two communities. South Ossetia would benefit from the confederal order in the short run; however, the order would, in the long run, create a public area where the two communities would coexist in a peaceful manner. Collaborationist and integrationist steps taken by the Georgian and Ossetian authorities after the construction of the confederal order would gradually cease the hostilities and eliminate the doubts, ultimately leading to the transformation of regional or national loyalties into confederal allegiances. These allegiances would establish an environment of mutual trust encouraging the communities to turn their confederal union into a federation or unitary state. Such unionist and holistic transformation processes have been completed

¹Dr. Öğr. Üyesi Osman ERCAN, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Hukuk Ana Bilim Dalı, E-posta: osmanercan@ardahan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2186-8963.

² Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, hakan.kolcak@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1185-4055.

Makale Geliş Tarihi: 24.01.2022, Makale Kabul Tarihi: 20.06.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: 10.51524/uhusbad.1061923

by historical confederations. Furthermore, present confederal organisations are also carrying out such processes. The article taking into account various matters, e.g. the current Georgian and Ossetian standpoints as well as the present military, financial and political capabilities of the Georgian state, recognises its confederal formula as a worth-examining alternative.

Keywords: Georgia, South Ossetia, Frozen Conflict, Sovereignty, Confederalism

Giriş

Büyük Kafkas Dağları'nın her iki yakasında da coğrafi açıdan toprakları bulunan Osetya bölgesinin kuzey bölümü, 1993 Rus Anayasası uyarınca Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir.³ 1993 Anayasası (md. 65/1) doğrultusunda Kuzey Osetya-Alanya Özerk Cumhuriyeti olarak tanımlanan kuzey bölümü, önemli sayıda teşrî, icraî ve kazaî yetkilerle donatılmıştır. Osetya bölgesinin güney bölümü ise 1995 Gürcü Anayasası tarafından herhangi bir statüyle donatılmamaktadır.⁴ Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleri özelinde yasama, yürütme ve yargıya ilişkin yetkilendirmeler yapan 1995 Anayasası (md. 7, 37, 45 ve 50), “Güney Osetya Eski Özerk Bölgesi” olarak isimlendirdiği bölüm için benzeri hükümleri geçerli kılmamaktadır (md. 1).

1995 Gürcü Anayasası doğrultusunda herhangi bir statüye sahip olmadan Gürcistan Cumhuriyeti'nin ülkesel bütünlüğünün bir parçasını oluşturan Güney Osetya, 1992 yılından itibaren fiilî (*de facto*) olarak Gürcistan'dan ayrı bir devlet teşkilatlanması inşa etmiştir (Bozkaya ve Eylemer, 2019: 120-122). 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden yargısal (*de jure*) düzlemde tanınır bir şekilde ayrılan Gürcistan'da güçlenen aşırı Gürcü milliyetçiliğinden rahatsız olan özerk Oset yönetimi ile merkezî Gürcü hükûmeti arasındaki anlaşmazlıklar yoğun silahlı çatışmalara dönüşmüş; Güney Osetya coğrafyasında cereyan eden çatışmalar, 1992 yılının Haziran ayında Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanan Soçi Antlaşması ile dondurulmuştur (Baarová, 2019: 160-168; Wakizaka, 2020: 127). 2008 yılının Ağustos ayında ülkesel toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmek için Güney Osetya'ya karşı askerî operasyon başlatan Gürcü otoriteleri, Güney Osetya coğrafyasında Kafkasyalı gönüllü milisler ve jeostratejik saiklerle hareket eden Rusya'nın desteğini almış silahlı Oset unsurlara karşı mücadele etmiştir (Acaray, 2020: 173-176; Mikhelidze, 2009: 27). 2008 yılındaki çatışmaların Rus destekli unsurların galibiyetiyle neticelenmesi sonrasında fiilî olarak mukavemet kazanan Oset bağımsızlığı sınırlı sayıda devlet tarafından tanınmıştır.⁵ Yetersiz sayıdaki tanınmalar, Güney Osetya'nın ampirik egemenliğini (*empirical sovereignty*) yargısal egemenliğe (*jurisprudential sovereignty*) dönüştürmesine imkân vermemiş;⁶ devletlerarası hukuk tarafından sözde devlet (*quasi/sham/pseudo state*) olarak ifade edilen statüyle günümüze kadar varlığını sürdürmesine sebep olmuştur.⁷

Etno-kültürel saiklerle birlikte özellikle Rusya'nın jeostratejik politikalarının bir ürünü olarak ortaya çıkan Gürcü-Oset ihtilafının çözümüne dair pek çok adım 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren atılmıştır.⁸ Bu adımlar, Güney Osetya coğrafyası üzerinde mevcut bulunan yargısal egemenliğini ampirik egemenlikle taçlandırmak isteyen Gürcistan ile var olan ampirik egemenliğini yargısal egemenlikle bütünleştirerek bağımsızlığını uluslararası düzlemde tanınır kılmayı veya

³ 1993 Rus Anayasası'nın İngilizce versiyonuna erişim için bakınız: https://www.constituteproject.org/constitution/Russia_20-14?lang=en (16.01.2022).

⁴ 1995 Gürcü Anayasası'nın İngilizce versiyonuna erişim için bakınız: https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018?lang=en (16.01.2022).

⁵ Sınırlı tanınmaya dair nicel veriler ve kapsamlı analizler, bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde mevcut bulunmaktadır.

⁶ Ampirik egemenlik, 1934 yılında yürürlüğe giren ve 1936 yılında Milletler Cemiyeti Sözleşme Serisi'ne kaydedilen Devletlerin Hak ve Görevlerine Dair Montevideo Sözleşmesi'nin 1'inci maddesinde sıralanan ve devlet olmanın asgari şartları olarak nitelendirilen koşulların sağlanmasıyla elde edilebilmektedir. Mevzu bahis koşullar şu şekilde sıralanabilir: (1) tanımlanmış bir toprak parçası, (2) bu toprak parçası üzerinde yaşayan kalıcı bir nüfus, (3) söz konusu nüfusu idare edecek bir iktidar güç ve (4) diğer devletlerle ikili yahut çoklu ilişki yürütebilme ehliyeti. Belirtilen şartları sağlayan ve ampirik egemenliklerini elde eden devlet teşkilatlanmaları, bu egemenliklerinin uluslararası düzlemde tanınmasıyla birlikte yargısal egemenliklerini tesis edebilmektedir. Egemenliğin gerek ampirik gerekse yargısal vechelerine ilişkin detaylı izahatlar, bu çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde yer almaktadır.

⁷ Devletlerarası hukuk düzleminde Güney Osetya'nın sözde devlet olarak kabul edilmesinin gerekçeleri, bu çalışmanın üçüncü bölümünde izah edilmektedir.

⁸ Söz konusu adımların kapsamlı analizi için bakınız: Bergmann (2020); Hill (2010); Hoch (2020); Lynch (2020); Mnatsakanyan (2018).

irredantist bir tasavvur olarak Kuzey Osetya ile Rus egemenliğinin çatısı altında birleşmeyi hedefleyen Güney Osetya arasında bir orta yol bulamamıştır.⁹ Gürcü ve Oset otoritelerinin yürütmüş olduğu müzakerelerin sonuçsuz kalması, iki toplum arasında savaş döneminde hızlı bir şekilde artan husumetlerin kökleşmesine ve karşılıklı güvensizliğin kurumsallaşmasına sebep olmuştur.¹⁰ Kökleşen husumetler ve kurumsallaşan güvensizlik, genel itibarıyla günümüze kadar etkin bir şekilde varlığını hissettirmiştir.¹¹

Gürcü-Oset ilişkilerinde ivedi bir normalleşme ve iki toplum arasındaki ihtilafın derhâl ortadan kalkması kolay değildir. Uzun yıllar önce vuku bulan fiilî ayrılık sonrasında kökleşen husumetlerin ve kurumsallaşan güvensizliğin aniden buharlaşması zordur; ama ihtilafın çözümü için inşa edilecek yeni konfederal düzen, söz konusu husumetlerin ve güvensizliğin bertaraf edilmesine katkı sunabilir. İki toplum arasında güvenlik, ekonomi, sağlık, enerji ve sair pek çok alanda iş birliklerinin kurulabilmesine imkân verecek olan konfederalleşme adımları, ilk etapta Güney Osetya'nın menfaatine olan ve sözde Oset devletini egemen devlet statüsüne kavuşturacak teşebbüsler olarak algılanabilir. Konfederalleşme adımları çerçevesinde Gürcistan'ın bağlantı devleti statüsüne kavuşacak Güney Osetya, kısa vadede yargısal egemenliğini elde edebilir; fakat bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, kurulacak olan Gürcü-Oset konfederasyonu, ikili iş birlikleri ve entegrasyoncu operasyonlar aracılığıyla yerel, bölgesel veya ulusal bağılıkları uzun vadede konfederal bağılıklara dönüştürebilir. Siyasi devlet teşkilatlanması, konfederal bağılıkların meyvesi olarak şekillendirilen karşılıklı güven atmosferi içerisinde federal veya üniter bir yapılanmaya evrilebilir. Alman, Amerikan, Flemenk ve İsviçre Konfederasyonlarının tarihî gelişimi ve nihayetinde tek devlete evrilme süreçleri bu noktada örnek teşkil etmektedir. Benelüks Konfederasyonu da benzeri bir süreç dâhilinde olması hasebiyle güncel ve dinamik bir örnek olarak tek devlete evrilme iddiasını güçlendirici niteliktedir.

Uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, devletlerarası hukuk ve anayasa hukuku ile ilgili boyutları olan bu çalışma, Gürcü-Oset ihtilafının güncel durumunu değerlendirmekte; atılacak konfederalleşme adımlarıyla ihtilafın çözülebileceğini iddia etmektedir. İhtilafın güncel durumunun analizi kapsamında akademik ve kurumsal eserlerden istifade eden çalışmamız, konfederal yöntemlerin ihtilafın çözümündeki muhtemel etkililiğini ve yetkinliğini göstermek için kütüphane temelli yayınların yanı sıra devletlerarası antlaşmalar, anayasalar ve diğer mevzuat kaynaklarından da yararlanmışır.

Gürcü-Oset ihtilafının çözümüne dair güncel ve dinamik süreçleri dikkate alıp yeni bir anayasal düzen öneren ve bu önerisiyle ilgili literatüre katkı sunmayı gaye edinen çalışmamız, ihtilafın tarihsel arka planını ve günümüzdeki vaziyetini aktararak yola koyulmaktadır. Konfederal adımların ihtilafın çözümü için sağlayacağı muhtemel katkıları, kuramsal bilgilendirmeler ve pratik örnekler marifetiyle izah ederek yola devam eden çalışmamız, ihtilafın çözümünde kullanılacak askerî yöntemlerin yetersizliğine ilişkin nihai analizlerini sunarak neticeye ulaşmaktadır.

2. Gürcü-Oset Çatışmasının Tarihsel Arka Planı ve Güncel Durumu

Orta Çağ İrani toplulukları arasında yer alan Alanların devamı olarak nitelendirilen ve Kafkasya coğrafyasında yüzyıllardır mevcudiyetini koruyan kadim bir topluluk olan Osetler, Hint-Avrupa dillerinden biri olan Farsçaya benzeyen Osetçeyi konuşmaktadır (Kolstø ve Blakkisrud, 2008: 487; Lang, 1966: 20). Etno-kültürel açıdan Gürcüler ve diğer Kafkas halklarının hepsinden farklı karakteristik özelliklere sahip olan Osetlerin çoğunluğu inanç yönünden Ortodoks Hristiyanlığını benimsemektedir.¹² Kendilerine has etnik ve dilsel farklılıkları barındıran Osetlerin bir kısmı yargısal açıdan Rus egemenliği altında bulunan Kuzey Osetya-Alanya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamakta; diğer kısmı ise yargısal açıdan Gürcü egemenliği altında bulunan Güney Osetya'da varlığını sürdürmektedir

⁹ Ampirik ve yargısal egemenlik kavramlarının hukuki açıdan anlam ve kapsamına dair analizler, bu çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde yer almaktadır.

¹⁰ Kökleşen husumetler ve kurumsallaşan güvensizliğin kapsamlı analizi için bakınız: Cornell (2002); Nan (2010); Nikitin (2020); Sotiriou (2019).

¹¹ Mevzubahis husumetler ve karşılıklı güvensizliğin günümüze yansımalarının kapsamlı analizi için bakınız: Bayar (2021); Kухianidze (2019); Toria vd. (2019); Tchantouridzé (2020).

¹² Kiril alfabesini kullanan Osetçeden farklı bir dil olan Gürcüce, 33 harften oluşan ve kendine has karakterleri bulunan müstakil bir alfabeye sahiptir. İki dil arasındaki biçimsel ve sistematik farklar hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Hewitt (1990, 2013); Jones (1995).

(O'Reilly ve Higgins, 2009: 568-571). Osetya bölgesinin bu iki bölümü arasındaki ulaşım ağı Roki Tüneli aracılığıyla sağlanmaktadır (Toal ve O'Loughlin, 2013: 137-145).

Oset halkının etnik yönden tarihî kökenini oluşturduğu belirtilen Alanlar, milattan sonra ilk yüzyıllardan itibaren göçebe yaşam biçimini benimseyen bir Kafkas topluluğu olarak kayıtlara geçmiştir (Pearce, 1954: 14-19). Alan topluluğunun göçebe ve birlik hâlinde sürdürdüğü yaşam tarzı, Avrupa Hun Hükümdarı Attila'nın mevzubahis topluluğu ikiye bölmesine kadar sürmüştür (Pearce, 1954: 14). Attila'nın müdahalesi sonrasında, bir kısmı Batı Avrupa'ya göç eden Alanların kalan kısmı Kafkasya coğrafyasında önemli bir yer tutan Büyük Kafkas Dağları'nın kuzeyinde ve Terek Irmağı boyunca yerleşmiştir (Pearce, 1954: 14-15). Söz konusu coğrafyada yerleşik yaşama geçiş yapan Alanlar, Rus prenslikleriyle ticaret yaparak çeşitli etkileşimlerde bulunmuş ve bu durumun bir uzantısı olarak, 10'uncu yüzyılda büyük çoğunluğu Ortodoks Hristiyanlığını benimsemiştir (Sönmezoglu vd., 2017: 227).

13'üncü yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya yönelik olarak gerçekleştirilen Moğol ve Tatar akınları neticesinde fiilî düzlemde kuzey ve güney bölümlerine ayrılan Osetya bölgesi, belirli bir süre Türk himayesi altında varlığını sürdürdükten sonra, 16'ncı yüzyılda Rus hâkimiyeti altına girmiştir (Gerrits ve Bader, 2016: 298). Söz konusu dönemde, Osetlerin hem Moğol-Tatar ittifakı hem de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rusya'nın yanında yer alması, bölge üzerinde Rus egemenliğinin sağlanmasında etkili olmuştur (Pallin ve Westerlund, 2009: 402-403). Ruslara sağlanan Oset desteği tarihsel süreçte daimî olmamış; Çarlık Rusya'nın Kuzey ve Güney Osetya'yı sırasıyla 1774 ve 1801 yıllarında topraklarına anayasal statü tanımaksızın dâhil etmesi sonrasında, bölgedeki Rus hâkimiyetine karşı Oset isyanları tarih sahnesindeki yerini almıştır (Karagiannis, 2014: 403). Rus egemenliğine karşı 1802 yılında kayıtlara geçen ilk Oset köylü ayaklanmasını, 1850 yılına kadar farklı dönemlerle vuku bulan 8 ayrı kalkışma takip etmiştir (Saparov, 2015: 29).

1905 yılında gerçekleşen Rus-Japon Savaşı'nın Rus tarafı için bir yenilgiyle sonuçlanmasının ardından Rusya'da patlak veren 1905 Devrimi sürecinde devrimcilerin yanında yer alan Osetler, Çarlık Rusya'ya karşı yeniden ayaklanmış; ayaklanmanın pek çok öncü ismi, Çarlık rejiminin devrimi bastırması sonrasında ya öldürülmüş ya da Sibiry'a sürülmüştür (Saparov, 2010: 101-106). 1917 yılında başarıyla neticeye ulaştırılan Bolşevik Devrimi sırasında kendilerini Rus devrimcilerden soyutlamaya çalışan Oset elitleri, her ne kadar Vladikavkaz merkezli bir hükümet ilan etmiş olsalar da kısa süre içerisinde yeni bir Oset-Rus yakınlaşması gerçekleşmiştir (Pearce, 1954: 17).

Rus sosyalizminin taşıyıcı kolonları olan Vladimir Lenin liderliğindeki Bolşevikler ve Julius Martov öncülüğündeki Menşevikler arasında 1917 Devrimi sürecinde gün yüzüne çıkan uyuşmazlıklar, kurumsal Rus ve Gürcü tutumlarına da yansımış; Gürcü-Oset ihtilafının temelleri de bu tutumların bir uzantısı olarak atılmıştır (de Waal, 2012: 1711-1715). 1917 yılının Şubat ayında Bolşeviklerle beraber geçici Rus hükümetinde görev alan Menşevikler, aynı yılın Ekim ayında Bolşeviklerin iktidarı yekûnen ele geçirmesi sonrasında kurulan Sovyet hükümetinde yer almamıştır.¹³ Örgütsel açıdan Rusya'da hareketsiz hâle gelen Menşevikler, kuvvetli oldukları Gürcistan'da bağımsız devlet teşkilatlanmasına gitmiş ve 1918 yılında Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuştur (Bondarevsky, 1991: 67-71; Nelson ve Amonashvili, 1992: 688-691). Demokratik Cumhuriyet sınırları dâhilinde yaşayan ve Menşeviklerin otoritesini kabul etmeyen Oset köylüleri, 1918 yılının Mart ayında Tiflis yönetimine karşı ayaklanma başlatmıştır (Jones, 1988: 617-620; Ram, 2020: 140-148). Alman ve İngiliz desteğiyle bastırılan ayaklanma, netice itibarıyla Osetleri Bolşeviklere yaklaştırmıştır (Blank, 1993: 35-36; Janelidze, 2018: 174-175). Rus desteğini arkasına alan ve Menşevik tahakkümünü kabul etmeyen Osetler, 1919 yılının Ekim ayında Roki merkezli yeni bir isyan başlatmıştır (Lee, 2017: 180-230; Smith, 1998: 519-544). Bolşeviklerin desteklemiş olduğu bu isyanla beraber Vladikavkaz merkezli bir sosyalist cumhuriyet inşa ederek Sovyetler Birliği'ne katılmaya teşebbüs eden Osetler, Tiflis yönetimi tarafından tekrardan bastırılmıştır (Toal, 2008: 673-674).

Oset-Rus yakınlaşması, Menşeviklerin kontrolündeki Gürcü hükümetinin Kızıl Ordu tarafından 1921 yılında yıkılması akabinde anayasal kurumsallaşma yoluna girmiştir (Gabisonia, 2012: 78; Souleimanov, 2013: 112). 1918 yılından 1921 yılına kadar Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'ne karşı

¹³ Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki iktidar mücadelesinin kapsamlı analizi için bakınız: Broido (2018); Brovkin (1987).

üç kez büyük çaplı ayaklanma çıkaran Güney Osetya, Menşeviklerin Gürcistan'da otoriteyi kaybetmelerinden sonra, Bolşevik odaklı Moskova yönetiminin 1922 yılında atmış olduğu anayasal adımlarla birlikte özerk bir oblasta dönüştürülmüş ve Sovyetler Birliği'ne katılmıştır (Kolstø ve Blakkisrud, 2008: 487). Birliğe katılımı takip eden süreçte, Güney Osetya Özerk Oblastı sınırları dâhilinde barış atmosferi hâkim olsa da etno-kültürel açıdan Osetler adına problemlili bir dönem 1938-1953 yılları arasında vuku bulmuştur (Souleimanov, 2013: 112-113). Söz konusu dönem dâhilinde çeşitli asimilasyon politikalarına maruz kalan Osetler, adadillerini Kiril alfabesi yerine Gürcü alfabesiyle kullanmaya zorlanmış; bu durum, Kiril alfabesini kullanan Kuzey Osetya'daki Osetler ile Güney Osetya'da yaşayanlar arasında kültürel farklılaşma ve uzaklaşmalara sebebiyet vermiştir (Cheterian, 2012: 1627-1630). Bahsi geçen dönemde Gürcüler ve Osetler arasında artan evlilik sayıları, Gürcü ve Oset topluluklarının birbirlerine yakınlaşmasına ve azınlık Oset kültürünün baskın Gürcü kültürü içerisinde kısmi olarak öğütülmesine neden olmuştur (Toal, 2008: 674).

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk bölge olarak 1990 yılına kadar genel itibarıyla barışçıl atmosfer içerisinde varlığını devam ettiren Güney Osetya, Gürcü bağımsızlığı sürecinde yeniden çatışma sahası hâline gelmiştir (Coene, 2009: 40). 8 Nisan 1991 tarihi ile Gürcü bağımsızlığının ilan edildiği dönemde Gürcistan'ın siyasi liderliği, aşırı Gürcü milliyetçisi olan Zviad Gamsahurdiya tarafından yürütülüyordu (Petro, 2008: 1538; Vachridze, 2012: 83-87). Gürcistan'da yüzyıllardır yaşayan etnik azınlıkları "misafir" olarak gören ve "Gürcistan Gürcüler içindir" gibi, ötekileştirici ve şovenist bir slogana yaslanan Gamsahurdiya, Abhazya ve Güney Osetya'nın özerk statülerini ortadan kaldıracak ve her iki bölgede asimilasyon politikalarının uygulanmasına imkân verecek bir yol haritası belirlemiştir (Souleimanov, 2013: 90-116). Gamsahurdiya'nın aşırı milliyetçi yaklaşımlarına karşı bağımsızlık ilanının hemen öncesinde, 1991 yılının Ocak ayında Gürcistan Silahlı Kuvvetleri ile Oset militanlar arasında bir ay süreli yoğun çatışmalar Güney Osetya coğrafyasında cereyan etmiştir (Sammüt ve Cvetkovski, 1996: 12). Bu çatışmalar, Gürcü ve Oset halkları arasındaki toplumsal kutuplaşmayı artırmış; Güney Osetya'da yaşayan Gürcülerin Gürcistan'a, Gürcistan'da yaşayan Osetlerin de Güney Osetya veya Kuzey Osetya-Alanya Özerk Cumhuriyeti'ne göç etmesine sebep olmuştur (Karagiannis, 2014: 403). 1992 yılının Haziran ayında Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanan Soçi Antlaşması ile ateşkes ilan edilmiş; Gürcü ve Osetlerle birlikte Rus unsurlardan oluşan bir barış gücü Güney Osetya'da konuşlanmıştır (German, 2006: 6-7; Potier, 2001: 14). Mevzubahis barış gücü, Güney Osetya'nın tedrici olarak Gürcistan'dan ayrı bir donmuş çatışma bölgesi hâline gelmesine sebep olmuştur. Donmuş çatışma bölgesindeki barış atmosferi 2004 yılının ortalarına kadar büyük ölçüde korunmuştur (Allison, 2008: 1146).

Aşırı Gürcü milliyetçisi Gamsahurdiya'nın kısa cumhurbaşkanlığı döneminin askerî müdahaleyle bitmesi sonrasında göreve gelen Eduard Şevardnadze'ye karşı 2003 yılının Kasım ayında Batı yanlısı bir başkaldırı yaşanmıştır (Sarıkaya, 2011: 2). 2 Kasım 2003 tarihinde yapılan seçimlere hile karıştığı iddiasıyla başlayan gösteriler, Mihail Saakaşvili ve destekçilerinin ellerinde güllerle birlikte Gürcü Parlamentosu'na girerek oturumu kesmesiyle devam etmiş ve "Gül Devrimi" olarak adlandırılan radikal değişim süreciyle tamamlanmıştır.¹⁴ 2000'li yılların başında eski Sovyet ve Balkan coğrafyasında sokak gösterilerine dayalı gerçekleşen devrimlerin bir örneği olarak gösterilen Gül Devrimi'nin ardından, 2004 yılının Ocak ayında Gürcistan'da erken seçimler düzenlenmiştir (Welt, 2010: 64). Devrimin Batı yanlısı öncü ismi Saakaşvili'nin lideri olduğu Birleşik Ulusal Hareket, toplam geçerli oyların %96'sını alarak seçimin açık ara galibi olmuş ve iktidara gelmiştir (Cornell ve Nilsson, 2009: 252). Saakaşvili yönetimi, bir taraftan ekonomik liberalleşme ve devlet kurumlarının kurumsallaşması için çeşitli reformlar yapmış, diğer taraftan merkezî yönetimin daha güçlü hâle getirilmesi için anayasal politikalar üretmiştir (Cornell, 2007: 7-8). Bu kapsamda; Şevardnadze döneminde geniş teşri ve icraî yetkileri Aslan Abaşidze liderliğinde kullanan Acara Özerk Cumhuriyeti'nin merkezî yönetim ile arasında bulunan bağlar sıklaştırılmış ve merkezî yönetimin muhtariyete karşı hiyerarşik üstünlüğünü perçinleyen hukuki normlar Gürcü mevzuatına dâhil edilmiştir (Markedonov, 2015: 112; O'Loughlin vd., 2014: 428).

¹⁴ Ülkenin kalkındırılması ve Gürcü milletinin refah seviyesinin yükseltilmesinde söz konusu olan başarısızlıklar ile yolsuzlukla mücadeledeki yetersizlikler, Şevardnadze'ye karşı sürdürülen ve neticeye kavuşturulan yaygın protestoların en mühim gerekçeleri olarak gösterilmektedir. Daha fazla bilgi için bakınız: Cornell (2007).

Acara'yı merkezî yönetimin etkisi altına almayı başaran Saakaşvili yönetimi, benzeri anayasal politikalarını Abhazy ve Güney Osetya için de uygulamak için planlamalar yapmıştır (Mitchell, 2006: 670-675). Bu planlamaları hoş karşılamayan Güney Osetya otoriteleri ile Tiflis yönetimi arasındaki ilişkiler, Saakaşvili'nin 2004 yılının yaz mevsiminde Güney Osetya'dan gerçekleşen kaçakçılık faaliyetlerini durdurmak istemesi sonrasında daha da gerilmiştir (German, 2012: 1652). Batı yanlısı politikalar izleyen ve Gürcistan'ı Kuzey Atlantik İş Birliği Örgütü mensubu hâline getirmeyi hedefleyen Saakaşvili yönetiminin Güney Osetya için geniş özerklik vadedip insani yardım sağlamayı teklif etmesi, söz konusu gerilimi yumuşatmayı amaçlayan teşebbüsler olarak algılanmış olsa da, Saakaşvili'nin Güney Osetya ile Rusya arasındaki ticaretin devamı için hayati öneme sahip olan Ergneti pazarını kapatması sonrası Gürcü-Oset gerilimi sertleşmiştir (Ellison, 2011: 346; O'Loughlin vd., 2014: 428).

Batı yanlısı politikalar izleyen Saakaşvili yönetimi Rusya tarafından da hoş karşılanmamıştır (George, 2008: 1152; Light, 2010: 1579-1582). Sovyetler Birliği'nin dağılması akabinde kurulan bağımsız devletler ve Orta Asya ile Kafkasya bölgelerini “*yakın çevre*” olarak tanımlayan Kremlin yönetimi, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu çevre üzerinde siyasi baskınlık kurmaya dayanan bir dış politika şekillendirmiştir.¹⁵ Rus çıkarlarına aykırı politikalar izleyen ve Gürcistan'ı Rusya'dan ziyade Batılı devletlere yaklaştırmayı arzulayan Saakaşvili yönetimi de bu politikanın süjeleri arasında yer almıştır (Kakachia, 2010: 91). Gürcüler arasında kademeli olarak artan Rus karşıtlığına karşı bir hamle olarak Gürcistan vatandaşlarına vize yönünden kısıtlamalar getiren Moskova yönetimi, Gürcü ekonomisi için büyük bir öneme sahip olan şarap ve mineral suyu ithalatını da durdurmuştur (Allison, 2009: 177-181; Cenusa vd., 2014: 7-8; Nilsson, 2018: 30-37). Osetlere yönelik olarak da politikalar geliştiren Kremlin yönetimi, nüfusunun neredeyse %80'i Rus pasaportuna sahip olan Güney Osetya'nın Gürcü saldırısına maruz bırakılması hâlinde Osetleri savunacağını da ayrıca belirtmiştir (Ekinci, 2019: 104-105; Nagashima, 2019: 187-193; Rayfield, 2012: 395-396). Rus desteğini somut bir şekilde arkasına alan Güney Osetya otoriteleri, 2006 yılında yargısal anlamda meşruiyeti olmayan bir bağımsızlık referandumunu düzenlemiş; düzenlenen referanduma katılan Osetlerin %99'u bağımsızlık lehinde oy vermiştir (Cornell ve Starr, 2006: 56). Bölgede yaşayan Gürcülerin iştirak etmediği referandum, Gürcü mevzuatının ihlali niteliğinde bir teşebbüs olmaktan öteye gidememiş; ne Rusya Federasyonu ne de diğer egemen devletler tarafından tanınmıştır (Coene, 2009: 154).

Referandum atmosferinde gerilen Gürcü-Oset ilişkileri açısından Osetlerden yana bir tavır takınan Kremlin yönetimi, 2008 yılının Nisan ayından itibaren Güney Osetya ile doğrudan resmî kanallar kurarak ilişkilerin yürütülmesini amaçlayan diplomatik adımlar atmıştır.¹⁶ Aynı yılın Temmuz ve Ağustos aylarında Oset milislerin Gürcü askerî noktalarını ve Gürcülerin demografik olarak yoğun bir şekilde yaşadığı köyleri hedef alan saldırılar düzenlemesiyle beraber Güney Osetya'daki gerilim artmıştır (Hamilton, 2018: 6). Gerilen atmosfer, Rus ordusunun Kafkasya'da askerî tatbikat başlatması ve Güney Osetya'da bulunan Gürcü köylerini topçu ateşine tutması sonrasında bölge için bir savaş hâlinin tezahür etmesine sebep olmuş; Rus askerî personelinin Güney Osetya'da aktif rol oynamaya başladığının Saakaşvili tarafından duyurulması akabinde, Gürcistan Silahlı Kuvvetlerince bölgede Gürcü hâkimiyetini yeniden tesis etmek üzere askerî operasyon başlatılmıştır (Bowker, 2011: 199-201).

7-8 Ağustos 2008 tarihlerinde Güney Osetya'nın fiilî başkenti olan Şinvali'ye yönelik Gürcü otoritelerince başlatılan askerî müdahalenin ilk döneminde Şinvali ve çevresindeki bazı Oset köyleri Gürcü kontrolü altına girmiş olsa da Rus ordusu tarafından desteklenen Oset milisler, üç gün içerisinde Gürcü saldırılarının tamamını püskürtmüştür (Allison, 2008: 1147-1148). Çatışmalar sırasında sadece Güney Osetya'da yenilgiye uğramayan, Abhazy'da Gürcü hâkimiyeti altındaki son bölge olan Kodori Vadisi'ni Abhaz otoritelerine kaybeden ve Rus ordusunun Tiflis'e çok yakın bir vilayet olan Gori'ye kadar ilerlemesini durduramayan Gürcü yönetimi için savaşı neticelendirecek bir ateşkesi imzalamak kaçınılmaz hâle gelmiştir (Traynor vd., 2008). Söz konusu ateşkes, Fransız yönetiminin

¹⁵ Bazı Rus analistler, mevzubahis politikanın tarihî kökenlerinin 19'uncu yüzyılda Orta Asya coğrafyasında Rus ve Britanya İmparatorlukları arasında geçen “*Büyük Oyun*” (*Great Game*) rekabetine dayandırırlar. Büyük Oyun, bahsedilen yüzyılda kolonyal bir imparatorluk olan İngilizlerin Hindistan'daki sömürgeleri üzerindeki hâkimiyetine bir tehdit olarak gördüğü Çarlık Rusya'ya karşı Orta Asya coğrafyasında engelleme ve bir dizi istihbarat faaliyeti yürütme operasyonu olarak şekillendirilen terimdir. Daha fazla detay için bakınız: Añca (2020); Hopkirk (2001); Kazantsev vd. (2020); Koca (2019); Kuchins ve Zevelev (2012).

¹⁶ Söz konusu adımların kapsamlı analizi için bakınız: Ambrosio ve Lange (2016); German (2016).

arabuluculuğuyla ete kemiğe büründürülmüş; Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Rus Cumhurbaşkanı Dimitri Medvedev, Gürcü Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili ve Güney Osetya lideri Eduard Kokoity'in imzalamış olduğu altı maddelik antlaşmayla birlikte bölge için yeni bir barış planı ortaya konmuştur (Harding ve Prothero, 2008). Ateşkes antlaşması, Güney Osetya'da devriye görevi yapacak bazı Rus askerî unsurları haricindeki Rus güçlerinin Gürcistan'dan çekilmesini ve Güney Osetya ile 1992 yılından beri Gürcistan'dan fiilî olarak ayrı olan Abhazya'nın statüsünün uluslararası düzeyde yürütülecek müzakereler neticesinde belirleneceğini öngörmüştür (Bowker, 2011: 200).

Gürcü tarafı adına açık bir yenilgiyle sonuçlanan savaş sonrasında, Rusya Federasyonu ile Abhazya ve Güney Osetya arasındaki siyasi ve iktisadi bağlar daha da sıkışmıştır (Souleimanov vd., 2018: 74-78). Savaşın ve Gürcü hezimetinin sorumlusunun Abhaz ve Güney Osetya özerkliğine düşmanca tavır takınan Saakaşvili yönetimi olduğunu ilan eden Rusya Federasyonu, Batılı devletlerin Kosova'nın bağımsızlığını tanımalarına cevap niteliğinde bir hamle yapmış; hem Abhazya hem de Güney Osetya'yı 26 Ağustos 2008 tarihinde bağımsız devlet olarak tanımıştır (Aublaa, 2018: 317; Caspersen, 2013: 930-942; Fabry, 2012: 661-676). Bu tanıma ve takiben gelen diğer birkaç tanıma, bir sonraki bölümde etraflı bir şekilde açıklanacağı üzere, Güney Osetya'ya Birleşmiş Milletler (BM) üyeliğiyle elde edebileceği egemen devlet statüsünü kazandırmamış; anayasal ve uluslararası düzlemde Gürcistan Cumhuriyeti'ne bağlı bir bölge olan Güney Osetya'yı sözde devlet hâline getirmiştir.¹⁷

Güney Osetya'daki Rus etkisi, savaştan sonraki dönemde de artarak devam etmiştir (Littlefield, 2009: 1475-1480). Moskova yönetimi ile Şinvali otoriteleri arasında imzalanan Dostluk, İş Birliği ve Karşılıklı Destek Antlaşması uyarınca Rusya Federasyonu Güney Osetya'da 4000 kadar asker bulunduracağı dördüncü üssünü kurmuştur. Rus güçleri aynı zamanda bölgenin güvenliğini tesis etmek için Gürcü kontrolünde olan topraklar ile Güney Osetya arasında fiilî olarak bulunan sınırın korunması görevini de üstlenmiştir (Gerrits ve Bader, 2016: 302). Askerî korumanın yanı sıra ekonomik açıdan da savaş sonrası dönemde tamamen Rus yardımlarına muhtaç hâle gelen ve Rus Rublesi'ni resmî para birimi olarak kullanan Güney Osetya'nın bütçesinin büyük kısmı Moskova'dan gelen yardımlardan oluşmuştur (O'Loughlin vd., 2014: 435-437). Ekonomik düzlemdeki bu hassasiyet, küresel koronavirüs salgını döneminde daha da belirgin hâle gelmiştir.¹⁸

Dünyanın tamamını etkisi altına alan; ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal, psikolojik ve diğer pek çok alanda tesir bırakan ve bırakmaya da devam eden salgın döneminde Güney Osetya mühim sorunlarla karşılaşmıştır (Tarkhanova, 2020). Salgınla mücadelede aşya erişim hususunda çeşitli zorluklar yaşayan Oset otoriteleri; tanı testlerine erişim, vaka sayılarının kaydı ve duyurulması ile tedavi ve tedbir için gerekli tıbbi yardım malzemesinin temin edilmesi açısından da yeterli Rus desteğini görememiştir (Uluslararası Kriz Grubu (UKG), 2020: 13). Salgın sebebiyle hayatını kaybedenlerin resmî kaydını uzun süre paylaşmayan Oset yetkililer, bölgedeki hastanelerin fiziki ve teknik yetersizliklerinin giderilmesi ile mesleki eğitimden yoksun sağlık çalışanlarının yetiştirilmesi hususlarında da başarılı bir süreç yönetimi sergileyememiştir (Parastaev, 2021a). Bu durum, Güney Osetya'yı salgına karşı savunmasız hâle getirmiştir (Parastaev, 2021b).

Gürcistan Cumhurbaşkanı Salome Zurabişvili ve diğer Gürcü yöneticiler, salgınla mücadele sürecinde Abhazya ve Güney Osetya'ya destek olmak üzere BM kuruluşlarının aktif rol oynamasını rica etmiş; Gürcistan üzerinden bölgeye sağlanacak yardımların Gürcü otoritelerince engellenmeyeceğini duyurmuştur (Dumbadze, 2020). Bu çağrılar uluslararası platformlarda karşılık bulmuş; önemli miktarda tıbbi yardım malzemesi, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın sponsorluğunda ve Dünya Sağlık Örgütü'nün öncülüğünde Gürcistan üzerinden Abhazya'ya ulaştırılmıştır (de Waal, 2020). Ek olarak; Abhaz halkının Gürcü hastanelerinde tedavi görmesi için prosedürleri kolaylaştıran Gürcü hükûmeti, Abhazya sınırına yakın bir Gürcü şehri olan Rukhi'de yeni bir hastane açarak Abhazların Gürcü sağlık hizmetlerinden istifade edebilmesi için arzulan adımları atmıştır (Hauer, 2020). Salgınla mücadelede en önemli aşamalardan biri olan tedavi süreçlerine ilişkin

¹⁷ Bu çalışmanın yayına hazırlandığı tarih itibarıyla Güney Osetya'yı bağımsız bir devlet olarak tanıyan BM üyesi devletler şunlardır: Nauru, Nikaragua, Rusya, Suriye Arap Cumhuriyeti ve Venezuela.

¹⁸ 12 Aralık 2019 tarihinde Çin'de ortaya çıkan yeni koronavirüs hastalığı, kısa süre içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. Ortaya çıkışından kısa süre sonra, 12 Mart 2020 tarihinde, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemik bir hastalık olarak ilan edilen koronavirüs hastalığı, 2022 yılının Ocak ayı itibarıyla 5.5 milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.

olarak da Gürcü-Abhaz etkileşimi sağlanmış; Abhaz doktorlar ile Gürcistan'ın Kutaisi şehrinde görev yapan Gürcü doktorların tedaviye dair birbirlerine danışabileceği çevrim içi platformlar BM Kalkınma Programı sponsorluğunda oluşturulmuştur (Anjaparidze, 2020).¹⁹

Abhazy ve Gürcistan arasında salgın döneminde kayıtlara geçen ılımlı atmosferin bir benzeri Gürcü-Oset ilişkileri açısından tezahür etmemiştir (UKG, 2020: 12). Oset yetkililer, Dünya Sağlık Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmaktan kaçınmış; Güney Osetya'yı Gürcistan'ın ülkesel bütünlüğü içerisinde değerlendiren bu kuruluşlarla pratiğe dökülecek herhangi bir yakınlaşmanın Oset egemenliğini zedeleyeceğine inanılmıştır (UKG, 2020: 12). Abhazy benzeri yakınlaşmayı Güney Osetya ile de gerçekleştirmek isteyen Tiflis yönetimi, 2018 yılında oluşturmuş olduğu Uzlaştırma ve Sivil Eşitlik İçin Devlet Bakanlığı aracılığıyla çeşitli faaliyetler sürdürmüştür. Bu kapsamda; Devlet Bakanlığı tarafından başlatılan “*Daha İyi Gelecek İçin Bir Adım*” girişimi, koronavirüs salgınıyla mücadele sürecinde Gürcistan ile Güney Osetya arasındaki kökleşmiş husumetler ve kurumsallaşmış güvensizliğin bertaraf edilmesi için teşebbüslerde bulunmuştur.²⁰ ılımlı Gürcü inisiyatiflerini iyi niyetli girişimler olarak algılamayan Oset otoriteleri, bu katı tutumlarının bir neticesi olarak salgınla mücadelede sayısız zorluğu tecrübe etmiş ve bölgedeki insani durum giderek kötüleşen bir hâl almıştır.²¹

Uzun yıllar süren fiilî ayrılıkla birlikte kökleşen husumetlerin ve kurumsallaşmış güvensizliğin ivedi bir şekilde bertaraf edilmesi zordur; ama koronavirüs salgını sürecinde muzdarip olunan sayısız problemin çözümünde Gürcistan ile geliştirilecek iş birliklerinin Güney Osetya'ya menfaat sağlayabilme ihtimali vardır. Mevzubahis iş birliklerinin kurulabilmesi için iki toplum arasında karşılıklı güvenin net bir şekilde tesis edilmesi gerekliliği aşikârdır. Konfederal yönetimin sağlayacağı imkân ve kabiliyetler marifetiyle bahsi geçen karşılıklı güven ortamına kavuşulması ve Gürcü-Oset ihtilafının kalıcı çözümüne ulaşılması ihtimal dâhilindedir. Söz konusu imkân ve kabiliyetler, konfederal yönetimin bir sonraki bölümde tanıtılmasından sonra mukayeseli analizler eşliğinde sunulacaktır.

3. Konfederal Yönetimin Temel Özellikleri

Bir devletin kurulabilmesi için temel düzeyde ülke, millet ve egemenlik şeklinde üç unsurun varlığı aranmaktadır (Gözler, 2018: 4). Anayasal bir kavram olarak egemenlik; biri ampirik diğeri yargısal olmak üzere iki ana anlam ihtiva etmektedir (Crawford, 1976: 110; MacCormick, 1999: 4-13). Ampirik anlamda egemenlik, bir toprak parçası üzerinde en üstün buyurma gücünü başka bir kişi, teşkilat yahut yapının kabulüne dayalı olmaksızın kullanabilme yetisi olarak ifade edilmektedir (Conversi, 2016: 485-489; Hakyemez, 2004: 2-5). Bir gücün ampirik açıdan egemen olarak kabul edilebilmesi için bir toprak parçasına, bu toprak parçası üzerinde yaşayan kalıcı bir nüfusa, söz konusu toprak parçası ve nüfus üzerinde etkili olan bir otoriteye ve dış müdahaleleri veya kontrolleri engelleyecek bağımsızlığa sahip olması gerekmektedir (Ichijo, 2009: 155-161). Yargısal açıdan egemenlik ise, bir devletin devletlerarası hukuk açısından egemen statü elde etmesiyle açıklanmaktadır (Keating, 2012: 9-15; Lapidoth, 1992: 328-336). Söz konusu statüyü elde etmek için devletin sadece ampirik tanımlamanın dört şartına sahip olması yetmemekte, ampirik egemenliğinin uluslararası toplumu temsil eden BM tarafından da ayrıca kabul edilmesi gerekmektedir (Bhandari, 2014: 330-333; Crawford, 2006: 3-10).

Egemenlik, modern anlamda tanımlanıyorken hem ampirik hem de yargısal anlayışının dikkate alınmasını gerekli kılan melez bir bakış açısına ihtiyaç duymaktadır (Dugard ve Raič, 2006: 95-100). Abhazy ve Güney Osetya gibi yerlerde tesis edilen devlet teşkilatlanmaları, egemenliğin ampirik şartlarını taşıyor olsa da, ampirik egemenliğin uluslararası toplum tarafından yargısal tanınması vuku bulmadığından ötürü devletlerarası düzlemde egemen devlet olarak kabul görmeleri mümkün değildir (Kohen, 2006: 2-4). Mevzubahis düzlemde sözde devlet olarak algılanan bu teşkilatlanmalar, ampirik egemenliklerini yargısal boyuta taşıyabilmeleri için nihai anlamda BM üyesi olmaları gerekmektedir

¹⁹ Küresel koronavirüs salgını sürecinde Gürcü ve Abhaz otoriteleri arasında cereyan eden ılımlı atmosferin etraflı analizi için bakınız: Kolçak ve Ercan (2021).

²⁰ Mevzubahis faaliyetlerin kısa bir özeti için bakınız: <https://civil.ge/archives/407951> (15.01.2022).

²¹ Koronavirüs salgınının bölgedeki yıpratıcı etkilerinin analizi için bakınız: Chankvetadze ve Murusidze (2020); Parastayev (2021a, 2021b); UKG (2020).

(Dugard, 1987: 35). Bu üyelik, BM Genel Kurulu'nun BM Güvenlik Konseyi tarafından önerilen aday devletin BM'ye katılımını üçte iki çoğunlukla onaylamasıyla söz konusu olmaktadır (Raiç, 2002: 5). Alternatif olarak; BM Güvenlik Konseyi daimî üyeleri arasında sıralanan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık, Çin, Fransa veya Rusya tarafından ampirik egemenliği tanınan aday devletlerin de diğer daimî üyelerin hiçbirinin ilgili karara muhalefet şerhi koymaması kaydıyla BM üyesi olabilmesi ihtimal dâhilindedir (Pavković ve Radan, 2007: 36). Bu durum, daimî üyelerin birinin dahi BM üyesi olmasına karşı çıktığı aday devletin yargısal egemenliğini kazanamamasına ve netice itibarıyla sözde devlet olarak varlığını sürdürmesine sebep olmaktadır (Kolçak, 2020b: 152; Pavković, 2011: 308).

Sözde devlet nitelendirmesinden kurtulmak için yargısal egemenliğin muhakkak elde edilmesi gerekliliği, devletlerarası hukuk doktrininde çeşitli eleştirilere tabi tutulmaktadır. Söz konusu doktrinde önemli bir yer tutan izhari kuram (*declaratory theory*), 1933 tarihli Devletlerin Hak ve Görevlerine Dair Montevideo Sözleşmesi kaynaklı ampirik şartların sağlanmasını egemenliğin elde edilmesi için yeterli görmektedir (Eckert, 2002: 21-23). İzhari kurama göre; ampirik şartları sağlayan Güney Osetya, egemen bir devlet olarak kendisini tanıyan Nikaragua, Rusya ve Venezuela gibi devletlerle ikili yahut çoklu diplomatik ilişkiler sürdürebilir. BM üyeliğinden yoksunluk, not edilen devletlerle ilişkilerin sürdürülmesi noktasında Güney Osetya'yı engellemeyeceği için, egemenlik özelinde olumsuz bir nitelendirmenin yapılması da izhari kurama göre yersizdir (Ediger, 2018: 1679-1680).

İzhari kuramın kayda geçirilen temel iddiasını reddeden ve öğretide yer alan yapıcı kuram (*constitutive theory*), BM üyeliği noksanlığının bazı diplomatik ilişkilerin yürütülmesini önlemeyeceğini kabul etmektedir (Crawford, 2006: 4). Bu noktada önemle vurgulamak gerekir ki, yürütülen bazı ilişkilerin mevcudiyeti, ampirik egemenliğini elde etmiş devlet teşkilatlanmasını, yargısal egemenliğini tesis etmiş bir devletle eşit statüye taşımamaktadır (Eckert, 2002: 23-24). Bu teşkilatlanma, her ne kadar kendisini tanıyan devletlerle diplomatik ilişki yürütebilir olsa da, uluslararası kuruluşlar nazarında devletlerarası hukukun somut bir süjesi hâline gelememektedir (Ediger, 2018: 1680-1681). Bir başka deyişle, BM sözleşmelerine taraf olamayan, BM kararlarına katılamayan, uluslararası kuruluşlarda temsilcilik bulunduramayan ve bu kuruluşların işlevsel kılınmasında resmî rol oynayamayan teşkilatlanmaların, tüm belirtilenlerde payı olan ve yargısal egemenliğini BM üyeliğiyle elde etmiş devletlerle eşit statüde olduğunu ileri sürmek zordur (Vidmar, 2012: 361). Bu zorluk, yargısal egemenliğini tesis edemeyen devlet teşkilatlanmaları için egemenlik iddiasında bulunma noktasında da aynen caridir.²²

Konfederalleşme, devletlerin egemenliğine ampirik veya yargısal açıdan halel getirmeden birlikler oluşturmalarına imkân vermektedir (Ducháček, 1985: 46; Perry, 2015: 497). Söz konusu birlikler, iki veya daha fazla devletin siyasi ve iktisadi anlamda devletlerarası düzlemde etkili olma gayelerinin yanı sıra ortak savunma ve dış politika ajandaları oluşturma hedeflerini gerçekleştirmek için ete kemiğe büründürülebilmektedir (Elazar, 1995a: 6; Stevens, 1977: 182). Birlikler, konfederal bileşenlerin tümünün sınırları dâhilinde hukuki anlamda geçerli ve bağlayıcı olan yazılı temel antlaşmalarla inşa edilmektedir (Lister, 1996: 33; Wolff, 2011: 1785). Bu antlaşmalar; savunma, uluslararası ilişkiler, iç ve dış ticaret gibi alanlarda konfederal bileşenlerin aralarında iş birlikleri yapmak ve tamamının katılımıyla ortak politikalar geliştirmek üzere konfederasyonun merkezî teşkilatlanmasına sınırlı yetkilendirmeler yapmaktadır (Wirt, 1982: 111; Wolff, 2013: 32). Konfederal bileşenlerin yetki alanını tanımlama hususunda ise oldukça cömert davranan mevzubahis antlaşmalar, bileşenlerin egemen devlet statüsünü tanıyarak ve diledikleri yahut gerekli gördükleri zaman diğer bileşenlere bildirerek birlikten çıkma haklarını garanti altına alarak konfederasyonları aralarında sıkı siyasi ve iktisadi bağlar bulunan bağımsız devletlerin ligi hâline getirmektedir (Ducháček, 1982: 129; Elazar, 1995b: 5).

Konfederasyon üyesi devletler, sınırları dâhilinde bağlayıcılığını kabul ettikleri temel antlaşmalar tarafından teşri, icraî ve kazaî yetkilerle donatılmakta; kendi kamu ve özel hukuk alanlarını dış müdahale olmadan inşa etmek üzere serbest bırakılmaktadır (Suksi, 2013: 51-66). Bu serbestiyet, konfederal bileşenler ile konfederasyonun merkez teşkilatlanması arasında bir hiyerarşik ilişkinin kurulmasını engellemekte; bileşenlerin ampirik ve yargısal anlamda egemenliklerini tüm boyutlarıyla pratiğe dökmelerine imkân vermektedir (Stepan, 2013: 238-239; Watts, 1998: 121). Üye devletler, diğer egemen devletlerle yahut İsviçre kantonları gibi anayasal düzlemde yetkilendirilen federe devletlerle

²² Gerek izhari gerekse yapıcı kurama dair kapsamlı bilgi için bakınız: Lauterpacht (1944); Talmon (2005).

devletlerarası antlaşmalar imzalayabilmekte; bu antlaşmaları kabul edip ülkesel sınırları içerisinde yürürlüğe koyabilmektedir (Silverström, 2008: 259-271). Üye devletlerin egemen statüsü, bu devletleri bağımsız yahut bağlantı devleti olarak kabul eden BM tarafından da tanınmakta ve bu tanımla birlikte konfederasyon üyeleri, uluslararası seviyede diğer devletlerle eşit aktörler olarak statüsel varlığını sürdürebilmektedir (Rezvani, 2014: 93, 2015: 269-296).

Egemen devletler, uluslararası ekonomik birliklerin ve siyasi teşkilatların sayısının arttığı 20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren konfederalleşme faaliyetlerine hız vermiştir (Elazar, 1982: 5). Afrika Birliği, Avrupa Birliği, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği, Karayipler Topluluğu gibi devletlerarası oluşumlar, temel köşe taşlarını konfederal nitelikler üzerine inşa ederek küresel anlamda konfederalleşmeye ivme kazandırmıştır (Elazar, 1996: 349; Kolçak, 2020a: 219). Söz konusu birlikler, üyelerinin egemenliklerini güvence altına almakla birlikte, dinamik ve etkili yönetim araçlarını ulusötesi karakterlerle pratiğe dökerek konfederalleşmeye bütün kıtalarda popülerlik kazandırmıştır (Elazar, 1987: 50-51, 1997: 246; Kolçak, 2021: 24).

4. Gürcü-Oset İhtilafının Çözümü İçin Konfederalleşme Önerisi

Ampirik anlamda egemenliğin şartlarını taşımakla birlikte, bu şartların mevcudiyetini yargısal düzlemde uluslararası topluluğa günümüz itibarıyla kabul ettiremeyen Güney Osetya'nın konfederal formüller marifetiyle yargısal egemenliğini temin edebilmesi ihtimaller dâhilindedir. Yargısal egemenlik için nihai aşamanın BM üyeliğinin elde edilmesi olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Söz konusu üyelik, mutlak bağımsız devlet statüsüne erişimle kazanılabilmektedir. Ancak, mutlak bağımsızlık (*outright independence*) BM üyeliği için muhakkak varlığı aranan bir şart değildir (Baldacchino, 2018: 5-9; Benedikter, 2009: 294). Konfederal antlaşmaların bir ürünü olarak tezahür eden bağlantı devlet statüsü (*associate statehood*) de BM üyeliği için yeterli görülmektedir (Mautner, 1981: 298; Panke ve Gurol, 2020: 85). Mevcut BM üyeleri arasında bir başka devletle konfederal antlaşmalar yapmış ve bu antlaşmalar çerçevesinde savunma, uluslararası ilişkiler gibi alanlarda pek çok egemen yetkisinin kullanımını antlaşma tarafı devlete devretmiş üyeler bulunmaktadır (Lapidoth, 1997: 21-28; Maass, 2020: 21-29). Bu tip antlaşmalarla yetki devrettikleri devletin bağlantı devleti konumuna gelen söz konusu BM üyeleri, yerel anayasaları çerçevesinde kendi kamu ve özel hukuk alanlarını inşa edip geliştirebilmekte; diledikleri veya gerekli gördükleri hâllerde antlaşmaların geçerliliğini karşı tarafın rızasını almadan sonlandırabilmektedir (Anckar, 2020: 40-48; Sarapuu ve Randma-Liiv, 2020: 57-64).

Temel niteliklerini ifade etmiş olduğumuz konfederal antlaşmaların örnekleri pek çok devlet arasında mevcuttur (Baldacchino ve Wivel, 2020: 4-7; Dumieński, 2014: 25). BM üyesi Lihtenştayn Prenslığı ile İsviçre Cumhuriyeti arasında imzalanan ve yürürlüğe konulan önemli sayıdaki iki taraflı antlaşmalarla Prenslık; savunma, uluslararası ilişkiler ve daha birçok alanda anayasal yetkilerinin kullanımını devrettiği Cumhuriyetin bağlantı devleti konumuna gelmiştir (Bajon, 2018: 2-4; Veenendaal, 2015: 334-348). Prenslık ile Cumhuriyet arasında inşa edilen konfederal birliğin temeli, 1 Ocak 1924 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması ile atılmıştır (Manz-Christ, 2009: 5). İnşa edilen konfederal birlik, sonraki yıllarda yürürlüğe konan Ortak Patent Koruma Antlaşması (1979), Ortak Para Birimi Antlaşması (1980) gibi çeşitli antlaşmalar aracılığıyla sayısız alanda iş birliği ve ortak politikalar üretmeye imkân sağlamakla birlikte, Lihtenştayn ve İsviçre arasındaki entegrasyonu da önemli ölçüde güçlendirmiştir (Kolçak, 2017: 49-51; Rigamonti, 2011: 4-5). Benzeri yöndeki güçlü kurumsal bağlar; (i) Monako Prenslığı ile Fransa Cumhuriyeti, (ii) San Marino Cumhuriyeti ile İtalya Cumhuriyeti, (iii) Andorra Prenslığı ile İspanya Krallığı ve Fransa Cumhuriyeti, (iv) Marşal Adaları Cumhuriyeti ile ABD, (v) Palau Cumhuriyeti ile ABD ve (vi) Mikronezya Federal Devletleri ile ABD arasında da hâlen yürürlükte bulunan konfederal antlaşmalar sayesinde varlığını sürdürmektedir (Corbett ve Connell, 2020: 344-345; Veenendaal, 2020: 152-158; Wivel, 2020: 101-104).

Benzeri bir konfederal birlik, Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki ihtilafın çözümü için de inşa edilebilir. Söz konusu birlik kapsamında Gürcistan'ın bağlantı devleti konumuna gelecek Güney Osetya, yargısal egemenliğini de bu birlik sayesinde kazanabilecektir. Bu kapsamda; Güney Osetya ve Gürcistan arasında inşa edilecek konfederal birliğin mevcut ihtilafı çözmekten ziyade fiilî anlamda gözlemlenen Oset ayrılığının uluslararası düzlemde resmîyet kazanmasına gerekçe oluşturacağını iddia

eden görüşler ileri sürülebilir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Güney Osetya ile konfederal birlikteliği kabul edecek Gürcistan, nihai anlamda Güney Osetya'nın egemenliğini tanımış olacaktır. Bu durum, Güney Osetya'nın kısa süre içerisinde yargısal egemenliğini kazanıp BM üyeliğini elde edebilmesine imkân verecektir. Söz konusu üyelik, Güney Osetya için net bir diplomatik kazanım olacaktır. Benzeri bir kazanımın Gürcistan için kısa vadede gerçekleşmesi zordur. Konfederal birliktelikler; yerel, bölgesel yahut ulusal bağlılıkları kısa vadede değiştirebilmekte pek mahir değildir. Ancak, söz konusu bağlılıklar uzun vadede karşılıklı güven ve ortak çıkarlar üzerine inşa edilen konfederal bağlılıklara dönüşebilmektedir. Bu dönüşüm, konfederal bileşenler veya müttelikler arasındaki birliğin uzun vadede birleşik tek devlet hâline gelmesine de yardımcı olabilmektedir. Konfederasyonların ilk örnekleri olan Alman, Amerikan, Flemenk ve İsviçre Konfederasyonları bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. Not edilen dört konfederasyonun tamamı yerel, bölgesel veya ulusal bağlılıkların uzun vadede konfederal bağlılıklara dönüşmesiyle birlikte istikrarlı federasyonlara veya üniter devletlere dönüşmüştür (Kolçak, 2021: 222).

Yukarıda not edilen dört konfederasyonun tamamı güvenlik gerekçeleriyle oluşturulmuş birlikteliklerdir (Lister, 1996: 23). Amerikan devletleri, kendi varlıklarını ve bağımsızlıklarını İngiliz saldırılarına karşı korumak amacıyla Amerikan Konfederasyonu'nu kurmuştur (Kolçak ve Ercan, 2021: 392). Flemenk Konfederasyonu, İspanya ve Fransız Krallıkları tarafından kendilerine yöneltilen dış tehditlerden kurtulmayı amaçlayan egemen devletlerce ete kemiğe büründürülmüştür. (Kolçak, 2021: 222). İsviçre Konfederasyonu, bölgede egemen varlığını sürdürmekle birlikte Avusturya Krallığı'nın dış tehditleri yüzünden devamlı zayıflayan devletlerce inşa edilmiştir (Lister, 1996: 12). Alman Konfederasyonu ise Napolyon sonrası Fransa'nın Alman toprakları üzerindeki istilacı tutumunu bertaraf etmek için teşkilatlanan bir birliktir (Kolçak ve Ercan, 2021: 392). Güvenlik eksenli bir bakış açısıyla şekillendirilen bu konfederasyonlar, zaman içerisinde geçmiş oldukları ekonomik, siyasi ve sosyal entegrasyon süreçleriyle birlikte federasyonlara ve hatta üniter devletlere dönüşmüştür (Kolçak, 2021: 222).

Flemenk Cumhuriyeti'nin batı eyaletlerini oluşturan Hollanda, Utrecht ve Zelanda, 16'ncı yüzyılın ikinci yarısında Cumhuriyetin doğu eyaletleri arasında yer alan Frizya, Gelderland, Groningen ve Overijssel'den etnik, kültürel ve dinî anlamda çok farklı özellikler barındırmakta; bahsi geçen iki yaka arasında etno-kültürel çatışmalara bağlı olarak şekillenen husumetler ve karşıtlıklar mevcut bulunmaktaydı (Lister, 1996: 12). Doğu ve batı arasında net olarak gözlemlenebilen tek ortak özellik olan İspanyol Derebeyi İkinci Philip'e karşı hoşnutsuzluk, 16'ncı yüzyılın sonlarından itibaren eyaletlerin arasında bulunan bütün olumsuzlukların ortadan kalkmasına imkân sağlamıştır (Kolçak, 2021: 222). İspanyol saldırılarına karşı ortak koruma kalkını oluşturmak için konfederal yöntemlerle birleşen eyaletler, güvenlik endişelerinin hafızalardan silinmesiyle beraber artan ekonomik potansiyeller eşliğinde geçmiş dönemden bakiye kalan etno-kültürel sorunlarının tamamını çözmüştür (Kolçak ve Ercan, 2021: 392). Eşit temsile dayalı bir şekilde inşa edilen Flemenk Konfederasyonu, bileşenler arasındaki husumetlerin giderilmesi sonrasında günümüzde varlığını sürdüren ve siyasi teşkilatlanma yapısı açısından bir üniter devlet olan Hollanda Krallığı'nın da temellerini atmıştır (Kolçak, 2021: 222).

Napolyon sonrası Almanya'nın siyasi ve sosyolojik yapısına bakıldığında 16'ncı yüzyıl Hollanda'sına benzer bir iklimle karşılaşmaktadır. 1815 yılında kurulan Alman Konfederasyonu öncesi dönemde Konfederasyonun temel bileşenleri olan Bavyeralılar, Renanyalılar ve Saksonlar arasında sert siyasi kutuplaşmalar ve etno-kültürel husumetler mevcut bulunmaktaydı (Kolçak ve Ercan, 2021: 392). 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren güçlenen Alman romantizminden önemli ölçüde etkilenmekle birlikte, Konfederasyonun kurulmasıyla somut anlamda ete kemiğe büründürülen ortak Alman kimliği, Bismarck tarafından Konfederasyon bileşenleri arasındaki husumetlerin giderilmesinde önemli rol oynamış; konfederalleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkan federal karşılıklı güven ilkesi (*Bundestreue*) ile günümüz Almanya Federal Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır (Kymlicka vd., 1997: 32). Alman federe devletlerinin (*Länder*) eşit statüsüne anayasal kimlik altında hukuki güvence sağlayan söz konusu ilke, Alman Federal Anayasa Mahkemesi içtihatları çerçevesinde de modern dönemde dinamik bir şekilde savunulmaktadır (Kolçak, 2021: 222). Totaliterizm sonrası Almanya'nın politik kültürünün oluşturulmasında en önemli aktör olarak gösterilen ilke; yerel, bölgesel yahut ulusal kimliklerin altını çizerek objektif bir Alman milleti tasavvur etmekten ziyade subjektif millet anlayışına dayanan ve ortak acılar ile ortak gelecek beklentilerine vurgu yapan anayasal vatanperverlik kavramını ön plana çıkarmaktadır (Kymlicka vd., 1997: 33). Konfederalleşme sürecinin temel meyvelerinden biri olan

federal karşılıklı güven ilkesi ve bu ilkenin bir uzantısı olarak devlete sadakat borcunun ifa edilmesinde subjektif unsurlara atıf yapan vatanperverlik tanımlaması, güçlü ve istikrarlı federal Alman sisteminin şekillendirilmesinde temel aktörler olarak kabul edilmektedir (Kolçak ve Ercan, 2021: 393).

İsviçre Konfederasyonu da Flemenk ve Alman örneklerine benzer bir tarihî altyapı üzerine inşa edilmiştir. Konfederasyonun ete kemiğe büründürülmesinden önce bu teşkilatlanmayı oluşturan şehir ve dağ kantonlarının niteliksel olarak tek ortak özellikleri, Avusturya Habsburg Hanedanlığı ve diğer dış güçler tarafından kendilerine yöneltilen güvenlik tehditleridir. Etnik, kültürel, dilsel ve dinî yönden çok farklı özelliklere sahip olan ve aralarında bu özelliklerden kaynaklı çeşitli problemler mevcut bulunan kantonlar, güvenlik kaygılarını bertaraf etmek amacıyla tamamladıkları konfederalleşme süreci sonrasında kantonal farklılıklardan kaynaklı kutuplaşmaları bir kenara bırakmış; siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonrasında yerel, bölgesel ve ulusal bağlılıklar, konfederal birlikteliğe dönüşmüştür. 1999 İsviçre Anayasası uyarınca bir konfederasyon olarak isimlendirilen ve siyasi teşkilatlanması açısından bir federasyon olan günümüz İsviçre devleti, bu birlikteliğin bir uzantısı olarak şekillenmiştir (Kolçak ve Ercan, 2021: 393).

Amerikan Konfederasyonu da benzeri bir içerikle karşımıza çıkmaktadır. Konfederalleşme öncesi dönemde varlığını sürdüren Amerikan devletleri arasında çeşitli etno-kültürel husumetler ve siyasi çekişmeler bulunmaktaydı. Yeni İngiltere ve Virjinya arasında söz konusu olan düşmanlıklar ile birlikte konfederal bileşenler olarak kayıtlara geçen 13 Amerikan devletinin tamamında farklı sosyal ve dinî özellikler ön plana çıkmaktaydı. Uzun süreli İngiliz sömürü döneminin ürünü olarak beliren ve Amerikan devletlerinin her biri için ayrı kimliklerin şekillenmesine sebebiyet veren mevzu bahis farklılıklar ve husumetler, güvenlik odaklı konfederalleşme süreciyle birlikte unutulmuştur. Yerel, bölgesel ve ulusal bağlılıklar, Amerikan Konfederasyonu'nun kurulması sonrasında yerine konfederal birlikteliği bırakmış; güçlü ve istikrarlı Amerikan federasyonu, bu birliktelik üzerine inşa edilmiştir (Kolçak, 2021: 223; Lister, 1996: 11-33).

İlk konfederasyon örneklerinin incelenmesi sonrasında açıkça şunu söyleyebiliriz: Güvenlik endişeleriyle kurulmuş olan ve bileşenleri arasında sıkı bağlar bulunmayan konfederasyonlar; yerel, bölgesel ve ulusal bağlılıkların süreç içerisinde konfederal birlikteliklere dönüşmesiyle beraber siyasi teşkilatlanma açısından tek devlete evrilebilmektedir. Söz konusu evrilme süreci, Benelüks Birliği için de ihtimaller arasında yer almaktadır. Avrupa entegrasyonunun öncüleri arasında sıralanan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg devletlerinden oluşan Benelüks Birliği, kendilerine has konfederalleşme sürecini uzun yıllardır sürdürmektedir (Bursens ve Crum, 2010: 144-148). Gümrük birliği amacıyla kurulan Benelüks Birliği, ilerleyen yıllarda gümrük birliğinin halefi olarak ekonomik birliğe ve daha sonrasında da ekonomik birliğin halefi olarak bir konfederasyona evrilmiştir (Casier, 2011: 237-239; Maes ve Verdun, 2005: 327-330).

Benelüks Birliği'nin tarihî kökleri, İskandinav devletleri ile Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1930'lu yıllarda kurulan ve mali temelli entegrasyoncu teşebbüsleri destekleyen Oslo İttifakı'ndan gelmektedir (Meijer, 2015: 71-73). Uluslararası düzlemde söz sahibi olan devletlerin İttifaka karşı sergilediği olumsuz tavır, İskandinavya ve Benelüks arasında geniş çaplı bir entegrasyonu İkinci Dünya Savaşı öncesinde engellemiştir (Jones, 2003: 3-9). Savaş sürecinde entegrasyonu daha dar kapsamda uygulama kararı alan Benelüks devletleri, 21 Ekim 1943 tarihinde Londra'da Parasal Birlik Antlaşması'nı imzalayarak konfederalleşme yönünde ilk adımı atmıştır (Wouters ve Vidal, 2008: 8-20). Antlaşma, 1946 yılında Benelüks devletlerinin ulusal yasama organları tarafından da kabul edilip onaylanmış ve bu çerçevede Hollanda Guldeni ile Belçika Frangı arasında döviz değişim oranları yeniden düzenlenmiştir.²³ Parasal birliğin devamı niteliğinde bir konfederalleşme işlemi olarak, 1 Ocak 1948 tarihinde yeni bir antlaşma yürürlüğe girmiş ve Benelüks devletleri arasında gümrük birliği kurulmuştur (Belkahla, 2017: 3-4).

Gümrük birliğini daha ileriye taşıyacak yeni bir entegrasyon süreci, 1940'lı yılların sonunda başlatılmış; 15 Ekim 1949 ve 18 Şubat 1950 tarihlerinde hukuki geçerliliğini kazanan antlaşmalarla özel tüketim vergilerinde birliği sağlayan ve Benelüks devletleri arasındaki ulusal sınırlardan geçişleri

²³ Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, 25 Temmuz 1921 tarihli Brüksel Antlaşması ile Belçika ve Lüksemburg arasında bir ekonomik birlik kurulmuştur.

kolaylaştıran reformlar yapılmıştır (de Vries, 2008: 853-859). 1952 ve 1953 yıllarında imzalanan ve yürürlüğe giren yeni antlaşmalarla mali borçların ödenmesinde Benelüks devletlerinin birbirine yardım etmesi hukuki anlamda güvence altına alınmış; ihracat ve ithalat düzenlemeleri dâhil olmak üzere ortak dış ticaret politikasının belirlenmesi için gerekli teşkilatlanmalar tamamlanmıştır (Zonneveld ve Faludi, 1997: 4-6). 8 Temmuz 1954 tarihli Sermaye Hareketliliğinin Serbestiyeti Üzerine Antlaşma, 7 Haziran 1956 tarihli İş Gücünün Serbest Dolaşımı Üzerine Antlaşma ve 6 Temmuz 1956 tarihli Kamu Alımları Üzerine Protokol ile ekonomik birliğin temelleri atılmış; 3 Şubat 1958 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1960 tarihinde yürürlüğe giren Benelüks Ekonomik Birliği'nin Kurulmasına Dair Antlaşma (1958 Antlaşması) ile birliğin kurumsallaşması sağlanmıştır. Gümrük birliğinden ekonomik birliğe geçiş ise Benelüks bölgesinin tek ekonomik pazar hâline getirilmesiyle sağlanmıştır (Cogen, 2015: 12-19). 1958 Antlaşması; sermaye, mal, insan ve hizmetlerin bütün Benelüks sınırları dâhilinde serbest dolaşımına izin vermekle birlikte ekonomik, mali, sosyal ve dış ticaret politikalarının belirlenmesinde Benelüks devletleri arasında koordinasyonun ve iş birliğinin dinamik bir şekilde sürdürülmesine cevaz vermiştir (Witlox vd., 2007: 325).

1958 Antlaşması, Benelüks devletleri arasında yoğun bir entegrasyon programının uygulanmasına imkân sağlamıştır.²⁴ Bu program, ulaşım ve posta ücret tarifelerini Benelüks sınırları dâhilinde standartlaştırmış; ortak refah ve sosyal politikaların yürütülmesinde Benelüks devletleri arasındaki koordinasyonu güçlendirmiştir. Benelüks bölgesinde ulusal sınır kontrollerini düzenleyen mevzuat hükümlerini ilga edecek şekilde yeni kanunların Benelüks devletlerinde yürürlüğe girmesini sağlayan program; iletişim, kanalizasyon ve atık toplanması gibi altyapı işleri ile hava, su ve gürültü kirliliği başta olmak üzere çevreye ilişkin kamu hizmetlerinin yürütülmesinde de ortak politikaların belirlenmesine imkân sağlamıştır (Groenendijk, 2004: 153-161).

50 yıllık hukuki geçerliliği olan 1958 Antlaşması, süreli bir düzenleme olarak 31 Ekim 2010 tarihinde mülga hâle gelecekti. Bu durum, Benelüks devletlerini yeni bir entegrasyon sürecine teşvik etmiş; 17 Haziran 2008 tarihli Benelüks Ekonomik Birliği'nin Kurulmasına Dair Antlaşmanın Değiştirilmesi Üzerine Antlaşma (2008 Antlaşması) ile daha derin, güçlü ve geniş iş birliklerinin kurulması için hukuki dayanak oluşturulmuştur. 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe giren 2008 Antlaşması, süresiz bir hukuki düzenleme olarak konfederasyonu Benelüks Birliği olarak tanımlamış ve statüsünü daimî hâle getirmiştir (md. 1).²⁵ Çeşitli imtiyaz ve dokunulmazlıklardan yararlanmak üzere Birliğe uluslararası hukuki kişilik kazandıran ve Benelüks Birliği'ni bir konfederasyona dönüştüren 2008 Antlaşması'na göre; "*Benelüks Devletleri, ortak çıkarlarını korumak ve halklarının refahını daha üst seviyeye taşımak için Birliği kurmuştur*" (md. 1). Birliğin gayesi 2008 Antlaşması'nda şu şekilde tanımlanmıştır: "*Bu Birliğin amacı, hem Birlik üyesi devletler arasında iş birliğini derinleştirmek ve geliştirmek hem de üyeler arasındaki dayanışmayı bütün seviyelerde güçlendirmek ve ilerletmektir*" (md. 2/1). 2008 Antlaşması, Birliğin temel hedeflerini şu şekilde ortaya koymaktadır: (i) Benelüks iç pazarını korumak ve geliştirmek; (ii) sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunmasına yönelik ortak politikalar geliştirmek ve (iii) iç işleri ve adalet alanlarında politikalar geliştirecek ortak kurum ve kuruluşlar inşa etmek (md. 2/2). Belirtilen hedefleri gerçekleştirmek üzere faaliyetlerini sürdüren Benelüks devletleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) ve konfederasyonun merkezî teşkilatı içerisinde yer alan Bakanlar Komitesi, Benelüks Konseyi, Benelüks Danışma Meclisi, Benelüks Adalet Divanı ve Benelüks Genel Sekreterliği; Benelüks Birliği'nin bütün bileşenlerinin daha sıkı kurumsal bağlarla birbirlerine bağlanması ve Birliğin bir federasyona evrilmesi için savunma politikaları ve kolluk güçlerinin yürüttüğü kamu hizmetleri çerçevesinde de çok taraflı antlaşmaları pratiğe dökmeye devam etmektedir.²⁶

Konfederal antlaşmaların ürünü olarak ortaya çıkan bağlantı devletler ile bu devletlerin anayasal ve kurumsal anlamda bağlantı kurdukları devletler arasında da benzeri entegrasyoncu operasyonların

²⁴ 1958 Antlaşması; 16 Mart 1971, 26 Ocak 1976 ve 16 Şubat 1990 tarihlerinde değiştirilmiştir.

²⁵ 2008 Antlaşması'nın 39/2'nci maddesine göre; Benelüks devletleri, Benelüks Genel Sekreterliği'ne Birlikten ayrılma isteklerini ilettikten üç yıl sonra Birlikten resmî olarak çıkabilir. 2008 Antlaşması'nın 39/5'inci maddesi uyarınca Birlik üyelerinin 31 Ocak 2021 tarihi öncesinde Birlikten çıkma hakları bulunmamaktaydı. 2008 Antlaşması'nın İngilizce versiyonuna erişim için bakınız: https://www.wipo.int/edocs/treaties/en/rbeu/trt_rbeu.pdf (22.01.2022).

²⁶ Söz konusu çok taraflı antlaşmaların kapsamlı analizi için bakınız: Biscop vd. (2013); Drent (2014); Drent vd. (2013); Drent vd. (2014); van Nimwegen (2017); Venema (2020).

izlenmesi ihtimal dâhilindedir. Yukarıda ifade etmiş olduğumuz üzere, Lihtenştayn ile İsviçre arasındaki konfederalleşme süreci gümrük birliğinin kurulmasıyla başlamış; bu birlik, ilerleyen yıllarda ekonomik birliğe evrilmiştir. Ekonomik birliğin nihai olarak bir konfederasyona evrilmesi ise adalet, dış politika, savunma ve mali konularda ortak karar alma mekanizmalarının kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Önümüzdeki dönemde inşa edilecek ve kurumsal iş birliğini derinleştirip genişletecek ortak mekanizmalar, Lihtenştayn ve İsviçre arasındaki konfederal birlikteliği bir adım ileri taşımaya; Alman, Amerikan, Flemenk ve İsviçre Konfederasyonlarının tarihî sürecinde kayıtlara geçtiği gibi tek devlet çatısı altında birleşmeye imkân verebilir.

Gürcistan ve Güney Osetya arasında inşa edilecek muhtemel bir konfederal birliktelik de uzun vadede benzeri neticeleri beraberinde getirebilir. Karşılıklı güven ilkesi çerçevesinde şekillendirilen konfederal bağlılıklar ve bu bağlılıkların doğal bir uzantısı olarak vuku bulan ekonomik, siyasi ve sosyal entegrasyon süreçleri, nihai anlamda tek devlet çatısı altında birleşmeyle sonuçlanabilir. Tek devlet çatısı altında birleşmenin konfederal yöntemler dışında, askerî usûller kullanılarak da elde edilebileceğini iddia edenler olabilir. Mevzubahis iddiaları güçlendirici bir unsur olarak 2020 Karabağ Savaşı ve neticeleri öne sürülebilir. 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan ve 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan'ın zaferi ile sonuçlanan Karabağ Savaşı, Azerbaycan'a toprak bütünlüğünün büyük bir çoğunluğunu yeniden tesis etme imkânı vermiştir.²⁷ Benzeri bir askerî yöntemle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün de sağlanabileceğini iddia eden görüşlere karşı ilk etapta hatırlatılması gereken husus, Azerbaycan ile Gürcistan arasında açık bir şekilde gözlemlenebilecek kapasite farklılıklarıdır.

Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını son derece etkin bir şekilde kullanan Azerbaycan; bu kaynakları, Batılı devletlerin desteğini arkasına alarak Rusya Federasyonu dışındaki rotalar üzerinden dünya pazarlarına ulaştırmış; Rus inisiyatifine bağlı kalmamakla birlikte dünya enerji piyasasında rol sahibi olan mühim bir aktör hâline gelmiştir. Rusya'nın dahi dikkate almak zorunda kaldığı bir aktör hâline gelen Azerbaycan, dış politikasında geniş çepirli bir hareket serbestiyeti elde etmiştir. Enerji piyasasından elde ettiği gelirin büyük bir bölümünü, Dağlık Karabağ bölgesinde çıkması muhtemel savaşın hazırlıkları için kullanan Azerbaycan yönetimi, millî ordusunun modernizasyonunu ihmal etmemiştir. Haydar Aliyev'in iktidar döneminde başlatılan ve Rusya'yı gücendirmeden diğer küresel güçlerle iyi ilişkiler kurmayı hedefleyen çok taraflı dış politika, İlham Aliyev döneminde de aynen uygulanmış; Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan Azeri mağduriyeti ve haksız Ermeni işgalinin devletlerarası düzlemde kamuoyuna doğru ve güçlü aktarımı sağlanmıştır.²⁸ Diplomatik çabaları neticesinde pek çok devleti haklılığı konusunda ikna eden Azerbaycan, diğer birçok devletin de en azından muhalif tutum sergilemesinin önünde setler çekebilmiştir. Belirttiğimiz askerî ve diplomatik adımları atan Azerbaycan, hem kendisini askerî çözüm yöntemi uygulamaya en iyi şekilde hazırlamış hem de uluslararası konjonktürü bu yöntemin uygulanmasına hazırlamıştır. Bu hazırlıklar, askerî yöntemler marifetiyle işgal altındaki Azerbaycan topraklarının kurtarılmasına doğrudan katkı sunmuştur.²⁹

Azerbaycan'ın başarısının arka planını öz bir şekilde ifade ettikten sonra Gürcü potansiyelinin yetersizliğinden de ayrıca bahsetmek gerekmektedir. Gürcistan, Azerbaycan gibi zengin petrol yahut doğal gaz kaynaklarına sahip bir devlet değildir. Endüstriyel temele dayanan bir ekonomik gücü olmayan Gürcistan, uluslararası politikada özerk davranabilme kabiliyetinden de yoksundur. Abhazya ve Güney Osetya gibi ihtilafların devam ettiği bölgelerde bir askerî yüzleşmeye hazır olmayan

²⁷ Karabağ sorununun güncel analizi ve 2020 Karabağ Savaşı'nın detaylı incelemesi için bakınız: Asker ve Özpınar (2021); Mehmed (2021); Ögütçü ve Yılmaz (2021); Özdaşlı (2021); Paşa (2021); Sarıkaya (2021).

²⁸ Çok yönlü dış politika sadece Azerbaycan tarafından benimsenen bir diplomatik yöntem değildir. Bu yöntem, Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan bazı devletlerce uygulanmaktadır. Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev liderliğinde çok yönlü bir dış politika benimseyen Kazakistan, Rusya'nın Avrasya ve Kafkasya çıkarlarına hâle getirmeden hem ABD hem de Avrupa Birliği ile iyi ilişkiler yürütmektedir. Benzeri bir politikayı sürdürmekte başarısız olan Ukrayna ise Rusya'nın askerî müdahaleleri de dâhil eden sert tepkileriyle karşılaşmıştır. 2014 yılında gerçekleşen ve Ukrayna'yı Batılı devletlere yaklaştırmayı hedefleyen "*Onur Devrimi*" sonrası süreçte 1996 Anayasası'nın 133'üncü maddesi doğrultusunda Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan ve 1996 Anayasası'nın 5'inci bölümü uyarınca çeşitli teşri, icraî ve kazai yetkiler kullanan Kırım'ı ilhak eden Moskova yönetimi, Rus etkisi altında olan Doğu Ukrayna'daki birkaç bölgede de vekâlet savaşları yürütme dâhil olmak üzere ciddi siyasi, insani ve askerî sonuçlar doğurabilecek faaliyetlere girişmektedir. Daha fazla detay için bakınız: Hanks (2009); Lewis (2020); Pisciotta (2020); Rezvani (2020).

²⁹ Azerbaycan'ın başarısının hazırlayıcı unsurlarının etraflı analizi için bakınız: Kurt (2021); Özgen (2021).

Gürcistan, askerî harcamalara ayırmış olduğu bütçesini azaltma eğilimindedir. 2007 yılı itibarıyla gayrisafi yurt içi hasılasının %9'unu askerî harcamalara ayıran Gürcü yönetimi, bu oranı kademeli olarak azaltmış ve 2019 yılında söz konusu kalemtedeki harcama oranını %2'nin altına indirmiştir (Kurt, 2021: 156). Askerî modernizasyonu sağlayacak ve dış politikada özerk bir tutum sergileyebilecek ekonomik güce sahip olmayan Gürcistan için askerî yöntemlerle toprak bütünlüğünü tesis edebilme ihtimalini zayıflatan bir diğer husus, Abhazy ve Güney Osetya ile Rusya arasında mevcut bulunan sıkı bağlardır. Dağlık Karabağ meselesi dâhilinde altı çizilmesi gerekir ki, ayrılıkçı Ermeni topluluğunun arkasında dünyanın iki büyük nükleer gücünden biri olan ve Avrasya coğrafyasının en güçlü devleti olan Rusya yer almamaktaydı. Bu durum, 2020 Karabağ Savaşı'na giden yolda Azerbaycan yönetiminin Rus çıkarlarını gözeterek dengeli bir politika sürdürebilmesine imkân sağlamıştır. Benzeri siyasi ve diplomatik atmosferin Gürcü-Oset ihtilafı için de geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Batı destekli bir devrimle iktidara gelen Saakaşvili yönetimi, Batı desteğine çok fazla güvenmiş ve Rus çıkarlarına aykırı bir politika takip etmiştir. Bu durum, Rusya'nın Gürcistan'a karşı sertleşmesine, Gürcü-Abhaz ve Gürcü-Oset ihtilaflarında Abhazlar ve Osetlerden yana bir tavır takınmasına sebep olmuştur. 2008 yılındaki savaştan sonra kavileşen bu tutum, ilerleyen süreçte kurumsallaşmıştır. Kurumsallaşan ilişkiler ile ekonomik ve askerî anlamdaki yetersizlikler, Gürcistan'ın askerî yöntemler aracılığıyla toprak bütünlüğünü tesis edebilme ihtimalini aşikâr bir şekilde zayıflatmaktadır.³⁰

Askerî yöntemler kullanılarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesinin pratikte gerçekleşme ihtimalinin zayıflığı Gürcü halkı tarafından da görülebilmektedir. Kafkasya Araştırma Merkezi tarafından son yıllarda yapılan kamuoyu araştırmaları, Gürcü halkının toprak bütünlüğünün sağlanması için uzlaşma kültürüne dayalı yöntemlerden yana tavır takındığını göstermektedir. Abhazy ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılmasından ziyade bu bölgeleri dâhil edecek şekilde Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesini savunanlar, 2013 yılında Gürcü halkının %82'sine tekabül ediyorken; 2019 yılına gelindiğinde ilgili oran %87'ye yükselmiştir (Hauer, 2020). 2013 yılında yapılan araştırmaya göre, Gürcü halkının %57'si toprak bütünlüğünün barışçıl müzakereler aracılığıyla sağlanmasını savunuyorken; bu oran, 2020 yılı itibarıyla neredeyse %70'e ulaşmıştır (Sichinava, 2020).

Sonuç

Gürcü-Oset ihtilafının güncel durumunu tahlil eden çalışmamıza göre, iki toplum arasında karşılıklı güvenin kısa süre içerisinde mutlak bir şekilde tesis edilmesi kolay değildir. Kökleşmiş husumetlerin ve kurumsallaşmış güvensizliğin bertaraf edilmesini meşakkatli bir süreç olarak değerlendiren çalışmamız, mevzu bahis çetin sürecin atılacak konfederalleşme adımları sayesinde başarıyla neticelendirilebileceğini savunmaktadır. Konfederalleşme odaklı yeni anayasal düzen, Güney Osetya'nın mevcut ampirik egemenliğinin yanına yargısal egemenliğini de eklemesini sağlayacak ve bu çerçevede Oset toplumunun menfaatine odaklanmış bir teşebbüs olarak algılanabilir. Konfederalleşmenin kısa vadedeki çıktısı bu algıyı doğrulayabilir; ama uzun vadede tezahür edecek olan birçok potansiyel gelişme, iki toplum için birlikte yaşama ikliminin hâkim kılındığı yeni bir kamusal alan da oluşturabilir. Konfederalleşme adımlarıyla beraber iki toplum tarafından pratiğe dökülecek çeşitli iş birlikleri ve entegrasyoncu operasyonlar, kökleşmiş husumetlerin ve kurumsallaşmış güvensizliğin kademeli olarak yok olmasına ve netice itibarıyla bölgesel yahut ulusal bağlılıkların konfederal bağlılıklara dönüşmesine yardımcı olabilir. Konfederal bağlılıkların bir ürünü olarak ete kemiğe büründürülen karşılıklı güven atmosferi içerisinde hareket edecek olan iki topluluk, birliktelikçi ve bütünselci bir bakış açısıyla siyasi devlet teşkilatlanmalarını federal veya üniter bir yapıya evirebilirler. Alman, Amerikan, Flemenk ve İsviçre Konfederasyonlarının tarihî evrilme süreçleri ile Benelüks Konfederasyonu'nun günümüzde devam ettirdiği güncel dönüşüm süreci, bu iddianın pratikte gözlenme ihtimalinin ne kadar yüksek olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Çalışmamız, Gürcü-Oset ihtilafını güncel gelişmeler ışığı altında etraflıca analiz edip, ihtilafın çözümüne dair konfederalleşme temelli bir öneri sunarak ilgili literatüre katkı sunma teşebbüsü

³⁰ Gürcistan'ın ülkesel toprak bütünlüğünü askerî güç kullanımıyla yeniden tesis edebilme ihtimalinin kapsamlı analizi için bakınız: Kurt (2021).

içerisindedir. Gürcü devletinin güncel siyasi, ekonomik ve askerî yeterlilikleri ile Gürcü halkının ihtilafın çözümüne ilişkin barışçıl müzakere yöntemini önceleyen yaklaşımı dikkate alındığında; konfederalleşme önerisinin tetkik edilebilir bir alternatif olduğu savunulabilir. Bu alternatifin tanıtımını yapan ve gerek teorik gerekse pratik boyutları hesaba katarak analizini gerçekleştiren çalışmamız, ilgili konuyu ve alternatifi sistematik bir şekilde irdeleyecek disiplinlerarası çalışmalarla daha da değerli kılınabilir. Çalışmamızın ortaya koyduğu önerinin uygulanabilirliği, Rusya Federasyonu'nun Avrasya ve Kafkasya politikaları, Rus-Gürcü ve Rus-Oset ilişkileri çerçevesinde önümüzdeki dönemde hazırlanacak çalışmalar tarafından etüt edilebilir. Bu çalışmalar, Gürcü-Oset ihtilafının temel dinamiklerinin Alman, Amerikan, Benelüks, Flemenk ve İsviçre örnekleri ile hem sosyolojik hem de siyasi ve hukuki açıdan mukayesesini yaparak konfederalleşmenin bahsi geçen örnekler üzerinde tesis etmiş olduğu etkinin benzerini, Avrasya veya Kafkasya coğrafyasında gerçekleştirebilme olasılığını ayrıca somutlaştırabilir.

Beyanlar

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almamıştır

Katkı Payı Oranı: Yarı yarıya (%50/%50)'dir.

Kaynakça

- Acaray, D. (2020). "Kafkasya Jeopolitiğinde Odak Noktası Olarak Güney Osetya". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 168-183.
- Allison, R. (2008). "Moscow Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'". *International Affairs*, 84(6), 1145-1172.
- Allison, R. (2009). "The Russian Case for Military Intervention in Georgia: International Law, Norms and Political Calculation". *European Security*, 18(2), 173-200.
- Ambrosio, T. ve W. Lange. (2016). "The Architecture of Annexation? Russia's Bilateral Agreements with South Ossetia and Abkhazia". *Nationalities Papers*, 44(5), 673-693.
- Ancak, O. (2020). "Yeni Avrasyacılık Bağlamında Güney Kafkasya'da Türkiye ve Rusya". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(3), 1113-1144.
- Anckar, D. (2020). "Small States: Politics and Policies". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 38-54.
- Anjaparidze, Z. (2020). "Changes in the Separatist Abkhazian Government and Implications for Relations With Tbilisi". *Jamestown*, 15 Haziran, <https://jamestown.org/program/changes-in-the-separatist-abkhazian-government-and-implications-for-relations-with-tbilisi/> (17.01.2022).
- Asker, A. ve Z. Özpinar. (2021). "Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 83-106.
- Aublaa, M. (2018). "Possible Challenges to the Republic of Abkhazia in the Focus of Trump Administration's Geopolitical Interests in the South Caucasus". *Kafkasya Çalışmaları*, 3(6), 307-324.
- Baarová, B. (2019). "South Ossetia-Alania: 10 Years since Gaining Partial International Recognition". *Politické Vedy*, 22(2), 159-188.
- Bajon, T. (2018). "Liechtenstein and the European Union: A Micro-Switzerland?". *Journal of Political Science and Public Affairs*, 6(4), 1-5.
- Baldacchino, G. (2018). "Mainstreaming the Study of Small States and Territories". *Small States & Territories*, 1(1), 3-16.
- Baldacchino, G. ve A. Wivel. (2020). "Small States: Concepts and Theories". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2-19.

- Bayar, M. (2021). "National Identity, Foreign Policy and Conflicts in Georgia". *The Changing Perspectives and 'New' Geopolitics of the Caucasus in the 21st Century*. (Ed. S. Yılmaz ve M. Yorulmaz). Ankara: Astana Yayınları, 35-48.
- Belkahl, M. (2017). *Benelux Court of Justice*. Luxembourg: Max Planck Institute.
- Benedikter, T. (2009). *The World's Modern Autonomy Systems: Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy*. Bolzano: EURAC Institute of Minority Rights.
- Bergmann, J. (2020). *The European Union as International Mediator*. Cham: Springer.
- Bhandari, S. (2014). "From External to the Internal Application of the Right to Self-determination: The Case of Nepal". *International Journal on Minority and Group Rights*, 21(3), 330-370.
- Biscop, S., J. Coelmont, M. Drent ve D. Zandee. (2013). *The Future of the Benelux Defence Cooperation*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations.
- Blank, S. (1993). "The Soviet Conquest of Georgia". *Central Asian Survey*, 12(1), 33-46.
- Bondarevsky, G. (1991). "Relations between RSFSR and Georgia during Civil War and Intervention Years". *World Affairs*, 3(1), 67-72.
- Bozkaya, Ö. ve S. Eylemer. (2019). "Güney Kafkasya'da Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler Sorunu: Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(1), 109-142.
- Bowker, M. (2011). "The War in Georgia and the Western Response". *Central Asian Survey*, 30(2), 197-211.
- Broido, V. (2018). *Lenin and The Mensheviks: The Persecution of Socialists under Bolshevism*. New York: Routledge.
- Brovkin, V. (1987). *The Mensheviks after October: Socialist Opposition and the Rise of the Bolshevik Dictatorship*. New York: Cornell University Press.
- Bursens, P. ve B. Crum. (2010). "The Benelux Countries: How Politicization Upset a Pro-integration Coalition". *National Politics and European Integration: From the Constitution to the Lisbon Treaty*. (Ed. M. Carbone). Cheltenham: Edward Edgar Publishing, 144-163.
- Casier, T. (2011). "The Bilateral Relations of the Benelux Countries with Russia: Between Rhetorical EU Engagement and Competitive Business Interests". *Journal of Contemporary European Studies*, 19(2), 237-248.
- Caspersen, N. (2013). "The South Caucasus after Kosovo: Renewed Independence Hopes?". *Europe-Asia Studies*, 65(5), 929-945.
- Cenusa, D., M. Emerson, T. Kovziridze ve V. Movchan. (2014). *Russia's Punitive Trade Policy Measures towards Ukraine, Moldova and Georgia*. Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Chankvetadze, N. ve K. Murusidze. (2020). "Challenges of COVID-19 in Areas of Protracted Conflict". *Middle East Institute*, 11 Mayıs, <https://www.mei.edu/publications/challenges-covid-19-areas-protracted-conflict> (16.01.2022).
- Cheterian, V. (2012). "The Origins and Trajectory of the Caucasian Conflicts". *Europe-Asia Studies*, 64(9), 1625-1649.
- Coene, F. (2009). *The Caucasus: An Introduction*. London: Routledge.
- Cogen, M. (2015). *An Introduction to European Intergovernmental Organizations*. Surrey: Ashgate.
- Conversi, D. (2016). "Sovereignty in a Changing World: From Westphalia to Food Sovereignty". *Globalizations*, 13(4), 484-498.
- Corbett, J. ve J. Connell. (2020). "Small States in the Pacific". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 343-360.
- Cornell, S. (2002). "Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective". *World Politics*, 54(2), 245-276.
- Cornell, S. (2007). *Georgia after the Rose Revolution: Geopolitical Predicament and Implications for U.S. Policy*. Carlisle: Strategic Studies Institute.
- Cornell, S. ve F. Starr. (2006). *The Caucasus: A Challenge for Europe*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute.
- Cornell, S. ve N. Nilsson. (2009). "Georgian Politics since the August 2008 War". *Demokratizatsiya*, 17(3), 251-268.
- Crawford, J. (1976). "The Criteria for Statehood in International Law". *British Yearbook of International Law*, 48(1), 93-182.
- Crawford, J. (2006). *The Creation of States in International Law*. Oxford: Clarendon Press.
- de Vries, J. (2008). "Venturing into Unknown Territory: The Preparation and Formulation of the Second Benelux Structural Outline". *European Planning Studies*, 16(6), 853-876.

- de Waal, T. (2012). "A Broken Region: The Persistent Failure of Integration Projects in the South Caucasus". *Europe-Asia Studies*, 64(9), 1709-1723.
- de Waal, T. (2020). "Can the Coronavirus Reset the Abkhazia Conflict?". *Carnegie*, 2 Nisan, <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/81436> (14.01.2022).
- Drent, M. (2014). *Sovereignty, Parliamentary Involvement and European Defence Cooperation*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations.
- Drent, M., D. Zandee ve L. Casteleijn. (2014). *Defence Cooperation in Clusters: Identifying the Next Steps*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations.
- Drent, M., K. Homan ve D. Zandee. (2013). *Bold Steps in Multinational Cooperation: Taking European Defence Forward*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations.
- Ducháček, I. (1982). "Consociations of Fatherlands: The Revival of Confederal Principles and Practices". *Publius: The Journal of Federalism*, 12(4), 129-177.
- Ducháček, I. (1985). "Consociational Cradle of Federalism". *Publius: The Journal of Federalism*, 15(2), 35-49.
- Dugard, J. (1987). *Recognition and the United Nations*. Cambridge: Grotius Publications.
- Dugard, J. ve D. Raič. (2006). "The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession". *Secession: International Law Perspective*. (Ed. M. Kohen). Cambridge: Cambridge University Press, 94-137.
- Dumbadze, A. (2020). "Georgian President Thanks WHO for Assisting Population in Abkhazia". *Georgia Today*, 20 Mart, <http://www.georgiatoday.ge/ne-ws/20055/Georgian-President-Thanks-WHO-for-Assisting-Population-in-Abkhazia> (15.01.2022).
- Dumieński, Z. (2014). *Microstates as Modern Protected States: Towards a New Definition of Micro-Statehood*. Auckland: Institute of International Affairs.
- Eckert, A. (2002). "Constructing States: The Role of the International Community in the Creation of New States". *Journal of Public and International Affairs*, 13(1), 19-39.
- Ediger, M. (2018). "International Law and the Use of Force Against Contested States: The Case of Taiwan". *New York University Law Review*, 93(6), 1668-1706.
- Elazar, D. (1982). "Confederation and Federal Liberty". *Publius: The Journal of Federalism*, 12(4), 1-14.
- Elazar, D. (1987). *Exploring Federalism*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- Elazar, D. (1995a). *Federalism: An Overview*. Pretoria: Human Sciences Research Council Publishers.
- Elazar, D. (1995b). "From Statism to Federalism: A Paradigm Shift". *Publius: The Journal of Federalism*, 25(2), 5-18.
- Elazar, D. (1996). "Introduction: Using Federalism Today". *International Political Science Review*, 17(4), 349-351.
- Elazar, D. (1997). "Contrasting Unitary and Federal Systems". *International Political Science Review*, 18(3), 237-251.
- Ellison, B. (2011). "Russian Grand Strategy in the South Ossetia War". *Demokratizatsiya*, 19(4), 343-366.
- Ekinci, D. (2019). "İnşacılık, Kimlik, 'Üretilmiş' Vatandaşlar: Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'da Vatandaşlık Politikaları". *Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 97-109.
- Fabry, M. (2012). "The Contemporary Practice of State Recognition: Kosovo, South Ossetia, Abkhazia, and Their Aftermath". *Nationalities Papers*, 4(5), 661-676.
- Gabisonia, A. (2012). "Formation of the Georgian National Discourse". *Identity Studies*, 4(1), 66-81.
- George, J. (2008). "Minority Political Inclusion in Mikheil Saakashvili's Georgia". *Europe-Asia Studies*, 60(7), 1151-1175.
- German, T. (2006). *Abkhazia and South Ossetia: Collision of Georgian and Russian Interests*. Paris: French Institute of International Relations.
- German, T. (2012). "Securing the South Caucasus: Military Aspects of Russian Policy towards the Region since 2008". *Europe-Asia Studies*, 64(9), 1650-1666.
- German, T. (2016). "Russia and South Ossetia: Conferring Statehood or Creeping Annexation?". *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(1), 155-167.
- Gerrits, A. ve M. Bader. (2016). "Russian Patronage over Abkhazia and South Ossetia: Implications for Conflict Resolution". *East European Politics*, 32(3), 297-313.
- Gözler, K. (2018). *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Groenendijk, K. (2004). "Reinstatement of Controls at the Internal Borders of Europe: Why and Against Whom?". *European Law Journal*, 10(2), 150-170.
- Hakyemez, Y. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğuğu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Hamilton, R. (2018). *August 2008 and Everything After: A Ten-Year Retrospective on the Russia-Georgia War*. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute.
- Hanks, R. (2009). “‘Multi-vector Politics’ and Kazakhstan’s Emerging Role as a Geo-strategic Player in Central Asia”. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(3), 257-267.
- Harding, L. ve M. Prothero. (2008). “Russia Signs Ceasefire Deal but Troops Stay in Georgia”. *The Guardian*, 17 Ağustos, <https://www.theguardian.com/world/2008/aug/17/russia.georgia> (13.01.2022).
- Hauer, N. (2020). “Abkhazia, Georgia and COVID: An Opportunity from Crisis”. *Middle East Institute*, 28 Eylül, <https://www.mei.edu/publications/abkhazia-georgia-and-covid-opportunity-crisis> (12.01.2022).
- Hewitt, G. (1990). “Aspects of Language Planning in Georgia (Georgian and Abkhaz)”. *Language Planning in the Soviet Union*. (Ed. M. Kirkwood). New York: Palgrave MacMillan, 123-144.
- Hewitt, G. (2013). *Discordant Neighbours: A Reassessment of the Georgian-Abkhazian and Georgian-South Ossetian Conflicts*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Hill, W. (2010). “Reflections on Negotiations and Mediation: The Frozen Conflicts and European Security”. *Demokratizatsiya*, 18(3), 219-227.
- Hoch, T. (2020). “Independence or Unification with a Patron State? Not Such Dichotomous Ideas as One Would Think: Evidence from South Ossetia”. *Studies of Transition States and Societies*, 12(1), 68-89.
- Hopkirk, P. (2001). *The Great Game: On Secret Service in High Asia*. Oxford: Oxford University Press.
- Ichijo, A. (2009). “Sovereignty and Nationalism in the Twenty-first Century: The Scottish Case”. *Ethnopolitics*, 8(2), 155-172.
- Janelidze, O. (2018). “The Democratic Republic of Georgia (1918-1921)”. *Remembrance and Justice*, 31(1), 168-190.
- Jones, E. (2003). *The Benelux Countries: Identity and Self-interest*. Bologna: John Hopkins Bologna Centre.
- Jones, S. (1988). “The Establishment of Soviet Power in Transcaucasia: The Case of Georgia 1921-1928”. *Soviet Studies*, 40(4), 616-639.
- Jones, S. (1995). “The Georgian Language State Program and its Implications”. *Nationalities Papers*, 23(3), 535-548.
- Kakachia, K. (2010). “Between Russian Assertiveness and Insecurity: Georgia’s Political Challenges and Prospect after the Conflict”. *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 87-104.
- Karagiannis, E. (2014). “The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals”. *Contemporary Security Policy*, 35(3), 400-420.
- Kazantsev, A., P. Rutland, S. Medvedeva ve I. Safranchuk. (2020). “Russia’s Policy in the ‘Frozen Conflicts’ of the Post-Soviet Space: From Ethno-politics to Geopolitics”. *Caucasus Survey*, 8(2), 142-162.
- Keating, M. (2012). “Rethinking Sovereignty: Independence-lite, Devolution-max and National Accommodation”. *Revista d’Estudis Autònoms i Federals*, 16(1), 9-29.
- Koca, M. (2019). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya’nın Güney Kafkasya Politikaları”. *Anadolu Strateji Dergisi*, 1(1), 15-36.
- Kohen, M. (2006). “Introduction”. *Secession: International Law Perspective*. (Ed. M. Kohen). Cambridge: Cambridge University Press, 1-20.
- Kolçak, H. (2017). “Associate Statehood for Scotland as the Way to Stay in both the United Kingdom and the European Union: The Liechtenstein Example”. *Romanian Journal of European Affairs*, 17(1), 40-58.
- Kolçak, H. (2020a). “Confederal Agreements: A Proposal to Resolve Secession-related Minority Issues”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 208-232.
- Kolçak, H. (2020b). “Secession as Undesirable Scenario: Reasons for Unity”. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 147-163.
- Kolçak, H. (2021). “A Confederalist Demand to Transform the Liberal Discourse: A Comprehensive Analysis of International Minority Protection Regimes”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 3-41.
- Kolçak H. ve O. Ercan. (2021). “Konfederal Birlik: Gürcü-Abhaz İhtilafının Çözümü İçin Yeni Anayasal Düzen”. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 377-408.
- Kolstø, P. ve H. Blakkisrud. (2008). “Living with Non-recognition: State- and Nation-building in South Caucasian Quasi-states”. *Europe-Asia Studies*, 60(3), 483-509.
- Kuchins, A. ve I. Zevelev. (2012). “Russian Foreign Policy: Continuity in Change”. *The Washington Quarterly*, 35(1), 147-161.
- Kukhianidze, N. (2019). “The Dimensions of Georgia’s Frozen Conflicts”. *New Eastern Europe*, 38(5), 54-59.
- Kymlicka, W., J. Raviot ve S. Lee. (1997). “Living Together: International Aspects of Federal Systems”. *Canadian Foreign Policy Journal*, 5(1), 1-50.

- Lang, D. (1966). *The Georgians*. London: Thames and Hudson.
- Lapidoth, R. (1992). "Sovereignty in Transition". *Journal of International Affairs*, 45(2), 325-346.
- Lapidoth, R. (1997). *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*. Washington: United States Institute for Peace Press.
- Lauterpacht, H. (1944). "Recognition of States in International Law". *The Yale Law Journal*, 53(3), 385-458.
- Lee, E. (2017). *The Experiment: Georgia's Forgotten Revolution 1918-1921*. London: Zed Books.
- Lewis, C. (2020). "Contemporary Russian Messianism under Putin and Russian Foreign Policy in Ukraine and Syria". *The Slavonic and East European Review*, 98(3), 531-559.
- Light, M. (2010). "The Russo-Georgian War of 2008: A Conflict Announced in Advance?". *Europe-Asia Studies*, 62(9), 1579-1582.
- Lister, F. (1996). *The European Union, the United Nations, and the Revival of Confederal Governance*. London: Greenwood Press.
- Littlefield, S. (2009). "Citizenship, Identity and Foreign Policy: The Contradictions and Consequences of Russia's Passport Distribution in the Separatist Regions of Georgia". *Europe-Asia Studies*, 61(8), 1461-1482.
- Lynch, D. (2020). "OSCE Early Warning in Georgia". *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 139-148.
- Maass, M. (2020). "Small States: Surviving, Perishing and Proliferating through History". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 20-37.
- MacCormick, N. (1999). *Questioning Sovereignty: Law, State and Practical Reason*. Oxford: Oxford University Press.
- Maes, I. ve A. Verdun. (2005). "Small States and the Creation of EMU: Belgium and the Netherlands, Pace-setters and Gate-keepers". *Journal of Common Market Studies*, 43(2), 327-348.
- Manz-Christ, G. (2009). *The Principality of Liechtenstein – Encounter with a Small State*. Vaduz: Government Spokesperson's Press and Information Office.
- Markedonov, S. (2015). "The South Ossetia Conflict". *Frozen Conflicts in Europe*. (Ed. A. Bebler). Berlin: Verlag Barbara Budrich, 111-118.
- Mautner, M. (1981). "West Bank and Gaza: The Case for Associate Statehood". *Yale Journal of International Law*, 6(2), 297-360.
- Mehmed, A. (2021). "Arap Devletlerinin İkinci Karabağ Savaşı'na Yönelik Tutumu". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 124-137.
- Meijer, E. (2015). "The Radical Left in Benelux". *Socialism and Democracy*, 29(3), 71-80.
- Mikhelidze, N. (2009). "After the 2008 Russia-Georgia War: Implications for the Wider Caucasus". *The International Spectator*, 44(3), 27-42.
- Mitchell, L. (2006). "Democracy in Georgia since the Rose Revolution". *Orbis*, 50(4), 669-676.
- Mnatsakanyan, I. (2018). "The Quest for Coherence in EU Crisis Management in the South Caucasus: The Case of South Ossetia". *Europolity*, 12(2), 87-114.
- Nagashima, T. (2019). "Russia's Passportization Policy toward Unrecognized Republics: Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria". *Problems of Post-Communism*, 66(3), 186-199.
- Nan, S. (2010). "The Roles of Conflict Resolution Scholars in Georgian-Abkhaz and Georgian-South-Ossetian Conflict and Conflict Resolution". *Cambridge Review of International Affairs*, 23(2), 237-258.
- Nelson, L. ve P. Amonashvili. (1992). "Voting and Political Attitudes in Soviet Georgia". *Soviet Studies*, 44(4), 687-697.
- Nikitin, A. (2020). "Legal Norms or Ad Hoc Fixes? International Legal Aspects of Russian Military Involvement in Conflict Settlements in the Caucasus". *Caucasus Survey*, 8(2), 163-178.
- Nilsson, N. (2018). *Russian Hybrid Tactics in Georgia*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute.
- O'Loughlin, J., V. Kolosov ve G. Toal. (2014). "Inside the Soviet De Facto States: A Comparison of Attitudes in Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria". *Eurasian Geography and Economics*, 55(5), 423-456.
- O'Reilly, K. ve N. Higgins. (2009). "The Use of Force, Wars of National Liberation and the Right to Self-Determination in the South Ossetian Conflict". *International Criminal Law Review*, 9(3), 567-583.
- Öğütçü, B. ve M. Yılmaz. (2021). "Dağlık Karabağ Sorununda Uluslararası Arabuluculuk". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 162-191.
- Özdaşlı, E. (2021). "İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırıların Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 51-83.
- Özgen, C. (2021). "44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açısından Analizi". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 104-123.

- Pallin, C. ve F. Westerlund. (2009). "Russia's War in Georgia: Lessons and Consequences". *Small Wars & Insurgencies*, 20(2), 400-424.
- Panke, D. ve J. Gurol. (2020). "Small States: Challenges and Coping Strategies in the UN General Assembly". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 83-97.
- Parastaev, A. (2021a). "Op-ed: What Hampers Vaccination in South Ossetia". *JAMnews*, 1 Ekim, <https://jam-news.net/op-ed-what-hampers-vaccination-in-south-ossetia/> (15.01.2022).
- Parastaev, A. (2021b). "Op-ed: Funerals and Covid-19 in South Ossetia". *JAMnews*, 30 Kasım, <https://jam-news.net/op-ed-funerals-and-covid-19-in-south-ossetia/> (15.01.2022).
- Paşa, E. (2021). "Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar ve Çözüm Süreci". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 192-215.
- Pavković, A. (2011). "Recursive Secession of Trapped Minorities: A Comparative Study of the Serb Krajina and Abkhazia". *Nationalism and Ethnic Politics*, 17(3), 297-318.
- Pavković, A. ve P. Radan. (2007). *Creating New States: Theory and Practice of Secession*. Hampshire: Ashgate.
- Pearce, B. (1954). "The Ossetians in History". *A People Reborn: The Study of North Ossetia*. (Ed. A. Rothstein). London: Lawrence & Wishart, 14-19.
- Perry, V. (2015). "Constitutional Reform in Bosnia and Herzegovina: Does the Road to Confederation Go through the EU?". *International Peacekeeping*, 22(5), 490-510.
- Petro, N. (2008). "Legal Case for Russian Intervention in Georgia". *Fordham International Law Journal*, 32(5), 1524-1549.
- Pisciotta, B. (2020). "Russian Revisionism in the Putin Era: An Overview of Post-communist Military Interventions in Georgia, Ukraine, and Syria". *Italian Political Science Review*, 50(1), 87-106.
- Potier, T. (2001). *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia: A Legal Appraisal*. The Hague: Kluwer Law International.
- Raič, D. (2002). *Statehood and the Law of Self-Determination*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Ram, H. (2020). "From Menshevik to Bolshevik: The Legacies of Georgian Modernism". *The Slavonic and East European Review*, 98(1), 139-151.
- Rayfield, D. (2012). *Edge of Empires: A History of Georgia*. London: Reaktion Books.
- Rezvani, B. (2020). "Russian Foreign Policy and Geopolitics in the Post-Soviet Space and the Middle East: Tajikistan, Georgia, Ukraine and Syria". *Middle Eastern Studies*, 56(6), 878-899.
- Rezvani, D. (2014). *Surpassing the Sovereign State: The Wealth, Self-rule and Security Advantages of Partially Independent Territories*. Oxford: Oxford University Press.
- Rezvani, D. (2015). "Partial Independence Beats Full Independence". *Territory, Politics, Governance*, 4(3), 269-296.
- Rigamonti, C. (2011). "The New Swiss Patent Litigation System". *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 2(1), 3-17.
- Sammut, D. ve N. Cvetkovski. (1996). *Confidence-building Matters: The Georgia-South Ossetia Conflict*. London: Vertic.
- Saparov, A. (2010). "From Conflict to Autonomy: The Making of the South Ossetian Autonomous Region 1918-1922". *Europe-Asia Studies*, 62(1), 99-123.
- Saparov, A. (2015). *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*. London: Routledge.
- Sarapuu, K. ve T. Randma-Liiv. (2020). "Small States: Public Management and Policy-making". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 55-69.
- Sarıkaya, Y. (2011). "Georgian Foreign Policy after the August 2008 War". *Karadeniz Araştırmaları*, 31(1), 1-16.
- Sarıkaya, Y. (2021). "İran'ın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 84-103.
- Sichinava, D. (2020). "Georgians Increasingly Open to Compromise with Abkhazia and South Ossetia". *Oc-media*, 24 Ağustos, <https://oc-media.org/features/datablog-georgians-increasingly-open-to-compromise-with-abkhazia-and-south-ossetia/> (17.01.2022).
- Silverström, S. (2008). "The Competence of Autonomous Entities in the International Arena: With Special Reference to the Aland Islands in the European Union". *International Journal on Minority and Group Rights*, 15(2), 259-271.
- Smith, J. (1998). "The Georgian Affair of 1922: Policy Failure, Personality Clash or Power Struggle?". *Europe-Asia Studies*, 50(3), 519-544.

- Sotiriou, S. (2019). "The Irreversibility of History: The Conflicts in South Ossetia and Abkhazia". *Problems of Post-Communism*, 66(3), 172-185.
- Souleimanov, E. (2013). *Understanding Ethnopolitical Conflict: Karabakh, South Ossetia, and Abkhazia Wars Reconsidered*. London: Palgrave Macmillan.
- Souleimanov, E., E. Abrahamyan ve H. Aliyev. (2018). "Unrecognized States as a Means of Coercive Diplomacy? Assessing the Role of Abkhazia and South Ossetia in Russia's Foreign Policy in the South Caucasus". *Southeast European and Black Sea Studies*, 18(1), 73-86.
- Sönmezoğlu, F., H. Güneş ve E. Keleşoğlu. (2017). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Stepan, A. (2013). "A Revised Theory of Federacy and a Case Study of Civil War Termination in Aceh, Indonesia". *Power Sharing in Deeply Divided Places*. (Ed. J. McEvoy ve B. O'Leary). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 231-252.
- Stevens, M. (1977). "Asymmetrical Federalism: The Federal Principle and the Survival of the Small Republic". *Publius: The Journal of Federalism*, 7(4), 177-203.
- Suksi, M. (2013). "Explaining the Robustness and Longevity of the Aland Example in Comparison with Other Autonomy Solutions". *International Journal on Minority and Group Rights*, 20(1), 51-66.
- Talmon, S. (2005). "The Constitutive Versus the Declaratory Theory of Recognition: Tertium Non Datur?". *The British Yearbook of International Law*, 75(1), 101-181.
- Tarkhanova, Z. (2020). "S. Ossetian Officials Turn to Russia for Help Following Coronavirus Outbreak". *JAMnews*, 29 Ekim, <https://jam-news.net/coronavirus-south-ossetia-outbreak-russia/> (15.01.2022).
- Tchantouridzé, L. (2020). "Legitimacy Force and Power in the Conflict over South Ossetia". *Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis*. (Ed. A. Askerov, S. Brooks ve L. Tchantouridzé). London: Lexington, 83-114.
- Toal, G. (2008). "Russia's Kosovo: A Critical Geopolitics of the August 2008 War over South Ossetia". *Eurasian Geography and Economics*, 49(6), 670-705.
- Toal, G. ve J. O'Loughlin. (2013). "Inside South Ossetia: A Survey of Attitudes in a De Facto State". *Post-Soviet Affairs*, 29(2), 136-172.
- Toria, M., N. Pirtskhalava, E. Kekelia ve K. Ladaria. (2019). "Trapped in the Past: Memories of Georgian Internally Displaced Persons on the Margins of Society". *Nationalities Papers*, 47(3), 429-444.
- Traynor, I., L. Harding ve H. Womack. (2008). "Georgia and Russia Declare Ceasefire". *The Guardian*, 16 Ağustos, <https://www.theguardian.com/world/2008/aug/16/georgia.russia2> (19.01.2022).
- UKG. (2020). *The COVID-19 Challenge in Post-Soviet Breakaway Statelets*. Brussels: Crisis Group Publication Office.
- Vachridze, Z. (2012). "Two Faces of Nationalism and Efforts to Establish Georgian Identity". *Identity Studies*, 4(1), 82-88.
- van Nimwegen, S. (2017). "The Need for the Netherlands and Belgium to Further Integrate Police Cooperation: An Example for Europe?". *New Journal of European Criminal Law*, 8(3), 323-333.
- Veenendaal, W. (2015). "A Big Prince in a Tiny Realm: Smallness, Monarchy, and Political Legitimacy in the Principality of Liechtenstein". *Swiss Political Science Review*, 21(2), 333-349.
- Veenendaal, W. (2020). "Politics of the Four European Microstates: Andorra, Liechtenstein, Monaco and San Marino". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 150-167.
- Venema, A. (2020). "The Sum of All Friends: Improving Cross-border Intelligence Sharing in Europe – The Case of the Benelux". *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs*, 22(1), 5-19.
- Vidmar, J. (2012). "Explaining the Legal Effects of Recognition". *International & Comparative Law Quarterly*, 61(2), 361-387.
- Wakizaka, K. (2020). "Rogers Brubaker'in Diaspora-Anayurt-Konuk Eden Ülke İlişkileri Teorisi Çerçevesinde Gürcistan'daki Osetler, Abhazlar ve Çeçen-Kistleri Yorumlamak". *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 116-143.
- Watts, R. (1998). "Federalism, Federal Political Systems, and Federations". *Annual Review of Political Science*, 1(1), 117-137.
- Welt, C. (2010). "The Thawing of a Frozen Conflict: The Internal Security Dilemma and the 2004 Prelude to the Russo-Georgian War". *Europe-Asia Studies*, 62(1), 63-97.
- Wirt, F. (1982). "The Tenacity of Confederacy: Local Service Agreements in the Family of Governments". *Publius: The Journal of Federalism*, 12(4), 103-127.
- Witlox, F., W. Dullaert ve B. Jourquin. (2007). "Fostering Transport and Logistics Research in the Benelux Countries". *Transportation Planning and Technology*, 30(4), 325-329.

- Wivel, A. (2020). "Small States in Europe". *Handbook on the Politics of Small States*. (Ed. G. Baldacchino ve A. Wivel). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 99-112.
- Wolff, S. (2011). "Post-conflict State Building: The Debate on Institutional Choice". *Third World Quarterly*, 32(10), 1777-1802.
- Wolff, S. (2013). "Conflict Management in Divided Societies: The Many Uses of Territorial Self-governance". *International Journal on Minority and Group Rights*, 20(1), 27-50.
- Wouters, J. ve M. Vidal. (2008). *Towards a Rebirth of Benelux?*. Leuven: Leuven Centre for Global Governance Studies.
- Zonneveld, W. ve A. Faludi. (1997). "Vanishing Borders: The Second Benelux Structural Outline". *Built Environment*, 23(1), 4-13.

1970'lerdeki İç Göç Olgusunun Türk Sinemasındaki Bazı İzleri

Hasan GÖK¹

Öz

Göç kavramı en temel haliyle bir yerden başka bir yere taşınmak, hareket etmek anlamında tanımlanabilir. Tüm insanlık tarihinde etkisini gösteren bu hareketin pek çok türü olması sebebiyle araştırmayı daha özele indirgemek için konu Türkiye'deki iç göç hareketiyle sınırlı tutulmuştur. İç göçü etkileyen farklı etmenler olmakla birlikte gerçekleşen hareket hem göç veren hem de göç alan yerlerde birçok toplumsal sorunu meydana getirmiştir. Bu açıklamalar bağlamında temel amaç; sosyolojik bir olgu olarak iç göç hareketinin nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte özellikle dönemin toplumsal havasını analiz etmektir. Bu analiz yapılırken bilimsel çalışmalardan yararlanılacak olup konuyu tamamen farklı bir açıdan yaklaşmak adına konuyla doğrudan alakalı olduğunu düşündüğümüz, dönemin toplumsal yapısını sergileyen Türk Filmlerine yer vererek iç göç olgusunun beyaz perdedeki tezahürlerini saptamak istedik. Bu açıklamalar bağlamında sosyolojik bir analiz ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, İç Göç, Sanayileşme, Türk Sineması.

Phenomenon Of Internal Migration On Movement Of Turkish Cinema Factory in 1970's

Abstract

The concept of migration can be defined, in its most basic form is as moving from one place to another. Since there are many types of this movement, which has been effective in the entire human history, the subject has been limited to the internal migration movement in turkey in order to reduce the research to a more specific one. Although there are different factors affecting internal migration, the movement has created many social problems in both migratory and migratory places. In the context of these explanations, the main objective is to analyze the causes and consequences of the internal migration movement as a sociological phenomenon, especially the social mood of the period. While making this analysis, scientific explanations will be used and we wanted to determine the manifestations of the phenomenon of internal migration on the screen by appearing in Turkish movies that show the social structure of the period that we think is directly related to the subject in order to approach the subject from a completely different perspective. In the context of these explanations, a sociological analysis will be tried to be put forward.

Keywords: Migration, Internal Migration, Industrialization, Turkish Cinema.

¹ Sosyoloji Bölümü Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, hasangkk58@gmail.com ORCID:0000-0002-6972-6278

Makale Geliş Tarihi: 18.01.2022, Makale Kabul Tarihi: 25.06.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: 10.51524/uhusbad.1059787

Giriş

İnsanlık tarihini ne kadar eskiye dayandırırıyorsak göç hareketinin tarihini de o kadar eskiye dayandırmak mümkündür. İnsanlar farklı dönemlerde bir takım ihtiyaçlar doğrultusunda ikamet ettiği yerleşim yerlerini değiştirme mecburiyeti içerisinde girmiştir. İlkel dönemde açlık, barınma ve çevresel etkenlerden kaynaklanan nedenlerden dolayı göç etmek zorunda kalan bireyler günümüzde değişen dünyayla, sosyal etkileşimin gelişmesi ve farklı ihtiyaçların doğmasıyla birlikte farklı nedenlerden ötürü göç etmektedir. Bu hareketi genel olarak göç olarak adlandırsak da farklı alt türleri vardır. Alt türlerle birlikte Türkiye’de gerçekleşen bu göç hareketi ülke içerisinde hem terk edilen hem de göç edilen yerlerde pek çok değişime yol açmıştır. İnsan yapısı gereği sosyal bir varlık olmakla beraber sürekli etkileşim içerisinde olan bir yapıdadır. Zaman ilerledikçe ve teknolojinin gelişimiyle birlikte insanların içerisinde bulunduğu toplumdaki mevcut olanaklar onlara artık yetmemeye başlamıştır. Farklı ihtiyaçların doğmasıyla birlikte, ihtiyaçlarını karşılayacağı düşündüğü yerlere göç etmeye başlamışlardır. Özellikle ekonomik sebeplerden ötürü 1950’li yıllardan sonra hız kazanan iç göç hareketi dönemin yapısı ve teknolojisi itibarıyla 70’li yıllarla birlikte sinema sektörünün ilgi odağı haline gelmiştir. Sinema yaygınlaştığı zamanlarda başta toplumu güldüren filmler ön planda olurken zamanla toplumun nabzını tutan, dönemin toplumsal olaylarından esinlenerek kendine çeşitli konular edinmiştir. Toplumsal gerçekçilik akımının ortaya çıkmasının ardından başta edebiyat ve sinema bu bakış açısı üzerinden çalışmalar yapmıştır. Sinema sektörü bu bakış açısıyla dönemin sosyal, siyasal ve sosyo-ekonomik sıkıntılarını beyaz perdeye aktarmıştır. Sinema toplumsal değişimler, kentsel hareketler, gelenek ve görenekler, göç gibi birçok olguyu ele alması hasebiyle başta sosyoloji olmak üzere birçok sosyal bilimin toplumsal analiz yapmak için başvurduğu sanat dalı olmuştur (Osmanoğlu, 2016: 82).

Bu çalışmada İç Göç hareketinin nedenleri ve sonuçlarını sinemayla sentezleyerek incelemeye çalışacağız. Bunu yaparken de dönemin yapısını en iyi analiz ettiğini düşündüğümüz Türk Sinemasının önemli yapıtlarından yararlanacağız. Medya kurumu gündem de yer alan çoğu konuya ilgisiz kalmadığı gibi Türkiye’de iç göç hareketinin fazlaca yaşandığı döneme de kayıtsız kalmayıp bu hareketinin toplumsal etkilerini oldukça geniş bir perspektiften ele alarak analiz etmiştir. Yaşanan olguyu salt beyaz perdeye aktarmakla kalmamış göç eden bireylere, filmlerde göç ettiği zamanda neyi doğru neyi yanlış yaptığını adeta görsel bir şölenle sunmuştur. Tüm bunların yanında araştırmayı yaparken sosyolojik analizin en temel ilkelerinden birisi olan tarafsızlık ilkesine bağlı kalarak çalışma gerçekleştirilecektir.

1. Kuramsal Çerçeve

Kuram, bir konuya ilişkin farklı perspektiflerinden bakmamızı ve anlamımızı sağlayan, bilimsel güvenilirliği olan düşünceler bütünü olarak tanımlanabilir. Göç olgusu üzerinde uzun yıllar çalışmalar yapılan özellikle sosyal bilimlerin en önemli araştırma konularından biridir. Göç her dönemde kendisini var etmiş ve çalışmaların ilgi odağı olmuş dinamik bir süreçtir. Geçmişten günümüze göçle ilgili pek çok çalışma yapılmış, daha sonra bu çalışmaların sistematik hale getirilmesiyle birlikte pek çok göç kuramı ortaya atılmıştır. Kuramların ortaya atılmasıyla birlikte geniş bir konu olan göç olgusu daha spesifik hale getirilerek belirli bir pencereden konuya bakmak konunun daha ayrıntılı incelenmesini sağlamıştır.

1.1. İtme-Çekme Kuramı

Everett Lee’nin ortaya koymuş olduğu *itme-çekme teorisi* göç analizlerinde hala güncelliğini korumaktadır. Lee teorisinde göç sürecini açıklarken bu süreçte etkili olan dört faktör belirlemiştir.

- ♦Çıkış yerine ilişkin faktörler
- ♦Varış yerine ilişkin faktörler
- ♦ Araya giren engeller
- ♦Bireysel faktörler (Lee, 1969: 285 aktaran Özcan, 2016: 192).

Tablo 1:

Kaynak:Lee'den akt. Aktaş 2015

Tablo 1’de görüldüğü gibi göç hareketinin gerçekleşmesinde göç veren yer ve göç alan yerde olumlu (+) ve olumsuz (-) nedenler etkili olmaktadır. Göç veren ve göç alan yer arasındaki geçiş noktasında ise bireylerin önünde engellerin olduğu görülmektedir. Ülkemizdeki iç göç hareketinde de bu engeller fazlaca görülmektedir. Bu teori bağlamında Türkiye’de gerçekleşen iç göç hareketinde karar alma sürecindeki nedenler Lee’nin teorisinde bahsetmiş olduğu faktörlerle paralellik göstermektedir. Bu nedenden ötürü bu kuram çalışmamızın ana ekseninde yer almış olup kırdan kente göçün nedenlerini açıklarken kuramın bahsetmiş olduğu olumlu ve olumsuz nedenleri ülkemizdeki iç göç hareketi özelinde düşünerek kuramdan fazlaca yararlanılacaktır.

1.2. Merkez-Çevre Kuramı

Göç konusunu ele alan önemli kuramlardan biriside merkez-çevre kuramıdır. Kuram aynı zamanda bağımlılık okulu olarak da bilinmektedir. Kuramın gelişmesinde Immanuel Wallestein, Samir Amin, Andre Gunder Frank etkili olmuştur. Kuram yalnızca bir göç kuramı olmakla kalmayıp küreselleşen dünyanın da çıkmazlarını açıklamaya çalışmaktadır. Kurama göre dünya ekonomi temelli bir ayrım ile merkez ve çevre olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki dünyayı birbirine bağımlı kılan şey ise kapitalist üretim ilişkileridir (Çağlayan, 2006: 78-79). Çevre olarak tabir edilen ülkeler daha çok sömürüye açık, az gelişmiş ve içerisinde hammadde bulunduran ülkelerdir. Bu ülkeler içerisinde bulundurduğu hammaddeyi çıkarma ve işleme potansiyelinden yoksundur. Bundan dolayı daima merkez olarak adlandırılan gelişmiş ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Merkez ülkeler ise, çevre ülkelerden hammaddeyi alır işleyerek piyasaya sürer. Alınan bu hammaddeleri işlemek için ucuz iş gücünü ise yine bu çevre ülkelerden almaktadırlar. Çevre ülkelerden bu hammaddeyi işleyecek fabrikalarda çalışmak üzere kitleler halinde göçler meydana gelmektedir.

1.3. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

İlişkiler ağı kuramına göre göç sürecinde bireyler kendisinden daha çok göç eden bireylerle yapmış olduğu görüşmeler oldukça önemlidir. Göçmen ağları; daha önceden göç etmiş bireyler ve göç edecek bireyler arasında bir haberleşme mekanizmasıdır. Göç edecek bireyler daha öncekiler vasıtasıyla bir ön bilgiye sahip olmakla birlikte bu ağ göç edecek bireyler için bir sosyal sermaye özelliği taşımaktadır (Develi, 2017: 1347). Ülkemizde yaşanan iç göçe baktığımızda bu kuram çalışmamızda göçün çekici (cezbedici) nedenleri arasında olan hemşeri ilişkileri, akraba dayanışmaları alt başlığında oldukça işlevsellik kazanmıştır. Bireyler kendisinden daha önce göç eden tanıdıkları vasıtasıyla göç edilen yerle ilgili bilgi sahibi olmakla birlikte adeta onları kendilerine rehber olarak görmektedir. Göç edilecek yerde tanıdıkların olması göç eden bireylerde özgüvene neden olmaktadır.

2. Göç ve Nedenleri

Günlük hayatımızda sıkça kullandığımız ve bir eylem olarak hala güncelliğini koruyan göç kavramının pek çok tanımı yapılmaktadır. İnsanların farklı nedenlerle bireysel ya da kitlesel olarak farklı bir coğrafi mekâna taşınması olayı (Gülpınar, 2020: 104). Göç, çeşitli faktörlerin etkisiyle birlikte toplulukların yaşamlarını farklı yerde sürdürme isteğinden doğan yer değiştirme hareketidir (Lecaj, 2019: 50). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere göçü tek nedene bağlamak olanaksızdır. Çeşitli

nedenlerle gerçekleşen göç hareketlilik esasına dayanan, sosyal bir olgudur. Sosyolojik anlamda göç salt mekânsal hareketlilik değil aynı zamanda etkileşimsel kolektif bir süreçtir (Gemici ve Çatal, 2019: 52). Bu etkileşimsel hareketin tarihini çok eskilere dayandırmak mümkündür. İkel dönemde genelde yiyecek, barınma gibi ihtiyaçlardan kaynaklanan göç hareketi, günümüzde modernleşmesiyle birlikte göçe neden olan sebeplerde çeşitlilik kazanmıştır. Bunlarla birlikte ikel dönemde sadece göç olarak adlandırılan bu hareket günümüzde pek çok alt dala ayrılmış ve konu olarak da pek çok bölümün/alanın ilgi odağı olmuştur. Göç edilen ülkenin sınırları esas alınarak iç ve dış, göçün rızaya dayanmasından ötürü gönüllü ve zorunlu, süresini esas alarak geçici ve kalıcı olarak ayırmak mümkündür. Bunların dışında farklı göç türleri olmakla birlikte çalışmamızın ana eksenini oluşturan iç göç olgusu üzerine yoğunlaşacağız. İnsanlık tarihinin belki de en önemli gelişmesi olan Sanayi Devrimi Avrupa da 18.yy'nin sonlarında yaşanmış olup etkisini günümüzde sürdürmektedir. Bu devrimle birlikte dünya üzerinde tüm ekonomik faaliyetler ve güç dengeleri yer değiştirir hale gelmiştir. Devrim sonucunda ekonomik ilişkiler dev makineler üzerinden yürür hale gelmiş ve bu makineleri kontrol altına alacak milyonlarca kişi içinde bu devrim bir istihdam olanağı sağlamıştır. Günümüz ekonomisi temelinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinden oluşur. C.Clark'ın (1935) üç sektör teorisine göre modernleşmeyle birlikte tarım geçerliliğini yitirecek tarımla hayatını idame ettiren bireyler göç vasıtasıyla farklı sektörlerde istihdam edilmeye çalışacaktır (Çelik, 2006: 1). Türkiye Sanayi Devriminin etkisini 20.yy itibariyle hissetmeye başlamış olup bu etkiyle birlikte genelde ülkenin batısında büyük şehirlerde fabrikalar açılmıştır. Açılan bu fabrikalar gelişmişlik düzeyi olarak ve ekonomik, sosyal imkânların elde edilebilirliği açısından ülkenin Doğusu ve Batısı arasındaki makasın iyice açılmasına neden olmuştur. Kırdan yaşayan bireyler eskiden beri süregelen tarım üzerinden hayatlarını idame etmeleri geleneğini, batıda yaşanan bu gelişmeler sonucunda terk etmeye başlamışlardır. Şehirlerde kurulan fabrikalarla birlikte binlerce kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır. Bu fabrikaların kurulma yerlerinde tercih ise özellikle İstanbul olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de kırsal kesimde yaşayan özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden milyonlarca kişi fabrikalarda iş buluruz umuduyla İstanbul'a akın etmiştir. Tüm bunlara dayanarak Türkiye'de 70'li yılların iç göç hareketinin yönünü Doğudan-Batıya, Kırdan-Kente olarak tanımlayabiliriz. Bireyleri kırdan kente göç etmeyi mecbur bırakan nedenler vardır. Bunları en genel anlamıyla itici (zorunlu) ve çekici (cezbedici) nedenler olarak sınıflayabiliriz. Göçün nedeni ne olursa olsun insanların arkasında bıraktıkları ve göç ettikleri yerdeki yaşam biçimlerinin harmanladıkları karşılıklı etkileşimsel bir süreçtir (Karakaya, 2020: 95).

2.1. İtici (Zorunlu) Nedenler

Kırsal bölgede bireyler genel olarak ekonomisini tarıma dayandırmıştır. Değişen dünyayla birlikte ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik gösterip yerini daha modern ve daha karlı faaliyetlere bırakmıştır. Bu nedenden bu faaliyetler bireylere yeni ekonomik kazanç kapısı aralamıştır. Ülkemizde gerçekleşen sanayileşmeyle birlikte, İstanbul ve çevresinde yeni iş imkânları doğmuştur. Bu imkânlar köyden kente göçü büyük ölçüde tetiklemiştir (Bostan, 2017: 5). Kırsal kesimde yaşayan bireyleri doğup büyüdüğü yerden göç etmeye zorlayan önemli nedenler vardır. Bu nedenlerin birkaçını açıklamaya çalışacağız:

2.1.1. Tarımda Makineleşme: Sanayi Devriminin etkisinin artık Türkiye'de de hissedilmesiyle birlikte makine artık sadece şehirde değil kırdaki ekonomik yaşamı da ele almaya başlamıştır. Marshall yardımı kırsala traktörün girmesinde etkili olmuş bu nedenden ötürü topraksız, işsiz kalan köylüler kente göç etmek zorunda kalmışlardır (Türkdoğan, 2007: 1). Tarımda makineleşmeyle birlikte işverenler (köy ağaları) tarlasında çalışacak yüzlerce kişiye ayrı ayrı yevmiye vermek yerine bir makine olarak tüm işi daha kısa ve ucuza bitirme çabasına girmiştir. Bunun sonucu olarak da yüzlerce kişinin istihdam dışı kalması ve kır bölgesinde topraktan başka geçim kaynağının olmaması o bölgede yaşayan insanları göçe zorlamıştır.

2.1.2. Kamu Hizmetlerinden Yoksun Olma: Kırsal bölgede yaşayan ailelerde geleneksel aile modeli fazlaca görülmektedir. Buna bağlı olarak çok çocuklu ailelerde sıklıkla sağlık sorunları, belirli yaşa gelindiğinde köyde okul olmamasından veya yetersiz düzeyde olmasından ötürü eğitim sorunları baş göstermektedir. Özellikle sağlık kurumların ilçe merkezlerin olması, istenildiği zaman hızlıca gidilememesinden ötürü pek çok kişinin evlerinde ya da uzun yollarda ölmesine neden olmuştur. Tüm bunların önüne geçmek için aileler kentlere göç ederek devletin sunmuş olduğu bu imkânlardan faydalanmayı amaçlamıştır.

2.1.3. Aileler Arası Husumet, Kan Davaları ve Terörizm: Türk toplum yapısında özellikle kırsalda uzun zamandan bu yana aileler arası husumet ve kan davaları sürmektedir. Bunun nedeni kimi zaman ekonomik nedenler (tarlayı bölüşememe gibi) olurken kimi zamanda kız kaçırma gibi toplumsal olaylar sonucunda aileler arası husumetler oluşmuştur. Bu husumetlerden dolayı aile fertleri sürekli sıkıntılar çekmiş kimi zamanda tehdit edilerek sonu ölümlerle sonuçlanan hadiseler meydana gelmiştir. Kan davası geleneğinin hâkim olduğu yerlerde can güvenliği ve yaşam koşullarının düşmesiyle birlikte ekonomik sıkıntılar baş göstermektedir. Bu sebepten ötürü insanlar arası gerginlikler, kargaşa eksik olmamaktadır (Ünsal, 1995: 142 aktaran Topsoy, 2012: 195). Husumetler ve kan davalarının dışında bir de Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu etkinliğini gösteren terör birçok kişiye güvenli yaşam için göç etme zorunluluğu doğurmuştur. Özellikle 80 sonrası ortaya çıkan PKK terör örgütü Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da kişilerin huzurunu bozmuş, köylere inip kişilerin rızası olmadan kendilerine erzak temininde bulunmuş, kimi zaman evde bulunan çocuklardan birisini dağa kaçırarak kendi kadrolarına katmıştır. Dönemin ateşli olaylarından olan terör yüzünden aileler genelde aile reisi olarak adlandırılan babanın aldığı kararla göç etmek zorunda kalmış ve en uygun yer olarak da büyük şehirler tercih edilmiştir.

2.2. Çekici (Cezbedici) Nedenler

Yukarıda bahsettiğimiz köyden kente göç etmeye zorlayan itici nedenlerin dışında şehirde sanayileşmeyle birlikte ekonomik anlamda değişik iş kolları ortaya çıkmıştır. İletişim araçlarının yetersizliği ve köyde yaşayanların durağan yaşamı bireylere şehrin imkânlarını göstermenin önünde en büyük engel olmuştur. Önceki dönemlerde kentte yaşanan bir gelişmenin köye ulaşması günler alırken iletişimin ve teknolojinin gelişmesi dünyayı adeta küçültmüş bu yeni gelişmeler sonucu McLuhan dünyayı ‘*Küresel Köy*’ olarak tanımlamıştır (Varol ve Varol, 2019: 146). Köyde yaşayan bireylerde şehirde yaşanan bu değişiklikleri ve zaten şehrin kendiliğinden içerisinde barındırmış olduğu imkânları kimi zaman geçici olarak kendileri gidip görerek kimi zamanda daha önceden şehre göç etmiş akrabalar, hemşeriler vasıtasıyla haberdar olmuştur. Köyde yaşayan bireyler tüm bunları görerek, duyarak şehri bir cazibe merkezi haline getirmiş ve kurtuluş yolu olarak görmüştür. Kurtuluş yolu olarak görülen şehirlerin başında Türk Sinemasında da sık sık bahsedildiği tabiriyle ‘Taşı Toprağı Altın Şehir’ olarak adlandırılan İstanbul bulunmaktadır. Tüm bunlarla birlikte şehri bir cazibe merkezi haline getiren nedenleri açıklayacağız:

2.2.1. Çeşitli İş İmkânları ve Kamu Hizmetleri: Sıkça söylediğimiz gibi köylerde insanlar geçimlerini çoğunlukla tarla sahiplerinin tarlalarında çalışarak eğer varsa kendine ait küçük bir toprağı onu ekip biçerek sağlıyordu. Dönem itibariyle hayvancılık bile maliyetinden ötürü sadece belli kesime hitap ediyordu -köy ağaları, toprak sahipleri-. Şehirde ise özellikle sanayileşmeyle birlikte birçok yerde çeşitli sektörlerde (gıda, giyim, temizlik gibi) fabrikalar açılmaya başlandı. Bu fabrikalar birçok kişiye iş imkânı doğurdu. Bu imkânlardan faydalanmak isteyen ve köyün geleneksel yaşamından uzaklaşmak isteyen bireyler bu fabrikalarda çalışma umuduyla buldukları yerden göç etmeyi tercih ettiler. Ekonomik nedenin dışında şehrin bir diğer cezbeden yönü kamu hizmetlerinin çokluğu ve bunlardan faydalanma isteğidir. Doğal olarak sadece ekonomik nedenler demek yetersiz olur. Göç etme fikrinde sadece ekonomi temelli nedenler yer almaz sosyal hakların elde edilmesi, çevresel etkenlerde oldukça etkilidir (Çelik, 2006:155). ‘R.Grabowski ve M.P. Shields (1996) eğitim, sağlık ve yaşam kalitesinin göç kararında etkili olduğunu belirtirler’ (Gür ve Ünal, 2004: 28). ‘M. Parnwell (1993) de, “sosyal, kültürel, politik ve çevresel faktörler”in önemini vurgular’ (Şahin, 1998: 299 aktaran Çelik, 2006: 155). Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere köyde yaşayan bireyler hastane ve özellikle çocuklarının eğitimi için-dönem itibariyle çoğu köyde okul veya öğretmen yoktu- şehri tercih edip göç etmeye karar vermişlerdir.

2.2.2. Hemşeri İlişkileri, Akraba Dayanışmaları: Hemşeri kelimesi memleketle doğrudan bağlantılı olmakla birlikte, bireylerin aynı bölgeden, ilden hatta köyden geldiğini belirten bir kavramdır. Dolayısıyla hemşeri kavramı memleketten değil, gurbetteyken anlam kazanır. Göçle yakından ilişkili olup, göç eden bireyler için ortak bir kök oluşturur (Kurtoğlu, 2004: 147). Hemşeriliğin ortaya çıkışında pek çok sebep belirleyici etken olmakla birlikte asıl neden insanın kendisinden birisini arama, sığınma ihtiyacıdır (Akpınar, 2013: 265). Köylerden şehre göçmek isteyen bireyler şehrin karmaşasına alışmak için adeta kendilerine sığınacak bir liman aramışlardır. Sığınılacak yer olarak görülen yer genellikle daha önceden oraya göçmüş hemşeri veya akrabalarıdır. Bir süre onların yanında kalarak – genelde evin reisi yalnız gelir ve bir işe girdikten sonra ayrı ev tutarak köyden eşini ve çocuklarını

getirtir- şehre adapte olmaya çalışır. Bu şekilde bir akrabanın, hemşerinin yanına yerleşerek şehirde hiçte azımsanmayacak nüfusa sahip olan bireyler adaptasyon sürecini atlattıktan sonra kendi içlerinde dayanışmayı arttırmak için köy dernekleri gibi kamusal faaliyetler de de bulunarak yeni göç edecek hemşerilerine yabancılık çekmemesi için ortam oluştururlar. Göç eden bireyler için buralar adeta cazibe merkezleridir. Şehirde akrabalarının, hemşerilerinin olduğunu bilen kişi onları adeta bir sığınak olarak görür ve bu etken göç etme fikrinde olumlu rol oynar. Hemşeri, akraba ilişkilerinin, olumlu olduğu kadar olumsuz bazı yönleri de vardır. Hemşeri ilişkilerinin olumsuz yönü ise bireyin geldiği yerden getirdiği alt-kültürü şehirde yaşatma isteğidir. Bu kente adaptasyonun önündeki en büyük engellerden birisidir (Akpınar, 2013: 273).

3. İç Göçün Sonuçları

Bireysel veya kitlesel olarak gerçekleştirilen bu göç hareketi, gidilen yerde pek çok değişimlere yol açmıştır. Bu değişimin bazıları bireyler için olumlu olurken bazıları ise olumsuzdur. Nitekim 1985 nüfus sayımında Türkiye’de ilk defa kent nüfusu kır nüfusunu geçmiştir. Aşırı derece kentleşmeden ötürü şehir içinde pek çok olumsuz duruma yol açmıştır. Genel olarak bu olumlu ve olumsuz sonuçları ele alıp açıklamaya çalışacağız:

3.1. İşsizlik: Kırdan kente göç eden bireyler genel olarak eğitimi seviyesi çok düşük, vasıfsız işçi olarak tabir edilen kategori içerisinde yer almaktadır. Şehre tutunma amacıyla ‘ne iş olsa yaparız’ mantığının var olmasından ötürü özellikle aile içerisinde şehre ilk gelenler erkekler olmaktadır. Çoğunlukla inşaat sektöründe amele olarak çalışan erkekler gündüz inşaata çalışıp geceleri ise çalıştıkları yerde yatmaktadırlar. Birçok göç eden bireyin belli bir zaman bu şekilde yaşamlarını sürdürmeleri kent hayatına da adaptasyonlarını geçirtmiştir bunun yanı sıra kendi içlerinde oluşturmuş olduğu dayanışma ortak tüketim kültürünü de oluşturmuştur. Genellikle aynı şeyleri yiyip, içmekte hatta müzik anlayışları da aynılaşmaya başlamış dönemin modası haline gelen Ferdi Tayfur, Müslüm Gürses, Orhan Gencebay vb. gibi sanatçıların bu dönemde fazla dinlenmiş olmasının nedeni köyden kente göç eden bireylerin adeta bu şarkılarda kendi acılarını bulmasıdır. Müzik anlayışının da bu denli aynılaşmasını sonucu 70’lerin modası haline gelen ‘*Arabesk Kültürünü*’ oluşturmuşlardır.

3.2. Konut Sorunu, Gecekondulaşma, Çarpık Kentleşme: Kitleler halinde şehre göç eden bireyler bir süre akrabalarının, hemşerilerinin yanında kaldıktan sonra genellikle o bölgeye yakın yerlerde ev tutarak şehir hayatına atılmaya çalışmışlardır. Bu yerler çoğunlukla şehrin dışında bulunan, imar izni olmayan kaçak yapıların bulunduğu getto olarak tabir edilen bölgelerdir. Yıllar geçtikte kitlesel göçün yoğunlaşmasıyla birlikte bu yapılar oldukça fazlalaşmış ve şehir için büyük bir sorun haline gelmiştir. ‘1948 yılında büyük kentlerde 25-30 bin gecekondu bulunuyordu. 1953 yılında, gecekonduları ilgilendiren 6188 sayılı yasa çıktığında, gecekondu sayısı 80 bini bulmuştu. Bu sayı 1960 yılında 240 binden, 1983 yılında 1.5 milyona yükselmiştir. Yasaların, yapımını yasaklamış olmasına karşın, gecekondu sayısının sürekli olarak artmış olduğu görülür. 21.yüzyılın ilk yıllarında, Türkiye’de gecekondu sayısının 2.200.000 dolaylarında olduğunu söylemek abartma olmayacaktır’ (Keleş, 2017: 539-540). Gecekondulaşmanın fazlalığı neticesinde kaçak yapılarda bir hayli artmakla beraber bölgede plansız, düzensiz çarpık kentleşmeye neden olmuştur. Bu çarpık kentleşmenin içerisinde bulunan bireyler adeta şehirde bir köy hayatı sürmek zorunda kalmışlardır. Kente yerleşip, kentli gibi yaşayamamış kentlileşememişlerdir. Ulaşım, alt yapı, çevre kirliliği gibi pek çok sorunla yine baş etmek zorunda kalmışlardır. Gecekondu ara form olarak bireylerin kaynaşmasını, modern şehre ayak uydurmada köprü vazifesi görmektedir. Kent ve göç eden köylüler arasında tampon bölge görevi görüp, bireyleri şehrin rasyonel yapısına hazırlamıştır. Tampon kurum ve mekanizmalar toplumsal değişim sürecinde etkin rol almıştır (Tüzün, 2012: 96). Göçün ilk dönemlerinde bireyler adeta şehirli-köylü hayatı yaşamışlardır. Köydeki yoksulluktan kaçanlar gecekonduarda bu yaşamı bir süre sürdürmüş, yoksulluk adeta kültür olarak o bölgeye yerleşmiştir. Yoksulluk, zamanla yok edilebilecek bir durumdur. Yoksulluğun bir kültür olarak yerleşmesi ise kolayca üstesinden gelinebilecek bir durum değildir çünkü burada yoksulluk geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan yerleşmiş bir olgu olarak karşımıza çıkar (Türkdoğan, 2007: 1). Düzensiz göç sonucu hal böyle olunca gecekondulaşma sorunu zamanla daha büyük bir sorun haline gelirken siyasi olarak da büyük bir propaganda aracı haline gelmiştir. Dönemin siyasileri kaçak yapılara imar vererek kente yeni göç etmiş bireylerden oy toplama amacına girmiştir. Bu eylem Türk Sinemasına defalarca yansımış olup, ‘Önümüzdeki seçim oturma izni, tapu verilecek’ gibi cümleler çok kez beyaz perdeye yansımıştır.

3.3. Suç Olgusundaki Artış: Kente göç eden bireylerin büyük çoğunluğu kırsal yaşamındaki hayatını şehirde de devam ettirmeye çalışmıştır. Kırsal hayatta var olan değerlerin şehirde de sürdürülebileceğini düşünmüşler ve büyük bir yanlıya düşmüşlerdir. Çünkü kırsalda olan birincil, samimi ilişkiler şehirde yerini ikincil, çıkara dayanan, rasyonel ilişkilere bırakmıştır. Sanayi toplumunun rasyonel yapısı zamanla yerleştikçe, geleneksel olanı ayrıştırabilmekte, birincil ilişkileri ortadan kaldırıp bireyin toplumla bütünleşmesini engelleyebilmektedir (Geçgin, 2019: 29). Kırdan var olan kültür egemenliğini yitirmiş, şehirde bir alt kültür olarak varlığını sürdürmüştür. Toplumda hâkim olan kültürden farklı olarak azınlığın oluşturmuş olduğu kültüre alt-kültür diyebiliriz. Genel olarak içlerinde toplumdaki farklılaşmış değerleri barındırırlar (Geçgin, 2019: 44). Göç eden bireylerde var olan bu alt kültür, hâkim kültürle karşılaştığında bir takım çatışmalar ve uyumsuzluklar meydana gelmiştir. Özellikle getto olarak tarif ettiğimiz şehrin dışında kalan bölgelerde toplumda baskın olan ahlaki ve toplumsal konsensüse ayak uyduramama sonucunda bireyler topluma uymayan patolojik davranışlar sergileyerek kabul görmüş olgulardan sapmışlardır. Sapma ilerleyen süreçlerde suçu doğurmuştur. Sapma ve suç birbirlerine yakın kavramlardır fakat arasında fark vardır: Sapma esas olarak toplumsal normların ihlal edilmesi sonucu ortaya çıkarken, suç toplumsalın dışında pozitif hukuk kurallarının ihlalden kaynaklanan bir olgudur (İçli, 2016: 25 aktaran Geçgin, 2019: 26). Anlaşılacağı üzere sapma davranışının müeyyidesini toplum belirler – dışlanma, Goffman’ın kuramıyla ‘*Damgalanma*’ gibi-, suç olgusunda ise müeyyide hukukidir ve daha ağır sonuçlar doğurabilmektedir. Suç veya sapma davranışı bireylerin genellikle yalnız başlarına gerçekleştirebilecekleri davranışlar değil gerçekleşmesi için sosyal etkileşim şarttır.

3.4. Kadınların ve Çocukların İş Hayatına Girmesi, İş ve Ev Arası Mekânsal Değişimler: Kırsal hayatta genellikle erkekler tarlalarda çalışır kadınlar ise ev işleriyle meşgul olurdu. Kadının düşün dünyasında ekonomik olarak gelir sadece tarım üzerinden elde edilirdi ve bu iş kadına uygun değildi. Bu konuyla ilgili Erkal Tarımın bir iktisadi faaliyet olarak yoğun bulunduğu kırsal bölgelerde görülen geleneksel yapı içinde, kadının ücretli olması, kocasından farklı bir meslekte istihdamı ve tarım dışı faaliyetlerde bulunmasının zor olduğunu belirtir (Erkal, 1995: 104). Kırdan kente göçle birlikte gerek şehir hayatının zorluğundan gerekse çeşitli sektörlerde iş imkânının oluşuyla birlikte kadınlar kimi zaman yarım gün kimi zamanda ev işlerini aksatmayacak şekilde çalışarak ev ekonomisine katkı sağlamaya başladı. Bunların yanında evde bulunan çocuklarda okullarından arta kalan zamanlarda eve katkı da bulunmak için ufak çaplı işler yapmaktadır. Bunlara örnek olarak bir dükkânda çıraklık veya köşe başlarında simit, sigara vs. satmak gösterilebilir. Evin erkek çocukları aslında çalışmaya çokta yabancı değillerdir. Köy hayatında da babalarına yardımcı olmak için tarlalarda çalıştığı zamanlar olmuştur. Şehrin zorlu koşulları içerisinde çocuklarda belli işlere girerek bu çarkın dönmesine yardımcı olmuşlardır. Kapitalist sistemde çocukların sömürülmesinin tek nedeni doymayan işverenler değil aynı zamanda ailelerdir. Çünkü sanayileşme öncesi cemaatvari yapılanmaların etkili olduğu kırsal bölgelerde ev ekonomisi için çocuklarda iş tutmaya başlamıştı. Şehirde de bu istek devam etti ve çalışan ebeveynler çocuklarını yanlarına alıp gözlerinin önünde olmasını ve yanlarında çalışmasını tercih ettiler (Giddens, 1998: 119). Kentleşmeyle birlikte ev ve iş arasındaki standart ev işe yakın olmalı algısı da değişmiştir. Kırsal bölgede genel de evler tarlalara veya varsa kişinin hayvanı ahırlara yakın yerlerde inşa edilirdi. Bunun esas nedenlerinden birisi ev ve iş arasındaki mesafeyi kısaltıp zaman tasarrufu yapmak, tarlayı sulama ihtiyacı ve hayvanlara karşı olabilecek hırsızlık gibi vakalarda hemen müdahale etmektir. Göçle birlikte artık bireyler ekonomik nedenlerden ötürü ev inşa etme durumları zor olduğu için eve yakın iş bulmaya çalışmışlardır. Çoğunlukla bunu yapamayan bireyler gününün önemli bir bölümünü işe gitmek için yolda geçirmek zorunda kalmışlardır. Zamanla göçlerin kitleler halinde yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler şehrin dışına yapılmış fabrikaların yanlarını derme çatma evler inşa ederek doldurmuş, yapılan bu faaliyet fabrikaların şehrin içine doğru kaymasına neden olmuştur. Bununla birlikte fabrikalardan atılan zararlı maddeler, çöpler ve zehirli gazlar şehirde bir çok ekolojik sorun meydana getirmiştir. Süreç ilerledikçe kendi işini yapmak isteyen bireylerde kırsaldan getirdikleri alışkanlıklarla dükkânlarının üzerine evlerini inşa etmişlerdir. Bu nedenden dolayı günümüzde dükkân üstü evler oldukça fazla görülmektedir. Çeşitli sektörlerin oluşumuyla birlikte kadınlar ve çocuklarda iş hayatına girerek, geleneksel yapıdaki eskiden beri yerleşen erkek çalışır kadın ev işlerine bakar algısını yıkmışlardır.

3.5. Aile Yapısındaki Değişim: Değişim birikimsel ilerleyen, hayatın her alanının da kendine yer bulan dinamik bir süreçtir. Köyden kente göçle birlikte aile yapısında da gözle görülür değişiklikler meydana gelmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi aile olarak köyden kente taşınma bir anda gerçekleşmemiş önce aile reisi olarak adlandırılan baba kente gelmiş akraba veya hemşerilerinin yanında bir müddet kalarak

kendi işini bulduktan sonra eşi ve çocuklarını getirmiştir. Bu ayrı yaşamı Erkal *'Tamamlanmamış Aile Modeli'* olarak tanımlar. 'Tamamlanmamış aile, medeni nikâh dışı çocuk ile annesini kapsayabildiği gibi, geleneksel geniş aile fertlerinin fonksiyonel olarak ayrılması sonucu, aile fertlerinin bir bölümünün köyde tarımla uğraşması, diğer bir bölümünün ise sanayide ücretli veya şehir bölgelerinde hizmetler sektörü içinde çalışmasını da içine alabilir. Böylece, tamamlanmamış aile bir ayağı köyde bir ayağı ise şehirde bulunan aile tipidir' (Erkal, 1995: 99). Zamanla aile fertlerinin şehirde buluşup bir arada yaşamasıyla birlikte mekanik dayanışmanın fazlaca etkili olduğu geleneksel aile tipi de yerini şehrin zor yaşam koşulları ve eğitim seviyesinin artışıyla birlikte yerini az çocuklu, anne ve babadan oluşan çekirdek aile tipine bırakmıştır. Ailenin kendi içinde de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Kadının artık iş hayatına atılmasıyla birlikte kadının karar almadaki rolü de değişmiştir. Tarıma dayalı ekonominin yoğun olduğu yerlerde ataerkil yapının yerleştirmiş olduğu kültürden ötürü kadının karar almadaki rolü edildendir (Erkal, 1995: 104). Kadın artık köyde ev işleriyle meşgul olan birey değil aileye ek gelir sağlayan ve erkek gibi eve para getiren konuma gelmiştir.

4. Sinema ve Göç İlişkisi

Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte bireylerin toplumda meydana gelen gelişmeleri takip etmesi daha kolay hale gelmiştir. Radyo, telefon gibi iletişim araçlarında farklı olarak sinema görselliği ön plana çıkarttığı için hem gelişmeleri takip edilmesini kolaylaştırmış hem de görsellikten dolayı izlenenlerin kalıcılığını sağlamıştır. Sinemayı diğer disiplinlerden ayıran temel özelliklerinden birisi kolektif ürünün olmasıdır. Her filmde belli başlı ana karakterler olsa da film ortak yapımın ürünüdür. Bir ressam tuvalinin altına imzasını atarken ortak çalışmanın ürünü olan filmde böyle bir şey mümkün değildir, içerisinde o kadar fazla kişinin emeği olduğundan kimi zaman yer alan kişilerin isimlerini okumak bile güçtür (Buyan, 2007: 215). Sinema popülerliği yakalamasının ardından sadece toplumu eğlendiren, gündelik olaylardan haberdar eden bir alan olmakla kalmamış sosyal mesajların yoğun olarak verildiği, güldürürken düşündürülen bir disiplin haline gelmiştir. Sinemanın diğer kitle iletişim araçları gibi görünmeyen bir işlevi de onun bir eğitim aracı olmasıdır. Bireyler farkına varmasa da ondan bir şeyler öğrenirler. Bundan dolayı ne kadar zararsız görünürse görünsün çoğu zaman dönemin hâkim ideolojileri ve değer yargılarından bağımsız olamamıştır (Şimşek, 2013: 46). Bazı dönemlerde sıkıntılar çekse de yayın yasakları olsa da halkın gözdesi olmayı başarmış her daim izleyici bulmuştur. Sinema sektörü zamanla pek çok disiplinle ortak ürünlerde ortaya koymuştur. Edebiyatla oldukça içli dışlı olan sektör birçok kitabın, sinemaya aktarılmasını sağlamıştır. Buyan'ın da bahsettiği gibi 300 sayfalık bir roman en az bir hafta gibi bir sürede okunurken filmin sinemaya aktarılmasıyla binlerce kişiye bir iki saatlik görsel şölenle anlatılmak istenen anlatılmış filmlerin farklı dillere tercüme edilmesiyle birlikte sadece yerel değil uluslararası alanda kitlelere hitap etmeye başlamıştır (2007: 215). Tabii burada film, romanın yerini tutar mı tartışmaları başlamış fakat bu konu okuyucu veya izleyicinin tercihinin bırakılmıştır. Türkiye'de Yeşilçam olarak bilinen film serüveninin ortaya çıkışı Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle paralellik gösterir, çok partili hayata geçişin ardından yoğun yaşanan iç göç sinemanın konu alanını genişletmiştir (Gümüşkemer, 2018: 14). Yeşilçam bazı dönemlerde özgür olamamıştır, kimi zaman siyasal erkler tarafından yönlendirilirken, kimi zamanda filmin yönetmeni, senaristi gibi kişilerin ideolojileri filmlerin konusunda ve beyaz perdeye aktarılışında etkili olmuştur. Bundan ötürü bazı dönemlerde sinema sektörü özgür bir ortam içerisinde eserlerini verememiştir. Bazı dönemlerde hâkim ideolojiler çerçevesinde şekillenmiş hatta siyasal partiler için bir propaganda aracına dönüşmüştür. Süreç ilerledikçe Erman Film, Arzu Film, Erler Film, Gülşah Film ve daha birçok film yapım şirketleri ortaya çıkmıştır. Farklı film şirketlerinin ortaya çıkışı tekdüzeliği ortadan kaldırmış sinema sektörüne farklı bakış açıları getirmiştir. Sinemada dönemin toplumsal koşulları göz önünde bulundurularak konular seçilmeye gayret edilmiştir. Yeşilçam geleneğinin ortaya çıkışıyla birlikte pek çok konu sinema sektörünün ilgi odağı olmuş, kimi konular özellikle bazı karakterle özdeşleşmiş hale gelmiştir. Bu karakterlere örnek olarak milli bilinci uyandıran kahramanlıkları konu alan filmlerde Cüneyt Arkın, köy ağası ve kurnaz rolleriyle bilinen Şener Şen, genel anlamda saf köylü rolünü oynayan İlyas Salman, kötü adam denilince akla Erol Taş gibi isimler rolleriyle özdeşleşmiş isimlerdir. Sadece erkek oyuncular değil sinemada kadın oyuncular da süreç ilerledikçe bazı rollerle kendilerini özdeşleştirmişlerdir. Örnek olarak sert mizaçlı ev içinde otoriter tavırlarıyla Aliye Rona, çocuklara karşı şefkat timsali rolleriyle görünen, izleyenlerin hepimizin anası dediği Adile Naşit'i önemli karakterler olarak saymakla birlikte daha birçok erkek ve kadın oyuncu Yeşilçam'ın vazgeçilmezlerinden olmuştur.

Sinemada belli başlı işlenen konular olsa da genel anlamda sinema toplumda o dönemde var olan

sıkıntıları yansıtması nedeniyle ülkemizde özellikle 50'li yıllardan itibaren yoğun olarak gerçekleşen iç göç hareketine de kayıtsız kalmamıştır. Göç hem kendisi için büyük bir araştırma nesnesi olurken, konunun toplumu yakından ilgilendirmesi nedeniyle oldukça izleyici kitlesi toplamıştır. Göç eden bireylerin kente giderken yaşamış olduğu sıkıntılar, kente tutunamaması, kentte var olan baskın kültürün altında ezilişleri, bireylerin mekânsal olarak kentleşip zihinsel olarak kentlileşememeleri, geleneksel değerlerden kopup kentin rasyonelitesine alışma süreçleri ustalıklı işlenmiştir. Ülkenin gerçeklerin genellikle güldürü tarzında işnelemeler yaparak göstermişlerdir. Filmlerde yer alan mekânsal kurgular incelikle düşünüldüğü özellikle göç sürecinde etkin olan gecekondular filmlerde fazla yer almıştır. Filmlerde rol alanların giyimi, konuşması, saflığı kimi zaman izleyiciyi eğlendirse de içeriği mesajlarla dolu olmuş izlerken gülünen bu konular aslında göç eden bireylerin acı tecrübelerinden yola çıkılarak sinemaya uyarlanmıştır. Kentte akrabası, tanıdığı olmayan bireyler göç kararını alırken ön bilgi olarak bu filmleri izlemiş izlenimleri kararlarında etkin rol oynamış hatta filmlerde görünen hüznü göç serüvenleri göç etme kararından vazgeçmelerine bile neden olmuştur. Özellikle iç göç olgusunun ülkede tavan yaptığı dönemlerde izlenen bu tür filmler konusu ile fazlaca ilgi görmüş, göç eden bireyler filmlerde adeta kendilerini bulmuşlardır.

5. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın amacı; ülkemizde özellikle 70'li yıllarda fazlaca görülen iç göç hareketinin nedenleri, sonuçları ve hareketin gerçekleştiği dönemin toplumsal yapısının Türk Sinemasına yansımalarını göz önüne alarak analiz etmektir. Nitel araştırma yöntemiyle çalışma yapılmış olup, filmler sistematik analiz tekniğiyle kategorilendirilerek yorumlanmıştır. Belirlenen filmler konuyla doğrudan bağlantılı olduğunu düşündüğümüz filmler olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın evrenini 1970-1990 arasında kente göç eden ailelerin yaşadığı sıkıntıları konu edinen filmler oluştururken, araştırmanın örneklemini Gelin (Lütfi Ömer Akad-1973), Düğün (Lütfi Ömer Akad-1973), Diyet (Lütfi Ömer Akad-1974), Taşı Toprağı Altın Şehir (Orhan Aksoy-1978), Züğürt Ağa (Nesli Çölgeçen 1985), Öğretmen (Kartal Tibet-1988) filmleri oluşturmaktadır. Örneklemin seçiminde filmde yer alan ana karakterlerin işçi, köy ağası, memur gibi farklı sosyal statülerden olması konuyu sadece bir sınıf üzerinden ele alınmasını engellemektedir. Bu kriter göz önünde bulundurularak filmler seçilmiştir. Filmlerde göçün nedenleri, sonuçlarının yanı sıra göç eden bireylerin kentte ne gibi zorluklar yaşayıp, kente adapte olmaya çalışma süreçleri incelenmeye çalışılmıştır.

6. Çalışmada İncelenen Filmlerin İçeriği, Bulgular ve Yorum

6.1. Gelin(Ömer Lütfi Akad-1973)

Akad'ın göç üçlemesinin ilk filmi olan Gelin filmi, Yozgat'ın Sorgun ilçesinde rençperlik (çiftçilik) yapan Velinin eşi Meryem ve oğulları Osman'la birlikte daha iyi yaşam koşulları için babasının ve abisinin bulunduğu İstanbul'a taşınmasını konu edinir. İstanbul'a taşınan aile daha şehre adım atmaz şehrin kalabalığı karşısında şaşkınlık geçirir. Velinin ağabeyi o sırada 'Daha bu ne ki? İstanbul dediğin insan denizi' diyerek şehrin ne kadar kalabalık olduğunu filmin ilk dakikalarında anlatır. Velinin babası Hacı İlyas ve ağabeyi Hıdır şehrin dışında gecekondular evlerinin civarında ufak bir mahalle bakkalı işletirler. Amaçları ise Velinin de Yozgat'tan gelmesiyle birlikte İstanbul'un içinde büyük bir market açmaktır. Veli bunun için Yozgat'ta kendisine kalan tüm bağı bahçeyi satın almıştır. Veli ve abisi Hıdır ufak bakkala giderken daha önceden İstanbul'a yerleşmiş köylülerini görürler fakat ağabey Hıdır çok yüz vermez. Veli bunun nedenini sorduğunda 'Bir tuhaf, avradımı fabrikada çalıştırır olacak iş mi?' cevabını alır. Burada görülüyor ki kırdaki toplumsal kod olarak yerleşen kadının çalışmaması gerektiği ve ev işleriyle uğraşması gerektiği anlayışını şehre göç edenler beraberinde getirmişlerdir. Bunlar olurken Veli ve Meryem'in oğlu Osman sürekli nefes alma sıkıntısı çeker ve havaleler geçirir bunun nedenini bilemeyen aile çareyi okuyup üflemede arar. Hastaneye gitmek ayıp karşılanır. Filmin evde geçen sahnelerinde sıkça görüldüğü gibi duvarda asılı olan dini yazılar ve Kur'an-ı Kerim, namaz sahneleri ve yapılan her işte dini terimlerin kullanılması dinin ön planda tutulduğunu göstermektedir. Fakat Hacı İlyas'ın bakkalında çok fazla kar getirdiği için açık şarabın satılması filmde ön planda tutulan din vurgusuyla çelişmektedir. Osman'ın havaleleri sıklaştıkça annesi Meryem dayanamaz ve kocasından ve evdekilerden habersiz Osman'ı hastaneye götürür ve kalbinin delik olduğunu ameliyatın gerektiğini öğrenir. Tüm bunlar olurken Veli ve evdekilerin aklı İstanbul'un içerisinde açılacak dükkândadır. Tüm paralarını oraya bağlamak isteyen aile Osman'ın ameliyatının

masraflı oluşundan ötürü ertelemek istemektedir. Köyde sürekli oğluyla iç içe olan Veli'de Osman'ın bu halini görmez ve para kazanma hırsıyla işlerin nasıl yürüdüğünü öğrenmeye çalışır. Meryem her fırsatta evin büyüğü Hacı İlyas'tan ameliyat için para istemektedir fakat yeni açılan dükkânın masraflı oluşundan ve dükkânı daha da büyütmek isteyenlerinden ötürü paranın dükkâna gerekli olduğu cevabını almaktadır. Ve bir bayram günü Osman çocuklarla oynarken yere yığılır bir daha da kalkamaz. Ailenin para hırsı yüzünden oğlunu kaybeden Meryem evi terk eder ve fabrikada işe girer. Meryem'in fabrikada çalışmasına tepki olarak Hacı İlyas, Veliye karısı fabrikada çalıştığı için namussuzluk yaptığını ve namusunu temizlemesi için silah vermesi ve bu alginın gecekondularda uzun süre sürmesi kadının kamusal alana dâhil oluşunu bir hayli geciktirmiştir. Eşini arayıp bulan Veli yaptığı yanlışın farkına varır ve eşiyile birlikte fabrikada çalışmaya niyetlenir. Köyden gelirken daha iyi bir yaşamın umuduyla gelen aile, kentin acı yüzüyle karşılaşmış üstelik oğulları Osman'ı da kaybetmişlerdir.

6.2. Dügün(Ömer Lütfi Akad-1973)

Üçlemenin ikinci filmi Urfa'nın köyünden İstanbul'a göç eden üç kız, üç erkek toplam altı kardeşin hikâyesini konu edinir. Kardeşler babalarının ölümü sonrası İstanbul'da ki emmilerinin mektubu sonrası İstanbul'a yerleşmeye karar verir. Şehrin zor şartları karşısında kardeşlerin her biri bir iş tutmaya başlar. Kızların en büyüğü Zelha adeta evdekilerin hepsinin annesi konumundadır. Evin ağabeyleri şehir hayatının zorluğundan bahsedip Urfa'ya tekrar geri dönmeyi konuşurken evin ablası Zelha erkeklere karşı çıkarak ' Ağam dönmek ne sözdür şu İstanbul'un toprağında bir bize mi ayak basacak yer kalmadı' sözü üçlemenin ikinci filmde rollerin değiştiğini göstermiş ilk filmde avlunun dışına bile çıkamayan kadınlar daha cesur bir karakterle rol almıştır. Aynı zamanda bu filmde evin kızları yaşları küçükte olsa fabrikada çalışmaktadırlar. Yine görülüyor ki ilk filmde namus davası olarak görülen kadının çalışması ikinci filmde normal karşılanıp ev ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ağabeylerden İbrahim köşe başlarında lahmacun vs. satarak, Halil ise ufak çaplı işlerde çalışarak para kazanmak niyetinde olup evin en küçüğü Yusuf ise okula gitmektedir. Ağabeyleri ve ablaların tek isteği onun okumasıdır. İbrahim ve Halil'in niyeti yürüyerek köşe başlarında ufak işler yapmaktansa bir motor alıp onunla çalışarak daha çok para kazanmaktır fakat motor alacak paraları yoktur. Kardeşlerin emmisi Cemile'nin kendi komisyonunu da düşünerek başlık parası karşılığında evlendirilerek gelen parayla motor alınabileceğini düşünmektedir. Bu fikir Halil ve İbrahim'in de kafasına yatmaktadır. Sonunda üç tekerlekli motor uğruna Cemileyi evlendirirler. Yusuf'ta ağabeyleriyle birlikte arta kalan zamanlarında işe çıkmaya başlamıştır. İşlerini yoluna girmiştir fakat bir gün kavgaya karışmaları sonucu birisini yaralarlar ve Yusuf ailesi için kendini feda ederek kendisi suçu üzerine alır. Bu sırada Halil memleketten gelen Cabbar ağayla alışveriş yaparak para kazanmaya başlar. Zengin fakat kötü huylu olan Cabbar, Habibe ye göz koyar ve fazlaca verdiği başlık parası yoluyla Habibe'yi alır. Ağabeyleri paranın fazlalığından ve aralarındaki ticaretten ötürü ses etmezler. Fakat tüm kardeşlerin annesi konumunda olan Zelha, Cemile ve Yusuf'tan sonra Habibe'nin de yitip gitmesine razı gelmez, düğüne izin vermez Cemile Habibe ve İbrahim'i alarak yeni bir hayata atılmaya çalışır. Köylerinden kalkıp gelen aile şehir hayatının karmaşası ve maddi çıkara dayalı ilişkilerine ayak uydurmaya çalışmış olsa da bunun bedelini Yusuf'u hapse Cemileyi 'de başlık parası yüzünden istemediği birine vererek öder.

6.3. Diyet(Ömer Lütfi Akad-1974)

Üçlemenin son filmi olan Diyet, Afyon ilinden İstanbul'a göç eden Hacer, babası Yunus ve iki çocuğunun şehirde yaşam mücadelesini konu edinir. Film Afyondan gelen Hacer ve ailesinin etrafında dönse de esas olarak Hacer'in de çalıştığı fabrikada işçi ve işveren arasındaki mücadeleyi anlatır. Diyet filminde erkek ve kadınlar aynı fabrikada çalışmaktadır. Bu ayrıntı göç sonrası bir türlü aşılamayan geleneksel kodların artık yıkılmaya başladığını, şehrin zor şartları altında kadın erkek beraber çalışarak hayata tutunmaya çalıştıklarını göstermektedir. Fabrikanın geneli köyden göç etmiş ve birbirlerine yakın olan şehrin dışında kalmış gecekondularda oturan kişilerden oluşur. Fabrikanın eskilerinden ve yaşça büyüklerinden olan bir grup kişi sürekli sendikanın gerekliliğinden bahseder fakat yeteri kadar sendikaya üye olacak işçi bulamaz. Nedeni ise işverenin köyden gelen işçileri sendikaya üye olmaması şartıyla işe alması ve köyden gelen kişilerin sendikanın ne olduğunu ne işe yaradığını bilmemesidir adeta sendikadan korkmasıdır. Hacer sendika meselesini babasına anlattığında babası Yunus sendika için fikrini ' Peygamber efendimiz iki birden, üç ikiden ve dört üçten iyidir, birleşiniz buyurmuştur' Hadis-i Şerif üzerinden açıklaması üçlemenin ilk filmde olduğu gibi bu filmde de dinin kutsallığının göstergesidir. Hacer'in babası Yunus köyde saygı gösterilen birisidir fakat şehirde işler böyle yürümez.

‘Şehir insanıyla başa çıkmak toprakla cebelleşmeye benzemez, biz rençper (çiftçi) kısmı tarlayı sürüp, tohumu ekip gerisini Allaha bırakmaya alışmışız burada iş öyle değil birileriyle savaşmadın mı ekmek yok’ sözleri şehrin zorluğunu ve insanların çıkara dayalı ilişkilerini özetlemektedir. Yunus’a şehir hayatına alıştın mı sorusu sorulduğunda insanı ağaca benzeterek ‘İnsan kısmı köksüzde olur sandık olmazmış meğer’ diyerek şehre alışmanın ve göç sürecinin zorluğunu dile getirmektedir. Hacer’in babası sürekli geçim sıkıntısından ötürü mutsuzdur ve eve birkaç kuruş getirmek için balon sattığı sırada ölür. Fabrikada ise eski ve dev makinalar sürekli birilerinin ölümüne veya sakat kalmasına neden olmaktadır. Doymayan işveren yeni büyük işler alarak işçileri geceleri de çalıştırmaktadır, işçiler adeta dev makinalarla bütünleşmiş durumdadır. Makinelerin gelişmesiyle birlikte insanların çalışma süresi kısılması gerekirken doymayan işverenler yüzünden insanlar adeta makineyle yarışır hale gelmiştir. Bu ölümcül ve kaybedeni belli olan bir yarışır (Lafargue, 2020.32). Filmde işçilerin fabrikada zor koşullar altında çalışması ve geldikleri yerlerden getirdiklerini kültürlerini oturmuş oldukları bölgede alt-kültür olarak sürdürmeleri ustalıklarla işlenmiştir. Nitekim Hacer’de şehrin acımasızlığı karşısında babasını kaybetmiştir.

6.4. Taşı Toprağı Altın Şehir(Orhan Aksoy-1978)

Film Ökkeş Uyanık, eşi Fatma, oğulları Mehmet ve Ökkeş’in kardeşi Cemal’in Adıyaman’ın Taş basan köyünden İstanbul’a göç etmelerini konu edinir. Aile çiftçilikle yaşamlarını sürdürmektedir. Köyde ağalar tarlalarını traktörle sürerken Ökkeş ve ailesi öküzle sürmektedir. Uyanık ailesinin tek hayali bir traktör sahibi olmaktır. Cemal, ağabeyini ‘Devir makine devri ağam şimdi toprak makinenin kölesi oldu biz hala toprağın kölesiyiz’ sözleriyle göç etmeye ikna etmeye çalışır. Bu sözden de anlaşılacağı üzere kırsal bölgede geleneksel sistemler artık makine karşısında geçerliliğini yitirmiştir. Ailenin kente göçünün asıl nedeni tarımda makineleşmedir. Önceki üç filmin aksine bu filmde İstanbul’a göç eden ailenin İstanbul’da tanıdığı yoktur. Aslında filmde göç kararını evin babası Ökkeş Uyanık değil kardeşi ve eşi alır. Bu karara ilk başta ‘taş yerinde ağırdır’ diyerek karşı çıkar, gurbetçilikten korktuğunu ifade eder. Ökkeş Uyanık’ın göç kararı alınırken karısının traktör almak için şehre gitmenin gerekliliğinden bahsetmesi üzerine ‘kırk yılda bir karı lafı dinlemeli demiş büyüklerimiz, işte bu lafı dinlemenin tam sırası şimdi’ demesi aslında köy yaşantısında kadının fikirlerinin çokta etkili olmadığını, hatta sorulmadığının göstergesidir. Aile traktör alma hayaliyle tüm mal varlıkları olan öküzlerini ve birikmiş altınlarını satarak İstanbul’a göç ederler. İstanbul’a ayak basan aile ilk olarak İstanbul tabelasında yıl itibariyle yaklaşık 5 milyon nüfusu görünce önce şaşırırlar ama ‘bu kadar milyonu barındıran İstanbul elbet bizi de barındırır’ demeleri o dönemde birçok kişinin bu düşünceyle kente göçtüğünü göstermektedir. Kendilerince kendi nüfuslarını tebeşirle +4 olarak tabelaya yazarlar. Aile köyden getirmiş oldukları saflıklarıyla sürekli komik duruma düşerler. Ailenin her üyesi bir iş bularak aile ekonomisine katkı sağlamaya çalışır. İstanbul’a alıştıktan sonra aile fertlerinin gözleri açılır aza kanaat etmemeye başlarlar. Nitekim Cemal patronunun kaçak mallarını korurken polis tarafından öldürülür, Mehmet ise kavgada arkadaşını yaralayarak hapse düşer. Fatma ise tüm bu durumlardan sonra Ökkeş’i bırakarak zengin birisiyle gider. Traktör alıp köye dönme hayali kuran Ökkeş, filmin sonunda yalnız kalınca köye dönmeden önce şehre ilk adım attıkları yere gelerek nüfus tabelasına beraber yazdıkları +4’ü çamurla silmeye çalışır ve bir ailenin daha İstanbul macerasının kötü bittiğini ve parçalandığını gösterir. Filmde ailenin parçalanması dışında yanlış batılılaşma, stokçuluk ve dönemin önemli sorunlarından olan bitmek bilmeyen kuyrukçuluk olguları da ustalıklarla işlenir.

6.5. Züğürt Ağa(Nesli Çölgeçen-1985)

Film ağanın mallarını çalarak köye giden marabaları ve onları bulmak için İstanbul’a göç eden ağa ve ailesini konu edinmektedir. Şanlıurfa’nın Haraptar köyünün ağası bir hayli varlıklıdır ve güreşe oldukça meraklıdır. Sürekli köyde güreşler düzenleyip ziyafet vermektedir. Verilen bu ziyafetler köyde ağanın otoritesini göstermektedir. Mevsimler kurak geçip köyde tarlalar hasat vermeyince yaşanan bu kuraklık marabaların açlığına neden olmaktadır. Marabalar bir gece ağanın deposunda bulunan buğdayları satarak şehre kaçarlar. Boş kalan köyü satarak ağa da şehre gitmeye, mallarını çalanları bulmaya İstanbul’a göçmeye karar verir. Bu filmde kendinden önce analiz edilen dört filmin aksine İstanbul’a giden ağa bir hayli varlıklıdır. Filmde esas olarak ağanın şehre adapte olamamasını konu edinir. Köyde birçok kişiyi evinde misafir eden ağa şehre gittiğinde ailesiyle birlikte, kan kardeşi olarak nitelediği arkadaşının evine yerleşir. Fakat arkadaşı ve eşi bu durumdan kısa sürede rahatsız olur. Köyde misafiri eksik olmayan ağa şehirde birkaç gün bile arkadaşının evinde kalamayışı geleneksel değerlerin

köy hayatında kaldığını kentte misafirperverliğin kalmadığını göstermektedir. Köydeki saygınlığının burada da devam edeceğini düşünen ağa kendisine ait bir ev tutar ve çeşitli işler yapmaya başlar. Yaptığı her işi ya kendisi beceremez ya da kandırılır. Film boyunca çok kez tekrarlanan bu sahne kent hayatına alışmanın yolunun amiyane tabirle ‘tokatlanmaktan’ geçtiğini göstermektedir. En sonunda karısı ve çocukları da ağayı terk eder. Şehrin sert yüzünü gören ağa, ağalığın köyde kaldığını anlar. Filmin sonunda tüm saygınlığın ve otoritesini kaybettiğini anlayan ağa en iyi bildiği iş olan çığköfte satarak hayatını sürdürmeye çalışır. Filmin genel teması köyden kente göçü ve şehre adapte olamama sorununu anlatırken alt tema olarak kadına şiddetinin meşrulaştırılması -bir çok sahnede filmdeki erkekler kadına şiddet uygulamaktadır- ve cinsiyet ayrımcılığının ön planda olduğu görülmektedir. Ağanın çocukları ağadan lokum almak için para istediklerinde erkeğe çocuğa para verip, kız çocuğuna ‘sen kızsın sana yok’ demesi kadının yerinin ev olduğunu parayla işi olmadığını göstermektedir.

6.6. Öğretmen(Kartal Tibet-1988)

Öğretmen filminde diğer filmlerden ayrı olarak işçi veya köy ağası olan birinin kente adaptasyon süreci değil de memur olan birinin kentin pahalılığı üzerinden ana tema işlemektedir. Hüsnü Çelik, Anadolu’nun bir köyünde son derece başarılı bir öğretmendir. Bu başarılarından ötürü İstanbul’a terfi edilir. Hüsnü öğretmenin niyeti ilk başta kendi giderek İstanbul’da ev bulup ailesini yanına almaktır. Tek başına giden öğretmen ev bulduktan sonra eşini ve çocuklarını da yanına getirir (Tamamlanmamış aile modelini görüyoruz.). Hüsnü öğretmenin hesapları hiçte beklediği gibi gitmez. Pahalı kiralardan dolayı evi uzak bir semtte tutmak zorunda kalır. Filmde dikkat çekici sahnelerden birisi öğretmenler odasında tüm öğretmenlerin uyuklaması ya da farklı işlerle meşgul olmasıdır. Bu sahne dönemin memurlarının ekonomik sıkıntılar çektiği ondan dolayı ek işle uğraştığını büyük kentlere gitmek istemediklerini göstermektedir. Hüsnü öğretmenin kompozisyon dersinde çocuklardan ‘Kentteki ulaşım sorunu’ üzerine bir kompozisyon istemesi hem kendi hayatını anlatırken hem de genel olarak yoğun göçle birlikte kentte meydana gelen hizmet yetersizliklerini gözler önüne sermektedir. Hüsnü öğretmende ekonomik sıkıntı çekmektedir bu yüzden o da diğer öğretmenler gibi ek iş yapmaya çalışır. Yaptığı işlerde başarısız olur ve zor duruma düşer. Sürekli bunları düşünen Hüsnü öğretmen filmin sonunda akıl sağlığını kaybeder. Pahalı yaşam ve yeteri kadar kentle bütünleşememe Hüsnü öğretmen ve ailesi için kente göçmeyi hayal kırıklığına dönüştürür. Bu filmde diğer analiz edilen filmlerden farklı olarak işçi olarak kente göçmeyen Hüsnü Çelik memurlarında kent hayatına alışamadığını ve hayat pahalılığıyla onların mücadelesini başarısız olduğunu göstermektedir. Analiz edilen diğer filmlerin aksine bu filmde göç sonucunda zararı ana karakterin yakınları değil bizzat kendisi akıl sağlığını kaybederek görmektedir.

Sonuç

Türkiye’de gerçekleşen kırdan kente göç olgusu üzerinde çalışılan kuramlar ekseninde nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte büyük bir araştırma konusudur. Üzerinde durduğumuz iç göç hareketinin nedenleri çok çeşitli olmakla birlikte başlıca nedenlerini Lee’nin itme-çekme kuramı ekseninde açıklamaya çalıştık. Dönemin toplumsal yapısı gereği göç eden bireyler kentleşmeyi başarsa da kentleşmekte oldukça zorlanmışlar, şehrin karmaşası ve farklılıkları karşısında adeta kültür şoku yaşamışlardır. Dönemin göç hareketini analiz ettiğimiz tüm filmlerde ailelerin kente göçme hayalleri hüsrarla sonuçlanmıştır. Kimi aileler, aile fertlerini kaybederken kimisi ise köydeki huzurunu bulamamıştır. Analiz edilen filmlerden de anlaşılacağı üzere göç eden bireyler başlarda çevreyle iletişimini sınırlı tutmuştur ve kendi alt-kültürlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Hemşerileri ve akrabaları vasıtasıyla kente ayak uydurup kentin akışkan sosyal yaşamına adapte olmaya çalışmışlardır. Göç eden bireylerin hemşeri ve akrabalarına bu denli önem vermesinin nedeni insanın yapısı gereği sürekli kendinden olanı aramasıdır. Çünkü onu en iyi anlayabilecek kişi o dur. Günümüzde bile farklı bir ortama katıldığımızda herkes kendinden olanı aramaya başlar. Bu bazen bir hemşeri olurken bazen iş arkadaşı vs. olabilir. Günümüzde kentli bireyin oldukça fazla olması, kır-kent nüfusu arasındaki makasın oldukça açık olmasının nedeni yapılan bu iç göç hareketinin başta olumsuz sonuçlar doğursa da uzun vadede bireyler için etkili ve olumlu sonuçları doğurmasıdır. Olumlu sonuçların fazla olması hasebiyle bireyler kalıcı olarak yerleşmiştir. Kırsaldaki gibi sadece evin reisi dışarıya açılmamış evin tüm bireyleri kentle karşılıklı etkileşime geçmiştir. Çalışmada da bahsedildiği üzere çocuk ve kadınlarda şehre adapte olmayı başarmışlardır. Kentler insana yaşamın gerçek yüzünü acı tecrübeler yaşatsa da öğretmiştir. Sonuç itibarıyla kent; insanın kendini gerçekleştirdiği, kendini tanıdığı daha sonrada kimileri için vazgeçilmez

bir alanlara/mekânlara dönüşmüştür. Bu aidiyet ve içselleştirme sonucunda bireyler kendisini 'kentli' olarak tarif etmekten geri durmamış aksine kimi zaman bir övünme aracı olarak kullanmıştır.

Beyanlar

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır
Katkı Payı Çanı: Metin tek yazarlıdır.

Kaynakça

- Akpınar, R. (2013). 'İzmir'de Faaliyet Gösteren Hemşehri Derneklerinin Şehir Kimliğine Etkileri'*Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29, Cilt:16, Yıl:2013, ss261-275.
- Aktaş, M. (2015). "Ücret Odaklı Uluslararası İşgücü Hareketliliğinin İşgücü Piyasalarına Etkileri",_ TESAM Akademi Dergisi, Sayı:2, Cilt:2, ss,197-219.
- Bostan, H. (2017). 'Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri',*Coğrafya Dergisi*, Sayı:35, Yıl:2017, ss,1 -16.
- Buyan, B. (2007). 'Küreselleşme ve Sinema' *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, Cilt:1, ss,214-226.
- Çağlayan, S. (2006). 'Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişki', *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, ss,67-91.
- Çelik, F. (2006). 'İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler ile Analizi', *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı:27, Cilt:0, Yıl:2006, ss,149-170.
- Develi, E. (2017). '21.Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası'*Şüleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:22, ss,1343-1353.
- Erkal, M. (1995). *Sosyoloji(Toplum Bilimi)(6.Baskı)*, İstanbul: Der Yayınları.
- Geçgin, E. (2019). "Sapma ve Suç Sosyolojisinde Teorik Güzergahlar". Ed. Ercan Geçgin. Kenardakiler Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar(içinde). Ankara: Heretik Yayıncılık.ss.25-84.
- Gemici, E. ve Çatal, S. (2019). 'Göç ve Çokkültürlülük', *Anadolu Stratejisi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:1, ss,5-60.
- Giddens, A. (1998). *Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım(5.Baskı)* Çev. M.Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir.İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gülpinar, D. (2020). 'Köyden İndim İstanbul'a: Türkiye Sinemasında İç-Göç Güldürüsü', *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:7, ss,102-121.
- Gümüşkemer, A. (2018). 1960-1980 Yılları Arasında Türk Sineması: Bölge İşletmeciliğinin Türk Sinemasına Yansımaları, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo-Televizyon-Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gür, T. ve Ural, E. (2004). 'Türkiye' de Kentlere Göçün Nedenleri', *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), ss,23-38.
- İçli, T. (2016). *Kriminoloji(9.Baskı)*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Karakaya, H. (2020). 'Türkiye'de Göç ve Etkileri' *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:2, Cilt:4, ss,93-130.
- Keleş, R. (2017). *Kentleşme Politikası(16.Baskı)*. İmge Yayınları.
- Kurtoğlu, A. (2004). *Hemsehrilik ve Şehirde Siyaset, Keçiören Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lafargue, P. (2020). *Tembellik Hakkı*. Çev. Leyla Deniz Yordam. İstanbul: Ren Yayınları.
- Lecaj, F. (2019). 'Türkiye'de Göç ve Kadın' *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, Sayı:1, Cilt:3, ss,49-58.
- Lee, E. S. (1969). "A Theory of Migration". J.A. Jackson (der.) Migration içinde. Great Britain: Cambridge

University Press, 283-297.

Osmanoğlu, Ö. (2016). 'Türk Sinemasında Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaştırmalar, Kimlik Çatışması ve Yabancılaşma' *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı:25, ss,77-98.

Özcan, Ela Deniz E. (2016). 'Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme' *İş ve Hayat*, Sayı:4, Cilt:1, ss,183-215.

Topses, M. (2012). 'Türkiye'de Kan Davası Geleneğinin Sosyolojik Çözümlemesi', *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Sayı:2, Cilt:4, ss, 189-197.

Tüzün, S. (2012). *Değişmenin ve Geçiş Toplumunun Sosyoloğu: Mübeccel B. Kıray*(1.Baskı). Bağlam Yayıncılık: İstanbul

Şahin, Y. (1998). 'Squatter Settlements (Gecekondu): A Common Phenomenon in Third World Urbanization', *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), ss, 295-310.

Şimşek, A. (2013). '1980'li Yıllar Türk Sinemasının Kentleşme Olgusuna Yaklaşımı', *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Sayı:1, Cilt:5, ss,42-52.

Türkdoğan, O. (2007). 'Kimlik-Göç-Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği' *Sosyoloji Konferansları*, Sayı:36, Cilt:0, ss, 1-14.

Ünsal, A. (1995). *Kan Davası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Varol E. ve Varol Çelik M. (2019). 'Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme' *UKSAD*, Sayı:1, Cilt:5, ss,137-158.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Düzenlenen Haklar ve “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”

M.Fatih ÇINAR*

Öz

Bireyleri, dolayısıyla toplumları refah ve barış içinde birlikte yaşama idealine taşıyacak kuralların insan hakları hukukundan kaynağını aldığı anlaşıldıktan sonra, uluslararası toplum bu kuralların belirlenmesi, tanıtılması, uygulanması ve takibi aşamalarına geçmiştir. Avrupa Konseyi ülkeleri tarafından kabul edilen İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (AİHS) ve Sözleşme ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bu ideale ulaşma yönünde üstün bir başarı sergilemiştir.

İncelemenin ilk bölümünde, insan hakları olgusunun terim karşılığı üzerinde durulduktan sonra temel hak ve özgürlükler konsepti altında pozitif hukukta yer alması süreciyle ilgili kısa bilgi sunulmaktadır. Avrupa Konseyi çerçevesinde oluşturulan temel hak ve özgürlükleri koruma sisteminin temelini AİHS oluşturmakla birlikte bu sözleşmeye zaman içinde onaltı protokol eklenmiştir. Bu eklemeler sebebiyle Sözleşme ve Ek Protokoller ile belirlenen haklara tek kaynaktan erişme gücü vardır. Bu gücü giderme gayesiyle çalışmanın ikinci bölümünde AİHS'nin kapsamına giren tüm haklar birincil kaynaklarıyla derlenerek sunulmuştur. Müteakiben, Sözleşme'nin ve Mahkemenin kararlarının iç hukukumuzdaki etkileri ve insan haklarının nicelik ve nitelik olarak genişleyen özelliği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın odak konusunu AİHS madde (md.) 8 'Özel ve Aile Hayatına Saygı' ilkesi oluşturmaktadır. Bu hakkın kapsamının, yani içeriğinin ve şümulünün daha iyi anlaşılabilmesi için geçmişten günümüze maddenin AİHM tarafından yorumlanış şekli ve güncel kararları sunulmuştur. İncelemenin sonuç bölümünde genel değerlendirmeye birlikte insan haklarının korunmasında kilit rol oynayan yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı kadar önemli olan AİHM kararlarının uygulanmasının önemi bağlamında, 'yargının etkinliği' olgusuna vurgu yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı, Yargının Etkinliği

Rights Regulated in the European Convention on Human Rights and “Right to Respect for Private and Family Life”

Abstract

After it was understood that the rules which will carry individuals, and therefore societies, to the ideal of living together in prosperity and peace, have their origins in human rights law, the international community has moved on to the stages of determining, introducing, implementing, and watch on these rules. The European Convention of Human Rights (ECoHR) accepted by the countries of the Council of Europe and the European Court of Human Rights (ECrHR) established by this convention has shown great success in realizing this ideal.

In the first part of the review, after focusing on the term of human rights, brief information about the process of taking place in positive law under the concept of fundamental rights and freedoms is presented. Although the ECoHR forms the basis of the system of protection of fundamental rights and freedoms established within the framework of the Council of Europe, sixteen protocols have

* İstinye Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi, fatih.cinar@istinye.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1849-7161>.

Makale Geliş Tarihi: 14.12.2021, Makale Kabul Tarihi: 29.06.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: 10.51524/uhusbad.1036382

been attached to this convention over time. Due to these additions, it is difficult to access the rights determined by the contract and additional protocols from a single source. In order to overcome this difficulty, in the second part of the study, all the rights within the scope of the ECoHR have been compiled and presented with their primary sources. Subsequently, the effects of the Convention and the Court's decisions on Turkish domestic law and the expanding character of human rights in terms of quantity and quality are emphasized. The focus of the study is ECoHR article 8 'Respect for Private and Family Life' principle. In order to better understand the content and scope of this right, the way the article has been interpreted by the ECtHR from past to present and current decisions are presented. In the concluding part of the review, together with the general assessment, the 'effectiveness of the judiciary' phenomenon is emphasized in the context of the importance of the implementation of the ECtHR decisions which plays a key role in the protection of human rights, which is as important as the independence and impartiality of the judiciary.

Keywords: European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, Right to Respect for Private and Family Life, Efficiency of the Judiciary

Giriş

İnsanlar, binlerce yıllık insanlık tarihinin sadece son yüz yılında bireylerin özgür, eşit, akıl sahibi ve birbirlerinin kardeşi olduğu anlayışına erişebilmiştir. Antik çağlarda, Stoacı felsefede olduğu gibi (Caniklioğlu, 2001,461 vd.) insan hakları ideale ilişkin çeşitli izler bulmak mümkün ise de 1948 Birleşmiş Milletler (BM) *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nin (İHEB) kabul ettiği çağdaş anlayışı aramak fazlaca iyimser bir yaklaşım olmaktadır. Dünya savaşları sürecinde yaşanan büyük yıkımlar, çekilen büyük acılar ve sıkıntılar insanların ya birlikte ve barış içinde yaşayacaklarını ya da hep birlikte yok olacaklarını çok açık bir şekilde göstermiştir. Böylece toplumları barış ve refaha götüreceği yolun insan hak ve özgürlüklerinin kabul edilmesinden ve kararlı bir şekilde korunmasından geçtiği anlaşılmıştır.

Bu kabuller istikametinde, İHEB'in 2'nci maddesi "*ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin, insanların özgür ve eşit haklara sahip*" olduklarını deklare etmiştir. Güçlü bir vurguyla açıklanan bu hak ve özgürlüklerin 'insancıl hukuk' ile bağlantılı olan önemli bir bölümü tavsiye niteliğinde açıklamalar olarak görülmemiş, *jus cogens* terimiyle ifade edilen emredici kurallar olduğu uluslararası toplum tarafından benimsenmiştir (legal.un.org, 2019). Bir sonraki aşamada kuralların uygulanıp uygulanmadığının izlenmesini sağlayacak ve ihlal söz konusu olduğunda çeşitli yaptırımlar uygulayacak etkin bir insan hakları denetim sistemi geliştirilmeye çalışılmıştır. İnsan haklarına saygı duymayan ve denetim sisteminin içinde olmayı kabul etmeyen hiçbir devlet artık çağdaş uluslararası toplumun bir parçası ve paydaşı olamayacak kararlılığıyla, takip eden süreçlerde ileri adımlar atılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde insanlığın, insan hakları konusunda bilişsel evriminde önemli bir dönüşüme şahit oluyoruz. İnsan hakları hukukunun uluslararası toplum tarafından tanımlanması, tanınması ve korunması amacıyla hem ulusal hem de uluslararası düzeyde mekanizmalar oluşturulması tüm insanlık bakımından devrim niteliğinde bir gelişmedir (Turhan, 2007: 307). Örgütlenmesini BM Antlaşması ile yapılandıran uluslararası toplum, insan hakları konusunda öncül rol oynamaya başlamıştır. Türkiye, BM Antlaşmasını kabul etmiş Resmî Gazete'de (R.G.: 6092) yayınlamış ve iç hukuku haline getirmiştir. Uluslararası toplum insan hakları ile ilgili birçok uluslararası belge yayınlamış ve antlaşmalar kabul etmiştir. Bunlar arasında BM Örgütü tarafından kabul edilerek yayınlanan İHEB çağ açan bir belgedir ve takip eden dönemde insan haklarının ivmelenmesini sağlayan itici güç olacaktır. Türkiye aldığı bir Bakanlar Kurulu kararıyla İHEB'i RG'de yayınlamak, okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulmasını sağlamak ve radyo ve gazete neşriyatlarında bulunulmasını önermek suretiyle İHEB'in düzenlediği insan hak ve özgürlüklerini benimsediğini ortaya koymuştur (R.G.: 7217).

BM Örgütü kuruluş felsefesinden aldığı ilham ile takip eden dönemlerde de hak ve özgürlükler açısından ileri adımlar atmaya devam etmiştir. Türkiye'nin de taraf olduğu ve klasik hakları düzenleyen, ikiz sözleşmeler olarak da anılan (Öden ve Esen, 2016: 127) *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* ile sosyal hakları düzenleyen *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* 1966 yılında kabul edilmiştir (R.G.:25175 ve 25196). İnsan haklarının korunmasında uluslararası ceza hukuku boyutuyla önemli işlevler görmesi beklenen *Uluslararası Ceza Divanı* (UCD) 2002 yılından itibaren

yargı yetkisi kazanmıştır. Bu öncül Divan'a Türkiye henüz taraf olmamıştır. İnsan hak ve özgürlüklerini tanıma ve koruma çabalarında ilerleme kaydeden toplumların, barış ve refaha daha hızlı bir şekilde ulaşmayı başardıkları gözlemlenmektedir (Lijphart, 1996: 41).

Avrupa ülkelerinin insan hakları konusunda attığı en ileri adım, 1949 yılında Avrupa Konseyinin kurulması sonrasında 1950 yılında kabul edilen AİHS ve zaman içinde eklenen Ek Protokoller olmuştur (echr.coe.int, 2021). BM tarafından insan haklarının korunması için çeşitli mekanizmalar geliştirilmiş ayrıca hem Afrika'da hem de Amerika'da insan hak ve özgürlüklerini esas alan benzer sözleşmeler imzalanmıştır. Ancak hiçbirisi kapsam, güvence, sürdürülebilirlik, etkinlik ve gelişime açıklık kriterleri bakımından Avrupa Konseyi'nin yarattığı başarı seviyesine erişememiştir (Gemalmaz,2001:364).

Türkiye Cumhuriyeti, konjonktürel kaygıları nedeniyle zaman zaman haklar alanında çekingen tutum takınmış ise de hatta bazı dönemlerde negatif görüntüler vermiş olsa da kuruluşundan itibaren uluslararası toplumun attığı ileri adımları takip etmeye çalıştığını söylemek mümkündür. BM Antlaşmasını ve İHEB'i kabul etmesi, Avrupa Konseyinin kurucuları arasında yer alması bunun en bariz göstergeleridir. Aynı yaklaşımdan hareketle 04.11.1950 tarihinde hazırlanmış ve 03.09.1953'te yürürlüğe girmiş olan AİHS'i 10.03.1954 tarihli ve 6366 sayılı (s.) Kanun ile onaylayarak iç hukuku haline getirmiştir (R.G.:8662).

AİHS ile kabul edilen hak ve özgürlükler ilk ortaya çıktığı sekliyle kalmamıştır. Birincil olarak Sözleşme kapsamındaki maddeler AİHM tarafından özgürlükler lehine yorum yapılmak suretiyle genişletilmiş; ikincil olarak Avrupa Konseyi tarafından AİHS'ne getirilen Ek Protokoller ile yeni hak ve özgürlük alanları yaratılmıştır.

İncelemenin odağını 'Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı' oluşturmakla birlikte bu hakkın temellerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle insan hakları olgusunun terim değeri üzerinde durulacak ve AİHS'nin tanıdığı hak ve özgürlükler tadadî olarak sayılacaktır. Devam eden aşamada hak ve özgürlüklerin korunmasının yargısal organını oluşturan AİHM'nin kuruluş ve işleyişi ana hatlarıyla incelenecektir.

Çalışmamızın ana bölümünde AİHS 8'inci maddesinde düzenlenmiş olan 'Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı' üzerinde durulacaktır. Konuya ilişkin yakın tarihli AİHM içtihatları sunulmak suretiyle Mahkemenin özel ve aile hayatına saygı hakkına güncel yaklaşımı tespit edilmeye çalışılacaktır.

İncelemenin son bölümünde makale kapsamında incelenen yakın tarihli bireysel başvuru kararlarına yönelik ayrı ayrı yorum getirilecektir. Sonuç bölümünde ise AİHM'nin haklar bağlamında getirdiği motivasyon ve Türkiye'ye sağladığı pozitif etki ile özel ve aile hayatına saygı hakkının pratiğine ilişkin bir değerlendirme sunulacaktır. Makale, bireysel başvuru kararlarının önemi, yargı kararlarının uygulanmamasının doğuracağı riskler çerçevesinde 'yargının etkinliği' konseptinin değeri üzerine vurgu yapılarak tamamlanacaktır.

1. 'İnsan Hakları' Olgusunun Terim Değeri

İnsan hakları olgusu, 'insan' ve 'hak' kavramları üzerine kurulmuş hukuksal bir alandır (Hekimoğlu, 2002: 53 vd.). Bu anlamda 'insan' terimi Medeni Kanun'daki tam ve sağ doğmuş olan kişi ile özdeş bir anlam ifade etmektedir. Anne karnındaki ceninin haklarının neler olabileceği ve korunması usulü ayrıksı bir inceleme konusunu oluşturmaktadır. 'Hak' terimi ise Georg Jellinek'in geliştirdiği karma teoriye göre; "hukuken korunan ve sahibine korunmadan yararlanma yetkisi tanınan menfaat" olarak kabul edilir (Çınar ve Doğan, 2020: 75).

Bu aşamada karşımıza kamu özgürlükleri kavramı çıkmaktadır (Gözler, 2018: 402). Kamu özgürlükleri, uluslararası hukukta tanımını bulan "insan haklarının pozitif hukuk aracılığıyla düzenlenip güvenceye kavuşturularak ulusal hukukta uygulamaya taşınan kısmı", bir başka ifade ile yürürlükteki hukukun tanıdığı haklar olarak kabul edilmektedir (Aybay, 2015: 76). Buradan hareketle bir hak ve özgürlük alanının yürürlükteki hukuk tarafından koruma altına alınmış olması 'kamusal – temel' hak ve özgürlüğe

dönüştüğü anlamına gelmektedir. İnsan haklarının kavramsal genişliği, temel hak ve özgürlüklerinin pratik kapsamına nazaran çok daha geniş bir perspektifi yansıtmaktadır (Kapani, 1987: 127). İnsan hakları hukukuna yönelik genel algı, yürürlüğe konulmuş yazılı hukuktan daha geniş boyutlu olduğu yönündedir. İç hukuk tarafından yargısal koruma altına alınmamış olsa da uluslararası sözleşmelerde garanti altına alınan hakların insan hakkı olduğundan kuşku duyulmaz ama bir ülke vatandaşlarının bu insan haklarından fiilen yararlanmaları ancak bu hakkın bir temel hak ve özgürlük olarak iç hukukta benimsenmesi ile mümkün olabilir (Doğan, 2015: 45).

2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokoller

AİHS esinlendiği İHEB'in tanıdığı hak türleri bakımından daha dar kapsamlı olmakla birlikte, düzenlediği her hak için daha derin ve geniş kapsamlı içerik taşıyan hukuksal bir belge niteliğindedir. AİHS'nin 33 ve 36'ncı maddeleri, getirdiği düzenlemelerle taraf devletlere hem ihlal yapmama sorumluluğu getirmiştir hem de diğer devletlerin ihlal oluşturabilecek eylem ve işlemlerini takip edebilecek yetkiler bahşetmiştir. Sözleşme'nin getirdiği önemli yeniliklerden biri de bireyin uluslararası hukuk süjesi haline gelmiş olmasıdır.

Sınırlı sayıdaki hak ve özgürlükler için dahi olsa bireyin uluslararası bir yargı organında kendi 'Leviathan' devletini dava edebilme imkânına sahip olması insan hakları açısından önemli bir gelişmedir. Bunun yanı sıra birey kendi devleti dışında haklarını ihlal eden herhangi bir taraf devlet aleyhine de başvuruda bulunabilmektedir. Vatandaş veya yabancı gerçek kişi, Sözleşme'ye taraf olan devlet tüzel kişisini, Sözleşmede düzenlenmiş olan bir hakkını ihlal ettiği iddiasıyla dava edebilmekte, hatta mahkûm ettirebilmektedir ki bu tarihsel bakımdan tekil insana tanınmış en üst düzey statülerden/yetkilerden birini oluşturmaktadır (AİHS md.34).

Sözleşme ve Ek Protokollerde de yer alan düzenlemeler/haklar şunlardır (echr.coe.int ve coe.int, 2021 ayrıca KAYA, 2016):

- 1) İnsan haklarına saygı yükümlülüğü (md.1)
- 2) Yaşam hakkı (md.2)
- 3) İşkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı (md.3)
- 4) Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (md.4)
- 5) Özgürlük ve güvenlik hakkı (md.5)
- 6) Adil yargılanma hakkı (md.6)
- 7) Kanunsuz ceza olmaz (md.7)
- 8) Özel ve aile hayatına saygı hakkı (md.8)
- 9) Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md.9)
- 10) İfade özgürlüğü (md.10)
- 11) Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü (md.11)
- 12) Evlenme hakkı (md.12)
- 13) Etkili başvuru hakkı (md.13)
- 14) Ayrımcılık yasağı (md.14)

Birinci Protokol: 20.03.1952'de Paris'te imzalaya açılmış ve 18.05.1954'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanununu 19.03.1954 gün ve 8662 sayılı RG'de yayınlamış ve taraf olmuştur. Türkiye bu protokolü onaylarken eğitimle ilgili 2'nci maddesine, 'ana ve babanın çocuklarına verecekleri eğitimin kendi din ve felsefi inançlarına göre yapılmasını isteme hakkı bağlamında, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun bu hakkı ihlal ettiğinin iddia edilemeyeceği' noktasında çekince koymuştur. Bu Protokol ile getirilen haklar şunlardır (rm.coe.int, 1952):

- 15) Mülkiyetin korunması (1952-Ek Protokol 1, md.1)
- 16) Eğitim hakkı (1952-Ek Protokol 1, md.2)
- 17) Serbest seçim hakkı (1952-Ek Protokol 1, md.3)

İkinci Protokol: 06.05.1963'te imzaya açılmış ve 21.09.1970'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 24.07.1967 tarih ve 12655 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Bu protokol ile AİHM'ne bazı koşullar altında 'danışma görüşü' verme yetkisi tanınmıştır. AİHM'nin yapısını yeniden kurgulayan 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle 2 no.lu protokol yürürlükten kalkmış, 11 no.lu Protokol'ün 1'inci maddesiyle yeni 19-51'inci maddeler yürürlüğe girmiştir (rm.coe.int, 1963).

Üçüncü Protokol: 06.05.1963'te imzaya açılmış olup ve 21.09.1970'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanununu 24.07.1967 tarih ve 12655 sayılı RG'de yayımlanmıştır ve taraf olmuştur. Protokol ile 29, 30, 34'üncü maddeler değiştirilmiş ancak 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle 3'üncü Protokol'ün işlevi kalmamıştır (rm.coe.int, 1963).

Dördüncü Protokol: 16.09.1963'te imzaya açılmış olup ve 02.05.1968'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 26.02.1994 tarihli 21861 sayılı RG'de Onaya Uygun Bulma Bakanlar Kurulu Kararı'nı 14.07.1994 tarihli 21990 sayılı RG'de yayımlanmış ancak onay belgelerini Avrupa Konseyine teslim etmemiştir. Bu sebeple 4 no.lu Protokol ile tanınan haklar iç hukuk açısından yürürlüğe girmiş, buna karşın AİHM yönünden bireysel başvuruya konu edilemez bir durumda kalmıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Protokolü onaylarken, '*Türkiye'nin işgali ve askeri kontrolü sayesinde hukuka aykırı olarak ülkede bulunan yabancılar açısından topluca sınır dışı edilme yasağının bu kişilere uygulanmayacağına*' dair beyanda bulunmuş olması dikkat çekicidir. Protokolde düzenlenen haklar şunlardır (rm.coe.int, 1963):

- 18) Borçtan dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılma yasağı (1963-Ek Protokol 4, md.1)
- 19) Serbest dolaşım özgürlüğü (1963-Ek Protokol 4, md.2)
- 20) Vatandaşların sınır dışı edilmeleri yasağı (1963-Ek Protokol 4, md.3)
- 21) Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı (1963-Ek Protokol 4, md.4)

Beşinci Protokol: 20.01.1966'da imzaya açılmış olup ve 20.12.1971'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Bakanlar Kurulu Kararı'nı 30.11.1971 tarih ve 14028 sayılı RG'de yayımlanmış akabinde 20.12.1971 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine teslim edilerek yürürlüğe koymuştur. 5 no.lu Protokol ile 22 ve 40'inci maddeler değiştirilmiştir. Komisyon üyelerinin yarısının, Divan üyelerinin üçte birinin olanaklar ölçüsünde her üç yılda bir seçime tabi tutulmalarının sağlanması hükme bağlanmıştır. 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle işlevsiz kalmıştır (rm.coe.int, 1966).

Altıncı Protokol: 28.04.1983 tarihinde imzaya açılmış ve 01.03.1985'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 01.07.2003 tarih ve 25155 sayılı RG'de yayımlanmıştır ve taraf olmuştur. Protokol ile ölüm cezası kaldırılmaktadır. 6'ncı Protokol ile getirilen yenilikler (rm.coe.int, 1983):

- 22) Ölüm cezası kaldırılmıştır (1983-Ek Protokol 6, md.1)
- 23) Savaş zamanında ölüm cezası [savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında ölüm cezası öngörülebilir] (1983-Ek Protokol 6, md.2)
- 24) Ölüm cezası yasağının askıya alınamayacağı, çekince koyulamayacağı (1983-Ek Protokol 6, md.3,4)

Yedinci Protokol: 22.11.1984 tarihinde imzaya açılmış ve 01.11.1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu protokolle, üye devletlerin ülkesinde bulunan yabancıların haklarına ve ceza yargılama hukukuna ilişkin konularda bazı düzenlemeler getirilmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 25.03.2016 tarih ve 29664 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Bu protokol ile Sözleşme'ye eklenen haklar şunlardır (rm.coe.int, 1984):

- 25) Yabancıların sınır dışı edilmelerine ilişkin usulî güvenceler getirilmiştir. (1984-Ek Protokol 7, md.1)
- 26) Cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı tanınmıştır. (1984-Ek Protokol 7, md.2)
- 27) Adli hata halinde tazminat hakkı tanınmıştır (1984-Ek Protokol 7, md.3)
- 28) Aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı (non/ne bis in idem) kabul edilmiştir. (1984-Ek Protokol 7, md.4)
- 29) Eşler arasında eşitlik öngörülmektedir (1984-Ek Protokol 7, md.5)

Sekizinci protokol: 19.03.1985'te imzaya açılmış ve 01.01.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 20.04.1989 tarih ve 20145 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Bu protokol ile Sözleşme'nin 20, 21, 28, 29, 30, 31, 34, 40, 41, 43'üncü maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Komisyona ve Divana yapılan başvuru sayısındaki artış nedeniyle meydana gelen tıkanıklık ve gecikmelerin ortadan kaldırılmasına ilişkin düzenlemeler öngörülmektedir. AİHS'nin 40'ıncı maddesine 'mahkeme üyelerinin kendi kişisel sıfatlarıyla görev yapacakları ve görevleri süresince bağımsızlıkları, tarafsızlıkları veya bu hakimliğin gerekleriyle bağdaşmayan görevleri üstlenemeyecekleri' hükmü eklenmek suretiyle yargı güvenceleri geliştirilmiştir (rm.coe.int, 1985).

Dokuzuncu Protokol: 06.11.1990'da imzaya açılan 01.10.1994 tarihinde yürürlüğe giren bu protokolle Sözleşme'nin işleyişi düzenlenmiştir. Türkiye 06.11.1990 günü imzalamış buna karşın onay sürecini tamamlamamıştır. Bu protokol kişilere ve kişi topluluklarına, daha önce komisyonca incelenmiş bir konuyu mahkeme önüne getirme yetkisi tanımaktadır. Önceki sisteme göre yapılan bir başvuru komisyon tarafından karara bağlanmış ise bu kararın Divan önüne getirilme olanağı yokken 9'uncu protokol ile bu hak tanınmıştır. Yine önceki başvuru modeline göre sadece ilgili devlet ya da Komisyonun kendisi uyuşmazlığı Divan önüne götürebiliyordu. Böylece bireylere ek bir güvence sağlanmıştır. Bu Protokol 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesi sebebiyle uygulamadan kalkmıştır (rm.coe.int, 1990).

Onuncu Protokol: 25.03.1992'de imzaya açılan bu protokol ile 32'nci maddenin birinci fıkrasındaki 'üçte ikisi' ibaresini kaldırmaktadır. 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle işlevsiz hale gelmiştir (rm.coe.int, 1992).

Onbirinci Protokol: 11.05.1994'te imzaya açılmış 01.11.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 4255 sayılı Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 22.05.1997 tarih ve 22996 sayılı; Protokol'ün tercüme metnini 20.06.1997 tarih ve 23025 sayılı RG'de yayınlamış ve taraf olmuştur. Protokol ile Sözleşme tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin uygulanmasına yönelik mekanizmanın rasyonelleştirilmesi amaçlanmaktadır. Yeni yapılanma ile kişi haklarının ihlal edildiğine ilişkin tüm iddiaların doğrudan yeni kurulan daimî Mahkemeye sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Çoğu durumda, Mahkeme yedi yargıçtan oluşan dairelerle toplanacaktır. Mahkeme, bireysel ve devletler arası dilekçelerle ilgilenmekle yetkili kılınmıştır. Protokol ile Sözleşme'nin önemli bir bölümü (19-56'ncı maddeleri) içerik olarak ya değiştirilmiş ya da yer değiştirmiştir (rm.coe.int, 1994).

Onikinci Protokol: 04.11.2000'de imzaya açılmış ve 01.04.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin 14'üncü maddesinde yer alan ayrımcılığın önlenmesi maddesinin sadece 'cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum' ile sınırlı olması sebebiyle ayrımcılık yasağının genişletilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Protokol ile ayrımcılık genel olarak yasaklanmaktadır. Türkiye Protokolü 18.04.2001 tarihinde imzalamış ancak yürürlüğe ilişkin süreci tamamlamamıştır (rm.coe.int, 2000).

30) Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması

Onüçüncü Protokol: 03.05.2002'de imzaya açılmış ve 01.07.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol ile ölüm cezasının tamamen kaldırılması amaçlanmıştır. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 12.11.2005 tarih ve 25964 sayılı RG'de yayımlanmış ve 01.06.2006 tarihinde Avrupa Konseyine teslim etmek suretiyle yürürlüğe koymuştur. Protokol ile getirilen hükümler (rm.coe.int, 2002):

31) Ölüm cezasının kaldırılması (2002-Ek Protokol 13, md.1)

32) Ölüm cezasının kaldırıldığı, 15'inci maddeye dayanılarak bu hakkın askıya alınamayacağı (2002-Ek Protokol 13, md.2)

33) Ölüm cezasının kaldırıldığı, 57'nci maddeye dayanılarak bu hakka çekince koyulamayacağı (2002-Ek Protokol 13, md.3)

Ondördüncü Protokol: 13.05.2004 tarihinde imzaya açılmış ve 01.06.2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 06.06.2006 tarih ve 26190 sayılı RG'de yayımlanmış

ve taraf olmuştur. Protokol ile Sözleşme'nin 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 38, 39, 46, 59'uncu maddelerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Değişiklikler ile yeni kabul edilebilirlik kriteri getirilmekte, mükerrer davalar veya açıkça kabul edilemez davalar yönünden çeşitli düzenlemeler yapılmakta böylece AİHM'in daha tatmin edici şekilde işleyişinin sağlanmasını amaçlanmaktadır (rm.coe.int, 2004).

Ondördüncü Protokole ek: 27.05.2009'da imzaya açılmış ve 01.10.2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 14 no.lu Protokole yapılan ek ile 14 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesine kadar, 'tek yargıç tarafından; açıkça kabul edilemez başvuruların reddedilmesine ve üç yargıçlı komitenin mahkemenin yerleşik içtihadı bulunduğu durumlar için esas hakkında karar vermesine' olanak tanıyan düzenlemeler getirmiştir. Geçiş dönemini düzenleyen bu Protokol, 14 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle işleme kapatılmıştır (rm.coe.int, 2009).

Onbeşinci Protokol: 24.06.2013'te imzaya açılmış ve 01.08.2021'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 18.02.2016 tarih ve 29628 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Protokol ile AİHM'in etkinliğinin sürdürülmesi hedeflenmiştir. Protokol'ün getirdiği yenilikler şunlardır: Sözleşme'nin önsözündeki 'ikincilik ve takdir hakkı' ilkelerine yani insan haklarının korunmasındaki asıl sorumluluğun devletlere düştüğü hususuna vurgu yapılmış; mahkemeye başvuru süresi '6 aydan 4 aya indirilmiş'; hakimlik için aday olanlara '65 yaşından küçük olma şartı' getirilmiştir (rm.coe.int, 2013).

Onaltıncı Protokol: 02.10.2013'te imzaya açılmış ve 01.08.2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol ile taraf devletlerin bildireceği en yüksek yargı organlarının derdest davalarına yönelik olarak, AİHM'den, AİHS ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlükler konusunda danışma görüşü almaları mümkün hale getirilmiştir. Türkiye henüz Protokolü yürürlüğe koymamıştır (rm.coe.int, 2013).

3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Öngördüğü Denetim Prosedürü

Sözleşmede sayılan insan haklarının pratikte uygulanıp uygulanmadığı ve Sözleşme'ye taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği, 31.10.1998 tarihine kadar geçen zaman dilimi içinde üç organ tarafından denetlenmiştir. Bunlar, 1954 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1959 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Divanı ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesidir. 01.11.1998'de yürürlüğe giren 11 no.lu Protokol ile anılan ilk iki organın yerini, tam zamanlı çalışan tek bir Mahkeme almış bulunmaktadır. Bakanlar Komitesinin yargısal işlevi ise ortadan kaldırılmıştır.

AİHM'nin çalışma yeri Fransa'nın Strazburg şehridir. AİHM bünyesinde, AİHS'in 26/1'inci maddesi uyarınca oluşturulan Büyük Daire, Daire ve Komiteler bulunmaktadır. AİHM İç Tüzük md.1/c,e,f hükümlerine göre: 'Büyük Daire' deyimi 17 yargıçlı Büyük Daireyi, 'Daire' terimi 7 yargıçlı herhangi bir Daireyi ve 'Daire Başkanı' deyimi de bu tür bir 'Daireye' başkanlık eden yargıç; 'Komite' terimi 3 yargıçlı bir Komiteyi ve 'Komite Başkanı' terimi 'Komiteye' başkanlık eden yargıç ifade etmektedir (anayasa.gov.tr, 2020).

AİHM'e bir başvuru yapılabilmesi için bazı şartların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Kabul edilebilirlik kriterleri AİHM İç Tüzüğü Usul Başlığı, Dördüncü Bölüm Kabul Edilebilirlikle İlgili İnceleme Usulü hükümleri uyarınca denetlenir. Öncelikle AİHS'de düzenlenmiş olan bir hakkın taraf devlet tarafından ihlal edildiği iddia edilmelidir. Bahse konu devletin hukuk sistemi içinde gerekli ve mümkün olan tüm süreçler tamamlanmış ve iç hukuk yolları tamamen bitirilmiş olmalıdır (Fendoğlu vd.,2014: 8). İç hukuk yollarına ilişkin kesin kararın alınmasına müteakip dört ay içinde AİHM'e başvuru yapılmış olmalıdır. Başvuru imzasız, daha önce incelenmiş bir konuya ilişkin, uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine sunulmuş bir olay veya açıkça dayanaktan yoksun bir olgu ise ya da hakkın kötüye kullanılması mahiyetindeyse mahkeme başvuruyu kabul edilemez bulacaktır (Tezcan vd., 2021: 969).

AİHM önüne gelen olayda 'somut' inceleme yapmaktadır. Üye devletlerin hukuk sistemlerindeki gerek yasal gerekse anayasal düzenlemelerine ilişkin olarak 'soyut' değerlendirme yapma yetkisine sahip

değildir. Bununla birlikte, ihlale sebebiyet veren olay veya olgu, iç hukuktaki bir anayasal veya yasal düzenlemeden kaynaklanıyorsa, bunu tespit etmek suretiyle ihlale neden olan düzenlemenin taraf devletçe değiştirilmesini sağlayabilecek yönlendirmeler yapılabilmektedir (Tezcan vd., 2021: 1013).

AİHM başvurusu kabul edip yapacağı inceleme neticesinde taraf devletin bir hakkı ihlal ettiğine karar verebilir. İhlal kararlarıyla birlikte durumun mahiyetine göre salt tazminata hükmedilebildiği gibi şayet geri döndürülebilir nitelikte bir ihlal mevcut ise buna yönelik kararlar da alabilmektedir. AİHM'nin kararlarının önem ve değerini 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunumuzdaki (CMK) düzenlemelerde ve ceza yargılama hukukumuza yaptığı etkilerde görebiliriz.

“5271 s. CMK - Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar/ md. 172

(3) (Ek: 11/4/2013-6459/19 md.) Kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın etkin soruşturma yapılmadan verildiğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmesi veya bu karar aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru hakkında dostane çözüm ya da tek taraflı deklarasyon sonucunda düşme kararı verilmesi üzerine, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde talep edilmesi hâlinde yeniden soruşturma açılır.

5271 s. CMK - Hükümlü lehine yargılamanın yenilenmesi nedenleri / md. 311

(1) -f) Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin ve hükmün bu aykırılığa dayandığının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması veya ceza hükmü aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru hakkında dostane çözüm ya da tek taraflı deklarasyon sonucunda düşme kararı verilmesi. Bu hâlde yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (4.2.2003 ve sonrası tarihlerde kesinleşen) kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir.”

4. AİHM ve AYM İçtihatları Işığında “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”

AİHS md.8/1'de Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı başlığı altında herkesin “*özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi*” hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Anayasa (AY) İkinci Kısım-İkinci Bölüm-I.Alt Bölüm Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı başlığı altında; md.17'de ‘*Maddi ve Manevi Varlığı Koruma ve Geliştirme Hakkı*’ düzenlenmiştir. İkinci Kısım-İkinci Bölüm-IV.Alt Bölüm Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması başlığı altında; md.20'de ‘*Özel Hayatın Gizliliği*’ (bu madde içinde arama ve el koymaya ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin hükümler de bulunur), md.21'de ‘*Konut Dokunulmazlığı*’, md.22'de ‘*Haberleşme Hürriyeti*’ düzenlenmiştir (mevzuat.gov.tr, 2021 ve Yüzbaşıoğlu, 2012: 8 vd.). Ulusal ve uluslararası insan hakları mevzuatının yukarıda sayılan düzenlemeleri ana çerçevesinde, özel yaşam, aile yaşamı, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü bir kesişim kümesi oluşturmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin (AYM) Sevim Akat EKŞİ ve Aslı Kırmızı DEMİR SEREN kararlarında işaret ettiği şekilde, AY'nın 17/1'de düzenlenmiş olan “*herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğuna*” ilişkin düzenleme, AİHS'in md.8'de düzenlenmiş olan özel yaşama saygı hakkı kapsamında güvence altına alınan fiziksel ve zihinsel bütünlük hakkı ile bireyin kendisini gerçekleştirme ve kendisine ilişkin kararlar alabilme hakkına karşılık gelmektedir. AYM içtihadına göre: Bireyin kişisel şeref ve itibarı, AY'nın 17'nci maddesinde yer alan “*manevi varlık*” kapsamında yer almaktadır (kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr., 2021).

Anılan hakkın sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeye AİHS md.8/2'de yer verilmiştir.

“Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmesi ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.”

Bir devletin sınırlama sebeplerine dayalı olarak bir hakka müdahale ettiği iddiası varsa, AİHM üç aşamalı inceleme yürütmektedir. Önüne gelen olayda öncelikle bir tür görev ve yetki incelemesi yapmakta olup birinci aşamada AİHS kapsamında bir hak bulunup bulunmadığına bakmaktadır. Böyle bir hak olduğu kanaatine varılırsa ikinci aşamada bu hakka müdahale olup olmadığı değerlendirilir (Roagna, 2013: 11). Şayet birinci ve ikinci aşamalar geçilirse, yani müdahalenin bulunduğuna karar verirse esasa ilişkin inceleme prosedürü başlatılır (Tezcan vd., 2021: 422):

Müdahale ‘kanunda öngörülmuş’ veya ‘kanuna uygun olarak’ gerçekleştirilmiş olmalıdır.

- (a) Ulusal hukukta müdahaleye izin veren (maddi anlamda) bir kanun olmalı.
- (b) Bu kural erişilebilir olmalı.
- (c) Bu kural öngörülebilir olmalı.
- (d) Sınırlamamanın yöneldiği amaç meşru (AİHS md.8/2 kapsamında) olmalıdır.
- (e) Demokratik bir toplum açısından gerekli (toplum-birey hakları dengesi orantılı) olmalıdır.

Anayasa Mahkemesi kısıtlamayı denetlerken yukarıdaki unsurlarla birlikte AY md.13’teki (diğer sınırlama sebepleriyle birlikte) ölçülülük ilkesini esas almaktadır (AYM Kararı, R.G.:31508):

- (a) Elverişlilik (Öngörülen sınırlama, ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli olmalıdır.)
- (b) Gereklilik (Ulaşılmak istenen amaç bakımından sınırlama zorunlu olmalıdır.)
- (c) Orantılılık (Hakka getirilen sınırlama ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir denge gözetilmelidir.)

Yukarıda belirtilen süreçlerde AİHM birinci aşamayı geçip önüne gelen olayın güvence altına alınmış olan bir hakka ilişkin olduğuna kanaat getirip buna karşın ikinci aşamada bu hakka kamu otoritesinin bir müdahalesi bulunmadığı sonucuna varırsa davayı doğrudan reddetmez. Bu aşamada kamu otoritesinin bu hakkın korunması bağlamında ‘pozitif yükümlülüğü’ bulunup bulunmadığını ele almaktadır. Kamu otoritesinin pozitif yükümlülüğü bulunduğu görüşüne ulaşırsa inceleme sürecini devam ettirebilir (Yüksel, 2010: 111-132).

4.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı’na İlişkin Yaklaşımı

AİHS’nin en genel amacı bireyi öncelikle kamu otoritelerinin ikincil olarak da diğer kişi ve kurumların keyfi uygulamalarına karşı korumaktır. Bunu sağlamak için bireyin özel hayatının, aile hayatının, konutunun ve iletişiminin hukuki güvencelere bağlanması gerekmektedir. Kimi yazarlara göre Sözleşme’nin en ucu açık maddesidir (Roagna, 2013: 7). Madde içeriğindeki hakların kapsama alanının belirli sınırlarla çevrili olmadığını söylemek mümkündür. AİHM’ne göre ‘özel hayat’ kavramı *Costello-Roberts*/Birleşik Krallık davasında belirtildiği gibi detaylı bir tanım getirilemeyen geniş bir kavramdır. Kavramın geniş toleransı toplumsal, hukuki ve teknolojik ilerlemelerin daha doğru bir ifadeyle yeni bilimsel gelişmelerin göz önünde bulundurulmasına olanak sağlamakta, böylece *Soering*/Birleşik Krallık davasında olduğu gibi Mahkeme, önüne gelen olaylar üzerinden hakkın kapsamını genişletebilmektedir. Bir hak veya özgürlüğün madde kapsamına girip girmediği hususunda Mahkemeyi ikna etme yükümlülüğü davacıya düşmektedir (Aybay, 2015:7).

Ana hatlarıyla bireyin özgür olarak kişiliğini oluşturabildiği ve geliştirebildiği hem diğer insanlarla hem de dış dünya ile ilişkili bir alanı kapsayan, mahremiyetten daha geniş bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Mahkeme’nin önüne gelen olaylar bağlamında md.8’de kabul edilen hakların çerçevesinin çizildiği konular şu şekilde sıralanabilir (Doğan, 2015: 588-605 ve Tezcan vd., 2021: 428 vd.):

4.1.1. Özel Hayata Saygı Hakkı

- i. Kendi vücudu üzerinde karar verme hakkı, örneğin zorla aşı yapılması, kan vermeye zorlanması, fiziki veya tıbbi müdahalelere tabi tutulması ve benzeri olaylar bu kapsamdadır (Roagna, 2013:16-17).

- (a) Kürtaj, kadın için bir hak olarak yorumlanmamakla birlikte, etkili ve ulaşılabilir bir prosedür oluşturan yasal hükümler bulunmamasını dolayısıyla tamamen yasaklanmasını md.8 ihlali olarak görmektedir (*A, B ve C/İrlanda Davası*).
- (b) Cinsel yönelim konuları ve cinsel kimlik, bireyin tercih alanı olarak kabul edilmektedir. Buna karşın cinsel özgürlük alanı başkalarının özgürlükleriyle sınırlı olup suç niteliği taşıyan eylemlerin soruşturulması Sözleşme'ye aykırı görülmemektedir (*Case of Christine Goodwin/Birleşik Krallık*).
- ii. Özel Hayatın Gizliliğine Saygı
- (a) Gözaltı mekanları ve cezaevleri koşullarında özel hayatın gizliliği bu kapsamdadır. Örneğin kişinin aşırı sıcak ortamlarda bırakılması, tuvalet ihtiyacını başkalarının göreceği şekilde gidermek zorunda olması ihlal sayılmıştır (*Aleksandr Makarov /Rusya*).
- (b) Devletin izlemesinden korunma hakkını md.8 çerçevesinde ele alınmaktadır. Kişinin çevrimiçi etkinliğiyle ilgili kimliğinin korunması konusundaki menfaati 'özel yaşam hakkı' olarak kabul edilmektedir. Polisin yasa dışı bir şekilde internetten bilgi toplamasının bu hakkı ihlal ettiğine karar vermiştir (*Benedik/Slovenya*).
- (c) Kişisel verilerin saklanması bu hak kapsamındadır. *Segersted-Wiberg* ve diğerleri/İsveç kararında kanuna dayalı olarak, suçun önlenmesi ve ulusal güvenliğin korunması amaçlarıyla kişisel verilerin saklanması ihlal kabul etmemiştir.
- (d) Kişinin özel fotoğrafları md.8 kapsamındadır. Basın özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği hakkının yarıştığı durumlarda, kişinin bizzat sosyal medya vs. paylaşması durumunda ihlal olarak yorumlanmamaktadır. Buna karşın başkası tarafından yayınlanmasını AİHM farklı bir yaklaşımla ele almaktadır; Monako Prensesi Caroline'nin taraf olduğu *Hannover/Almanya* başvurusunda, Prensesin resmi bir görevinin bulunmaması sebebiyle özel fotoğraflarının yayınlanmasını ihlal kabul etmiştir. Tarafları aynı olan *Hannover/Almanya* (no.2) ve (no.3) davalarında ise özel hayatın gizliliği ile kamusal haber alma hakkı arasında denge kurulması gerektiğini vurgulamış; Prensin sağlık durumunu gösteren bazı fotoğraflar yönünden ihlal bulunmadığına, yerel mahkemelerin değerlendirmelerinin yerinde olduğuna karar verilmiştir.
- (e) Kişinin şöhreti-onuru hak kapsamındadır.
- (f) İsim hakkı, ebeveynlerin çocuğuna vermek istediği ismin, meşru bir sebep olmadan kamu otoritelerince kaydının reddedilmesi ihlal kabul edilmektedir (*Affaire Fuillot/Fransa*).
- (g) Kadının bekarlık soyadını kullanmak, erkeğin karısının soyadını almak istemesine yönelik taleplerin reddedilmesini, özel ve aile hayatı ile bağlantılı olarak 14'üncü madde kapsamında ayrımcı muamele olarak da kabul etmiştir (*Burghartz/ İsviçre* kararında).
- iii. Kişiliğini serbestçe geliştirme bu hak kapsamındadır. Kişinin giyim tarzına, kılık kıyafetine, saç ya da sakalına müdahale ihlal kabul edilmektedir. Bu konu daha çok azınlık ve yerli halklar ile ilgili konularda gündeme gelmektedir (Doğan, 2015: 726):
- (a) Kültürel aidiyet, bireyin yaşam biçimi, geleneksel hayat tarzını sürdürme yönündeki tercihi, anne babanın çocuğunu yetiştirme tarzı, dini ve felsefi tercihlerine göre davranılmasını istemesi bu hak kapsamındadır.
- (b) Arkadaşlık kurma hak kapsamındadır. Bireyin istemediği müddetçe rahatsız edilmeme hakkı bulunduğu gibi sosyal ilişkiler kurma hakkı da bulunmaktadır.

4.1.2. Aile Hayatına Saygı Hakkı

i. Aile Hayatının Korunması hakkı bu kapsama girer. Aile kavramından sadece resmi nikah ile evli olanlar anlaşılmamaktadır. Birlikte yaşama, çocuk edinilmesi, sadakat, sair kriterlerdir. Ancak kısa süreli birliktelikleri evlilik olarak nitelemek de emsal kararlar çerçevesinde mümkün görünmemektedir (*Case of Keegan/İrlanda*).

ii. Evliliğin korunması, AİHS'nin 12'nci maddesindeki evlenme hakkıyla bağlantılı olduğu durumlar da söz konusu olabilmektedir.

iii. Aile hayatında ebeveynin çocukla ilişkileri hak kapsamı içindedir. AİHM’ne göre çocuk ailesiyle bağ kurabilmelidir. Ancak cinsiyet değiştiren baba ile çocuğun bağ kurmasının tanınmaması ihlal sayılmamıştır (Doğan, 2015: 730).

iv. Birlikte yaşama şeklinde beraberliklerin hak kapsamına alınması içtihatlarla gelişmiştir. Uzun süre birlikte yaşamak, çocuk sahibi olmak evlilik ilişkisi olmasa bile hak kapsamında sayılmaktadır. Ancak Şerife Yiğit/Türkiye kararında belirtildiği gibi dini nikah ile yaşanan birlikteliklere devletin resmi bir meşruluk tanımak zorunda olmadığı fakat saygı duyması gerektiği kabul edilmektedir.

v. Ailelerin bir araya gelebilmesi *Case of Kotiy/Ukrayna* kararında olduğu gibi hak kapsamında kabul edilmektedir. Buna karşın Dünyada artan göç ve mültecilik sebepleriyle bölünmüş ailelerin ortaya çıkmasının md.8 kapsamına alınıp alınmayacağı belirsizdir. Geçmiş kararlarda yabancı çocuğun aile birleşimi çerçevesinde ülkeye kabul edilmesinde devlete takdir hakkı tanıdığı görülmektedir. Gül/İsviçre kararında, İsviçre’de yaşayan babanın 12 yaşındaki oğlunu yanına alma konusundaki başvurusunun reddedilmesi üzerine yaptığı müracaatı, Türkiye’de yaşamalarını önleyen bir engel bulunmadığına dikkat çekerek, AİHM ihlal bulunmadığına karar vermiştir (Kilkelly, 2001:101).

4.1.3. Konut Dokunulmazlığı

Konut, özel yaşam ve aile yaşamının geçirildiği fiziki sınırları belli bir mekandır. Konutun eklentileri de konut kapsamındadır. Meslek icra edilen mekanlar da konut dokunulmazlığı kapsamında değerlendirilmektedir. Mahkeme *Roemen ve Schmit/Lüksemburg* kararında avukatlık bürosunda yapılan arama ve çeşitli dosyalara el koyulmasını md.8 kapsamında garanti edilen haklara müdahale olarak kabul etmiştir.

Türkiye’de yaşanan terör eylemleri sebebiyle 1990’lı yıllarda meydana gelen köy boşaltma olayları, dava olarak AİHM’nin önüne geldiğinde, güvenlik güçleri tarafından başvuru ev ve eşyasının kasten imha edilmesi nedeniyle köyünü terk etmek zorunda kaldığına kanaat getirilmiştir. Hasan İlhan/Türkiye kararında, hem md.3’ün hem de özel hayata, aile hayatına ve meskenine saygı gösterilmesi hakkına, ağır ve haksız bir müdahale yapıldığı sonucuna varılmıştır.

4.1.4. İletişimin Gizliliği Hakkı

AİHS md. 8/1 kapsamına her türlü haberleşme aracıyla yapılan iletişim girmektedir. Bireylerin özel haberleşme amacıyla gönderdiği mektup, elektronik mesaj, cep telefonu iletileri ve sair iletiler özel hayatın gizliliği kuralının korunmasından yararlanmaktadır. Mahkeme bir olayda hem aile hayatına saygı hakkının hem de iletişimin gizliliğinin ihlal edilebileceğine karar vermiştir. Cezaevindeki bir kişinin ailesiyle görüşme hakkının sınırlandırılmasının aile hayatına saygı hakkının ihlali ve görüşme esnasında bir infaz koruma memuru tarafından izlenmesinin iletişimin gizliliğini ihlal mahiyetinde görmüştür (Doğan, 2015: 606-607).

AİHM 1979 yılında verdiği *Marckx/Belçika* kararından itibaren md. 8 kapsamında devletin pozitif yükümlülükleri bulunduğunu kabul etmektedir. AİHS ile özel ve aile hayatına saygı normlarıyla getirilen koruma sisteminin devletçe gereğine uygun olarak yerine getirilmemesi durumunda pozitif yükümlülüklerinin ihlal edilmiş olabileceği görüşündedir.

4.2. Güncel Durum ve AİHM Kararlarından Örnekler

AİHM’nin temel hak ve özgürlüklerin korunmasında gördüğü olağanüstü işlev; AİHS’ne Türkiye’nin uyumu, AİHM’ne açılan davalarda Türkiye’nin karnesinin ele alınması, makale bütünlüğü açısından faydalı görünmektedir. AİHM’nin iş yükü yıllar içinde artarak devam etmiştir. Buna mukabil AİHS’ni esas alan ulusal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve AİHM içtihatlarıyla uyumlu ulusal başvuru yollarının son on yıllık dönemde işlevsel hale getirilmesi, genel iş yükünde görece bir düşüş sağlamıştır. 2012 yılında 128.100 olan derdest dosya miktarı, 2020 yılı itibarıyla 62.000’e inmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre AİHM Derdest Başvuru Sayısı

Yıllar	Derdest Başvuru
31.12.2012	128.100
31.12.2013	99.891
31.12.2014	69.900
31.12.2015	64.850
31.12.2016	79.750
31.12.2017	56.250
31.12.2018	56.350
31.12.2019	59.800
31.12.2020	62.000

(Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, internet sayfası için bkz.: t.ly/0QJy)

Türkiye'nin AİHM karnesinin iyi olmadığı bilinen bir durumdur. 2012 yılı itibariyle Türkiye aleyhine derdest başvuru sayısı 16.876 iken bu rakam yıllar içinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve 2020 sonu itibariyle 11.750 olarak neticelenmiştir. 2016 yılında 12.575 dosya ile görece yüksek olmasının nedeninin 15 Temmuz 2016 günü gerçekleşen darbe girişimi sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) ve uygulamalarına yönelik yapılan şikayetler olduğunu tahmin etmek güç değildir. 2020 yılı sonu itibariyle derdest başvurular açısından bakıldığında, 13.650 başvuru ile Rusya Federasyonu'nun birinci, 11.750 başvuru ile Türkiye'nin ikinci olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada Ukrayna (10.400) ve dördüncü sırada Romanya (7.550) bulunmaktadır.

Tablo 2. Yıllara Göre Türkiye Aleyhine Başvuru Sayısı

Yıllar	Derdest Başvuru
31.12.2012	16.876
31.12.2013	10.931
31.12.2014	9.448
31.12.2015	8.450
31.12.2016	12.575
31.12.2017	7.518
31.12.2018	7.107
31.12.2019	9.250
31.12.2020	11.750

(Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, internet sayfası için bkz.: t.ly/0QJy)

Türkiye aleyhine 2020 yılında 85 adet ihlal kararı verilmiştir. Bu kararlardan md.2 yaşam hakkı ihlali 2 adet, md.3 kötü muamele yasağı ihlali 6 adet, md.6 adil yargılanma hakkı ihlali 1 adet, md.8 özel ve aile hayatına saygı hakkı ihlali 3 adet olarak kayıtlara geçmiştir.

4.2.1. Dürmaz/Türkiye Kararı: Özel Hayata Saygı Hakkı ile İfade Özgürlüğü Arasında Adil Denge Kurulması Gerekliği

Başvuru, başvuranın bir gazetede hakkında yer alan suçlamalar nedeniyle açtığı tazminat davasının reddedilmesine ilişkindir. Başvurucu olayların meydana geldiği dönemde Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunda çalışmaktadır. Sabah isimli ulusal gazetede ve www.sabah.com.tr, www.takvim.com.tr ve www.ahaber.com.tr isimli haber sitelerinde, 19.09.2014 tarihinde, başvurucunun tam adı ve fotoğrafıyla birlikte “İşte paralelin teknik köstebeği” başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Başvurucu önce noter ihtarnamesi çekerek düzeltme yayınlanmasını istemiş bu talebi yerine getirilmeyince, Ankara 3’üncü Sulh Ceza Hakimliğine düzeltme ve cevap yazısı yayınlanması kararı verilmesi talebinde bulunmuştur. Hakimlik talebi kabul etmiş olmasına rağmen gazete yine de düzeltme cevap yazısı yayınlamamıştır. Başvurucu tarafından açılan ceza davasında gazete sorumlusu iki sanık hakkında 50.000’er TL adli para cezası ile mahkumiyetlerine karar verilmiştir (§13).

Başvuran daha sonra ihtilaf konusu makaleyi yayımlayan internet siteleri ve gazetenin ana şirketi aleyhine tazminat davası açmıştır. Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi talebi reddetmiş, istinaf başvurusu üzerine Ankara Bölge Adliye Mahkemesi de talebin reddini hukuka uygun bulmuştur. Başvurucu özel hayata saygı hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra başvuru hakkında örgüt mensuplarının kullandığı ByLock uygulaması kullandığı gerekçesiyle ceza soruşturması başlatılmıştır. Başvurucu, özel hayata saygı hakkını düzenleyen AİHS md.8’in ihlal edildiği iddiasıyla AİHM’ne dava açmıştır.

AİHM, 16.03.2021 tarihinde verdiği kararında; yerel makamların, başvuranın özel hayatına saygı hakkı ile diğer tarafın ifade özgürlüğü hakkı arasındaki adil dengeyi, AİHM’nin önceki içtihatlarıyla geliştirilen kriterler temelinde incelediğini belirtmiştir (paragraf § 32). AİHM ayrıca, ihtilaf konusu makalede yayınlanan iddiaların, Hükümet tarafından bahsedilen ve başvuran tarafından itiraz edilmeyen, sonradan meydana gelen gerçekler tarafından esas itibarıyla doğrulanmış görüldüğünü not etmiştir; ilgili kişinin, nihayetinde 15 Temmuz darbe girişiminin ardından kamu hizmetinden ihraç edildiği gerekçesiyle, AİHM başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu kanaatine varmış ve kabul edilemez olduğuna karar vermiştir (§ 36).

Başvurucunun iddialarının dayanağı, kendisi hakkında yayınlanan haberin manevi şahsiyetine saldırı oluşturduğu için tazminat istemine ilişkindir. İç hukuk yollarında mahkemeler kararını vermiş ve kesinleşen yargı kararına göre tazminat talebi reddedilmiştir. Bireysel başvuru yoluyla incelenecek bir başvuruda; ihlal iddiaları temellendirilmediği, kanun yollarında incelenmesi gereken bir hususa ilişkin olduğu, zorlama bir şikâyet olduğu veya bir ihlal bulunmadığı açık olan şikâyetlerde başvuru açıkça dayanaktan yoksun kabul edilmektedir (Yıldız, 2021: 367). Başvurucunun iddialarının kanun yolu incelemesinde ele alınarak karara bağlanacak bir nitelikte bulunduğu görülmektedir. Kamunun haber alma özgürlüğü, medya organlarının geniş ifade hakkı ve özgürlüğü bir bütün olarak ele alındığında ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında açığa çıkan durumla birlikte içerik olarak da doğru teyit edilmiş olan haberin bir ihlal oluşturmadığı istikametinde bahse konu başvurunun reddedilmesi doğru bir yaklaşımdır. Bu sebeple başvurunun hem AYM hem AİHM tarafından açıkça dayanaktan yoksun görülmesi isabetli görünmektedir.

4.2.2. Eminağaoğlu/Türkiye Kararı: Ceza Soruşturması Kapsamında Elde Edilen Telefon Görüşmesi Kayıtlarının Disiplin Soruşturmasında Kullanılmasının Hukuka Uygun Olmaması

Başvurucu Hâkim/Savcıdır. Adalet Bakanının verdiği olur ile Adalet Başmüfettişliği tarafından İstanbul Ağır Ceza Mahkemesine başvurularak, adına kayıtlı telefon hattıyla ilgili iletişimin denetlenmesi talebinde bulunulmuştur. Mahkeme üç ayla sınırlandırılmış bir süre için talep edilen iznin verilmesine karar vermiştir. Bunun ardından Hükümet, söz konusu iddiaları inceleyen müfettişlerin hem ceza hem de disiplin soruşturması yürütülmesini gerektirdiği yönünde sundukları rapor üzerine iki yönlü soruşturmayı başlatacak adımlar atmıştır. 30.10.2009 tarihinde Adalet Bakanı tarafından başvuranın, eylemleriyle ve açıklamalarıyla

mesleğin şeref ve nüfuzu ile şahsi onur ve saygınlığını yitirmekle suçlandığı disiplin soruşturması başlatılmıştır.

Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) İkinci Dairesi, 19.07.2011 tarihinde başvuranın medyaya yaptığı açıklamalar ile mesleğin şeref ve nüfuzu ile şahsi onur ve saygınlığını yitirdiği gerekçesiyle, hakkında 'yer değiştirme cezası' uygulanmasına oy çokluğuyla karar vermiştir. Başvurucu, 20.02.2012 tarihinde HSYK İkinci Dairesine başvurarak, 19.07.2011 tarihli kararının yeniden incelenmesini talep etmiştir. Talep reddedilmiştir. Başvurucu karara HSYK Genel Kurulu nezdinde itiraz etmiş. Genel Kurul verilen disiplin cezasını onamış ancak soruşturma maddelerinde sayılan bazı iddiaların ikili telefon görüşmelerinin çözümlerine dayandırıldığını ve bu görüşme içeriklerinin disiplin cezasını gerektirecek nitelikte ve ağırlıkta olmadığını vurgulamıştır. Bu nedenle, bu telefon görüşmelerine ilişkin suçlamalar yönünden ceza tayinine yer olmadığına karar vermiştir. Yer değiştirme disiplin cezası bu aşamada kesinleşmiştir. Daha sonra, 06.01.2015 tarihinde 6572 sayılı Kanun'la değiştirilen Geçici 19'uncu maddeye dayanarak hakkındaki disiplin cezasının yeniden değerlendirilmesi için HSYK'ya başvurmuştur. HSYK verilmiş olan cezayı kınama cezası olarak değiştirmiş, karar nihai olarak kesinleşmiştir.

Başvurucu, AİHS'nin md.8 dahil olmak üzere çeşitli yönlerden hakları ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'ne dava açmıştır. Başvurucu, 'md.8 Özel Hayata Saygı Hakkı' kapsamında telefon dinleme yoluyla elde edilen kayıtların imha edilmemesinin yasa dışı olduğunu iddia etmiştir. Hükümet yaptığı savunmada şikâyetin özünün dinlenen telefon görüşmelerinin kayıtlarının disiplin soruşturmasında kullanılması nedeniyle özel hayata saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin olduğunu, başvurusunun iç hukuk yollarında tazminat talep edebileceğini, mağdur sıfatı bulunmadığını öne sürmüştür (§ 155). Mahkeme md.8 yönünden yaptığı incelemede olayda, bir kamu mercii tarafından gerçekleştirilmiş bir müdahale bulunduğunu kabul etmiştir. Ayrıca başvuranın iç hukuk yollarını (tazminat) tüketmediği ve mağdur statüsünden yoksun olduğu yönündeki itirazları reddetmiştir (§ 160). Mahkeme, başvuranın telefon görüşmesi kayıtlarının bir disiplin soruşturması kapsamında kullanılmasına ilişkin olarak Sözleşme'nin 8'inci maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHM önüne gelen ihlal iddialarında öncelikle bir hak bulunup bulunmadığına bakmaktadır; akabinde bu hakka kamu gücü müdahalesi olup olmadığını incelemektedir; bu iki soruya olumlu cevap alırsa müdahalenin yasaya dayanıp dayanmadığı ve (diğer sınırlama sebepleriyle birlikte) yasanın demokratik toplum için uygunluğunu ele almaktadır. Olayımızda, suç delili temin etmek için telefon dinlemesi yapılması söz konusu olup kamu gücü tarafından kişinin özel hayatına saygı hakkına yönelik bir müdahale yapıldığına kuşku yoktur. Türk ceza usul hukuku sisteminde iletişimin denetlenmesi belirli şartlar altında mümkündür (5271 sayılı Kanun md.135 vd.). Ancak olayımızda olduğu şekilde basit bir disiplin suçu için telefon dinlemesi yapılmasına ilişkin yasal düzenleme mevcut değildir. Usulüne uygun olarak yapılan dinlemede elde edilen verilerin bir başka ve ancak telefon dinlemesi yapılmasına imkân vermeyen disiplin işleminde kullanılmasına izin veren başka bir yasal düzenleme de bulunmamaktadır. Bu sebeple yapılan uygulamanın yasal dayanaktan yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede AİHM'nin yasal dayanaktan yoksun olan işlemin Sözleşmenin 8'inci maddesi kapsamında hak ihlali oluşturduğuna ilişkin kararı hukuka uyarlı görülmektedir.

4.2.3. Muhammed Ali Bayram Başvurusu: AİHM ve AYM'nin, md.8 Özel Hayata Saygı Hakkı Bağlamında Zorunlu Aşı Uygulamasına Yaklaşımı

AİHM hükümetlerin zorunlu aşı uygulamalarını AİHS madde 8 kapsamında ele almaktadır. Mahkeme, yapılan tıbbi uygulamaların tamamının fiziksel bütünlük hakkına bir müdahale oluşturduğu görüşündedir.

Zorunlu aşı uygulaması Türkiye'nin iç hukukunda da tartışılmıştır. Çocuklarından topuk kanı alınmamasını ve zorunlu aşı yapılmamasını isteyen bir aile, bu taleplerinin idari makamlarca ve yerel mahkeme tarafından reddedilmesi üzerine AYM'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Muhammed Ali Bayram Başvurusu AYM önüne geldiğinde henüz topuk kanı alınmamış ve aşı uygulaması

gerçekleşmemiştir. Talebi inceleyen AYM vereceği karar sonrasında başvuruçunun vücut bütünlüğüne yönelik bir müdahale gerçekleştirilebileceği için kendisini yetkili görmüştür. AYM kararında, özel hayat kavramının geniş olduğunu, bireyin fiziksel ve ruhsal bütünlük hakkı bulunduğunu, devletin bu kapsamda negatif ve pozitif yükümlülükleri olduğunu vurguladıktan sonra AİHM kararlarından alıntı yapmıştır:

“73. Zorunlu aşı uygulamalarının Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında AİHM içtihadına da konu edildiği ve Mahkemece uygulanan tıbbi müdahalenin boyutuna bakılmaksızın söz konusu müdahalenin fiziksel bütünlük hakkına bir müdahale teşkil ettiği tespitine yer verildiği görülmektedir. Mahkemece ele alınan ve 'kanunilik şartını sağladığı tespit edilen müdahaleler' açısından genel olarak söz konusu uygulamanın 'bireyin ve toplumun sağlığını korumaya ilişkin meşru amaç dikkate alınarak yapılan dengelemede, bireyin vücut bütünlüğünün korunmasına ilişkin menfaat karşısında kamu sağlığının korunması şeklindeki menfaate üstünlük tanındığı ve söz konusu müdahalelerin özel hayata saygı hakkını ihlal etmediğine hükmedildiği görülmektedir' (Boffa ve diğerleri/San Marino, (k.k.), B. No: 26536/95, 15/1/1998, § 4; Solomakhin/Ukrayna, §§ 33-38).”

Bu alıntıda işaret edildiği şekilde ulusal zeminde yasal düzenleme bulunması halinde kamu sağlığı birey dengesinde kamu sağlığına öncelik verilmektedir. Ancak olayımızda ulusal zeminde yasal düzenleme bulunmadığını kabul ettiği için zorunlu aşı uygulaması bağlamında başvuruçunun AİHS md.8'e karşılık gelen AY md.17'de güvence altına alınan maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir (§ 81,82) sonucuna varmıştır.

AİHM, Trocellier/Fransa kararında belirttiği şekliyle; bireylerin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün, onlara sağlanan tıbbi bakımın seçimine katılımlarının ve bu husustaki rızalarının ve maruz kaldıkları sağlık risklerini değerlendirebilmelerine olanak tanıyan bilgilere erişimin, Sözleşme'nin 8'inci maddesi kapsamında olduğuna dikkat çekmektedir. Bununla birlikte sunulması gereken bilgi eksikliğinden devletin doğrudan sorumlu tutulacağı görüşünde olduğunu ifade etmektedir (§ 2).

AİHM zorunlu aşı uygulamasına ilişkin Vavřička ve diğerleri/Çek Cumhuriyeti kararında: çocukların menfaatine ilişkin tüm kararların yüksek önem taşıdığına vurgu yapmıştır. Devletler yönünden, çocukların sağlıklarını ve gelişimlerini etkileyen tüm kararların merkezine çocuğun yüksek menfaatlerini yerleştirme yükümlülüğü bulunduğunu belirtmiştir. Gönüllü aşılama politikasının toplumsal bağışıklığa ulaşmaya ve bunu sürdürmeye yeterli olmadığı ya da hastalığın niteliğinden (örneğin tetanoz) dolayı toplumsal bağışıklığın yararlı olmadığı görüşü benimsenirse, ulusal makamlar makul olarak ciddi hastalıklara karşı uygun bir koruma seviyesini başarmak için zorunlu aşı politikasını yürürlüğe koyabilirler. AİHM, davalı devletin böyle mülahazalara dayandırılacak sağlık politikasını anlayışla karşılamaktadır. Olayda davalı Devlet tarafından aşılama yöneltmek için alınan bir tür 'zorlama ödentisi', takdir yetkisini aşmayan meşru amaçlarla makul bir orantılılık ilişkisi içindedir. Bu nedenle, demokratik bir toplumda gerekli olarak kabul edilebilir görülmüştür (§ 265 vd.).

Covid 19 salgını sebebiyle tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye de yaygın şekilde aşılama yapmaya çalışmaktadır. Ancak bazı kişiler çeşitli gerekçeler öne sürmek suretiyle aşı yaptırmaktan kaçınmaktadırlar. Bu noktada yürütmenin covid 19 (veya sair salgınlara yönelik) aşılama yapılmasını zorunlu kılıp kılamayacağı güncel bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Covid 19 için zorunlu aşı uygulaması konusunu doğrudan ele alan ne AİHM veya ne de AYM bireysel başvuru kararı henüz bulunmamaktadır. Bu aşamada konu üzerinde çeşitli bakış açılarıyla lehe ve aleyhe hukuki düşünceler öne sürülmektedir. Mahkemenin geçmiş uygulamaları ve içtihatları ile yukarıdaki anlatımlar ışığında bu önemli sorun alanı yönünden bir mütalaa geliştirmek gerekirse: öncelikle AİHM'nin zorunlu aşı uygulamasını ağırlıklı olarak md.8 Özel ve Aile Hayatına Saygı hakkı bağlamında ele alacağını söyleyebiliriz. Zorunlu aşı uygulamasının vücut bütünlüğüne bir müdahale olduğu nazara alındığında md.8/2'de belirtildiği şekilde 'yasa ile düzenlenmiş olma' şartının karşılanıp karşılanmadığına öncelikle bakılacağına kuşku yoktur. Yasa bulunmadığına kanaat getirirse zorunlu aşılama yapılamayacağına karar verileceği açıktır. Bir yasa bulunduğuna kanaat getirilirse,

uygulamanın ‘demokratik bir toplumda ...sağlığın...başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla’ hizmet eden bir kapsamda olup olmadığını irdeleyeceği söylenebilir.

Sonuç

Dünya çapında insan haklarını korumayı amaçlayan antlaşmalardan, mekanizmalardan hiçbiri kapsam, güvence, sürdürülebilirlik, etkinlik ve gelişime açıklık kriterleri bakımından Avrupa Konseyi’nin ve AİHM’in ulaştığı başarı seviyesine erişememiştir. Türkiye, AİHM’e bireysel başvuru hakkını 1987 yılında tanımıştır. Bu nedenle AİHM’nin yarattığı ve geliştirdiği insan hakları anlayışından ve koruma mekanizmasından Türk hukuk sistemi ancak bu tarihten sonra yararlanmaya başlayabilmiştir. Bu süreçte, Avrupa Birliği’nin 1999 tarihinde Helsinki Bildirisi’nde Türkiye’yi ‘Avrupa Birliği’ne aday ülke’ olarak açıklaması Türkiye’nin AİHM’nin hukukuna yakınlaşmasında motivasyon sağlamıştır.

Yıllar boyunca Türkiye ile ilgili davalar, AİHM’nin iş yükünün önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Yukarıda verilen sayılara bakıldığında AİHM’ne bireysel başvurularda görece bir düşüş olmasına karşın inceleme konumuzu oluşturan AİHS md.8 özel ve aile hayatına saygı kapsamında ihlallerin yapısal olarak devam ettiği görülmektedir. Özellikle Eminağaoğlu/Türkiye kararında vurgulanan hukuka aykırı telefon dinlemesi eyleminin, günümüzde de niteliksel ve niceliksel boyutunu tahmin etmenin mümkün olmadığı açık olup önemli bir özgürlük alanının ihlal edilmekte olabileceği kuşkusuz güçlü bir şekilde mevcuttur. Bugün geldiğimiz noktada insan hakları bağlamında temel bir norm eksikliği bulunmadığı söylenebilir. Öyleyse, Türkiye aleyhine AİHM’ne yoğun başvurular olmasını önlemek mümkündür. Bunun yolunun, yasama ve yürütme organlarıyla Türk yargıçlarının, AİHM kararlarını dikkate almalarından ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin normları titizlikle uygulamalarından geçtiğine kuşku bulunmamaktadır.

Türkiye’nin, AYM’ne bireysel başvuru prosedürünü başlatmış olması, insan haklarının korunması açısından önemli bir aşamadır. AYM’ne bireysel başvuru yolunun başarısı, AİHM’nin çeşitli kararlarında vurguladığı tarzda adil yargılama yapılabilmesiyle ve tarafsız-bağımsız mahkeme yapılanmasının sürdürülmesiyle sağlanabilecektir.

Yukarıda sunduğumuz Dürmaz/Türkiye kararında AYM’nin ve AİHM’nin verdiği esastan ret kararlarını isabetli ve hukuka uygun bulduğumuzu tekrar belirtelim. Ancak davanın aşamalarında karşımıza çıkan yargının verdiği düzeltme ve cevap hakkına ilişkin kararın gazete tarafından uygulanmamış olması Türkiye’de gittikçe gündeme oturan, yargı kararlarının uygulanmaması yönündeki problemi akla getirmektedir. Bu tip dirençlerin bazı adli ve idari birimler tarafından AYM kararlarına yönelik olarak bile gerçekleşebildiği yakınmaları, son yıllarda daha da artmıştır. Bu noktada yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı kadar önemli olan ‘yargının etkinliği’ kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kuvvetler ayrılığına ve hukukun üstünlüğüne dayanan anayasal sistemde, yargının etkin olabilmesi için yargı kararlarının yasama organı, yürütme gücü ve hatta diğer yargı organları tarafından değiştirilmeksizin uygulanması gerekmektedir. Doğrudan veya dolaylı yollarla yargı kararlarının uygulanmasının engellenmesi öncelikle anayasaya aykırıdır. Ayrıca unsurlarının oluşması durumunda Türk Ceza Kanunu kapsamında suç da oluşturabilecektir.

Tüm bu ihtimallerden daha öte AYM kararlarının uygulanmıyor olması AYM’ne bireysel başvuru yolunu etkisiz bir başvuru yolu haline getirebilir. Bu durumda AİHM, AYM’ne bireysel başvuruyu zorunlu bir iç hukuk yolu olarak görme eğiliminden uzaklaşabilir. İstenmeyen böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde, Türk hukuk sisteminde önemli bir fonksiyon gören AYM’ne bireysel başvuru hukuk yolu işlevsiz hale gelebilecektir. AİHM’nin Türkiye aleyhine verebileceği böyle bir emsal karar, uluslararası zeminde telafisi çok güç zararlara yol açabilir.

Deneysel ve tarihsel veriler insan hak ve özgürlüklerinin kurumsallaşarak uygulandığı, yargısal yöntemlerle korunduğu ülkelerin sürdürülebilir barış ve refaha kolaylıkla ulaştıklarını göstermektedir. Bütün bu veriler ışığında, altını çizerek belirtmek gerekir ki insan hak ve özgürlüklerinin ulusal ve uluslararası normatif düzenlemeleri tüm toplumlar için önemli ve değerlidir. Bahse konu hak ve özgürlüklerin sürdürülebilir şekilde uygulanması ve ihlallerin gerek yaptırım gerek tazmin yoluyla giderilmesi, günümüzde değerini ve önemini Türkiye açısından daha da artırmıştır. AİHM'ne bireysel başvuru sayılarında ön sıralarda olmamak, periyodik olarak gündeme alınan hukuk reformu stratejilerinin önde gelen bir amacı haline getirilmelidir.

Beyanlar

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Katkı Payı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

2709 sayılı Kanun / Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın son şekli için bkz.: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf, (30.11.2021).

6366 sayılı Kanun ile onaylanan ve 19.03.1954 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokol için bkz.: resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf, (30.11.2021).

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı istatistik verileri için bkz.: [https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10220211651521-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi \(AİHM\) 2020 Yılı İstatistik Değerlendirme Notu.pdf](https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10220211651521-Avrupa%20İnsan%20Hakları%20Mahkemesi%20(AİHM)%2020%20Yılı%20İstatistik%20Değerlendirme%20Notu.pdf), (28.05.2022).

AİHS güncel Türkçe versiyonu için bkz.: echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf; AİHS ve Protokollerin orijinal versiyonları için bkz.: coe.int/en/web/conventions/full-list , (30.11.2021).

AİHM İç Tüzüğü Türkçe metni için bkz.: www.anayasa.gov.tr/media/7263/aihm_ictuzuk_2020.pdf ve orijinal İç Tüzük metni için bkz.: https://echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokoller tam liste için bkz.: coe.int/en/web/conventions/full-list, (28.05.2022).

AİHS Ek Protokol 1 (Ek Protokol 11 ile değişik versiyonu), rm.coe.int/168006377c ve Türkiye'nin notu için bkz.: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=009&codeNature=0>, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 2 için bkz.: rm.coe.int/168006b65a, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 3 için bkz.: rm.coe.int/168006b65b, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 4 için bkz.: rm.coe.int/168006b65c, (30.11.2021) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin notu için bkz.: www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=046&codeNature=0, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 5 için bkz.: rm.coe.int/168006ff5d, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 6 için bkz.: rm.coe.int/168007952b, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 7 için bkz.: rm.coe.int/168007a082, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 8 için bkz.: rm.coe.int/168007a083, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 9 için bkz.: rm.coe.int/168007bd22, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 10 için bkz.: rm.coe.int/168007bd28, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 11 için bkz.: rm.coe.int/168007cda9, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 12 için bkz.: rm.coe.int/1680080622, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 13 için bkz.: rm.coe.int/1680081563, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 14 için bkz.: rm.coe.int/1680083711, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 14bis için bkz.: rm.coe.int/1680084825, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 15 için bkz.: rm.coe.int/1680084831, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 16 için bkz.: rm.coe.int/1680084832, (30.11.2021).

AYBAY Rona; İnsan Hakları Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2015, s.7. Ayrıca içtihat için bkz.: *Soering* v. Birleşik Krallık, 07.07.1989 tarihli karar (Başvuru no. 14038/88).

BM Antlaşması ve Adalet Divanı Statüsü, 4801 sayılı Kanun ile onaylanan ve 24 Ağustos 1945 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan antlaşma metinleri için bkz.: www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf, (30.11.2021).

BM Genel Uluslararası Hukukun Emredici Normları (jus cogens) için bkz.: legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf, (28.05.2022).

BM İHEB, 24.08.1945 tarihinde, 6092 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan metin için bkz.: resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf, (28.05.2022).

BM İHEB'in okullarda okutulması, neşriyat yapılması hakkında Bakanlar Kurulu Kararı için 27.05.1949 tarihli 7217 Sayılı Resmî Gazete için bkz.: resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf, (28.05.2022).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 4867 sayılı Kanun ile onaylanan ve 11.08.2003 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan antlaşma metni için bkz.: resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4, (30.11.2021).

BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 4868 sayılı Kanun ile onaylanan ve 21.07.2003 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan antlaşma metni için bkz.: resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2, (28.05.2022).

ÇINAR M.Fatih, DOĞAN Vehbi; Hukuk Bilimine Giriş, Nobel Akademik Yayınları, 1. Basım, Ekim 2020, Ankara.

DİKMEN CANİKLİOĞLU Meltem; “*Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasamız*”, DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Birsal Armağanı, 2001, İzmir.

DOĞAN, İlyas; İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, 2015, Ankara.

FENDOĞLU Hasan Tahsin, TURHAN Mehmet, YAZICI Serap, ATAR Yavuz, HAKYEMEZ Şevki Yusuf, BİLİR Faruk, METİN Yüksel, ÖZCAN Hüseyin, YANIK Murat, ABDULHAKİMOĞULLARI Erdal; Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı, 3.Baskı, Adalet Yayınları, 2014, Ankara.

GEMALMAZ Mehmet Semih; Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 3. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, 2001, İstanbul.

GÖZLER Kemal; Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 10.Baskı, Ekin Yayınevi, 2018, Bursa.

GÖZLER Kemal; Türk Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2019, Bursa.

HEKİMOĞLU Mehmet Merdan; “*1982 Anayasasına Göre İnsan Hakları Kavramı*”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 5, S 7, Balıkesir, 2002.

KAPANİ Münci; İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, 1987, Ankara.

KAYA İbrahim; Uluslararası Hukukta Temel Belgeler, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, 2016, Ankara.

KILKELLY Ursula; Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı 8.Madde Kılavuzu, İnsan Hakları El Kitapları No.1, 2001, Almanya. Dijital erişim için bkz.: inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019113948ozel_hayat.pdf, (30.11.2021).

LIJPHART Arend; Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, (Çev.Ergün Özbudun, Ersin Onulduran), Yetkin Yayınları, 1996, Ankara.

METİN Yüksel; “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlıkın Korunması ile İlgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler*”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 7, Sayı 27, 2010.

ÖDEN Merih ve ESEN Selin; “*Fundamental Rights and Freedoms in Turkey and the Turkish Constitutional Court*”, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, C 52, 2016.

ROAGNA Ivana; AİHS Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, (Çev. Ayşe Gül Alkış Schäling), 1.Baskı, 2013, Ankara.

TEZCAN Durmuş, ERDEM Mustafa Ruhan, SANCAKDAR Oğuz, ÖNOK Rifat Murat; İnsan Hakları El Kitabı, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, 2021, Ankara.

TURHAN Mehmet; “*Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 62, Sayı 03, 2007, Ankara.

YILDIZ Ceren; “*Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Hak İhlalinin Kanundan Kaynaklanması Sorunu ve Bu Soruna İlişkin Çözüm Önerileri*”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S 1, 2021.

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, Anayasa Hukuku Temel Metinleri, 8.Baskı, Beta Yayınları, 2012, İstanbul.

Bireysel Başvuru Kararları

AİHM Kararı, *A, B ve C / İrlanda* 16.12.2010 tarihli (Application no.25579/05) sayılı kararı için bkz.: <https://bit.ly/3trSnan>, (29.05.2022).

AİHM Kararı, *Affaire Guillot/Fransa*, 24.10.1996, hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62630, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Aleksandr Makarov /Rusya* 14.09.2009 tarihli (Application no. 15217/07) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91758, (29.05.2022).

AİHM Kararı, *Benedik/Slovenya*, 24.04.2018, rayp.adalet.gov.tr/resimler/552/dosya/aihm-case-of-benedik-v-slovenia-turkce-tercume-28-06-202113-49.pdf, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Burghartz/İsviçre*, 22.02.1994 tarihli (Application no. 16213/90), karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57865, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Case of Chiristine Goodwin /Birleşik Krallık*, 11.07.2002, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60596, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Case of Kotiy /Ukrayna*, 05.03.2015, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-152593>, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Case of Keegan /İrlanda*, 26.05.1994, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57881>, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Costello-Roberts /Birleşik Krallık*, 25.03.1993, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57804, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Dürmaz/Türkiye*, 16.03.2021 tarihli ve (25831/18) sayılı karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-209386, Türkçe tercümesi için bkz.: inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/7032022142121DÜRMAZ.pdf, (28.05.2022).

AİHM Kararı, *Eminağaoğlu/Türkiye*, 09.03.2021 tarihli ve (Başvuru no. 76521/12) sayılı karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210715, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Hasan İlhan/Türkiye*, 09.11.2004 tarihli (Application no. 22494/93), karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67346, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Marckx/Belçika* 13.06.1979 tarihli (Application no. 6833/74) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Segersted-Wiberg vd. /İsveç*, 06.06.2016, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75591, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Şerife Yiğit/Türkiye*, 02.11.2010 tarihli (Application no. 3976/05) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144244, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Roemen ve Schmit/Lüksemburg*, 25.02.2003 tarihli (Application no. 51772/99) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60958, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Trocellier/Fransa*, 05.10.2006 tarihli, (B. No: 75725/01) sayılı karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80880, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Vavříčka ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti*, 08.04.2021 tarihli, (Applications no. 47621/13 and 5 others), bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209039, (30.11.2021).

AIHM Kararı, *Von Hannover* / Almanya 24.09.2004, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61853. *Von Hannover*/Almanya (No. 2) 07.02.2012, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109029. *Von Hannover* / Almanya (No. 3), 17.02.2014, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126531, (30.11.2021).

AYM'nin 18.03.2021 tarihli, İptal Davası kararı, 2020/82 Esas (E.) - 2021/20 Karar için bkz.: Resmî Gazete 11.06.2021 gün ve Sayı 31508.

AYM Bireysel Başvuru Kararı, Muhammed Ali BAYRAM Başvurusu, 29.06.2016 tarihli, (Başvuru Numarası: 2014/4077) sayılı karar için bkz.: kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4077, (30.11.2021).

AYM Bireysel Başvuru Kararı, Sevim Akat EKŞİ başvurusu, 19.12.2013 tarihli, (Başvuru Numarası: 20213/2187) sayılı karar için bkz.: kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2187, (30.11.2021).

AYM Bireysel Başvuru Kararı, Aslı Kırmızı DEMİR SEREN başvurusu, 15.04.2014 tarihli, (Başvuru Numarası: 2013/5680), sayılı karar için bkz. kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5680, (30.11.2021).